

РЕПАТРІАЦІЯ ЧИ ДЕПОРТАЦІЯ

ПЕРЕСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ З ПОЛЬЩІ В УРСР

Збірник документів

До українського населення
любачівського повіту

Читайте памятку з інструкції про переселення українців
із Польщі до Радянської України

Читайте і тоді не будете врятувати брехуна

OBWIESZCZENIE
UKRAJNSKIEJ, BIALORUSKIEJ, ROSYJSKIEJ I RUSKIEJ
MOŻLIWOŚCIACH I PORZĄDKU EWAKUACyjNYM
TERYTORIUM UKRAINY

artkie przesledzone
ukich pe

РЕПАТРИАЦІЯ ЧИ ДЕПОРТАЦІЯ
Переселення українців
з Польщі до УРСР

Евакуація є добровільною,
і тому примус не може застосовуватися...
(ст. I. Угоди про переселення від 9 вересня 1944 р.)

REPATRIACJA CZY DEPORTACJA

**PRZESIEDLENIE UKRAIŃCÓW
Z POLSKI DO USRR 1944-1946**

Dokumenty 1944-1945

Pod redakcją Eugeniusza Misiły

**Oficyna Wydawnicza „Archiwum Ukraińskie”
Warszawa 1996**

РЕПАТРІАЦІЯ ЧИ ДЕПОРТАЦІЯ

Переселення українців з Польщі до УРСР

Збірник документів

За редакцією
Євгена Місила

Переклад з польської
Івана Сварника

Львів
Каменяр
2007

УДК 94(4)'1944/1946

ББК 63.3(4)

Р41

До видання ввійшли документи, в яких висвітлюється процес примусових переселень українського населення з території Польщі в Україну, який здійснювався в 1944–1946 рр. комуністичною владою тодішньої Польської держави.

*Випущено за Обласною програмою підтримки
українського книговидання*

ISBN 978-966-607-110-4

© Євген Місило, упорядкування, передмова,
підготовка до публікації, 2007

© Іван Сварник, переклад польською мовою, 2007

ПЕРЕДМОВА

Ця книга є документальним записом переселення 428 тисяч українців з Польщі до Української Радянської Соціалістичної республіки, здійсненого в 1944-1946 роках. Понад 300 польських і українських документів, переважно уперше публікованих, показують куліси підготовки, перебіг і результати акції, яку тодішня комуністична пропаганда називала репатріацією, евакуацією чи добровільним переселенням.

Міт добровільності, ґарантованої угодою від 9 вересня 1944 р., укладеною між Польським Комітетом Національного Визволення (ПКНВ) й урядом УРСР, протягом багатьох років фігурував у офіційній польській і радянській історіографії. Переселення українців з Польщі до УРСР видавали за жадане повернення-репатріацію на Батьківщину – радянську Україну. Нині, в міру осмислення чергових документів, публікації спогадів переселенців, репатріація починає вимальовуватися, як легалізована форма примусових переселень, які часто набирали форми brutальної депортації.

У цьому велика заслуга товариств “Надсяння”, “Лемківщина”, “Любачівщина” й “Холмщина”. Їх багаторічні й послідовні зусилля спричинилися до наближення українському суспільству правди про трагічну долю їхніх братів – закерзонських українців – у 1944-1946 роках, а внаслідок цього до надання переселеним статусу учасників війни. Так само з їхньої ініціативи, а передусім пана проф. Володимира Середи, ця книжка потрапила до рук українського читача.

Книга “Репатріація чи депортація. Переселення українців з Польщі до УРСР 1944-1946”, з огляду на велику кількість зібраних матеріалів і їх значний обсяг, виходить у двох томах.

Том I – документи, які описують події, що мали місце в період від 27 липня 1944 р., тобто від підписання таємної угоди про польсько-радянський кордон, яка була вихідним пунктом при встановленні територіального поширення переселенської акції, до закінчення її першого етапу в грудні 1945 р. і підписання додаткового протоколу до угоди, в силу якого ухвалили рішення про продовження переселень і наступного року.

Том II – документи з періоду від січня до останніх місяців 1946 р., що передували приготуванню до депортації українців, здійсненої 1947 р. під час т. зв. Акції “Вісла”, статистика переселень, широкий і детальний календар подій.

Приймаючи так окреслені хронологічні рамки, ми, однак, не обмежувалися ні датою підписання угоди про переселення (9. IX. 1944 р.), ні його офіційним закінченням (15. VI. 1946 р.). Адже як приготування до переселенської акції, так і її справжній фінал далеко виходять поза ці дати.

У книзі публікуються документи, що з'ясовують переселення українців у світлі дій, які здійснювала польська сторона (уряд, переселенські комісії, військо, місцева адміністрація) і влада УРСР, як і протидію (збройну і пропагандивну), чинену Українською Повстанською Армією і Організацією Українських Націоналістів.

Починаючи від тексту угоди про переселення, доданих до нього виконавчих інструкцій і додаткових протоколів, у книзі опубліковано основні документи управління Головного Представника Уряду Польщі з Питань Евакуації Українського населення з Польщі до УРСР з осідком у Любліні і його кільканадцяти районних представництв, відповідальних за здійснення переселенської акції, звіти воєводських управлінь і комітетів Польської Робітничої Партії у Любліні, Ряшеві й Кракові з українського питання, а також донесення частин Війська Польського (ВП), використаних для переселення українців і боротьби з Українською Повстанською Армією.

Виявлено й опубліковано також найсуттєвіші для цієї теми документи українських легальних і нелегальних організацій, що діяли на терені Польщі. На особливу увагу заслуговують інструкції і відозви ОУН і УПА, видані протягом 1944-1946 років у зв'язку з переселенням українців. Вони показують усю відчайдушність, із якою ОУН і УПА боролися за припинення виселення українського населення з Польщі до УРСР. З іншого боку вони, однак, доводять, наскільки політичний реалізм керівників українського підпілля розминався з політичною ситуацією, що склалася у повоєнній Польщі й Європі.

До книги включені також окремі фрагменти хронік і донесень бойових відділів УПА і звітів цивільної мережі ОУН за 1945-1946 роки, що стосуються, між іншим, і акції переселення. З огляду на великий обсяг і багатоплановість їхнього змісту, ці документи будуть повністю опубліковані в окремому томі. Це джерело, яке безумовно повинно дочекатися повної публікації і прискіпливої оцінки.

Одним із найцінніших матеріалів, уміщених у книзі, є донесення підрозділів УПА з акції палення польських і українських сіл та донесення ВП про пацифікацію українських сіл. Це вражаючі документи, які чи не найяскравіше висвітлюють трагізм подій, що супроводжували переселення українців, особливо драму українського й польського цивільного населення, брутальність дій обох воюючих сторін: УПА і ВП.

З територіального огляду ми обмежилися до публікації документів, що показують перебіг переселенської акції виключно на терені Польщі. Трагічні нерідко долі українського населення, яке оселяли на терені УРСР, радянська політика репресій, що здійснювалася проти них після закінчення переселенської акції, є питанням, якому буде присвячений, сподіваємося, окремий збірник документів з колишніх радянських архівів. Тим не менше публікуємо кілька документів, які лише незначно змальовують картину тієї ситуації, у якій опинилися в УРСР українці, переселені з Польщі.

Матеріали, що містяться у I і II томах, походять з фондів Архіву Нових Актів у Варшаві (фонди Головного Представника Уряду Польщі з Питань

Евакуації Українського населення з Польщі до УРСР, Міністерства Громадської Адміністрації і Центрального комітету ПРП), Центрального Архіву Міністерства Внутрішніх Справ (фонд ОУН-УПА), Архіву Управління Охорони Держави (документи з архіву командувача Воєнного Округу УПА "Сян" полк. Мирослава Онишкевича "Ореста"), Центрального Військового Архіву (Генеральний Штаб ВП, Оперативна Група "Ряшів"), Архіву Варшавського Військового Округу та Державних Архівів у Кракові, Любліні, Ряшеві й Варшаві. Після 2002 р. всі документи з українського питання, а передусім УПА, що зберігалися в архівах МВС і УОД, передали до Інституту Національної Пам'яті у Варшаві, надаючи їм при цьому нові шифри, а нерідко й міняючи нумерацію.

Перешкодою у повному висвітленні проблеми переселення українців з Польщі до УРСР під час підготовки першого видання цієї книги була відсутність можливості використати у публікованій праці документи управління Головного Уповноваженого Уряду УРСР з Питань Евакуації Українського Населення з Польщі, що зберігалися тоді в Центральному Архіві Жовтневої Революції у Києві (тепер Центральний Державний Архів Вищих Органів Влади України). З кільканадцяти документів, витворених українською переселенською комісією, які увійшли до книги, частину було виявлено в копіях у польських архівах, а кілька отримано за допомогою українських істориків з архівів колишньої УРСР. Спроби отримати доступ до цих матеріалів, здійснювані від 1989 р. і до цього часу, щоразу закінчувалися відмовою дирекції архіву. Ось уже кілька років вони розсекречені й доступні. Сподіваємося, що з цього скористаються українські історики й опублікують збірку найцінніших документів.

Документи публікуються в книзі зі збереженням оригінальної побудови, стилю та змісту. Редакційні втручання обмежено лише до уніфікації розділових знаків і виправлення орфографічних помилок. Усі зауважені помилки, пропущені чи нечитабельні фрагменти тексту позначено в тексті документів і примітках. Слова, наведені в документах у скороченій формі, для кращого розуміння у багатьох випадках доповнено до повного звучання, при чому доповнення подано у квадратних дужках. Скорочені назви організацій та інституцій і загальноприйняті скорочення, переважно з військової термінології, розв'язано в перелікові скорочень. Збірник доповнюють іменний, географічний покажчики й перелік заголовків документів. Частину документів доповнено примітками, які можуть допомогти Читачеві зрозуміти текст.

У польському виданні книги документи українською мовою публікувалися з польським перекладом. У політичних реаліях, які супроводжували видання цієї книги в Польщі це мало своє обґрунтування. Річ у тому, що автор хотів уникнути закидів у фальсифікації чи ж маніпулюванні змістом документів, що показували в не надто привабливому світлі дії польської сторони щодо українського населення.

В українському виданні ця засада змінена. Польські документи подано лише в українському перекладі. Паралельні тексти усунуто суто з економічної засади.

Автор дякує всім, хто спричинився до появи цієї книги. Передусім голові товариства "Надсяння" панові Володимирові Середі, який першим виступив з

ініціативою видання збірника "Репатріація чи депортація" в Україні й переконав у необхідності цього львівську владу. Видавництву "Каменяр" й його директорів панові Дмитрові Сапізі за швидке і гарне видання книги. Панові Іванові Сварникові за знаменитий, як завжди, переклад вступу й документів з польської мови.

* * *

9 вересня 1944 р. в Любліні голова Польського Комітету Національного Визволення (ПКНВ) Едвард Осубка-Моравський і голова Ради Народних Комісарів Української Радянської Соціалістичної Республіки Микита Сергійович Хрущов підписали угоду про т. зв. евакуацію українців з Польщі до УРСР і польських громадян з УРСР до Польщі¹. Того ж дня ПКНВ уклав аналогічну угоду з урядом Білоруської РСР, а 22 вересня 1944 р. з урядом Литовської РСР². За змістом ці документи різнилися лише чотирма статтями, що містили назви місць перебування головних і районних уповноважених з питань евакуації, назви повітів і районів, заселених населенням, що підлягало евакуації, а також перелік прикордонних контрольних пунктів, через які мали проїжджати залізничні транспорти з цим населенням³. Усе інше було ідентичним, а певні розбіжності в текстах пояснюються помилками при перекладі окремих версій документа на польську мову.

Підписання угоди здійснювалося поспіхом. Основний текст угоди склали в Москві російською мовою і передали всім сторонам-учасникам для перекладу на національні мови⁴. Перед підписанням угоди, протягом 1-2 вересня, у Любліні перебували голова Ради Народних Комісарів БРСР Пантелеймон Пономаренко й голова РНК УРСР Микита Хрущов. Спеціально з цього приводу з Москви до Польщі прилетіла Ванда Василевська, яка формально була віце-головою ПКНВ. Як повідомила преса, метою їхнього візиту були "переговори у справі взаємної репатріації, які виявили цілковите взаєморозуміння"⁵. Насправді ж, як відомо, жодних переговорів не було. Не було й мови про взаєморозуміння. Обидві сторони, як польська, так і українська, подібно як і білоруська й литовська, всупереч їхнім справжнім прагненням і вимогам, що висувалися доти щодо форми спільного кордону, були поставлені Москвою перед доконаним фактом. На їхнє вирішення залишили тільки узгодження організаційно-технічних питань, пов'язаних із реалізацією угоди, а передусім дозволили взяти на свої плечі повну відповідальність за переселення кількохсот тисяч осіб.

Чому ж тоді текст угоди, написаної у Москві, доручили підписувати й виконувати урядам окремих республік? Як відомо, в інших аналогічних випадках Україна, як і інші республіки, не мала права підписувати подібні міжнародні угоди⁶. Дивлячися на це з перспективи часу, бачимо, що це рішення не було випадковим, а задум його творця був дуже виразним. Сталін знімав із себе можливу відповідальність за політичні, правні й фінансові наслідки реалізації угоди. Але найперше він перекинув на плечі урядів України й Польщі моральну

відповідальність за виселення кількосот тисяч людей по обидва боки кордону всупереч їхній волі. Цей останній аспект небавом мав набути величезного значення для майбутніх українсько-польських стосунків на багато десятків років⁷.

Повного тексту угоди про переселення українського населення з Польщі до УРСР і польських громадян з УРСР до Польщі від 9 вересня 1944 р. не оголосили до відома громадськості ні під час переселенської акції, ні після її закінчення. Він була таким же таємним, як і підписаний за кілька тижнів до того договір між ПКНВ й урядом СРСР про польсько-радянський державний кордон від 27 липня 1944 р.⁸.

Поширювані у формі невеликих афіш “Повідомлення для українського, білоруського, російського і русинського населення про можливості й порядок евакуації на територію України” містили лише загальне повідомлення про зміст угоди. Подібно було і з пресою⁹.

Всупереч існуючому законодавству, текст угоди ніколи не був опублікований у “Щоденнику Законі ПР” Його не ратифікував і польський парламент. За багато років це рішення мало спричинити вагомні наслідки у випадку осіб, які клопоталися про відшкодування за втрачене у зв’язку з переселенням т. зв. “забужанське майно”.

Детальна інтерпретація угоди містилися в таємній виконавчій інструкції, опрацьованій Радою Народних Комісарів УРСР¹⁰. Російський текст інструкції передав польській стороні 22 вересня 1944 р. представник уряду СРСР при ПКНВ ген. Микола Булганін. Після її перекладу на польську мову виявилось, що цього замало, і в кінці грудня 1944 р. Головне Представництво ПКНВ з Питань Евакуації Українського Населення з Польщі додатково опрацьовало власну “Додаткову інструкцію для внутрішнього службового вжитку районних представників ПКНВ з питань евакуації”¹¹.

За виконання угоди з польського боку відповідав головний представник польського уряду з питань евакуації українського населення з Польщі Консул Роґальський, а з 1 травня 1945 р. Юзеф Беднаж. Його відповідником з українського боку був головний уповноважений уряду УРСР з питань евакуації з Польщі Микола Підгорний, а від початку 1946 р. Михайло Ромащенко. Їм підпорядковувалося по 15 районних представників з кожного боку, діяльність яких охоплювала 22 повіти, де проживало українське населення.

Як у назві угоди, її змісті, так і в називництві інституцій, що займалися переселенням чи, як казали у випадку поляків – “репатріацією” - використовували виключно термін “евакуація”. Лише в перекладі виконавчої інструкції на польську мову місце евакуації зайняло “переселення”.

Відповідно до угоди право на переселення з Польщі до УРСР мали всі польські громадяни української національності, які проживали Холмському, Грубешівському, Красноставському, Томашівському, Володавському, Замостському, Білгорайському, Ярославському, Лиському, Любачівському, Перемиському повітах. Після визволення в січні 1945 р. з-під гітлерівської окупації інших теренів східної Польщі, переселення охопило також Сяніцький,

Коросненський, Яслівський, Горлицький, Новосанчівський і Новотарзький повіти та кілька міських осередків поза цим тереном у Краківському воєводстві, де українці проживали більшими групами, наприклад Краків, Тарнів. Тут також почали організацію 5 додаткових районних представництв.

До польської версії угоди, за зразком довоєнних переписів населення, запровадили додаткову категорію польських громадян русинської національності. Після війни це стосувалося невеликої групи осіб греко-католицької чи православної віри, які проживали на терені Лемківщини й Бойківщини й не ідентифікували себе з українською національністю.

Польські громадяни білоруської і російської національностей, оселені на тій же території, що й українці, підлягали компетенції представника уряду РР з питань евакуації українського населення з Польщі в Любліні. На тій же територіальній zasadі врегулювали питання переселення українців, оселених у повіті Біла Підляська (Люблінське воєводство) і Більськ Підляський (Білостоцьке воєводство), підпорядковуючи компетенції представника уряду РР з питань евакуації білоруського населення з Польщі до БРСР у Білостоці.

Натомість переселення польських громадян білоруської, литовської, російської, русинської і української національності, які проживали у воєводствах, не охоплених угодою від 9 вересня 1944 р., врегулювала угода, укладена між урядами Польщі й СРСР 6 липня 1945 р.¹². В силу цієї ж угоди до Польщі мали бути переселені поляки й жиди, які мали польське громадянство і проживали на теренах, які після 17 вересня 1939 р. опинилися у складі СРСР. Ця угода уможлиблювала повернення на батьківщину тисячам поляків, депортованим у глиб СРСР під час війни.

Те, що найбільше впадає в око при читанні угоди від 9 вересня 1944 р, писаної під акомпанемент усе ще триваючої жорстокої війни, це її незвичайно гуманітарний характер. Якби обидві договірні сторони дотримувалися постанов угоди й не застосовували тиску іншими методами, була велика ймовірність, що виїхав би мізерний відсоток осіб. Адже угода застерігала цілковиту добровільність у прийнятті рішення про виїзд українців з Польщі й поляків з України. Уже на самому початку, в статті 1 угоди підкреслювалося, що “евакуація є добровільною, і тому примус не може застосовуватися ані безпосередньо, ані посередньо”. Подібно були сформульовані й інші статті угоди й доданої до неї інструкції. Їх зміст сповнений пропагандистських фраз на кшталт: “Евакуації стосується лише тих осіб, які висловили бажання евакуюватися...”, “Бажання евакуюватися може бути висловлене...”, “особи, котрі захочуть переселитися з території Польщі на Україну...”, “Переселених на Україну розміщують згідно з їхнім бажанням...”, “Переселених, які висловили бажання оселитися в колгоспах...”¹³.

Підставою для переселення були списки, куди вносили осіб, які декларували бажання виїхати з Польщі, відмовитися від польського громадянства й отримати громадянство УРСР. Виявлення волі могло бути як усним, так і письмовим. Складені на цій підставі іменні списки за місцевостями проживання, затверджені далі районними представниками й уповноваженими, відповідно

до ст. 14 угоди, були документом, “достатнім для здійснення евакуації осіб, зазначених у переліках”¹⁴. Цей запис, що звільняв зацікавлену особу від вимоги подання декларації у справі переселення виключно в письмовій формі, створював практично необмежені можливості зловживань, а передовсім застосування примусу шляхом неконтрольованого внесення до переселенських списків довільних осіб без їхнього відома й волі.

Вереснева угода не з'ясувала також, на якій підставі мала визначитися національність осіб, зацікавлених у переселенні. Не окреслено, чи вирішувати це мало самовизначення населення, чи ж якісь інші об'єктивні критерії. У результаті це питання згодом спричинилося до численних незгод. Парадоксально, але для комуністичних влад найвірогіднішим документом ідентичності в питанні призначення на виселення була ідентифікаційна картка (Kennkarte), яку видавали гітлерівські окупаційні влади. Чому? Причина була проста. Кеннкарта, на відміну від усіх інших документів особи, які видавала польська влада польськими громадянам перед 1939 і після 1944 р., або радянська влада після 17 вересня 1939 р., містила рубрику, в якій зазначали як віровизнання, так і національну приналежність¹⁵. У випадку відсутності кеннкарти чи якихось сумнівів щодо її автентичності, комісії вимагали подання довоєнних документів особи, військових книжечок. У свою чергу найменш вірогідним документом уважали свідоцтво хрещення римо-католицького обряду в костелі. Причина – поширеність їх купівлі українцями за відповідну платню у священників цієї конфесії.

Переселенців мали звільняти від усіх обов'язкових поставок у натурі, податків і грошових оплат, як поточних, так і заборгованих за 1944-1945 роки. Цей запис в угоді виявився для багатьох осіб принадою, яка згодом стала причиною не однієї трагедії. Адже виявилось, що багато українських родин, зокрема з районів, знищених воєнними діями, записувалися на виїзд лише задля того, щоб уникнути саме цих повинностей на користь держави, котрі, як свідчать реляції і документи підпілля, міліція і військо часто стягали з усією безоглядністю.

Кожна родина могла забирати з собою особисті й домашні речі, продукти харчування і господарський інвентар вагою до 2 тонн на родину. Список речей, яких не можна було вивозити з Польщі, настільки ж довгий, наскільки й абстрактний. Залишене окремими родинами майно мало бути описане й оцінене спеціально навченими для цього польсько-українськими комісіями таксаторів, а його вартість у формі грошового еквіваленту мала бути повернута після переселення на Україну. Там само переселенці мали отримати господарства не меншої площі, як залишені в Польщі. Для доведення цієї обіцянки спеціальні польсько-українські групи таксаторів цілими днями описували майно родин, записаних на виїзд до УРСР, вручаючи переселенцям відповідний документ, який після прибуття до УРСР виявлявся нічого не вартим клаптиком паперу.

Усталений в угоді час тривання переселенської акції виявився цілком нереальним. Передбачалося, що від 1 жовтня до 31 грудня здійснюватиметься

реєстрація осіб, які виявляли бажання виїхати з Польщі на Україну, а тим часом 15 жовтня 1944 р. мало розпочатися переселення, яке планували завершити до 1 лютого 1945 р.

І хоча перші транспорти з українцями вирушили відповідно до плану, однак уже незабаром, з огляду на невелику кількість добровільних заяв, а далі суворої зими, виїзди припинилися. У цій ситуації термін закінчення переселенської акції систематично продовжували: спочатку до 1 травня, потім – 1 листопада 1945 р. У підписаному 20 вересня 1945 р. в Києві додатковому польсько-українському протоколі до угоди встановили ще один новий термін закінчення реєстрації - 31. XII. 1945 р. - не подаючи при цьому точної дати закінчення самих переселень. Зазначили лише, що поляки, які живуть у Львові, зареєстровані на виїзд у встановлений термін, у випадку суворої зими матимуть право зробити це до весни 1946 р., натомість українцям такого привілею не надали. 14 грудня 1945 р. у Варшаві підписали черговий додатковий протокол до згаданої угоди, у якому останній термін реєстрації населення продовжили до 15 січня 1946 р., натомість датою остаточного закінчення переселенської акції визначили 15 червня 1946 р.

Підписання кінцевого протоколу до угоди від 9 вересня 1944 р. відбулося щойно 6 травня 1947 р. у Варшаві. Це було на дев'ятий день депортації 150 тис. українців на колишні німецькі землі, приєднані до Польщі, здійснюваної комуністичною владою під криптонімом Акція "Вісла". Коли 9 травня 1947 р. члени делегації уряду УРСР на чолі з віце-прем'єром Василем Старченком відвідували пам'ятки Кракова й соляні шахти у Величці, до польського концентраційного табору в поблизькому містечку Явожні саме прибув перший транспорт українського цивільного населення.

Хронологія переселень.

Е т а п I. Від 15 жовтня до кінця грудня 1944 р.

Переселення мало добровільний характер лише в перші кілька місяців, тобто до початку 1945 р. У цей період із Польщі переселили 19 899 українців (5035 родин), найбільше з Холмського (4025 осіб), Грубешівського (3902), Томашівського (3380) і Замостського (1862) повітів. Але чи добровільно вони виїжджали? Це були переважно мешканці кількадесяти українських сіл на Холмщині й Грубешівщині, спалених і спацифікованих навесні й улітку 1944 р. частинами Армії Крайової і Селянських Батальйонів. У їхньому випадку це була втеча від неминучої смерті від рук поляків.

Одним із перших кроків відродженої Польської держави було рішення про ліквідацію українського шкільництва в Люблінському воєводстві, ухвалене 24 серпня 1944 р., тобто за кілька днів до початку першого шкільного року на щойно визволених теренах. Ствердженням, що "до 1939 р. в усьому Люблінському Шкільному Окрузі не існувало жлдної української школи й не було жлдного українського питання" 225 тис. українців позбавили можливості навчати дітей рідною мовою¹⁶. Це викликало аналогію з періодом II ПР, коли на цьому терені так само не дозволяли організувати навчання українською

мовою. Школи на терені Ряшівського воєводства втрималися лише на рік довше, та й то лише ті, котрі існували перед 1 вересня 1939 р. Рішення Міністра Громадської Адміністрації від 20 вересня 1945 р. визнавало “відкриття нових наукових закладів з українською мовою навчання цілком зайвим і цілком небажаним з політичної точки зору”¹⁷.

Набагато дошкульнішим кроком польських влад було позбавлення українців права на землю, що парцелювалася відповідно з декретом ПКНВ про земельну реформу від 6 вересня 1944 р. Таким чином, попри зміну ладу Польської держави, й цим разом при поділі парцельованої землі українців потрактували ідентично, як у часи II Речіпосполитої, коли діяла генеральна засада: перенесеш метрику хрещення з греко-католицької чи православної церкви до римо-католицького костела – отримаєш землю. Оскільки українці трималися віри своїх батьків, землю надавали запрошеним із центральної Польщі колоністам, що небавом стало вогнищем кривавого конфлікту.

На питання, “Чи українське й білоруське населення вносити до списків про поділ землі і чи наділяти їх землею?”, спеціальна інструкція, опрацьована для секретарів і активістів повітових комітетів ПРП, радила: “Ми повинні прагнути до того, щоб українське й білоруське населення висловлювалося на користь своїх республік, і тому принципово не слід вміщувати його у списки й наділяти землею”¹⁸. Натомість українців, які зголошувалися на виїзд до УРСР, запевняли, що там вони отримають господарства до 15 га, що було пустою обіцянкою з огляду на значний масштаб колективізації.

Знаючи тяжку економічну ситуацію українського села, польська влада видала 4 листопада й 1 грудня 1944 р. розпорядження про звільнення українських селян від обов’язку здавати заборговані, як і поточні, натуральні повинності, за умови підписання заяви на виїзд до УРСР.

Е т а п II. Від січня до кінця серпня 1945 р.

Сильні морози взимку 1944-1945 р., а далі наступ Червоної Армії спричинилися до того, що переселенська акція на якийсь час припинилася. Щоправда, навесні 1945 р., після визволення Лемківщини від гітлерівської окупації, ще виїхали українці з місцевостей, знищених під час запеклих боїв у районі Лупківського й Дуклянського перевалів. Це була практично остання група осіб, які переселилися до УРСР з власної волі. Усього в перші місяці 1945 р. з Польщі переселили тільки 19.899 осіб (5035 родин). І на цьому, власне, якби дотримуватися засади добровільності, можна було б закінчити переселенську акцію.

Провал переселенської акції уперше поставив перед польською владою питання – що далі робити з українцями, які не хочуть виїжджати до УРСР згідно з постановами угоди від 9 вересня 1944 р.? Залишити в Польщі чи змусити їх покинути країну? Як впливає з опублікованих у цьому томі документів, в міру тривання акції переселення зростає тиск на українців з метою збільшення кількості бажаючи виїхати до УРСР.

Перші кроки, що мали радикально знеохотити українців залишатись у Польщі, здійснив польський уряд. 13 лютого 1945 р. на засіданні Ради Міністрів

Тимчасового Уряду ПР ухвалили рішення про безумовне стягнення з українського населення, яке зареєструвалося на виїзд до УРСР, але ухилялося від виїзду, обов'язкових натуральних поставок за 1944 і 1945 роки. Нескладно уявити, що це означало на переднівку для знищених війною українських сіл. Доручили також покликати до війська і включити до штрафних батальйонів усіх чоловіків-українців призовного віку, які не подали заяви на виїзд. Комендант повітової Громадянської Міліції в Перемишлі підпор. Беляк пішов значно далі в реалізації цього розпорядження і доручив підлеглим комендантам постерунків заарештувати й доставити в Перемишль усіх чоловіків-українців, народжених між 1908 і 1926 р., за винятком тих, які зареєструвалися на виїзд на Україну¹⁹. Польський уряд також заборонив діяльність усіх т. зв. українських комітетів, головно Українського Громадянського Комітету в Перемишлі, які провадили активну діяльність за визнання за українцями рівних громадянських прав, відновлення українського шкільництва й Церкви. Згодом ця доля спіткала і крайньо прокомуністичний і прорадянський Селянсько-Робітничий Комітет Лемківщини з осідком у Горлицях.

Про реалізацію цієї постанови Ради Міністрів ТУПР в терені свідчить обіжник рясівського воєводи від 22 лютого 1945 р., що доручав підлеглим йому старостам "негайно видати відповідні розпорядження про особливе обтяження українців, які проживають на терені місц. повіту, всіма повинностями з галузі воєнних поставок". На думку воєводи це мало "схилити українців чи русинів, зокрема ворожо настроєних до поляків, до переселення на схід"²⁰.

Реакція української сторони була несподіваною. І-й секретар Воєводського Комітету Польської Робітничої Партії у Ряшеві Станіслав Ханиж інформував Центральний Комітет ПРП, що "українське населення, оселене по польському боці кордону, зобов'язується охочо віддавати контингенти збіжжя і м'яса за умови, що справа переселення українського населення на схід не ставитиметься так гостро", інакше кажучи, що воно не буде примусовим. Твердження: "віддамо останню корову й курку, аби лише залишитися на своєму", характеризувало в той час позицію переважної більшості українців.

У лютому, березні й квітні 1945 р. з'явився новий чинник, яким були антиукраїнські збройні акції польського підпілля й частин Корпусу Внутрішньої Безпеки. "На нашому терені сталися випадки терору з боку польських банд, внаслідок чого протягом останніх 2 тижнів зголосилися з пов. Коросно 787 родин, пов. Березів – 820 родин, загалом понад 10 тис. осіб! Є випадки, що українське населення покидає цілі села, втікає, у чому було, й масово зголошується, вимагаючи негайного вивезення за кордон. Бюро у формальній облозі" - доповідав 6 березня 1945 р. районний представник з питань евакуації в Перемишлі²¹

Убивства українського населення, здійснені в кількох десятках місцевостях Березівського, Холмського, Грубешівського, Любачівського, Перемиського, Сяніцького й Томашівського повітів, значною мірою спричинилися до зростання у цей період кількості бажаючих виїхати з Польщі. За неповними відомостями від січня до 25 квітня 1945 р. з Польщі переселили 113 633 особи (30 145 родин),

із яких майже половина походили з повітів Холмського – 21 652, Грубешівського – 20 936 і Томашівського – 10 973. Від травня до кінця серпня 1945 р. переселили ще 96 153 особи (24 464 родин), а загалом від початку акції переселили 229 685 осіб (59 644 родини).

У результаті нападів НЗС, НВО і ВіН на українські села в період від березня до червня 1945 р. було вбито не менше 2 тис. українців. У кільканадцяти випадках акції польського підпілля мали характер планових пацифікацій, поєднаних із убивством усіх осіб української національності, напр. у Павлокомі Березівського пов. (3.III.1945) – 365 осіб, Пискоровичах Ярославського пов. (17.IV.1945) – понад 400, Верховинах Красноставського пов. (6.VI.1945) – 194. Перед тим, як застрелити, перевіряли метрики хрещення чи кенкарти. Але крім тих кільканадцяти сіл, у яких вимордували українців від старців до немовлят, були сотні місцевостей, у яких убивали вибірково: вчителів, культурно-освітніх діячів, освіченіших і свідоміших селян. У цей період особливо посилювалася фізична ліквідація греко-католицького й православного духовництва. У 1944-1946 роках від рук польського підпілля загинуло принаймні 30 українських священників.

Напади на українські села, які польське підпілля здійснювало під гаслом “Українці за Сян”, мали безумовно окреслену мету: змусити українців виїхати з Польщі. Отож були тотожними з політикою комуністичної влади і, що найважливіше, не зустріли будь-якої протидії з боку останньої. Навпаки, комуністична влада побачила в цьому шанс збільшити кількість українців, які зголошувалися на виїзд до УРСР.

Всупереч існуючим досі поглядам, серед тих, хто виїжджав до УРСР у цей період, порівняно невеликий відсоток складали українці з лівими поглядами. Особливо на Люблінщині й Холмщині вони намагалися організувати українське суспільство, пов'язуючи своє майбутнє радше із життям у Польщі, аніж із переселенням до УРСР. Спільною рисою згаданих середовищ був постулат визнання суб'єктності українського населення у Польщі в політичній, культурно-освітній, економічній і навіть релігійній галузі. Природним наслідком такої позиції було неохоче, ба навіть негативне ставлення до переселень, що спричинялося як міркуваннями психологічного характеру (прив'язаність до вітчизни, побоювання перед виїздом у невідоме), так і політичного (страх перед колективізацією, сталінськими репресіями). Цей останній чинник відіграв особливо деструктивну роль у випадку українців, членів і симпатиків Організації Українських Націоналістів, як і колишніх членів Комуністичної Партії Західної України. Побоювання репресій були небезпідставними. Надалі діяла заборона КПЗУ Найбільший розмах повоєнних репресій на Західній Україні мав місце власне у 1944-1945 роках. Негативне ставлення посилював і досвід тієї частини населення, яка після 17 вересня 1939 р. опинилася на теренах, зайнятих Червоною Армією і зазнала, як і поляки, колективізації і вивезень.

У середині 1945 р. переселенська акція на Україну зазнала повного краху. Припинилися добровільні зголошення на виїзд, не допомагали жодні форми адміністративного тиску. Після серії відплатних акцій УПА навесні 1945 р.

почалися перемовини між польським і українським підпіллям, внаслідок чого було укладено порозуміння, що поклало край взаємним нападам на цивільне населення²²²²

Перемовини представників АК й УПА відбулися, зокрема у Селиських Березівського пов. (29.IV.1945), у Руді Рожанецькій Любачівського пов. (2 і 21.V.1945). Ширше про це див.: Motyka G., Wnuk R. Pany i rezuny. Wspiyraca AK-WiN i UPA 1946-1947, Warszawa 1997; Sztendera J., Wposzukiwaniu porozumienia (Podziemie ukraickie i polskie w latach 1945-1947. Wspiyraca miydzy UPA i WiN) // Zeszyty Historyczne, 1985, z. 71, s. 155-158.

У той же час до Польщі нелегально, переважно з транспортом польських репатріантів, почали повертатися українці, переселені до УРСР 1944 р. Вони принесли образ України, зруйнованої війною, охопленої новою хвилею голоду й репресій. Ці відомості, вміло використовувані й поширювані пропагандою ОУН, додатково поглибили негативне ставлення українців до виїзду з Польщі.

У цій ситуації на доручення Президії Ради Міністрів Міністерство Громадської Адміністрації 24 липня 1945 р. організувало у Варшаві конференцію, на яку запросили відібраних "представників" українського населення з Краківського, Ряшівського й Люблінського воєводств. Серед них були діячі КПЗУ, представники Селянсько-Робітничого Комітету Лемуївщини й Українського Громадського Комітету, тобто особи з виразно лівими поглядами. До цих середовищ і організацій польський уряд вирішив звернутися по допомогу щодо продовження переселенської акції.

Десятеро делегатів, привезених до Варшави спеціальними літаками й ізольованих один від одного до початку конференції, вразили уряд, формулюючи майже ідентичну програму подальшого життя у Польщі. Серед висунутих постулатів лише один, що містив вимогу дотримання засади добровільності, був пов'язаний із акцією переселення. Решта стосувалися відновлення українського шкільництва, земельної реформи, охоплення амністією членів українського підпілля, і висловлювали прагнення пов'язати своє майбутнє з Польською державою, точніше з землею, на якій вони жили споконвіку.

Перелом липня і серпня 1945 р. був вирішальним моментом у формуванні польської національної політики щодо українців на довгі десятиріччя. Перед польським урядом постав вибір: визнати за українцями право вибору залишатися в Польщі чи ж, зневаживши засаду добровільності, застережену в міжнародній угоді, позбутися їх шляхом примусового тотального виселення.

22 серпня 1945 р. міністр громадської адміністрації Владислав Кернік, на доручення віце-прем'єра уряду Владислава Гомулки, скликав надзвичайну нараду за участю шефа Генерального Штабу Війська Польського генерала зброї Владислава Корчица, командирів 3, 8 і 9 дивізій піхоти й шефів Воєводських Управлінь Громадської Безпеки в Любліні й Ряшеві. Всупереч домовленостям, ухваленим на варшавській конференції, прийняли рішення про скерування у район Перемишля, Ліська й Любачева 3, 8 і 9 ДП з завданням переселити українців до УРСР. Люблінському й ряшівському воєводам

доручили негайно розпочати стягнення податків і обов'язкових поставок за поточний і минулий роки.

Для обґрунтування необхідності використання війська при виселенні цивільного населення потрібно було створити враження в громадській думці, що українці не виїжджають з Польщі, бо УПА не дозволяє їм цього зробити. Тому з метою запевнити безпеку осіб, які прагнуть переселитися на Україну, польський уряд був змушений вислати кілька дивізій війська. Суттєву роль у наданні вірогідності цієї версії відвели пресі, яка, спираючись на невідповідних з правдою, спеціально перебільшених інформаціях про діяльність українського підпілля, мала створити атмосферу схвалення для політики уряду щодо українців. До класики антиукраїнської комуністичної пропаганди увійде, мабуть, донесення, опрацьоване к-ном Ланіним з Департаменту III Міністерства Громадської Безпеки, який займався боротьбою з підпіллям: "Банди УПА надалі залишаються під командуванням німецьких офіцерів і під загальним керівництвом німецького генерала з не встановленим нами прізвиськом, палять села, розстрілюють людей висаджують потяги. Банда "Бурлаки" - 350 осіб, складається з німців, колишніх есесівців і власовців, озброєних артилерією і важкими кулеметами. Вони спалили 143 села, висадили й спалили 100 потягів з вантажем, 45 залізничних мостів, 40 польських шкіл і шпиталів"²³. Такому текстові позаздрив би й Геббельс.

Е т а п III. Від вересня до кінця грудня 1945 р.

У цей період з Польщі до УРСР виселили 81 806 осіб (22 854 родини).

Відповідно до рішення польського уряду 3 вересня 1945 р. три піхотні дивізії Війська Польського розпочали примусове виселення українців з Лиського, Любачівського, Перемиського й Сяніцького повітів. В міру здійснення переселенської акції дії війська переносилися й на інші повіти Ряшівського й Люблінського воєводств, заселені українцями. Методи, які застосовували при виселенні Військо Польське й органи безпеки, своєю брутальністю часто перевершували те, що мало небавом відбутися під час Акції "Вісла". Негуманітарний характер дій пояснюється почасти тим, що до переселенської акції спеціально скеровували дивізії, сформовані з поляків, які походили з терену Західної України, зокрема з Волині. У цей період із Польщі до УРСР виселили, виключно примусовими методами, 81.806 осіб (22.854 родини).

Саме в цей час керівництво Польської Робітничої Партії і польського уряду виїхало до Лівадії у Криму на заслужений відпочинок. 1 вересня літаком сюди прилетів президент ПР Болеслав Берут з тодішнім сірим кардиналом, членом Політбюро ЦК ПРП Якубом Берманом і директором Державного Репатріаційного Управління Владиславом Вольським. Від 20 вересня на тому ж курорті відпочивав генеральний секретар ЦК ПРП Владислав Гомулка й віце-міністр національної оборони ген. Мар'ян Спихальський. Берут з родиною жив у восьмикімнатних апартаментах. Свіжі харчі доставляли спеціальним літаком із Москви. Як поінформували Сталіна, гості з Польщі були дуже задоволені з кримської відпустки²⁴.

Жертвою репресій стали й середовища, представлені на конференції у Варшаві. Більшість делегатів заарештували, а потім виселили з Польщі.

Знищення цієї єдиної після війни легальної репрезентації української національної меншини створило дуже негативне співвідношення сил. Від цього моменту важив лише один чинник – УПА, яку просто змусили перейняти на себе функції захисника цивільного населення від примусу виселення, бруталності війська і зловживань переселенських комісій.

Безумовно, відсутність навіть такої незначної легальної репрезентації українців, рахуватися з якою уряд був змушений через її лівий, узагалі комуністичний характер, була позитивним фактором з точки зору справжніх цілей польської національної політики. Адже це дозволяло цілком відмовитися від невігідних методів політичного вирішення українського питання, натомість послуговатися військовими, репресивними методами.

Реагуючи на розпочате військом примусове виселення, командування 6 Воєнного Округу УПА “Сян” видало 9 вересня 1945 р. наказ атакувати переселенські комісії й підрозділи ВП, які з ними співпрацювали, а також спалити всі виселені села. Ужити таких же різких заходів наказав і провідник Організації Українських Націоналістів у Польщі Ярослав Старух “Стяг”, а невдовзі провідники округів і надрайонів ОУН. Наказ командувача УПА, що закінчувався закликом: “Нехай за нами палають вогні...”, було виконано²⁵. Однак спалення восени 1945 р. кількадесяти місцевостей, покинутих українцями, у яких мали оселити поляків, переселених з УРСР, поєднане з чимраз частішими, особливо в жовтні й листопаді 1945 р., відплатними акціями проти польських сіл, принесло протиледний від очікуваного результат. Крім незворотного знищення сіл, більшість із яких уже ніколи не піднеслися із згарищ, це породило в польському суспільстві відчуття реальної загрози з боку українців. Комуністична влада отримала додатковий аргумент на виправдання використання війська для примусового виселення українців, а військо – претекст для застосування репресій щодо цивільного населення, звинуваченого у сприянні УПА.

Е т а п І V. Від 1 січня до 15 червня 1946 р.

Після підписання 14 грудня 1945 р. додаткового протоколу до угоди й після того, як 15 січня 1946 р. минув останній термін реєстрації бажаючих виїхати до УРСР, виселення українців поновили з повною рішучістю. У січні, лютому й березні частини ВП здійснили пацифікацію кільканадцяти українських сіл, мешканці яких відмовлялися виїжджати до УРСР. Найгучнішою з них було вбивство солдатами ІІ батальйону 34 піхотного полку ВП щонайменше 56 мешканців села Завадка Морохівська в Сяницькому повіті (25.I.1946 р.). Цей злочин тодішня пропаганда ОУН порівнювала з різаниною мешканців чеського села Лідіце, здійсненою гітлерівцями під час війни²⁶.

Разом із наближенням до кінця терміну чинності угоди про обмін населенням зростала бруталність дій війська, а з нею і темпи переселенської акції. 5 квітня 1946 р. було утворено Оперативну Групу “Ряшів” під

командуванням генерала бригади Яна Роткевича, підпорядковуючи їй уже діючі на цьому терені частини 3, 8, 9 ПД, 14, 18 пп і всі сили ВОП, КВБ, МО і УГБ. Оперативна група отримала завдання надавати всебічну допомогу переселенським комісіям з таким розрахунком, аби до 1 липня 1946 р. повністю переселити українське населення з Любачівського, Ярославського, Ліського й Сяніцького повітів. 24 квітня о 5 годині ранку спеціальна оперативна підгрупа ОГ "Ряшів", створена з 14, 26 і 30 полків піхоти, почала виселення українців з Ярославського й Любачівського повітів. Того ж дня о 4 годині, спираючися на заздалегідь підготовані проскрипційні списки, солдати 28 пп почали виселення українців з Перемишля²⁷.

26 квітня 1946 р. заступник начальника Генерального Штабу ВП генерал бригади Стефан Моссор наказав командувачам ОГ "Ряшів", Люблінського і Краківського округів до 15 червня 1946 р. виселити 14 045 українських родин, тобто понад 60 000 осіб²⁸ які, за відомостями переселенських комісій, іще залишалися на терені Краківського, Ряшівського й Люблінського воєводств. Аби домогтися цього, командирам 8 і 9 ПД наказали негайно збільшити кількість виселюваних родин із 100 до мінімум 500 на день на дивізію.

"Ми встановили своєрідний рекорд, - хвалився згодом командир 34 пп підполк. Ян Герхард, - протягом 14 днів ми пройшли 200 км гір і лісів, переселили 10 000 людей, а з ними понад 20 000 голів худоби"²⁹.

Райоооі представники уряду ПР з питань евакуації українського населення не без задоволення доповідали, що "терени, у яких оперувало військо, уже майже очищені від українського населення. Це населення, бажаючи уникнути переселення, утікало в ліс і навіть перетинало кордон, ховаючися на терені Чехословаччини, і його врешті тамтешня влада видала в руки ВП. Попри це, в цей період вислано 12 транспортів, у яких 1287 родин, 6057 осіб. (...) У цей момент військо ще раз перевіряє терен, доставляє на станції завантаження рештки, які залишилися і зловлене під час облав населення. Села майже порожні"³⁰. У зв'язку з тим, що "українське населення перед виселенням розбіглося по лісах", командувач ОГ "Ряшів" генерал бригади Я. Роткевич лслбисто вимагав від шефа Генерального Штабу ВП генерала зброї В. Корчица додаткових розвідувальних літаків з метою його ефективніших пошуків³¹

Порушення засади добровільності дозволило примусово виселити з Польщі в період від 1 січня до 15 червня 1946 р. 252 422 українців (47 190 родин).

26 червня 1946 р., тобто вже після припинення дії угоди, військо силою усунуло з єпископського палацу в Перемишлі ординарія греко-католицької Перемисько-Сяноцької єпархії владику Йосафата Коциловського, якого вважали головним речником подальшого перебування українців на своїх рідних землях. "Ця скотина, вивезена в СРСР, не знаю яким чином повернулася до Польщі. Ходить по вулицях із розкудланою бородою і повчає українців, що за інструкцією виїзд є добровільним, виїде лише той, хто підпишеться", - так писав про владику Коциловського тодішній шеф Воєводського Управління Безпеки в Ряшеві³². Його передали радянським органам на прикордонному переході в

Медиці, далі вивезли до в'язниці НКВД у Києві, де він небавом помер³³. Наступного дня до товарних вагонів, що стояли на станції в Баконьчицях під Перемишлем завантажили єпископа-помічника Григорія Лакоту й майже всіх членів перемиського греко-католицького капітулу. Більшість із них засудили на довголітнє ув'язнення і заслали в советські табори. Владика Лакота помер 12 листопада від виснаження у таборі Абез біля Воркути.

У цій фазі акції Військо Польське виселяло українців точно за схемою, яка незабаром мала повторитися під час Акції "Вісла": "Частина, що виселяє, забезпечує дану місцевість від нападів бандитів, після чого офіцер зачитує зібраному населенню прізвища осіб, які підлягають репатріації і оголошує термін, необхідний для приготування (3-5 годин)"³⁴. Досвід, нагромаджений ОГ "Ряшів" під час виселення українців, був предметом детального вивчення у Відділі III Оперативному Генерального Штабу ВП. Його використали при опрацюванні планів депортації українців у 1947 р., а їх головного автора, заступника шефа Генерального Штабу ВП генерала бригади С. Моссора, на знак визнання його заслуг, призначили командувачем Оперативної Групи "Вісла".

Нині вже немає жодних сумнівів, що лише внаслідок порушення засади добровільності й застосування бруталного примусу з Польщі за період від 15 жовтня 1944 р. до кінця липня 1945 р. переселили бл. 480 305 осіб (122 450 родин), в тому числі: з Краківського воєводства 21 776 осіб, з Ряшівського – 267 790, Люблінського – 190 734. У той же час із УРСР до Польщі переселили 787 674 осіб, у тому числі 742 453 поляків і 33 105 жидів.

Подібну цифру переселених подала й українська сторона. 31 жовтня 1946 р. міністр внутрішніх справ СРСР С. М. Круглов подав Сталінові рапорт про підсумки переселенської акції з Польщі до Української, Білоруської і Литовської РСР. "На території Польщі виявлено 125 949 родин, що налічують 497 683 осіб, які підлягають переселенню до Української РСР. З цієї кількості переселено 122 545 родин, що налічують 482 109 осіб. Відмовилися виїхати на Україну 3495 родин, що налічують 15 573 особи, переважно заможних і антирадянсько настроєних. Частина цих родин виїхали до західних регіонів Польщі, частина прийняла римо-католицьку віру й, подаючи себе польськими громадянами, ухилилися від евакуації"³⁵

Переселене з Польщі населення скерували до таких областей УРСР:

Західні області

	Родин	Осіб
Тернопільська	41 105	173 350
Львівська	14 615	56 863
Волинська	6 498	22 346
Дрогобицька	8 043	34 448
Станіславівська	5 158	19 749
Рівненська	4 682	17 102
Разом:	80 301	323 858

Східні області

Ворошиловградська	1 055	6 782
Сталінська	3 110	12 480
Харківська	1 068	4 557
Дніпропетровська	6 205	23 088
Запорізька	9 202	34 242
Одеська	7 234	25 945
Кіровоградська	2 482	10 250
Миколаївська	4 024	14 612
Херсонська	4 634	16 952
Полтавська	1 868	7 947
Сумська	236	2 116
Інші	99	230
Разом:	42 153	159 241

Українське населення привезло з Польщі на Україну 54 933 коней, 113 504 голів рогатої худоби, 46 241 овець і кіз, 23 452 свиней. Серед переселенців були 459 135 українців, 28 846 росіян, 126 білорусів, 13 789 осіб, що визнавали себе русинами, 243 особи інших національностей. Для порівняння з Польщі до Білоруської РСР у той же час переселили 35 961 особу (10 882 родини), з котрих 27 409 були білорусами, 2 608 росіянами, 5 894 українцями, 53 іншої національності. Відмовилися виїхати з Польщі 100 861 білорус (22 667 родин). Таку велику кількість непереселених білорусів Круглов пояснював “активною діяльністю польських реакційних елементів і банд АК”. Однак, на відміну від українців, щодо білорусів не застосовували примусового виселення з участю війська. Найменше з Польщі переселили литовців – лише 14 осіб (6 чоловіків і 8 жінок). У той же час до Польщі переселили 782 982 особи (272 544 родини) з УРСР, 231 152 особи (72 511 родин) з Білоруської РСР і 169 244 особи (69 794 родин) з Литовської РСР³⁶.

Е т а п V. Липень-грудень 1946 р.

Переселення українського населення до УРСР закінчили з упевненістю, що в Польщі залишилося щонайбільше 14 325 українців (3 239 родин), розпорошених на терені трьох воєводств, зокрема Краківського, де мало жити ще 2061 українець, Ряшівського – 4 709 та Люблінського – 7 555, а також певна, складна для усталення, кількість змішаних польсько-українських родин. Українцями, які заселяли Білостоцьке воєводство (Більсько-Підляський повіт) голови не сушили. За тодішніми, оптимістичними за настроями, звітами переселенських комісій, це було неповних 5% загалу українського населення, яке жило в Польщі після закінчення війни й підлягало переселенню до УРСР. Насправді ж кількість українців, які на той час залишались у Польщі, була вдсятеро більшою. За рік, під час Акції “Вісла”, виявилось, що їх є принаймні 150 тисяч.

Усвідомлення того, що на території Польщі залишається навіть така невелика, за тодішньою статистикою, українська національна меншина, якої, з огляду на закінчення терміну міжнародних угод про обмін населенням, не змогли виселити до УРСР, породжувало, попри все, бажання позбутися її. Питанням вибору залишалися, звісно, напрямок і форма виселення. Зрештою, вибір був невеликим: поновлення виселень до УРСР чи внутрішньопольська депортація, поєднана з військовою пацифікацією теренів, заселених українцями, і їх примусове виселення в інші райони країни, передусім на новоповернуті колишні німецькі землі, при одночасній відмові від методів політичного вирішення проблеми.

Дивною і на перший погляд малозрозумілою виглядала впертість, із якою тодішня польська влада, попри закінчення терміну міжнародних угод про обмін населенням між Польщею і УРСР, здійснювала чергові спроби виселити до УРСР рештки українців, які заселяли прикордонні повіти Краківського, Ряшівського й Люблінського воєводств. Нині, з перспективи пізніших подій, що відбулися у зв'язку з Акцією "Вісла", позиція польської сторони не залишає сумнівів щодо її справжніх намірів. Українців хотіли позбутися так, як попередньо позбулися німців, чи згодом (1968 р.) жидів. Без огляду на економічні втрати, знищення і жертви серед цивільного населення. Отож, доки не було підписано кінцевого протоколу до польсько-української угоди про обмін населенням від 9 вересня 1944 р., доти польська сторона мала надію продовжити виселення до УРСР. Якщо не надію, то принаймні претекст для того, щоб виселити українців, які буцімто раніше підписали переселенські декларації, але не встигли виїхати до УРСР начебто через перешкоди з боку УПА. При цьому не мало жодного значення, що вже принаймні від середини 1945 р. українці масово відмовлялися виїжджати до "раю", втікали в ліси, і що лише застосовуючи тактику випаленої землі Військо Польське було в стані вигнати знедолених людей з їх родинних сіл, щоб під дулами карабінів завантажити у вагони.

17 липня 1946 р. співголови Державної Комісії Безпеки, міністри громадської безпеки й національної оборони, підписали напрямні для воєводських комітетів безпеки на період до виборів у Сейм, що планувалися на січень 1947 р. На думку ДКБ серед найпекучіших проблем, які слід було вирішити до виборів, було виселення українського населення, яке залишалося в Польщі. Питання поставили чітко й без недомовок: "Органи безпеки й міліції мусять зайнятися евакуацією решток українського населення, при чому голови Комітетів Безпеки повинні узгодити ці акції з Представником Української Республіки, очолити цю роботу й забезпечити транспортні засоби"³⁷. Цього разу приготування до відновлення виселень тривали до пізньої осені, з простої причини: українці мушили зібрати врожай. Зрозуміло, не для того, щоб забрати з собою до УРСР.

Тим часом, 14 серпня 1946 р., Департамент Військ Охорони Прикордоння Міністерства національної Оборони видав суворо таємне розпорядження, що зобов'язувало командирів 8 і 9 Дивізій Піхоти ВП, 8 Відділу ВОП у Перемишлі, а також шефів Повітових Управлінь Громадської Безпеки в Березові, Лиську,

Любачеві, Перемишлі й Сяноку скласти поіменні списки українців, які живуть у місцевостях, розташованих у 30-кілометровій смузі біля державного кордону, перебування яких на цьому терені визнали небажаним з огляду на безпеку кордонів країни. Окреслений таким чином простір прикордонних повітів охоплював територію, заселену переважно українським населенням, яке навесні 1947 р. охопили першою хвилею депортації в рамках Акції "Вісла". Це були своєрідні проскрипційні списки, куди в першу чергу вносили українських священників, учителів, найсвідоміших, а отже й найнебезпечніших на думку влади, осіб.

Попри всю законспірованість, дії війська і польської адміністрації не залишилися поза увагою українського підпілля. З листопада 1946 р. провідник ОУН у Польщі Ярослав Старух "Стяг", у зв'язку з загрозою поновлення виселення українців, видав спеціальну інструкцію. "Знову ширяться чутки, - писав "Стяг" - про повторне виселення. Поки що, доки про це немає доказів, ми трактуємо їх, як ворожу пропаганду і не зчиняємо тривоги серед населення. Однак у той же час слід посилити акцію маґазинування й забезпечення усього майна, щоб бути готовими до нових можливостей. Це стосується усього населення"³⁸.

Чутки виявилися правдивими. За донесеннями мережі ОУН з терену Ряшівського воєводства в останні дні довдня старости повітів Перемишль, Березів, Сянік і Лісько видали відозви до українського населення з інформацією про те, що буцімто внаслідок численних вимог українців польський уряд вирішив продовжити термін їх виселення до УРСР.

"Відозва запевняє, що переселенці отримають будь-яку кількість підвод, яка буде потрібна для перевезення речей на залізничні станції, а також озхброєну військову охорону для убезпечення від нападів банд. Приготування до переселенської акції охопили весь звітний терен. Після отримання від повітових старост інструкцій у цій справі вийти ґмін видали розпорядження солтисам окремих українських сіл. У терені почався переполох. Військові підрозділи, виділені для переселенської акції, поводитися жорстоко. Користаючися з нагоди, що люди перед виїздом повитягали зі сховків усі коштовності, військо зайнялося грабунком. Тих, хто не хотів виїжджати, силою кидали на вози, привезені поляками з-за Сяну. І, попри обіцянки влади про забезпечення транспортом, підвод було надто мало, так що на одну підводу припадало по три й більше родин. Отож навіть дуже бідні люди не могли вмістити на возах найнеобхідніших речей. Візники-поляки грабували частину вантажу на місці, а коли проїжджали через інші села, скидали з возів що краще знайомим польським селянам на переховування. На протести потерпілих конвоїри відповідали биттям"³⁹.

Спробу відновити переселення до УРСР здійснили й на Лемківщині. Провідник місцевого надрайону ОУН інформував, що від 8 до 10 листопада 1946 р. у Горлицькому й Новосанчівському повітах розклеїли оголошення переселенської комісії з Перемишля про добровільний виїзд до СРСР українців, які залишилися після першої переселенської акції. Влада в цій справі не чинила

тиску. Не було також випадку, щоб хтось із українців захотів виїхати до більшовицького “раю” добровільно. За словами ОУН українське населення настроєне до переселенської акції виключно негативно⁴⁰.

У зв'язку з опором, який чинило українське населення, Міністерство Громадської Адміністрації і Міністерство Громадської Безпеки видали 23 листопада 1946 р. спільне розпорядження, що наказувало адміністративно, тобто силою виселити з Польщі до УРСР у термін до 31 грудня 1946 р. всіх українців, які підписали евакуаційні картки й не виїхали, або ж були переселені, після чого нелегально повернулися з УРСР разом із польськими репріантами, що у випадку лемків було досить поширеним явищем. Однак і цього разу, попри залучення значних сил війська й міліції, брутальну пацифікацію українських сіл, акція закінчилася повним фіаско. Уважають, що від моменту офіційного закінчення переселення у липні 1946 р. до кінця грудня з Польщі вивезли дещо більше 2 тис. осіб.

Невдалі спроби поновити виселення до УРСР спричинилися до того, що у військових колах почала переважати концепція примусового виселення українського населення у інші регіони Польщі. Її реалізували 1947 р. в рамках Акції “Вісла”.

* * *

У політичних умовах, що склалися після липня 1944 р., врегулювання питання української національної меншини в Польщі шляхом усталення обопільно схваленої лінії державного кордону між Польщею і УРСР чи здійснення повного обміну населення на засаді цілковитої добровільності – виявилось практично нереальним. Новий східний кордон, що орієнтувався на т. зв. лінію Керзона, не задовольняв як поляків, так і українців. Адже він відділяв від Польщі землі, приєднані до неї шість століть тому, які в історичній свідомості поляків складали невід'ємну частину території Польської держави. Водночас він штучно відрізав від України найсхіднішу частину її етнічних земель. Кілька сот сіл, заселених переважно українським населенням, що тягнулися суцільною смугою уздовж 16 прикордонних повітів Краківського, Ряшівського, Люблінського й Білостоцького воєводств, позначали природну польсько-українську етнографічну границю. Функції природних прикордонних стовпів виконували українські церкви. Отож нічого дивного, що після виселення українців із Закерзоння саме вони, другими за чергою, впали жертвою комуністичної “етнічної чистки”⁴¹.

Для українців Підляшшя, Холмщина, Ярославщина і Надсяння, Бескиди й Лемківщина були “Західними кресами” українських земель, що поєднували в собі символіку історичного, мовного, релігійного прикордоння. З природним взаємоприкненням культур при одночасному сильному прагненні до збереження власної національної ідентичності. На протигагу до поляків зі “Східних кресів”, для українців зміна кордонів не означала зміни державності, а переселення – повернення на Батьківщину. Для них реальною Батьківщиною була земля, яка протягом поколінь була їх Вітчизною. У свідомості цих людей

це була українська земля. Ці чинники були головною перешкодою у прийнятті колективного рішення про виїзд із Польщі.

Польська й українська влада прагнули, щоб процес обміну населенням охопив якомога більшу кількість осіб. Закликаючи своїх земляків повертатися на батьківщину, комуністи не керувалися зовсім не патріотичними почуттями. Для обох сторін це спочатку була перш за все спроба вирішити наболілі національні конфлікти, які під час війни й після визволення знову спричинилися до кривавої братовбивчої боротьби. Але важили й економічні міркування. Україна, яка втратила у війні понад 5 млн. населення, потребувала людей для праці, для заселення спустошених і знищених війною колгоспів, зокрема у східних областях. Перед Польщею, яка такою ж мірою потерпіла від воєнних катаклізмів, постала проблема заселення колишніх німецьких земель. Отож, аби допровадити до повного обміну населенням, при його загалом негативному ставленні до залишення рідних країв, як польська, так і українська влада були схильні використати всі можливі заходи, включно з примусовим виселенням.

Нині, через багато років, відповідь на питання – чи переселення українців із Польщі до УРСР було однією з репатріацій, здійснюваних внаслідок зміни кордонів повоєнної Європи, чи класичною депортацією, що була невід'ємним елементом сталінської національної політики – не буде такою очевидною, як хоча б у випадку Акції "Вісла". Так само, як і після ознайомлення з кількомастами документами, публікованими в обох томах "Репатріації чи депортації", думка про ці події буде різною, передовсім з огляду на різне ставлення поляків і українців до таких ключових питань, як оцінка самостійності рішень влади тодішньої Польщі, що приймалися у зв'язку з переселенням українського населення, чи досі дуже емоційного питання про роль, яку відіграли в акції переселення Військо Польське й Українська Повстанська Армія.

Питання про самостійність рішень, які тоді приймалися, і дій впливає безпосередньо з питання про самостійність тодішньої Польської держави. Комуністична влада як Польщі, так і УРСР (зрештою, як і легальний уряд ПР в еміграції) не мали впливу на рішення про переселення, що приймалися уже в листопаді 1943 р. в Тегерані союзниками чи в 1944 р. у Москві Сталіном. Водночас не викликає сумніву, що підтверджують публіковані документи, що польський уряд мав повну самостійність дій у ході переселенської акції.

У випадку Війська Польського це питання про те, де закінчувалося завдання боротьби з УПА й охорони польського населення від її нападів, а починався збройний примус над українцями для залишення ними батьківських країв, брутальна пацифікація українських сіл, яка в момент апогею переселенської акції набрала характеру класичної етнічної чистки.

У випадку Української Повстанської Армії – до якої міри захист українського цивільного населення від примусового виселення виправдовує агресивні дії щодо польського цивільного населення, адміністрації і війська? Чи керівництво ОУН у Польщі й командування УПА, піддаючи сумнівові (у документах і діях) приналежність до Польської держави теренів, заселених українським

населенням, провокувало певні репресивні дії польського уряду, зокрема застосування примусового виселення? Чи захист УПА українського населення від виселення до УРСР не перетворювався поступово на фізичний примус його залишатись у Польщі?

Сумлінна відповідь на ці й інші питання мають основне значення для подальшого вивчення історії українського суспільства у Польщі й повоєнної національної політики Польської держави. Вона матиме вирішальний вплив і на нинішній та майбутній характер польсько-українських стосунків.

Євген Місило

Примітки:

¹ Див. док. 8.

² Ciesielski S., Srebrakowski A. Przesiedlenie ludności z Litwy do Polski w latach 1945-1947 // Wrocławskie Studia Wschodnie. – Wrocław, 2000. – Т. 4. – С. 227-251.

³ Це були статті 1, 2, 14 і 18.

⁴ На українську мову переклали лише текст самої угоди. Натомість виконавчі інструкції, вся документація і листування були російською мовою. Див: Депортації. Західні землі України кінця 30-х-початку 50-х рр. С. 287-293.

⁵ Gazeta Lubelska. – 1944, 5 września. – N 30. Пор. також *Репатріація чи депортація*, док. 5.

⁶ Наприклад, угода 1945 р. у справі обміну населенням на Закарпатській Україні, була укладена між урядами Чехословаччини й СРСР. Так само було й у випадку репатріації українців із Франції до УРСР. Див. *Депортації...* - Т. 2. С. 139. Док. 38.

⁷ На думку українського історика Ю. Сливки угода від 9.IX.1944 р. була інтригою, задуманою Москвою, своєрідною «міною сповільненої дії, яка діє донині. (...) Кремль фактично інспірував загострення польсько-українських стосунків, не несучи при цьому правної відповідальності за розпалювання нової громадянської війни». Див. *Депортації поляків та українців: кінець 1939 початок 50-х років. До 50-річчя операції «Вісла»* / Ред. Ю. Сливка. Львів, 1998. Пор. : *Polska i Ukraina w latach trzydziestych-czterdziestych XX wieku*, t. 2, *Przesiedlenia Polaków i Ukraińców 1944-1946*, Warszawa – Kijów 2000, s. 41.

⁸ Репатріація чи депортація... - Док. 1.

⁹ Наприклад, „Gazeta Lubelska” від 10. IX. 1944 р., крім повідомлення про підписання угоди, подала лише виклад її змісту, підкреслюючи, що «евакуація здійснюватиметься на підставі цілковито вільної волі».

¹⁰ Репатріація чи депортація... - Док. 13. Примірник інструкції, що зберігся у польських архівах, не містить дати.

¹¹ Там само. Док. 20.

¹² Репатріація чи депортація. - Док. 56.

¹³ Там само. Док. 8 і 13.

¹⁴ Там само. Док. 8.

¹⁵ Кеннкарти, які видавали українцям, мали витиснуту на першій сторінці обкладинки літеру «У» та текст німецькою, українською і польською мовами. Поляки отримували кеннкарту з літерою «Р» й написами німецькою і польською мовами.

¹⁶ Державний Архів у Любліні, Кураторія Люблінського Шкільного Округу, 14, Обіжник № 3 від 24.VIII.1944 р.

- ¹⁷ Архів Нових Актів (далі АНА) у Варшаві. Міністерство Громадської Адміністрації (далі МГА). 780, арк. 2.
- ¹⁸ *Archiwum Ruchu Robotniczego*, t. 1, 1973, s. 382.
- ¹⁹ Див. док. 28.
- ²⁰ Центральний Архів Міністерства Внутрішніх Справ (далі ЦА МВС), X/15, арк. 137.
- ²¹ АНА. Головний Представник Уряду ПР з питань евакуації у Любліні (далі ГПУ), 162. нenum.
- ²² Перемовини представників АК й УПА відбулися, зокрема у Селиських Березівського пов. (29.IV.1945), у Руді Рожанецькій Любачівського пов. (2 і 21.V.1945). Ширше про це див.: Motyka G., Wnuk R. Pany i rezuny. Współpraca AK-WiN i UPA 1946-1947, Warszawa 1997; Sztendera J. W poszukiwaniu porozumienia (Podziemie ukraińskie i polskie w latach 1945-1947. Współpraca między UPA i WiN) // *Zeszyty Historyczne*, 1985, z. 71, s. 155-158.
- ²³ Центральний Військовий Архів (далі ЦВА), Генеральний Штаб ВП, IV.111, т. 460, с. 256.
- ²⁴ *Teczka specjalna J.W. Stalina. Raporty NKWD z Polski 1944-1946*. Wybyr i opracowanie: Cariewskaja T., Chmielarz A., Paczkowski A., Rosowska E., Rudnicki S., Warszawa 1998, s. 539-542, dok. 153. Пор. лист С. Круглова до Й. Сталіна, В. Молотова й Л. Берії від 18.V.1946 р., с. 495-496, док. 141.
- ²⁵ Див. док. 84. Пор. також док. 79, 82, 85, 86.
- ²⁶ *Krwawym szlakiem stalinowskiej demokracji. Nowe Lidice*, Wyd. OUN, 1946, Інститут Національної Памяті (далі ІНП), МГБ, IX/4, с. 30-40.
- ²⁷ ЦВА, Генеральний Штаб ВП, IV.111, т. 733, Шифрограма № 160 від 23. IV.1946 р. командира 9 ДП полк. В. Попки.
- ²⁸ ЦВА, Генеральний Штаб ВП, IV.111, т. 733, Шифрограма № 1507 від 26. IV.1946 р. ген. С. Моссопа.
- ²⁹ ЦВА, 1562/100, с. 68, Особова справа підполк. Я. Герхарда; пор.: ЦВА, IV.111, т. 733, с. 107.
- ³⁰ АНА, ГПУ з Евак., 172, с. 84, звіт районного представника уряду ПР з питань евакуації українського населення з Польщі в Сяноку Т. Вісьньовського від 1.VI.1946 р.
- ³¹ ЦВА, Генеральний Штаб ВП, IV.111, т. 732, Шифрограма № 166 від 26.V.1946 р.
- ³² ІНП Ряшів, 04/35, с. 83, Декадний рапорт шефа ВУГБ в Ряшеві за 31.III.-10.IV. 1946 р. Див. Iwaneczko D., *Urząd Bezpieczeństwa w Przemyślu 1944-1956. Studia i materiały IFN*, tom 7, Przemyśl 2004, s. 75.
- ³³ Владика Йосафата Коциловського поляки вперше заарештували 20.IX.1945 р. і посадили до в'язниці у Ряшівському замку, а потім передали НКВД на прикордонному переході Медика-Шегині. Через недотримання формальностей, що вимагалися угодою від 9.IX.1944 р. радянська сторона визнала його «переселення» до УРСР незаконним і 24.I.1946 р. його знову відіслали до Перемишля. Після повторного арешту 26.VI.1946 р. його посадили до советського табору в Чапаєвці біля Києва, де він помер 17.XI.1947 р.
- ³⁴ ЦВА, Генеральний Штаб ВП, IV.111, т. 480, с. 24-26, Лист командувача ОГ «Ряшів» генерала бригади Я. Роткевича головному уповноваженому уряду УРСР з питань евакуації М. Ромащенко від 15.VI.1946 р.
- ³⁵ Рапорт С. Круглова був опрацьований на підставі відомостей, поданих міністрами внутрішніх справ Української, Білоруської і Литовської РСР. Див. *Teczka specjalna J.W. Stalina*, s. 543-546, dok. 153.
- ³⁶ Там само, с. 543-546.
- ³⁷ ЦВА, Генеральний Штаб ВП, IV.111, т. 490, с. 742-753.

³⁸ Архів Управління Охорони Держави (далі АУОД). 2721, том VI, с. 74.

³⁹ АУОД, 2721, т. VII, с. 264-265.

⁴⁰ Там само, т. XIV, с. 158-160.

⁴¹ У 1944-1988 рр. у Ряшівському в-ві знищили 268 із 556 наявних греко-католицьких церков. Див.: Brykowski R. Ochrona i konserwacja architektury cerkiewnej na południowo-wschodnim obszarze Polski // Ochrona wspólnego dziedzictwa kulturowego. - Warszawa 1993. – S. 241-268.

ДОКУМЕНТИ
1944-1945 рр.

№ 1

1944 р., липня 27, Москва. — Угода між Польським Комітетом Національного Визволення і Урядом Союзу Радянських Соціалістичних республік про польсько-радянський державний кордон¹

Польський Комітет Національного Визволення² й Уряд Союзу Радянських Соціалістичних республік, прагнучи врегулювати питання державного кордону між Польською Річчюпосполитою і Союзом Радянських Соціалістичних республік в дусі приязні і згоди, уклали цю угоду в такій справі:

Стаття 1

При встановленні державного кордону між Польською Річчюпосполитою і Союзом Радянських Соціалістичних республік взяти за основу т. зв. лінію Керзона³.

При цьому уряд СРСР погодився на такі поправки до згаданої лінії на користь Польщі, відступаючи Польській Речіпосполитій:

а) територію, розташовану на схід від лінії Керзона до ріки Західний Буг і ріки Солокії, на південь до міста Крилова;

б) частину території Біловезької Пущі на відтинку Немирів-Ялівка, розташованого на схід від лінії Керзона, залишаючи Немирів, Гайнівку, Біловежу і Ялівку на боці Польщі.

Стаття 2

Польський Комітет Національного Визволення й Уряд СРСР домовилися, що північна частина території Східної Пруссії разом із містом і портом Кеніґсберг^а відходить до Радянського Союзу, натомість уся решта Східної Пруссії і Ґданський округ із містом і портом Ґданськ відходить до Польщі.

Стаття 3

Державний кордон Між Польською Річчюпосполитою з одного боку й Союзом Радянських Соціалістичних республік з іншого боку становить лінію, накреслену на карті, доданій до цієї угоди^б, таким чином:

а) від ріки Сян на схід до населеного пункту Мичківці, далі на схід від Перемишля, на захід від Рави Руської до ріки Солокії і ріки Західний Буг на Немирів, Ялівку, залишаючи на боці Польщі згадану в статті 1 частину території Біловезької Пущі, а звідти до пункту стику кордонів Литовської РСР, Польської Речіпосполитої і Східної Пруссії, залишаючи Гродно на боці СРСР;

б) від пункту стику кордонів Литовської РСР, Польської Речіпосполитої і Східної Пруссії у західному напрямку — на північ від Голдапа-Браунсберґа^в до узбережжя Гданської затоки.

Стаття 4

Уряд СРСР визнав також, що кордон між Польщею і Німеччиною повинен бути встановлений уздовж лінії на захід від Свінемунде^г до ріки Одри, залишаючи місто Щецін на боці Польщі, далі вгору по річці Одрі до гирла ріки Нейси^д, а звідти рікою Нейсою до чехословацького кордону.

Радянський уряд бере на себе зобов'язання при встановленні державного кордону між Польщею і Німеччиною підтримувати вимогу усталення кордону уздовж згаданої вище лінії.

Стаття 5

Встановлення в натурі державного кордону між Польщею і СРСР доручається Змішаній Польсько-Радянській Кордонній Комісії⁴.

Стаття 6

Нинішня угода виконана у двох примірниках, кожен польською і російською мовами, при чому обидва тексти вважаються автентичними.

За дорученням

Польського Комітету

Національного Визволення

Едвард Осубка-Моравський^б

*За
повноваженням
Уряду
Союзу Радянських
Соціалістичних
республік
В. Молотов^б*

^а Кролевець, нині Калінінград.

^б Карті не публікуються.

^в Йдеться про міста Голдап і Бранево.

^г Йдеться про місто Свіноуйсьце.

^д Ріка Ниса.

Dokumenty i materiaiy do historii stosunkow polsko-radzieckich (далі: Dokumenty i materiaiy...), т. VIII, с.158-159.

№ 2

1944 р., серпня 24, м. Люблін. — Обіжник № 3 Кураторії Люблінського шкільного округу про засади функціонування українського шкільництва

Загальні школи для українських дітей

На східних землях Люблінського шкільного округу проживає певний відсоток українськоо населення, яке під час німецької окупації мало організовані школи з польською мовою навчання. Оскільки в довоєнні роки на терені Люблінського воєводства не було окремих шкіл для українського населення⁷, постає питання ставлення шкільних інспекторів до бажання українського населення щодо організації шкіл для українських дітей. У зв'язку з цим Кураторія просить Панів інспекторів до моменту видачі у цій справі розпоряджень з боку Управління Освіти ПКНВ⁸ вони керувалися такими директивами.

1. В пешу чергу при організації роботи в повіті слід мати на увазі організацію шкіл для польського населення.

2. Українські школи, засновані під час окупації німцями, слід уважати ліквідованими, однак набажання українського населення можна приступити до організації таких шкіл. Там, де місцеві умови передбачали б утворення української школи, батьки дітей повинні подати шкільному інспекторові список дітей шкільного віку (7- 14 років), вказати розміри (35 — 50 м²) і стан приміщення, стан обладнання і наукових посібників, перелік підручників лояльного змісту, а також перелік пропонованих учителів з повною кваліфікацією. Шкільний інспектор, після вивчення питання, має звернутися до Кураторії з пропозицією про створення школи.

Зокрема, такі школи можуть виникати там, де в усталеному місці є мінімум 40 українських дітей; однак, якщо у даній місцевості існує добре організована польська школа, то поза нею не слід створювати українську школу, наприклад 1-класну; українські діти в цьому випадку ходитимуть до польської добре організованої школи, у якій, однак, їм слід забезпечити в повному обсязі вивчення української мови.

3. Приписи щодо організації шкільництва роботи й навчальних програм, обов'язкові для польських публічних загальних шкіл, будуть діяти і щодо українських шкіл, організованих за відповідних умов.

4. Не можна допускати створення українських приватних шкіл, які бажують реалізувати окрему програму навчання (наприклад базовану на взірцях сусідніх країн) приватні українські школи, базовані на положеннях і програмах польських шкіл, в принципі, можуть створюватися, якщо відповідатимуть умовам, які висуваються до приватних шкіл (статут, бюджет, приміщення і т. п.).

5. Учителів, які навчають в українських школах, слід трактувати — як взагалі усіх учителів — згідно з пунктом другим “Тимчасових пропозицій у справі залучення вчителів публ[ічних] заг[альних] шкіл у Л[юблінському] шк[ільному] окрузі” (обіжник КПШО № 2)⁹.

6. Українських учителів з кваліфікаціями, отриманими під час німецької окупації не залучати.

7. Учителів української національності можна залучати лише тоді, коли останній посідає кваліфікації, аналогічні кваліфікації польських шкіл і коли щодо нього не виникають випадки, передбачені пунктом 2 “Тимчасових пропозицій у справі залучення вчителів публ[ічних] шкіл у Л[юблінському] шк[ільному] окрузі” (обіжник № 2).

8. Всі випадки щодо справ шкіл для українського населення слід трактувати індивідуально і пропозиції у цій справі подавати Кураторії для вирішення.

[підпис не розбірливий]

Оригінал, чернетка. Мова польська.

Державний архів у Любліні (далі ДА Люблін), Кураторія Люблінського шкільного округу, 14, нenum.

№ 3

1944 р., серпня 27, м. Грубешів. — Петиція українців Грубешівського повіту керівникові Відомства освіти Польського Комітету Національного Визволення у справі відкриття українських шкіл.

В момент вступу Червоної армії і війська Польського на терен Грубешівського повіту в липні цього року українське населення мало 165 загальних шкіл, а в самому Грубешові доповнюючу Вчительську семінарію, доповнюючу Торговельну школу і Жіночу кравецьку школу.

17 серпня ц. р. у справі українського шкільництва наші представники їздили до Кураторії у Любліні, але нічого конкретного у цій справі їм не пояснили. 21 серпня ц. р. громадяни м. Грубешова склали в цій же справі подання до Шкільної Кураторії Люблінського округу в руки щойно призначеного шкільного інспектора в Грубешові, але конкретної відповіді ми так само не отримали¹⁰.

Задля того, щоб між братніми польським і українським народами існували згода, порозуміння і взаємна пошана, щиро просимо Пана Міністра дозволити:

1. Відкриття на місці загальних українських шкіл у місцевостях з українським населенням.

2. Продовження навчання у вчительській семінарії, реорганізацію Торговельної школи у Купецьку гімназію та Кравецької школи у Кравецьку гімназію, врешті утворення в Грубешові загальноосвітньої гімназії.
 3. Визнання кваліфікацій української учителів.
 4. Допуск до навчання учителів з зарубіжними дипломами.
 5. Призначення українського вчителя, який користувався б доброю репутацією громадськості, інспектором для українських шкіл.
 6. Збереження у всіх українських школах української мови викладання, як рідної мови, а польської мови, як мови державної.
- Грубешів, дня 27 серпня 1944 р.
Представники української громадськості:¹¹

Оригінал, машинопис. Мова польська.

Архів Нових Актів (далі: АНА), Польський Комітет Національного Визволення (далі: ПКНВ), XIV/17, с.15-21.

№ 4

1944 р., вересня 2, м. Київ. — Депеша голови Ради Народних Комісарів УРСР М. Хрущова голові Польського Комітету Національного Визволення Е. Осубки-Моравського з приводу завершення підготовчих робіт до укладення угоди про обмін населенням між Польщею і УРСР¹²

Надсилаю Вам своє щире привітання й вислови глибокої вдячності за гостинність і винятково тепле прийняття, виявлені мені в місті Любліні.

Польський і український народи зазнали великих страждань і злигоднів через німецьку окупацію, наші народи провадять спільну боротьбу проти спільного ворога — німецько-фашистських загарбників і в цій боротьбі своєю кров'ю скріплюють братерство і дружбу наших народів і держав.

Наша зустріч і виконана спільна праця з підготовки угоди про евакуацію українського населення з території Польщі й польських громадян з території УРСР — сприятимть подальшому зміцненню дружби між польським і українським народами.

Недалекий день, коли спільними зусиллями Червоної Армії і Війська Польського ворога остаточно розгромлять і Польща стане вільною, незалежною, демократичною державою.

Бажаю Вам і в Вашій особі Польському Комітетові Національного Визволення успішної роботи на благо польського народу¹³.

*Голова ради Народних Комісарів УРСР
М. Хрущов¹⁴*

Копія, машинопис.
АНА, ПКНВ, I/16, с. 1.

№ 5

1944 р., вересня 5, м. Люблін. — Коммюніке “Polpress” про перебування в Польщі голови Ради Народних Комісарів БРСР П. Пономаренкі й голови Ради Народних Комісарів УРСР М. Хрущова

Дня 1 і 2 вересня ц. р. у Польщі гостювали представники сусідніх радянських республік: голова ради Народних Комісарів Української Радянської Соціалістичної Республіки п. Хрущов і голова Ради Народних Комісарів Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки п. Пономаренко¹⁵.

Відбулися переговори у справі обопільної реєстрації польського, українського і русинського населення.

У переговорах, поруч з іншими членами Польського Комітету Національного Визволення, брала участь також віце-голова ПКНВ гр. Ванда Василевська¹⁶, яка цими днями прибула до Любліна.

Переговори виявили цілковите взаєморозуміння.

* * *

Дня 2 серпня ц. р. представники союзних радянських республік, голова ради Народних Комісарів Української Радянської Соціалістичної Республіки п. Хрущов і голова Ради Народних Комісарів Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки п. Пономаренко покинули Люблін.

На аеродромі гостей проводжали голова КНР гр. Берут¹⁷, голова ПКНВ гр. Осубка-Моравський і представники Польської Армії: командувач Війська Польського ген. зброї Роля-Жимерський¹⁸, генерали Завадський¹⁹ і Свєрчевський²⁰, начальник Головного Штабу полк. Спихальський²¹ та секретар Президії ПКНВ пор. Венде²².

З радянського боку гостей проводжали: представник СРСР при ПКНВ генерал-полковник Булганін²³, генерал-полковник Абакумов²⁴, генерал-майор Жуков²⁵, та радник радянського представництва Яковлев²⁶.

На аеродромі гості прийняли рапорт почесної варті Війська Польського.

“Gazeta Lubelska”. — 1944, 5. 09. - № 30.

№ 6

1944 р., вересня 5, Люблін. — Розпорядження Відомства Освіти Польського Комітету Національного визволення у справі українського шкільництва

Згідно з засадами справжньої демократії Польський Комітет Національного Визволення визнає право на вільний розвиток різних національностей, які живуть на польських землях і розвиток ними окремих національних рис. Виходячи з цих засад, Відомство Освіти уповноважує Кураторію Люблінського Шкільного Округу організувати для дітей української національності загальні школи з українською мовою навчання на засадах, які застосовуються до шкіл із польською мовою навчання²⁷.

1. У громадах, у яких батьки української національності подадуть вимогу про відкриття загальної школи з українською мовою навчання, таку школу слід відкрити, якщо кількість дітей, які до неї зголосилися, складе принаймні 40²⁸.

2. Приватні школи будь-якого типу для українських дітей і молоді з українською мовою викладання можуть засновуватися на таких же умовах, як і приватні школи з польською мовою викладання.

3. У школах різних типів, як приватних, так і державних, з українською мовою викладання обов'язковим є навчання польської мови з кількістю годин щотижня рівною кількості годин української мови, за винятком першого року навчання у загальній школі.

4. Шкільні інспекторати й кураторії повинні звернути увагу на фахові й моральні характеристики керівників і вчителів українських шкіл. Особливу увагу слід звернути на керівників і вчителів, які працювали в період німецької окупації, щоб у жодному разі не затверджувати осіб, які співпрацювали з Німеччиною на шкоду польського народу.

5. Шкільні програми й підручники повинні затверджуватися відповідною шкільною владою.

*За керівника відомства Освіти
Броніслав Бєдович²⁹*

Оригінал, машинопис.

ДА Люблін, Кураторія Люблінського шкільного округу, 1, б/н.

№ 7

1944 р., вересня 7, м. Перемишль. — Відозва Українського Горожанського Комітету в Перемишлі у справі нормалізації польсько-українських стосунків у визволеній Польщі³⁰

До рук Пана Старости в Перемишли з Українського Громадянського Комітету надійшло осьтаке письмо:

До Пана Старости в Перемишлі

У важких обставинах шостого року війни створено Український Громадянський Комітет, який за відомом і згодою Пана Старости як представника Уряду Польської Республіки має завдання дбати про охорону всіх потреб і прав українського населення Перемищини.

Покликуючись на заяву пана Старости, як делеґата уряду новоповстаючою демократичної Польщі, що Українці не лише по думці букви законів, але и по їх духові будуть мати рівні обовязки і дійсно рівні права громадян — та не лише в теорії, але и у повсякденній практиці життя почуватимуться рівноправними громадянами новітньої демократичної держави, заявляємо від імени українського громадянства свою готовність льяольно співпрацювати для наладження згідливого співжиття обох народів.

Стоячи на ґрунті найширшої демократії ми завжди були противниками а осуджували та осуджуємо всякий шовінізм та методи насильства та вбивств, з якої небудь сторони вони походилиб!

Рівночасно стверджуємо, що на терені Перемищини не було організовано шовіністичних виступів одної національності проти другої, що дає нам повну надію на дальше навязання і поглиблення позитивної співпраці.

При цій нагоді просимо Пана Старосту о опіку і поміч в наших зусиллях.

ЗА УКРАЇНСЬКИЙ ГРОМАДЯНСЬКИЙ КОМІТЕТ В ПЕРЕМИШЛІ

мґр. Водичка
секретар.

Михайло Вахнюк
голова.

ЧЛЕНИ:

Др. Черлюнчакевич Цириль, др. Мандюк Іван,
інж. Малець кооп.

Сютік Василь, робітник
Ісканин Василь, рільник

Перемишль, 7 вересня 1944

Ориґінал, друк, розм. 20 x 22 см
АНА, VI відділ, ДКНВ, 233/8, с. 6.

№ 8

1944 р., вересня 9, м. Люблін. — Угода між Польським Комітетом Національного Визволення і Урядом Української Радянської Соціалістичної республіки у справі переселення українського населення з території Польщі до УРСР і польських громадян з території УРСР до Польщі³¹

РОЗДІЛ I Загальні засади³²

Стаття 1

Обидві переговірні сторони зобов'язуються після підписання нинішньої угоди приступити до евакуації усіх громадян української, білоруської, російської і русинської національностей^г, які проживають у Холмському, Грубешівському, Томашівському, Любачівському, Ярославському, Перемиському, Ліському^а, Замойському, Красноставском, Білгорайському, Володавському та в інших округах Польщі, де можуть виявитися громадяни української, білоруської, російської і русинської національності, які захочуть пересилитися з території Польщі на Україну, а водночас приступити до евакуації всіх поляків і жидів, які були польськими громадянами до 17 вересня 1939 року, які живуть у західних областях УРСР і бажають пересилитися на територію Польщі.

Евакуація стосується згаданих у I абз. осіб, які висловили бажання евакуюватися, і на прийняття яких висловили згоду Уряд Української УРСР і Польський Комітет Національного Визволення.

Евакуація є добровільною, і тому примус не може застосовуватися ані безпосередньо, ні посередньо. Бажання евакуюватися може бути висловлене як усно, так і письмово.

Уряд Української Радянської Соціалістичної республіки заявляє, що евакуйованих на територію Української Радянської Соціалістичної республіки розмістять відповідно до їх бажання або в колективному господарстві, або виділять їм землю для ведення індивідуального господарства, не меншу за розмірами за ту, якою вони користувалися до часу евакуації, але не більшу за 15 га на одне господарство. Селяни, яких переселяють на територію Української Радянської Соціалістичної республіки, якщо навіть не мали землі в момент евакуації, на їх бажання отримають наділ землі на загальних засадах.

Польський Комітет Національного Визволення заявляє, що евакуйовані з території України професійні рільники отримають землю у розмірах, передбачених законом про земельну реформу.

Селяни, які переселяються на територію Польщі, якщо навіть не мають землі в момент евакуації, отримають, за бажанням, наділ землі на загальних засадах.

Стаття 2

Сторони вважають, що домовлена вище евакуація розпочнеться з 15 жовтня 1944 року й закінчиться до 1 лютого 1945 року³³. В період від 15 вересня до 15 жовтня здійснюється облік кількості, місця проживання й національності осіб, які бажають евакуюватися. На вимогу однієї зі сторін термін евакуації може бути продовжений за взаємною згодою.

Стаття 3

1. Встановити для осіб, які евакуюються з території Української РСР до Польщі, як і з Польщі на територію Української РСР, такі пільги:

а. анулювати всі заборгованості з поставок у натурі, грошових податків і страхових виплат³⁴;

б. у випадку, якщо евакуйований передасть свій урожай державі в місці, з якого виїжджає, друга сторона поверне йому переданий урожай у такій же кількості на місці поселення;

в. звільнити в 1944 і 1945 роках усі переселювані господарства, як на території Української РСР, та і території Польщі від усіх державних грошових податків, а також страхових внесків;

г. надати евакуйованим грошову позику на місці їх поселення на заведення господарства й інші потреби в розмірі 5 000 рублів-злотих на одне господарство з поверненням протягом 5 років;

д. у зв'язку з господарським зацікавленням обох сторін, щоб евакуйовані повністю засіяли ґрунти, призначені під озимину, усталюється, що ті з евакуйованих, які вже засіяли озимину, отримають у місцях поселення також ґрунти, засіяні озиминою, в міру можливості, такого самого розміру.

2. Дозволити евакуйованим вивозити: одяг, взуття, білизну, постіль, продукти харчування, домашнє начиння, сільськогосподарський інвентар, упряж та інші предмети домашнього й господарського ужитку, належного евакуйованому господарству, худоби й домашньої птиці.

3. Особам спеціальних професій, таких як робітники, ремісники, медики, вчені й т. п., надається право вивозу предметів, необхідних для виконання фаху.

4. Не дозволяється вивозити:

а) готівку, гроші паперові, золоті й срібні всілякого виду, за винятком польських паперових злотих, у розмірі, не вищому за 1 000 злотих на одну особу, чи радянських грошей не більше 1 000 карбованців на особу;

б) золото й платину в зливках, порошку й ломі;

в) коштовні камені в необробленому стані;

г) твори мистецтва й предмети старовини, якщо одні чи інші становлять колекцію, чи є в окремих примірниках, якщо вони не є родинною власністю евакуйованого;

д) зброю (за винятком мисливських рушниць) і предмети військового обладунку;

е) фотографії (крім особистих фото), плани й карти;

є) авта й мотоцикли;

ж) меблі, залізницею чи автами, з огляду на транспортні труднощі, спричинені воєнним періодом.

5. Договірні сторони зобов'язуються, що майно, залишене евакуйованими на місці, буде спеціально описане. Опис здійснюють спільно уповноважені й представники сторін. При порівнянні описів залишеного евакуйованими майна уповноважені й представники сторін враховуватимуть, відповідно до усталених формулярів, як кількісний, так і якісний стан майна (формуляри описів див. додаток № 1 цієї угоди)⁶.

6. Вартість залишеного після евакуації рухомого майна, як і залишених нерухомостей, повертається евакуйованим відповідно до страхувальної оцінки згідно з законами, що діють у Польській державі й відповідно в Українській Радянській Соціалістичній республіці. У випадку відсутності страхувальної оцінки майно оцінюють уповноважені й представники сторін.

Договірні сторони зобов'язуються, що будинки в містах і сільських поселеннях, звільнені в результаті переселення, в першу чергу надаватимуться переселеним.

7. Залишене майно передається під опіку держави. За ушкодження довіреного добра винні притягатимуться до відповідальності.

Стаття 4

Особи, які виїжджають на підставі цієї угоди й майно, яке вони вивозять, звільняються від будь-яких оплат, пов'язаних з виїздом.

Стаття 5

Перевезення евакуйованих з території Польщі на Українську Радянську Соціалістичну республіку і з території Української Радянської Соціалістичної республіки до Польщі бере на себе Уряд Української Радянської Соціалістичної республіки, виділяючи, в міру можливості, транспортні засоби, а також надаючи можливість транспорту для уповноважених як із польського, так і з українського боку.

Стаття 6

Усі видатки, пов'язані з переїздом евакуйованих від пункту переселення до пункту призначення, видатки на утримання усього персоналу й усі інші видатки, пов'язані з евакуацією, відповідно розкладаються на кожну з договірних сторін.

Після закінчення евакуації обидві договірні сторони визначають вартість збіжжя, виданого евакуйованим за переданий їм на місці врожай, виділеного

для них засіву, компенсації за покинуте евакуйованими рухоме й нерухоме майно й решту видатків, які мали сторони, й виконують між собою розрахунок за домовленістю, грошима чи натурою: сільськогосподарськими чи промисловими продуктами.

РОЗДІЛ II Уповноважені й представники

Стаття 7

Кожна з договірних сторін визначить головних уповноважених на території іншої сторони. Друга сторона в тих самих пунктах визначить головних представників³⁵. Головні уповноважені й головні представники мають по двоє заступників і, зі свого боку, визначають окружних уповноважених і окружних представників³⁶.

Стаття 8

У випадку появи спірних питань їх вирішують на підставі взаємної угоди між головним уповноваженим і головним представником. Якщо досягнути порозуміння таким шляхом не вдасться, спірні питання вирішує Уряд Української Радянської Соціалістичної республіки з Польським Комітетом Національного Визволення. Головні уповноважені й представники можуть мати експертів і допоміжний технічний персонал.

Стаття 9

Практичне здійснення евакуації, а також захист інтересів осіб, вказаних у ст. 1, та допомога останнім покладається на головних уповноважених і головних представників обох сторін. До компетенції головних уповноважених і головних представників належить:

- а) подання кількості, місцевості й національності осіб, що підлягають евакуації, згаданих у ст. 2 цієї угоди, а також турбота про їх реєстрацію;
- б) нагляд і контроль за правильним виконанням цієї угоди;
- в) співпраця у правильному функціонуванні організації і плановому здійсненні евакуації та нагляд за нею, а також вироблення відповідних технічних розпоряджень.

Стаття 10

Договірні сторони зобов'язуються надати в розпорядження головних уповноважених і їхніх повітових службовців потрібні засоби й матеріали, що можуть полегшити їм виконання завдання. Також договірні сторони зобов'язуються забезпечити якомога швидшу співпрацю при виконанні цієї угоди з боку своїх державних установ, органів самоврядування і громадських організацій.

Стаття 11

Головні уповноважені мають право без перешкод і постійно зноситися із своїми керівними органами за допомогою радіотелеграфа, пошти й кур'єрів.

Посвідки для головних уповноважених і їхніх заступників, повітових уповноважених і їхніх заступників, як і для головних представників, нададуть відомства закордонних справ обох сторін. (Взірці відповідних посвідок дивись додатки 2, 3 цієї угоди)^в.

РОЗДІЛ III Організація евакуації

Стаття 12

Звірку списків евакуйованих здійснюють спільно уповноважені й представники сторін.

Стаття 13

Списки евакуйованих містять такі відомості:

Прізвище, ім.'я, по-батькові.

Дата й місце народження.

Національність.

Сімейний стан.

Нинішнє місце фактичного проживання із поданням воєводства, повіту, громади, села й міста.

Заняття.

Кількість голів худоби, що підлягає евакуації.

Примітки.

Стаття 14

Сторони встановлюють, що місця перебування головних уповноважених будуть такі: Люблін-Луцьк.

Місцями перебування районних уповноважених польської сторони будуть: Ковель, Володимир-Волинський, Луцьк, Рівне, Дубно, Крем'янець, Броди, Рава-Руська, Львів, Самбір, Дрогобич, Стрий, Ходорів, Станиславів, Тернопіль, Золочів, Кам'янка-Бузька^г й Чортків в Українській РСР, а повітових уповноважених української сторони будуть: Володава, Холм, Грубешів, Томашів, Любачів, Ярослав, Перемишль, Лісько, Замостя, Красностав, Білгорай — на польській стороні. Районних уповноважених призначають з одним заступником і допоміжним персоналом.

При потребі районних уповноважених можуть призначити також у інших пунктах Польщі й України³⁷.

Встановлення осіб, які прагнуть евакуюватися і складення їх списків виконується однією зі сторін таким чином:

а) уповноважені спільно з представниками другої сторони оголошують у місцевій пресі (й окремими відбитками) та оприлюднюють за допомогою органів влади узгоджене сторонами офіційне оголошення до українського, білоруського, російського й русинського населення, а відповідно й до польського й жидівського населення, про можливість і порядок евакуації³⁸;

б) уповноважені й представники кожної сторони в пунктах їхньої діяльності у спільно визначені дні приймають заяви осіб, які бажають евакуюватися (в письмовій чи усній формі), по-можливості з документами, які засвідчують їхню національність, не пізніше, як у місячний термін від дня оголошення. На підставі особистих заяв уповноважені складають (протягом десяти днів) списки осіб, які бажають евакуюватися, на їхньому відтинку з метою скерувати їх до вищих уповноважених і представників. Затвердження списків районними уповноваженими однієї сторони й представниками другої сторони є достатнім для здійснення евакуації осіб, вказаних у списках. В окремих складних випадках може, однак, з'явитися потреба затвердження евакуаційного списку головним уповноваженим і головним представником сторін. Головні й районні уповноважені в найкоротший термін затверджують списки й визначають практичний план евакуації.

Стаття 15

Особам, які евакуюються на підставі цієї угоди, при колективному виїзді надається право забрати з собою родини, при чому до складу родини можуть входити й можуть бути евакуйовані на підставі висловленого окремими членами родини бажання: дружина, діти, мати, батько, внуки й вихованці, а також інші домашні, якщо вони провадять спільне господарство разом з евакуйованими. Діти від 14 років мають право особисто висловити бажання залишитися чи евакуюватися.

Стаття 16

При евакуації в міру можливості першочергово висилають непрацездатних осіб, хворих, інвалідів, старих, одиноких жінок і дітей, осіб, які перебувають під опікою держави, а також членів родин, які перебувають на території другої сторони.

Стаття 17

Договірні сторони погоджуються, щоб перевірка вивезеного майна на прикордонних контрольних пунктах переїзду відбувалася репрезентаційним методом і щоб лише в окремих випадках застосовувався загальний контроль.

Стаття 18

Переїзні контрольні пункти на територію Української РСР є такими: Мала Володавка, Бичків, Пшевоз, Устилуг, Сокаль, Пархач, Рава-Руська, Краковець, Медика, Вацьковичі, Лясковичі, Устянова. До вказаних населених пунктів визначають представників польської сторони. У зв'язку з реальною необхідністю можуть бути відкриті й інші контрольні- переїзні пункти.

Стаття 19

При передачі партії евакуйованих представник держави, яка висилає, вручає з поквитуванням представникові держави, яка приймає, список осіб, які перебувають у транспорті. Кожна зі сторін по можливості заздалегідь повідомляє прокордонні влади про черговість такого транспорту.

Стаття 20

Обидві договірні сторони сповіщають загал про укладення нинішньої угоди спеціальним повідомленням³⁹.

Стаття 21

Ця угода складена польською і українською мовами у двох примірниках, при чому при тлумаченні обидва тексти вважаються автентичними.

Стаття 22

Ця угода вступає в силу в день підписання.

З уповноваження ПКНВ

*голова
Польського Комітету
Національного Визволення
Осубка-Моравський*

*З
уповноваження Уряду УРСР
голова
Ради Народних
Комісарів
Української
Радянської
Соціалістичної
республіки
Хрущов*

а. Слово дописане від руки. В оригіналі "liskowskim".

б. Додатки не публікуються.

в. Додатки не публікуються.

г. Попередня назва (до серпня 1944 р.) — Камінка Струмилова.

Копія, машиніс.

АНА, VI Відділ, Спадщина Болеслава Бєрута, 254/ IV-22, с. 49-107.

АНА, Головний Представник Уряду РП з Питань Евакуації Українського Населення з Польщі в Любліні (далі ГПУ з Евак. у Любліні), 1, ненум.

№ 9

1944 р., вересня 11, Варшава. — Експозе голови Польського Комітету Національного Визволення Е. Осубки-Моравського на засіданні Крайової Національної Ради

...^aМи розпочали нашу працю в дуже несприятливих умовах. Найбільша складність полягала в тому, що Польща не мала налагоджених дипломатичних стосунків із одним із головних союзників — СРСР, великою державою, що має для нас виняткове значення.

Всередині країни, внаслідок політичних інтриг лондонського уряду, ми не лише не мали в такі складні й вирішальні для Польщі часи національної єдності, але й з боку збройних груп цього «уряду» доходило до гідних жалю й трагічних братовбивчих виступів. Завдяки коаліції, створеній демократичними партіями, які перед лицем небезпеки, що загрожувала нашому народові з боку німецьких окупантів, утворили спільне національне представництво — Крайову Національну Раду, нам вдалося за порівняно короткий час вирішити багато державних проблем, що мають величезне значення для нашої країни й нашої незалежності. В галузі закордонної політики найбільшим успіхом Крайової Національної Ради й Польського Комітету Національного Визволення, успіхом, що мав переломне значення, є закладення підвалин тривалої приязні між Польщею і Радянським Союзом, яка кладе край 40-річним суперечкам і якнайкраще служить справі зміцнення й розквіту Речіпосполитої. Про це виразно свідчить всебічна допомога, яку надає Польщі Радянський Союз, передовсім у озброєнні нашої армії.

Нав'язання і встановлення дипломатичних стосунків з СРСР у дусі взаємного розуміння й добросусідської приязні можна було досягнути так швидко тому, що Польський Комітет Національного Визволення зайняв позицію відмови від імперіалістичних претензій, які не визнають права інших народів на волю й незалежність — я маю на думці українців, білорусів і литовців — що тривалий час уперто обстоювала наша вітчизняна реакція. Ми зайняли позицію, що в результаті цієї вбивчої і жорстокої війни, викликаной гітлерівською злочинною, імперіалістичною політикою, не може відродитися стара Європа, сповнена суперечностей і претензій одних народів до інших. Аби врешті покінчити з претензіями, щоб раз і назавжди виключити антагонізми між народами, слід базуватися на єдино правильній і моральній засаді — праві народів самим визначати свою долю.

Виходячи з цієї засади, ми не лише могли без особливих труднощів знайти спільну політичну мову з СРСР, але й укласти низку угод, врегульовуючи спірні питання таким чином, щоб це гарантувало їх тривалість і дієвість. До таких угод, наприклад, належать угоди, укладені з Українською

і Білоруською республіками про добровільний обмін населенням, яке саме вирішить, де бажає проживати і громадянами якої країни прагне бути.

Мушу тут зазначити, що значним полегшенням для позитивного вирішення цього питання є ставлення самого населення до цієї проблеми.

В ході нинішньої війни серед широких мас поляків, українців, білорусів і литовців визріло непохитне рішення, що вони хочуть повернутися в межі власної вітчизни, жити й існувати серед своїх земляків.

Звичайний громадянин уже прийняв незмінне рішення з цього питання.

Також ми отримуємо масу листів і приймаємо численні делегації поляків, які проживають на теренах із переважно українським, білоруським і литовським населенням, з палким проханням допомогти їм оселитися на корінних польських землях, а також — наскільки нам відомо — подібні прохання і петиції надходять до Києва й до Мінська від українців⁴⁰ і білорусів з Холмщини, Грубешівського, Томашівського, Ряшівського, Білостоцького [повітів] та інших теренів Польщі.

Ми віримо, що таким шляхом найдієвіше розв'яжемо національну проблему, що споконвіку тяжіє над нашим життям. Жидівському населенню, що вижило, буде гарантована повна рівноправність. Кривди, завдані цьому населенню окупантом, зокрема позбавлення усього майна, будуть виправлені в міру можливості.

Не маючи прикордонних і національних суперечок, ми зможемо будувати нашу зарубіжну політику щодо найближчих сусідів на добросусідській приязні, співпраці й пошануванні взаємних прав і інтересів...⁶

^a Пропущено початковий фрагмент експозе, у якому передбачається швидке визволення Варшави.

⁶ Пропущено кінцевий фрагмент, що стосується програми діяльності уряду в галузях законодавства, господарських справ, суспільних і політичних реформ.

Оригінал, друк.

АНА, VI Відділ, ПКНВ, 223/12, с. 77-78.

№ 10

1944 р., вересня 11, Перемишль. — Звіт Повітового Комітету Польської Робітничої Партії в Перемишлі. Оцінка ситуації у перший період після визволення міста

...^a Питання пропаганди

В день свята польського солдата⁴¹ в Перемишлі відбулася велична маніфестація. Розпочали богослужінням (казання ксьондза в дусі боротьби за свободу), далі відбувся мітинг, де промовляв гр. Сікус⁴², президент міста Кроґулецький, представник Війська Польського — майор Редліх,

представник Червоної Армії підполк. Карасюк та українець⁴³ (лояльна співпраця українського народу з польськими демократичними елементами; не можна робити весь укр[аїнський] народ відповідальним за вбивства польського населення, які здійснюють бандерівці; промова по-українськи). Далі відбувся парад війська, який з ентузіазмом зустріли глядачі (квіти, вигуки).

Після свята скликали нараду Народного Об'єднання, на якій обговорили справу контингентів і самоврядування. Ухвалили резолюцію. Згодом відбулася вистава польського театру.

У маніфестації брали участь понад 20 000 осіб (з них 30 % селян), уся шкільна молодь. Була присутня також українська офіційна делегація.

«Rzeczpospolita»⁴⁴ до Перемишля майже не доходить. Староство хоче взяти на себе справу поширення; створює спеціальний відділ інформації і пропаганди.

У Перемишлі є кілька кінотеатрів, які зовсім не мають фільмів. По них посилали до Львова, тепер відряджають до Любліна. Кожен з кінотеатрів має по одному апаратові, решту вивезли радянські влади. З приватними власниками кінотеатрів будуть укладені угоди, які мають принести якнайбільший прибуток державі...⁶

Національно-політичні справи

На селі актуальним є українське питання. На селі абсолютна більшість є українською. Здійснюється політика недопущення роздмухування будь-яких національних антагонізмів (ситуація важка, бо весь час існує загроза провокацій з боку АК чи бандерівців). Видано листівку⁴⁵ по-українськи 20-тисячним накладом і збираємося видати ще. У галузі кооперації, освіти, професійних спілок здійснюється політика ліквідації суперечностей і національних антагонізмів.

Впливи ПРП існують лише в місті (на селі хіба що серед сільських робітників). Партійний комітет ПРП ще не організовано.

Союзу Боротьби Молоді ще немає.

Впливи Народного Об'єднання не-«лондонської» орієнтації⁹ є мізерними. Народне Об'єднання лондонської орієнтації найбільші впливи має в громадах: Кривча, Дубецько. «Віці»⁴⁶ на терені повіту немає.

ПСП⁴⁷ перебуває щойно в організаційній стадії (слабка позиція гр. Шомпки).

Є ціла низка фактів забирання радянськими чинниками різного устаткування: згадані вище фабрики⁴⁸, трак з тартака в Перемишлі, який робітники щасливо відібрали по дорозі й повернули, забирання інвентаря у фільварках та ін. У зв'язку з цим питання усталення кордонів є дуже нагальним і важливим⁴⁹

Ст. Сикус

^а Пропущено початковий фрагмент звіту, що стосується створення органів державної влади на терені міста й повіту.

^б Пропущено фрагмент звіту, що стосується питань обов'язкових поставок, шкільництва, торгівлі, забезпечення, промисловості й фінансів.

^в Так у тексті.

Оригінал, машинопис.

АНА, VI відділ, ЦК ПРП, 295/IX-300, с. 1-5.

№ 11

1944 р., вересня 18, м. Київ. — Лист народного комісара внутрішніх справ УРСР ген. Рясного до секретаря ЦК КП(б)У Д. Коротченка з інформацією про скерування працівників НКВС на посади заступників і районних представників уряду УРСР з питань евакуації українського населення з Польщі до УРСР і польських громадян з УРСР до Польщі

Цілком таємно

Надсилаю список заступників районних уповноважених і заступників районних представників НКВС УРСР, виділених для роботи з евакуації громадян української, російської, білоруської і русинської^а національності з території Польщі на територію УРСР і поляків з території УРСР на територію Польщі.

Заступником головного уповноваженого Уряду УРСР у м. Любліні виділяю — Заступника Народного Комісара Внутрішніх Справ УРСР — полковника державної безпеки тов. Кальненка Т. С.

Заступником головного представника Уряду УРСР у м. Луцьку Заступника Начальника УНКВС по Сумській області — полковника Гребченка І. К.

Прошу затвердити^б.

Додаток: списки^в.

*Народний комісар внутрішніх справ
Української РСР
Рясной*

^а В оригіналі «русинской».

^б Речення дописане від руки.

^в Списки не публікуються. Вони містили такі відомості: прізвище й ім'я, офіцерське звання, дотеперішня службова посада, національність, партійна функція, назва району, до якого скеровували дану особу. До комісії, що займалася переселенням поляків з УРСР, відрядили 18 функціонерів НКВС і міліції. До Польщі послали таких осіб: 1) Район Білгорай — м-р Костянтин Морозенко, заст. нач. штабу винищувального батальйона УНКВС Полтавської обл.; 2) Р-н Холм — к-н Віктор Максименко, заст. нач. відділу боротьби з бандитизмом УНКВС Сумської обл.; 3) Р-н Грубешів — к-н Пантелій Колесник, нач. відділу боротьби з бандитизмом УНКВС

Ворошиловградської обл.; 4) Р-н Ярослав — к-н Олександр Федоренко, нач. відділу боротьби з бандитизмом УНКВС Запорізької обл.; 5) Р-н Красностав — к-н Олександр Ґаршин, заст. нач. спецвідділу УНКВС Сталінської обл.; 6) Р-н Лісько — ст. л-т Василь Гречина, заст. нач. відділу боротьби з бандитизмом УНКВС Чернігівської обл.; 7) Р-н Любачів — к-н Аникій Беланюк, нач. оперативного відділу командування міліції Дніпропетровської обл.; 8) Р-н Перемишль — к-н Леонід Рудник, заст. нач. відділу командування міліції Ворошиловградської обл.; 9) Р-н Томашів-Любельський — к-н Іван Кривокінь, заст. нач. відділу командування міліції Харківської обл.; 10) Р-н Володава — к-н Пантелій Себко, заст. нач. відділу боротьби з бандитизмом УНКВС Харківської обл.; 11) Р-н Замостя — к-н Іван Малиновський, нач. відділу боротьби з бандитизмом УНКВС Дніпропетровської обл. Див с. 29-32, *Список уповноважених НКВС УРСР при районному уповноваженому й районному представникові.*

Оригінал, машинопис. Мова рос.

Центральний Державний Архів Головних Органів України (далі ЦДАГОУ), ф. 1, оп. 23, спр. 713, арк.. 28

№ 12

1944 р., вересня 18, м. Київ. — Лист голови Ради Народних Комісарів УРСР М. Хрущова до голови ПКНВ Е. Осубки-Моравського з повідомленням про приїзд до Любліна головного уповноваженого уряду УРСР з питань евакуації українського населення з Польщі М. Підгорного

Шановний пане Осубко-Моравський

Відповідно до Погодження між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Польським Комітетом Національного Визволення від 9 вересня 1944 року про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР, Уряд Української РСР призначив своїм Головним Уповноваженим по евакуації на території Польщі п. Підгорного Миколу Вікторовича, який разом з своїм апаратом направляється в Польщу для практичного здійснення зазначеного положення.

З щирою повагою

М. Хрущов

Копія, машинопис. Мова укр.

ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 23, спр. 713, арк. 47.

№ 13

1944 р., вересень [не пізніше 21]. — Виконавча інструкція до угоди від 9 вересня 1944 р., укладеної між ПКНВ й Урядом УРСР у справі переселення українського населення із Польщі й польських громадян з УРСР⁵⁰

РОЗДІЛ I

Про порядок переселення й надання землі

Відповідно до ст. 1. Угоди, укладеної між ПКНВ й Урядом УРСР у справі переселення українського населення з території Польщі й польських громадян з території УРСР, переселенню підлягають:

а) з теренів Польщі до УРСР усі громадяни української, білоруської, російської^a і русинської національності, які проживають у повітах: Холмському, Грубешівському, Томашівському, Любачівському, Ярославському, Перемиському, Лиському, Красноставському, Білгорайському, Володавському й інших повітах Польщі, в яких можуть виявитися громадяни української, білоруської, російської і русинської національності, які бажають переселитися з Польщі на Україну;

б) усі поляки й жиди, що перебувають у західних воєводствах УРСР, які до 17 вересня 1939 р. мали польське громадянство й бажають переселитися на територію Польщі.

3-посеред згаданих громадян переселенню підлягають лише ті, які висловили бажання переселитися і прийняти яких погодиться одночасно ПКНВ й Уряд УРСР.

Переселення є добровільним, і у зв'язку з цим не може застосовуватися ніякий примус посередньо чи безпосередньо. Заява про бажання переселитися може бути подана як в усній, так і в письмовій формі. Заяви, подані в усній формі, підлягають внесенню до списків районними уповноваженими головного уповноваженого й представниками головного представника сторін. Ці списки охоплюють такі відомості: прізвище, ім.'я, по-батькові голови родини, національність і кількість членів родини.

Письмові заяви складаються відповідно до вірця № 1^б.

Відповідно до ст. 12 угоди районні уповноважені й представники сторін складають списки бажаючих переселитися відповідно до вірця № 2^б.

Списки складають на кожне село чи сільську раду (громаду) окремо. Районні уповноважені й представники сторін пересилають копії списків головному представникові й головному уповноваженому.

Переселених на Україну розміщують, за їх побажанням, у містах, радгоспах і колгоспах чи надають їм землю з метою ведення індивідуального господарства.

Заяви на поселення у колгоспі чи на надання землі для ведення індивідуального господарства приймають як від громадян, які перед переселенням володіли землею, так і від громадян, які не володіли землею.

Переселених, які висловили бажання оселитися в колгоспі, розміщують шляхом доповнення населення в існуючих колгоспах у районах Одеської, Дніпропетровської, Херсонської, Запорізької і Миколаївської областей, відповідно до бажання переселених.

Після прийняття переселеного в члени колгоспу йому надають ділянку для оселі площею від 0,25 до 0,50 га, а в окремих районах до 1 га, залежно від того, що передбачають правила даного колгоспу.

Переселеним селянам, які бажають провадити індивідуальне господарство, землю надають районні земельні відділи на підставі рішення виконавчих комітетів трудящих в областях: Дрогобицькій, Львівській, Тернопільській, Станиславівській, Рівненській і Волинській таким чином:

а) селянам, які в момент переселення на Україну мали у своєму користуванні землю, виділяються ділянки землі не менші за ті, якими вони фактично користувалися перед переселенням, але не більші, ніж 15 га на одне господарство.

Документом, що стверджує розмір фактичного користування землею, є посвідчення, видане органами місцевої влади, засвідчене районним уповноваженим з питань переселення і представником сторони.

У посвідченнях про користування землею слід вказати загальну площу землі, якою в момент евакуації користувався переселений, площу окремих культур, а також площу, зайняту озимими посівами 1944 р.;

б) безземельним, переселеним на територію УРСР, надають, за їхнім бажанням, ділянки землі на загальних засадах таких розмірів на окреме господарство:

У Дрогобицькій області — до 7 га, за винятком Славського, Стрийського, Долішньоустрицького й Хирівського районів, у яких максимальну площу наданої землі (ділянки) на окреме господарство встановлено в 10 га.

У Львівській області — до 7 га, за винятком Лопатинського, Радехівського й Сокальського районів, у яких максимальну площу наданої землі на окреме господарство встановлено у 10 га.

У Станиславівській області — до 7 га, за винятком Косівського і Яремчаєського районів, у яких максимальну площу землі, наданої окремому господарству, встановлено в 10 га, а в гірському районі Жаб'яго в 1 га.

У Тернопільській області — до 7 га, за винятком Вишнівецького, Збаразького, Катербурзького, Лановецького, Новосільського, Почаївського і Шумського районів, у яких максимальну площу землі, наданої окремим господарствам, встановлено в 10 га.

У Волинській області — до 10 га, за винятком Головенського, Заболотського, Камінь-Каширського, Колківського, Любешівського,

Любомльського, Маневицького, Ратнівського, Седличівського й Шацького, у яких максимальну площу землі, наданої окремому господарству, встановлено в 15 га.

У Рівненській області — до 10 га, за винятком Висоцького, Морочнівського, Рафалівського й Рокитнівського районів, у яких максимальну площу землі, наданої окремому господарству, встановлено у 15 га.

Переселеним селянам надають в УРСР передусім землю господарств, переселених до Польщі, а також з державного земельного фонду.

Переселені, які в місцях дотеперішнього проживання засіяли озимину під жнива 1945 р., отримують на новому місці поселення озимі посіви, в міру можливості, такої ж кількості.

У районах УРСР селянам, які виявили бажання провадити індивідуальне господарство, озимі посіви надають районні земельні відділи з посівів, зроблених селянами, які виїхали до Польщі.

Професійні селяни, які переселяються на територію Польщі, отримують землю в кількості, передбаченій законом про земельну реформу. Селяни, які переселяються на територію Польщі, отримують за бажанням наділ землі на загальних умовах, навіть якщо в момент евакуації вони не володіли землею.

РОЗДІЛ II

Про спосіб списання заборгованості в постачаннях контингенту, страхових виплат і податків

8) Відповідно до ст. 3, пункт 1, підпункт «а» угоди, з господарств, переселених з УРСР до Польщі, списують усі заборгованості з поставок у натурі й заборгованості в ділянці податків і страхування. Заборгованість у ділянці поставок натурою анулюється як за 1943 рік^а, так і щодо невиконаних зобов'язань у ділянці поставок зерна, картоплі, овочів, сіна, м'яса, молока й вовни за 1944 рік. Заборгованість у ділянці поставок в натурі, податків і страхування анулює районний уповноважений Народного Комісара Заготівель СРСР, Районний Фінансовий Відділ і районний інспектор страхування тим господарствам, які виявили готовність переселитися до Польщі.

9) Підставою для анулювання заборгованості є офіційна заява районних уповноважених з питань переселення і представників сторони до рук районного уповноваженого Народного Комісаріату Заготівель, Районного Фінансового Відділу й районного страхового інспектора даної місцевості.

У цій заяві слід вказати, що дане господарство (прізвище, ім.'я й по-батькові глави родини) розташоване у вказаній місцевості, районі, селі висловило намір переселитися до Польщі і що цьому господарству слід

анулювати його заборгованість у поставках в натурі, податках і страхових сплатах. Заяви пишуть за взірцем № 3^б.

10) Районний уповноважений Народного Комісаріату Заготівель СРСР, Районний Фінансовий Відділ і районний страховий інспектор, отримавши заяву районного уповноваженого й представника сторони, що господарство чи група господарств виявили намір переселитися до Польщі:

а) викреслюють з рахунку даного господарства наявні борги в ділянці поставок у натурі, податках і страхових сплатах;

б) сповіщають евакуйоване господарство про те, що наявні борги в ділянці поставок у натурі, податках і страхових сплатах анульовані. Це повідомлення повинно мати таку форму:...

11) Якщо господарство перед декларацією про переселення до Польщі з надвишкою виконало поставки натурою деяких продуктів, а щодо інших продуктів має недобір, то районний уповноважений Нарокмзагу зараховує надвишку на користь недодачі відповідно до існуючих правил про еквівалент заміни.

Якщо після здійснення такого за рахунку виявиться, що зобов'язання поставок у натурі виконане з надвишкою, то цю надвишку точно облікують і зараховують на користь даного господарства як здане, відповідно до ст. 3, пункт 1, підпункт «б», для повернення цих продуктів на місці нового поселення. Якщо в результаті заліку виявиться недобір, то цей недобір скасовується, про що господарство повідомляють вище викладеним чином.

РОЗДІЛ III

Про спосіб здавання і приймання сільськогосподарських продуктів у евакуйованих господарств

12) Відповідно до положень ст. 3, пункт 1, підпункт «б» угоди, евакуйовані родини можуть здати державі свій сільськогосподарський урожай у місцевостях, звідки виїжджають, взамін за що отримують такі самі сільськогосподарські продукти в такій же кількості на місці нового оселення.

Здавання відбувається так:

а) збіжжя, насіння олійних (рослин) і трав на найближчому пункті «Заготзерна»;

б) сіна - на найближчому пункті «Заготзерна»;

в) картоплі й овочів на збірних пунктах споживчої кооперації;

г) худоби — на пунктах «Заготскот».

13) Документування отримання сільськогосподарської продукції від переселюваних господарств відбувається таким чином:

Збірні пункти сіна, зерна, худоби й споживча кооперація видає замісні квитанції на прийнятий ними продукт встановленої форми. Один примірник

квитанції видається здавачеві — евакуйованому господарству з указанням прізвища, імені й по-батькові батька, місця проживання (району, міста, села) здавача сільськогосподарської продукції, назви збірного пункту, що приймає ці продукти з докладним вказанням виду (культури), ваги й кількості прийнятих сільськогосподарських продуктів. На квитанціях прийняття продуктів з метою їх заміни вміщують напис: «Евакуація до Польщі».

Приймання сільськогосподарської продукції на збірних пунктах вільне від оплати. Однак пункти повинні здійснити оцінку прийнятих для заміни сільськогосподарських продуктів і худоби у встановлених державою цінах з застосуванням відмінусування за знижену якість продуктів у нинішніх умовах.

Грошова оцінка прийнятих продуктів і худоби здійснюється, хоча всі дії, пов'язані з прийманням і здаванням продуктів евакуйованими господарствами, відбуваються безкоштовно.

Оцінка прийнятих сільськогосподарських продуктів є остаточною, з огляду на взаємні розрахунки між ПКНВ й Урядом УРСР.

14) Приймаючи сільськогосподарські продукти від переселенських господарств, заготівельні пункти повинні визначати такі елементи якості:

Щодо збіжжя — вид, домішки іншого збіжжя, забрудненість, вологість. Щодо олійного насіння — чистота, рівень забрудненості бур'янами й рівень вологості. Щодо насіння трав — чистота, рівень вологості, забрудненість бур'янами, панянкою й іншими шкідливими домішками. Картоплю, овочі й сіно приймають лише в повноцінному стані. Щодо худоби — кількість голів, вид худоби, вагу й рівень (вгодованості).

15) Переселений, який здав у державних заготівельних пунктах сільськогосподарські продукти й худобу, повинен взамін отриманих там квитанцій, отримати від районного уповноваженого Наркомзагу «Акт-Накладную»^а за взірцем № 4^б. Районний уповноважений Наркомзагу може здійснити заміну в місці своєї роботи чи на місці, в якому буде значна кількість переселених господарств.

16. Районний уповноважений Наркомзагу видає «Акт-Накладную» на підставі поданих йому переселеним господарством замінних квитанцій, що відображають справді здані державним заготівельним пунктам сільськогосподарські продукти й худобу. «Акт-Накладная» виготовляється у 4-х примірниках, один із яких слід видавати здавачеві продуктів — переселеному, два інші примірники отримує районний представник головного представника Уряду УРСР, а четвертий примірник залишається в руках районного уповноваженого Наркомзагу СРСР з доданими до нього замінними квитанціями, виданими державними заготівельними пунктами, га підставі яких складається акт. «Акт-Накладную» підписують районний уповноважений Наркомзагу СРСР, завідувач бухгалтерії районного уповноваженого Наркомзагу та здавач від імені переселеного господарства.

«Акт-Накладную» слід засвідчити печаткою районного уповноваженого Наркомзагу.

17) Отримані громадянами, евакуйованими з України до Польщі й видані відповідно до пунктів 15 і 16 цієї інструкції «Акти-Накладные» на здані на Україні в державних заготівельних пунктах сільськогосподарські продукти є підставою для отримання від Польського Комітету Національного Визволення таких же продуктів і такої ж кількості в місці поселення.

18) З метою забезпечення громадянам, переселеним з Польщі на Україну, можливості отримати сільськогосподарські продукти взамін за здані ними в Польщі, здавання і приймання сільськогосподарських продуктів і худоби, а також за документування цих дій рекомендується здійснювати таким же чином на підставі «Актів- Накладных».

19) Населення, переселене з Польщі на Україну, здає сільськогосподарські продукти безпосередньо радянським і польським військам чи представникам влади в містах, громадах і селах на підставі вказівок головного уповноваженого й головного представника сторін.

20) Видача сільськогосподарських продуктів, прийнятих у Польщі від населення, переселеного на Україну, відбувається в місцях поселення на Україні безкоштовно на найближчих постачальних пунктах після подання відповідних документів і фактур воєводських (обласних) «заготовительных»^д організацій про доручення видати ці продукти.

21) Взаєморозрахунки між сторонами, що стосуються приймання і видавання евакуйованому населенню сільськогосподарських продуктів, здійснюватимуться на підставі цін, усталених державними постачальними організаціями УРСР на всі продукти (збіжжя, картоплю, овочі, олійне насіння, трави, сіно та худобу).

РОЗДІЛ IV

Про порядок і розмір надання допомоги

22) Відповідно до ст. 3, пункт 1, підпункти «в» і «г» угоди, переселені отримують від держави позику на суму 5000 рублів на окреме господарство.

23) Право на отримання цієї позики мають як селяни, так і особи інших професій, робітники, ремісники, лікарі, художники, вчені і т. д. Позику виплачують у місцях поселення.

^еВ УРСР позику кожному переселеному господарству виплачує Державний Сільськогосподарський Банк (Сельхозбанк)^е. Позику виплачують на вимогу переселеного, після подання останнім переселенської картки та посвідчення районного виконавчого комітету про його прибуття й оселення на новому місці поселення. Отримана позика підлягає сплаті протягом 5 років рівними долями. Термін першої виплати спливає після

закінчення року від дня отримання позики. Від суми позики переселений сплачує відсотки у 3% річних.

РОЗДІЛ V

Про спосіб вивезення майна переселеними

24) Відповідно до ст. 3, пункт 2 угоди, переселені можуть вивезти одяг, взуття, постіль, продукти харчування, предмети домашнього вжитку, сільськогосподарський інвентар, упряж і т. п. загальною вагою до двох тонн на одну родину. Окрім того, переселені можуть вивезти коней, рогату худобу, свиней, овець, кіз і домашню птицю. Особам спеціальних професій, таким, як робітники, ремісники, лікарі, художники, вчені й т. п., можна вивезти предмети, необхідні їм для здійснення професійної праці, а саме: верстати, «машини, інструменти», сировину й підсобні матеріали.

25) Заборонено вивозити:

а) готівку в будь-яких банкнотах, золоті, сріблі, за винятком польських злотих банкнотами на суму, що не перевищує 1000 злотих на одну особу чи радянської валюти на суму, що не перевищує 1000 рублів на одну особу;

б) золото, платину у зливках, руді й ломі;

в) коштовні камені у нешлифованому вигляді;

г) твори мистецтва й антикварні пам'ятки, якщо вони становлять колекцію чи навіть є окремими примірниками, якщо вони не є родинною власністю переселеного;

«д) зброю (за винятком мисливських рушниць) й військове спорядження»;

е) фото« (за винятком особистих фотографій), плани; карти;

є) меблі при використанні залізничного й автомобільного транспорту з огляду на труднощі сполучення воєнного часу.

26) З метою запобігання інфекційних хвороб худоби внаслідок перегону хворої худоби чи з території, на якій панують інфекційні хвороби, усю худобу переселених піддають оглядові працівників ветеринарної інспекції в контрольно-перепускних пунктах на території УРСР. У випадках виявлення інфекційної хвороби худобу ізолюють і віддають у збірні пункти худоби для відбуття карантину чи для виконання забою.

За домашню худобу й волів, залишених у карантині чи відданих на забій у збірні пункти на бажання власників цієї худоби виплачують її вартість за встановленими цінами чи видають замінні квитанції встановленої форми на отримання ізолюваної домашньої худоби.

Переселені, які здали свою хвору домашню худобу й волів на збірні пункти худоби («Заготскот») на контрольно-перепускних пунктах і отримали замінні квитанції, на підставі цих квитанцій отримують, після прибуття на місце поселення, таку ж худобу на збірних пунктах («Заготскот»).

Взамін за хвору худобу, залишену на контрольних пунктах, збірні пункти («Заготскот») протягом одного року від моменту оселення на новому місці й подання замінних квитанцій видають переселеним замінну худобу.

27) З метою прийняття хворої худоби від переселених «Заготскот» організовує тимчасові приймальні пункти при кожному контрольно-перепускному пункті.

28) Відповідно до угоди евакуйовані і їхнє майно, яке вони вивозять із собою, звільняються від будь-яких оплат, пов'язаних з виїздом.

РОЗДІЛ VI

Про порядок складення опису майна, залишеного переселеними

29) Відповідно до ст. 3, пункт 6 угоди, районні уповноважені з питань переселення й представники сторін або їхні заступники за участю переселеного складають опис залишеного ним майна. Опис майна складають за взірцем № 5^б.

30) Залишене переселеними рухоме й нерухоме майно оцінюють відповідно до страхових норм з 1939/40 р., згідно з взірцем № 6^б. При оцінці меблів в СРСР враховуються державні ціни, а в Польщі такси з відмінуванням зужитості.

Майно, не вказане у взірці № 6, що не підпадає під оцінкові норми страхування, оцінює уповноважений і представник сторони. Не підлягають оцінюванню націоналізовані будинки й інші будівлі та фабричне устаткування.

31) Опис складають у чотирьох примірниках. Усі примірники підписують учасники описування. Їхні підписи підтверджують печаткою районного уповноваженого й представника сторін. Один примірник опису зберігається у районного уповноваженого, другий — у представника сторони, третій — у переселеного, а четвертий примірник залишається у органів місцевої влади, які забезпечують описане майно. Опис є документом, на підставі якого переселеному повертають вартість залишеного майна відповідно до правних приписів, що діють у Польщі й УРСР.

32) Будинки в містах і селах, покинуті внаслідок переселення, надаються в першу чергу для переселених осіб, відповідно до оцінки, прийнятої в описі для виселених^е. Жителі міст мають першість при отриманні квартири в містах, відповідно до діючих норм і в установленому порядку.

Майно, що залишилося після переселенців, здається на підставі актів представникам сторін і місцевим органам влади чи самоврядування на зберігання. За пошкодження зданого на зберігання майна винних притягатимуть до відповідальності.

РОЗДІЛ VII °Про організацію переселення°

33) Відповідно до сти. 2 угоди переселення починається 15. X. 1944 р. і закінчується 1. II. 1945 р. Від 15. IX. °до 15. X.° здійснюється перепис громадян, які бажають переселитися.

Районні уповноважені головного уповноваженого з питань переселення й представники сторін головного представника складають списки переселених. До списків вносять усіх осіб, за формою, передбаченою пунктом 2 цієї інструкції.

34) Встановлення тих, хто бажає переселитися, і складення відповідних списків здійснюється таким чином: уповноважені спільно з представниками другої сторони зобов'язані опублікувати повідомлення, текст якого додається (взірець № 7)^б. До відома населення, за посередництвом органів влади, подається також офіційне повідомлення про можливості й спосіб переселення.

35) Уповноважені й представники узгоджують місце й день прийняття заяв від тих, хто бажає переселитися. Бажано, щоб одночасно з заявою подавалися документи, що засвідчують національність прохачів. Заяви прийматимуться не довше, аніж протягом місяця від дня опублікування оголошень.

Протягом 10 днів від подання заяв районних уповноважених і представник сторони складають у своєму районі списки осіб, які бажають переселитися. Затвердження списків районними уповноваженими й представниками є достатнім для здійснення переселення осіб, вказаних у списках. В особливо складних випадках вимагатиметься затвердження списків евакуйованих головним уповноваженим і головним представником сторін

36) Головні й районні уповноважені узгоджують практичні плани переселення, °у яких встановлюють терміни й технічні засоби переселення°. Уповноважені забезпечують евакуйованих громадян спеціальними посвідченнями (взірець № 8)^б.

37) Відповідно до ст. 15 угоди переселені мають право спільного з родиною виїзду. До складу родини, в разі висловлення її членами бажання виїхати, можуть включати й переселяти: дружину, дітей, матір, батька, внуків, вихованців та інших домашніх, якщо вони провадять спільно з евакуйованими спільне господарство. Діти від 14 років можуть особисто вирішувати про свій виїзд чи невиїзд.

38) Під час евакуації, по можливості, у першу чергу висилають родини, до яких входять люди, наздатні працювати, хворі, інваліди, старі, самотні жінки, діти, особи, що перебувають на утриманні держави, а також особи, що належать до родин, члени яких перебувають на території другої

сторонни. Громадян, які захворіли на інфекційну хворобу, переселятимуть після одужання.

39) Евакуйовані з УРСР до Польщі зобов'язані вручити районному представникові головного представника Уряду УРСР або ж його заступникові свої паспорти й інші документи, що засвідчують особу, за винятком метричних витягів. Замість виданих документів вони отримують у районних уповноважених головного уповноваженого Польського Комітету Національного Визволення посвідку на переселення.

40) Посвідки на переселення усім громадянам, переселеним з Польщі на Україну, видають районні уповноважені головного уповноваженого Уряду УРСР за взірцем № 9^б.

41) Посвідка на переселення є документом, що дає право на проїзд на визначене місце поселення і її видають усім громадянам, переселеним на Україну, вік яких перевищує 14 років. Дітей до 14 років вписують у посвідку на переселення, видану главі родини.

42) Переселених пропускать через контрольню-перепускний пункт на підставі посвідок на евакуацію і списків, складених у 3 примірниках районними уповноваженими головного уповноваженого Уряду УРСР на кожен відправлену партію людей. У списках вказують: порядковий номер (валовий від початку до кінця переселення, здійснюваного в районі), номер посвідки, виданої районним уповноваженим, прізвище, ім'я і по-батькові, звідки виїжджає, рік народження, національність і звідки переселяється (взірець № 10)^б. Один примірник списку конвойний транспорту віддає у контрольню-перепускному пункті, а другий виконавчому комітетові «районної ради» в районі поселення евакуйованих.

43) Паспорти й інші документи, що засвідчують особу, здані переселеними, а також видані їм посвідки на переселення, реєструють у журналі (взірець № 11)^б.

44) Переселені, які отримали посвідки на переселення, повинні виїхати за кордон УРСР не пізніше, ніж у п'ятнадцятиденний термін від дня отримання посвідки.

45) Здані евакуйованими паспорти й інші документи, що засвідчують особу головний представник Уряду УРСР пересилає Народному Комісарові Внутрішніх Справ УРСР.

46) Громадяни, переселені з Польщі до УРСР, після прибуття на місце поселення зобов'язані: у місцевостях, де є обов'язкова паспортизація, протягом трьох днів з'явитися до міліції з метою отримання паспорта й інших документів і здійснення реєстрації. В інших місцевостях з'явитися до сільської ради з метою вручення евакуаційної картки й здійснення реєстрації у списках населення. Сільські ради зобов'язані переслати посвідку на переселення органам міліції.

47) Органи міліції у місцевостях, де є обов'язкова паспортизація, на підставі посвідки на переселення видають переселеним громадянам паспорти, передбачені в цьому випадку і реєструють їх на постійне перебування.

РОЗДІЛ VIII Уповноважені й представники

48) Відповідно до ст. 7 угоди, переселення здійснюють головні уповноважені й головні представники через визначених ними районних уповноважених і районних представників. Посади головних уповноважених і головних представників, так само, як і районних уповноважених і районних представників, затверджують відповідні органи сторін. Ці посади фінансуються відповідною стороною.

49) Відповідно до ст. 5 угоди, перевезення евакуйованих як із Польщі на Україну, так і з України до Польщі, бере на себе Уряд УРСР. На головного уповноваженого Уряду УРСР і головного представника Уряду УРСР покладається обов'язок розробки планів перевезення, транспортних потреб, виділення конвоїв, забезпечення транспортів документами, встановлення місць зупинок у дорозі.

50) Усі видатки, пов'язані з переїздом переселених від місця виселення до місця поселення, видатки на утримання канцелярій і всі інші видатки, пов'язані з переселенням відповідно розподіляються на кожну з договірних сторін.

51) Під керівництвом уповноважених перебувають рахункові бюро, на які покладається обов'язок здійснення перевірки зданих сільськогосподарських продуктів у кількісному (окремих господарств) і сумарному, перевірки озимих посівів, перевірки зданого рухомого й нерухомого майна, видатків на переїзди, перевірки виданих посвідок на вивіз готівки та підрахунку видатків на утримання канцелярій уповноважених і представників.

52) Відповідно до ст. 10 угоди місцеві органи влади й самоврядування зобов'язані на вимогу уповноважених допомагати й співпрацювати у складенні списків осіб, що виявляють намір переселення, подавати відповідні матеріали про норми обрахунку страхування, відомості про землекористування і т. п., необхідні для виконання завдання переселення, а також надавати засоби пересування, приміщення, канцелярське обладнання, делегувати представників місцевих органів влади для співпраці, а також персонал для технічного обслуговування роботи уповноважених і представників сторін.

53) Відповідно до ст. 17 угоди перевірка вивезеного майна у прикордонних контрольно-перепускних пунктах здійснюватиметься вибіркоким методом, і лише в особливих випадках шляхом суворого обшуку.

54) Відповідно до ст. 18 угоди контрольно-перепускними пунктами на території УРСР є: Мала Володавка, Бичків, Перевоз, Устилуг, Сокаль, Пархач, Рава-Руська, Краковець, Медика, Вацьковичі, Лісковичі й Устянова. На вказані пункти будуть делеговані представники польської сторони. В разі потреби можуть бути створені ще й інші контрольно-перепускні пункти.

55) Відповідно до ст. 19 угоди при передачі партії переселених представник держави, яка передає переселених, вручає, за поквитуванням, представникові держави, яка приймає, список осіб, що знаходяться у транспорті. Кожна сторона по можливості заздалегідь повідомляє прикордонну владу про такий транспорт.

56) Місцем перебування головного представника Польського Комітету Національного Визволення й головного уповноваженого Уряду УРСР є місто Люблін.

^еМісцем перебування головного уповноваженого ПКНВ й головного представника УРСР є місто Луцьк^е.

57) Місцями перебування районних уповноважених польської сторони є: Ковель, Володимир-Волинський, Луцьк, Рівне, Дубно, Крем'янець, Броди, Рава-Руська, Львів, Самбір, Дрогобич, Стрий, Ходорів, Станиславів, Тернопіль, ^еЗолочів^е, Кам'янка-Бузька й Чортків в УРСР.

58) Місцями перебування уповноважених української сторони є: Володава, Холм, Грубешів, ^еТомашів^е, Любачів, Ярослав, Перемишль, Лісько, Замостя, Красностав і Білгорай з польського боку. В міру потреби районних представників можуть призначити і в інших пунктах Польщі чи України.

59) Спірні питання, після взаємного погодження, вирішують головні уповноважені й представники сторін, складаючи відповідні протоколи. У випадках коли згоди не буде досягнуто, спірні питання вирішує Уряд УРСР і ПКНВ.

60) Головний уповноважений і головний представник Уряду УРСР користуються каучуковими й металевими печатками з державним гербом. Районні уповноважені головного уповноваженого й районні представники головного представника Уряду УРСР мають печатки встановленого зразка.

^а У документі помилково «ruskiej».

^б Додатки не публікуються.

^в У тексті помилково: «1934».

^г Пропущено фрагмент із текстом повідомлення.

^д В документі слово російською мовою в латинській транслітерації.

^{е-е} Фрагменти тексту відсутні в примірнику інструкції, що зберігається у фондах АНА, пропущені, ймовірно, при здійсненні перекладу з російської мови чи при виконанні копії документа.

^е У тексті помилково: зброю.

Копія, машинопис.

АНА, Генеральний Уповноважений Уряду з Питань Репатріації у Варшаві (ГУУ з пит. Реп. у Варшаві), 1, арк.. 28-37.

АНА, Відділ VI, Сладщина Болеслава Бєрута, 254/IV-22, арк.. 115-133.

№ 14

1944 р., жовтня 5, м. Люблін. — Рапорт заступника головного уповноваженого Уряду УРСР з питань евакуації українського населення з Польщі Т. Кальненка секретареві ЦК КП(б)У Д. Коротченкові про політичну ситуацію на терені Холмського, Красноставського й Володавського повітів

Цілком таємно

Виїздом у Красноставський, Холмський і Володавський повіти Польщі встановлено:

У повітах організовані повітові народні комітети (повітові ради народові^а), а на території повітів організовані волосні ради, яких налічується: а) в Красноставському повіті — 16, б) в Холмському — 13, до складу волості входить від 35 до 50 сіл.^б...

Банди ОУН і УПА на території цих повітів себе не виявляють і відомостей про їх наявність немає. За неперевіреними відомостями українське населення Володавського повіту співчуває бандам ОУН і УПА, що діють на території Західної України.

Точних відомостей про кількість українського, російського, білоруського та ін. населення національностей, що підлягають переселенню на територію УРСР у повітових радах немає.

Станом на 1 березня 1943 року в Холмському повіті проживало населення національностей, що підлягають переселенню в УРСР — 43 594 осіб, а Володавська повітова рада має відомості про чисельність цього населення за 1921 рік, де налічувалося 9 662 особи. Красноставська повітова рада ніяких відомостей не має.

Зі слів військових комендантів українське, російське й білоруське населення, що проживає на території Польщі, виявляє особливу симпатію до воїнів Червоної Армії, висловлює своє бажання про приєднання частини Польщі (особливо у Холмському повіті) до УРСР чи, в крайньому разі виїхати на Україну.

До 1939 року, тобто до окупації Польщі Німеччиною, українське, російське й білоруське населення пригноблювалося польською владою, а з приходом Червоної Армії, особливо останнім часом, між українцями й поляками зросла національна ворожнеча, що виростає у відкритий антирадянський контрреволюційний виступ з боку поляків, так, наприклад:

У Холмському повіті поляки, не лише населення, але й ті, хто є при владі, заявляють: «Вам, українцям, не місце тут, тобто на території Польщі», в результаті чого в тому ж Холмі з Народної міліції звільнили всіх українців, відібрали в українців церкву й обладнали її під костел⁵¹.

Українське населення не має своїх шкіл (з українською мовою), і з деяких населених пунктів приходила делегація у Люблін, у Комітет національного визволення, з проханням дозволити відкрити українські школи.

Крім того, контрреволюційні елементи здійснюють агітацію проти мобілізації поляків до армії і заходів з заготівлі сільгосппродуктів для армії, так, наприклад, у тому ж Холмському повіті, на засіданні повітової ради, начальник призовного пункту заявив, що «українці повинні йти на фронт, а поляки в міліцію». Характерно, що цьому виступу з присутніх ніхто не заперечив.

Під час окупації території Польщі німцями, серед поляків і українців провадилася велика національна ворожнеча, мали місце випадки вбивств, терору, знищення окремих сіл і т. д. (поляки палили українців і навпаки). З приходом частин Червоної Армії, до влади прийшли поляки й переслідування українців продовжується у різних формах, тому українське населення має велике бажання негайно евакуюватися на Україну.

Підготовча робота з переселення на місцях іще не розпочата, у зв'язку з відсутністю працівників апарату Райуповноваженого (ще не прибули з Києва), немає документації (оголошення, інструкції, всілякі бланки й т. п.). Відсутній транспорт для райуповноваженого.

Крім того, член Військової Ради 4-го Українського фронту товариш Мехліс⁵² телеграмою на ім.'я товариша Булганіна повідомив, що зі звільненням Санківського повіту⁵³ від німецьких загарбників, у тому ж повіті є багато українців, які бажають виїхати на Україну, і просить вислати представника для здійснення евакуації. Тому прошу Вашої вказівки відділові кадрів ЦК КП(б)У виділити райуповноваженого й апарат йому, для скерування у Санківський повіт.

Польський комітет національного визволення в усі повіти, вказані в угоді, послав директивну вказівку про підготовку приміщень для апарату райуповноважених, організацію харчування й надання допомоги в роботі нашим райуповноваженим⁵⁴.

З більшістю військових комендантів є домовленість про забезпечення охороною приміщень райуповноважених і співробітників.

Для роботи головного уповноваженого в Любліні й житла співробітників, за допомогою представника СРСР при Польському комітеті національного визволення генерал-майора Баюкова виділена 2-поверхова будівля по вулиці Скадовського 5^а. Начальник гарнізону генерал-майор тов. Сенчило виставив охорону й надає допомогу в устаткуванні приміщення.

З прибуттям працівників і документації роботу з евакуації розпочнемо негайно, про що буду інформувати Вас детальніше.

*Заст. Головного уповноваженого
Уряду Української РСР
Кальненко*

^a Зворот у російському документі написано українською мовою.

^b Пропущено фрагмент документа, що містить інформацію про діяльність польського підпілля після вступу на ці терени Червоної Армії.

^в Так у документі.

Оригінал, машинопис. Мова рос.

ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 23, спр. 713, арк.. 70-75.

№ 15

1944 р., жовтня 5^а, м. Люблін. — Обіжник Відомства Громадської Адміністрації ПКНВ головам повітових народних рад, старостам, війтам і солтисам на терені Люблінського й Ряшівського воєводств про обов'язкове надання допомоги при переселенні українського населення з Польщі до УРСР

У зв'язку з виконанням угоди між Польським Комітетом Національного Визволення і Урядом Української Радянської Соціалістичної республіки у справі евакуації сповіщаємо, що до вищевказаних населених пунктів⁵⁵ у перші дні жовтня з'їдуться повітові (районні) представники Польського Комітету Національного Визволення й уповноважені Української РСР разом із своїми заступниками з метою розпочати роботи, пов'язані з евакуацією українського населення.

З огляду на це просимо громадян голів, старост, війтів і солтисів про надання всілякої допомоги при виконанні завдань, пов'язаних із реалізацією вищезгаданої угоди, а передусім про забезпечення представникам, уповноваженим, їх заступникам і всьому їх персоналові безпеки та забезпечення квартир для канцелярій польським представникам і українським уповноваженим, відповідних приміщень для приватних помешкань для вищевказаних і їхніх заступників та для персоналу канцелярій. Про забезпечення харчування для вищевказаних уповноважених, представників, заступників і їхнього персоналу, тобто про організацію їдалень, де вищевказаним гарантуватиметься сніданок, обід і вечеря.

Слід також надавати вищевказаним усіляку канцелярську допомогу, а саме можливість безперешкодного використання друкарських машинок, необхідного канцелярського й житлового інвентаря, засобів пересування, якщо вищевказані ще не матимуть власних засобів пересування.

Найперше слід пам'ятати, що представники й уповноважені з усім персоналом виконують дуже значну роботу, що одні репрезентують польську владу, а інші владу сусідньої дружньої держави й тому їм слід надавати всіляке сприяння і допомогу.

*Заступник керівника
Відомства Громадської Адміністрації
(підпис нерозбірливий)*

^aДата дописана від руки.

Копія, машинопис.

АНА, ПКНВ, VII/15, арк. 10.

№ 16

1944 р., жовтня 19, місце постою. — Відозва Окружного Проводу Організації Українських Націоналістів у Польщі у зв'язку з підписанням угоди між ПКНВ й урядом УРСР про переселення українського населення з Польщі до УРСР

За Українську Самостійну
Соборну Державу!

Смерть гітлерівським
і більшовицьким загарбникам!

ДО УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНИХ ОКРАЇН УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

На підставі угоди між сталінським урядом та Польським Комітетом Національного Визволення 9. IX. 1944 р., цими днями оголошено оповіщення українському, білоруському, російському і «русинському» населенню Польщі про можливість і порядок евакуації на територію України (термін подачі заяв, або усні оголошення — до 31. X. 1944 р.).

В оповіщенні говориться, що евакуації підлягають громадяни української, білоруської, російської і «русинської» національностей, що проживають в Холмському, Томашівському, Любачівському, Ярославському, Перемиському, Лісковському, Замостенському, Красноставському, Білгорайському, Влодавському повітах і в інших районах Польщі, які бажають (якщо йде мова про бажаючих, то чому ж тоді «евакуації підлягають», як сказано на початку цієї фрази? — ред.) переселитися з Польщі на Україну (УРСР).

А чи питав Сталін українського народу про його згоду переселитися з його рідної землі тоді, коли вислав своїх агентів з т. зв. уряду УРСР підписувати таку угоду? Ця угода — це звичайнісінький політичний шантаж

сталінської політики поневолених народів, як і штучний кордон між СРСР і Польщею, створений пастухам на забаву, а курям на сміх.

При цьому більшовики дуже багато обіцяють для переселенців і дуже м'яко стелять, а що дадуть і як буде м'яко на їхній постелі, - добре відомо. Бо більшовики завжди обіцяють рай, а дають — пекло.

Український Народі!

Із угоди між сталінським агентурним урядом т. зв. УРСР і Польським Комітетом Національного Визволення та по-більшовицькому гнучкого оповіщення про евакуацію, яскраво видно, чого Сталін хоче цим досягнути. Сталін хоче нас позбавити нашої прадідівської землі, де від віків жили і працювали наші предки та в боротьбі відстоювали інтереси України на її західних кордонах. Сталін хоче позбавити нас власних хат і майна; він хоче наших дітей загнати в яничарські гуртожитки, а кількасот тисяч бездомних і безпритульних працездатних людей-переселенців-нуждарів зробити професійними рябщиками каторжних робіт у більшовицьких колгоспах і заводах, на шахтах, на військових будівництвах. Іншими словами кажучи, Сталін хоче за рахунок переселенців поповнити свою армію гнаних і голодних як для фронту, так і для тилкових робіт, спрямованих на його імперіалістичні цілі, а наше поневолення.

Для українського народу відомо, що т. зв. сталінські переселення поневолених народів є одним із засобів його винищування. Це по-перше. По-друге, українці зазначених в оповістці повітів живуть не на теренах Польщі, а на території України. І тому жоден українець і жодна українка не покинуть своєї рідної землі та не будуть нікуди переселятися.

Якщо Сталін застосує примусове переселення, то український народ відповість на це — всіма силами пасивної і активної самооборони^а.

Український народ знає, що кожний сталінський переселений шлях провадить на Сибір і Соловки, звідки ніхто не лише не вертає, а й ворон їхньої кістки не приносить.

Смерть сталінській тюрмі народів — СРСР!

Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава!

Хай живе Провід Українського Народу — Українська Головна Визвольна Рада!

*Обласний Провід
Організації Українських
Націоналістів⁵⁶*

Постій, дня 19. X. 1944 р.

^aВиділено в оригіналі.

Оригінал, машинопис, мова укр.

Державний Архів у Ряшеві (далі ДА Ряшів), Н-12, т. 5, арк.. 79.

№ 17

1944 р., листопада 2, м. Люблін. — Лист люблінського воєводи Сидора Казимира до Президії Крайової Національної Ради й ПКНВ з оцінкою ситуації українського населення

Особливо таємно

У низці надбужанських повітів Люб[лінського] в-ва суцільною масою проживає українське населення. Це населення під час німецької окупації не лише не виявило лояльності щодо польського народу і навіть до народів Радянського Союзу, а навпаки, виразно, а в деяких випадках надзвичайно підтримувало німецьку як господарську, так і протипольську й протирадянську політику. Відомі факти, що радянські в'язні-втікачі уникали українських сіл, боячися, щоб їх не повернули німцям, що часто траплялося⁵⁷. Якщо я узагальнюю ці речі на цілість української маси, то спираюся на досвід 5-ти років окупації. Я зовсім не відкидаю, що є певна кількість українців^a, яка співпрацювала і співпрацює з нами з ідейних міркувань. Тим не менше, буде правдою, якщо сказати, що загал української маси, що живе по лівому березі Бугу, це елемент, просякнутий шовіністичним українським націоналізмом, який і нині здійснює надзвичайно шкідливу роботу щодо польського народу й народів Радянського Союзу, а саме: поминаючи факти вирізання польських родин, факти болісні й усім відомі, українські націоналісти увійшли до складу рад, партії і міліції і там намагаються втілити свою політичну лінію або ж провадити роботу так, щоб викликати обурення й відразу мас до програми, репрезентованої радами й ПКНВ. При цьому ця робота здійснюється так ювелірно, що її трудно викрити. Є, однак, факти, що Громадянська Міліція носить нормальні пов'язки, а в кишені інші пов'язки з барвами українських націоналістів. Переслідування польського населення є таким значним, що на цих теренах серед польського населення визріло переконання, що ПКНВ, всупереч проголошеним гаслам і засадам, справді йде до советизації Польщі.

У зв'язку з угодою між Польщею і Радянською Україною і Білоруссю українське населення терміново намагається змінити свою національність, аби лише його не переселили. Зваживши вищезгадані факти, можна з усією впевненістю твердити, що ця маса завжди буде середовищем фашистських, реакційних, проти польських і проти радянських дій. Звідси простий висновок, що теза «добровільності» в угоді про переселення є

неслушною і ми повинні йти на примусове переселення усіх тих, хто під час окупації виявили себе українцями й у своїй масі співпрацювали з німцями^а.

Слід підкреслити, що українське населення зволікало зі здачею контингенту. Нині, аби здобути прихильність радянської влади, воно віддає всі припаси продовольства безпосередньо Червоній Армії і трактує ці припаси, як власність Радянського Союзу⁵⁸. Розпродаж українцями худоби і збіжжя та інвентаря відбувається у дуже широких масштабах. Стверджено також, що в окремих випадках переконані українські націоналісти увійшли в контакт з НКВС і там здійснюють шкідливу протипольську роботу⁵⁹.

Воєвода: К. Сидор, підполк.⁶⁰

^аТут і далі, всупереч польській граматиці, слово з малої літери.

Оригінал, машинопис.

АНА, Крайова Народна Рада (далі КНР), 82, арк. 103.

№ 18

1944 р., листопада 4, м. Люблін. — Лист головного представника ПКНВ з питань евакуації українського населення з Польщі Н. Роґальського керівникові Відомства Громадської Адміністрації ПКНВ С. Котка-Аґрошевського про ненадання адміністративною владою Лиського, Любачівського й Перемиського повітів допомоги в переселенні українського населення

У зв'язку з виконанням угоди, укладеної дня 9. IX. 1944 р. між Польським Комітетом Національного Визволення з урядом УРСР про евакуацію українського населення з території Польщі обіжником Відомства Громадської Адміністрації № 360 А/п від дня 5. X. ц. р.⁶¹ на підпорядковані п. н. регіональні влади було покладено обов'язок надання всілякої допомоги при виконанні завдань, пов'язаних із цією переселенською акцією.

Відповідно до цього обіжника ці обов'язки й повинності детально описані з метою уникнення будь-яких непорозумінь.

Попри це наші районні представники в округах Любачів, Лисько й Перемишль доповідають нам, що тамтешні повітові влади відмовляються виконувати ці обов'язки, зокрема оплачувати технічний персонал канцелярій польських районних представництв, харчування українських уповноважених, районних представників, їхніх заступників і канцелярського персоналу шляхом організації безкоштовних їдалень, що гарантують відповідні сніданки, обіди й вечері, забезпечення квартир для канцелярій і приватних помешкань та надання можливості безперешкодного

користування друкарськими машинками, необхідним канцелярським і житловим інвентарем, а також засобами пересування.

Як привід цієї відмови представники цих повітових влад називають брак бюджетного фінансування чи перешкоди технічного характеру або ж висувають зовсім інакшу інтерпретацію цитованого вище обіжника.

Такий стан справ унеможлиблює початок чи продовження переселенської акції у цих повітах, а тим самим реалізацію міжнародної угоди.

З огляду на це настійно прошу ласкаво видати головам Повітових Народних Рад у Любачеві, Перемишлі й Ліську поновне роз'яснення їхніх обов'язків у справі евакуаційної акції і доручення суворо виконувати вказівки, викладені в обіжнику Відомства Громадської Адміністрації № 360 А/п.

*Головний представник ПКНВ
Консул Роґальський*

Оригінал, машинопис.
АНА, ПКНВ, VII/15, арк. 19.

№ 19

1944 р., листопада 27, м. Люблін. — Обіжник Відомства Справедливості ПКНВ у справі заборони нотаріусам оформляти угоди продажу нерухомості, що є власністю осіб української, білоруської, литовської, російської і русинської національності

До Панів голів апеляційних судів і округів та Панів нотаріусів на визволених теренах Польської Речіпосполитої.

Зі змісту угод, укладених між Польським Комітетом Національного Визволення і урядами Білоруської, Української і Литовської Соціалістичних Республік щодо евакуації польських громадян з території згаданих республік і українського, білоруського, литовського, російського й русинського населення з території Польщі впливає, що поза майном, яке може бути вивезене, решта майна осіб згаданих вище національностей, зокрема нерухоме майно, повинно залишитися на терені Речіпосполитої, при чому передбачається, що згодом залишене в Польщі майно буде використане на потреби переселених польських громадян.

Було стверджено, що особи, які, відповідно з досягнутими угодами, підлягають евакуації з Польщі, позбуваються нерухомого майна, що в майбутньому унеможливить реалізацію передбаченого забезпечення, про яке йшлося вище.

З огляду на такий стан справ і з метою протидії діям, спрямованим на обхід приписів, що містяться у згаданих угодах, доручаю — на підставі ст. 12 закону про нотаріат — Панам дійсним нотаріусам на визволених теренах

країни, щоб вони аж до відміни розпорядження не укладали угод, передбачених ст. 82 закону про нотаріат⁶² щодо нерухомого майна, яке є власністю осіб української, білоруської, литовської, російської і русинської національності.

*Керівник Відомства Справедливості
Ян Чеховський⁶³*

Копія, машинопис.

АНА, Районний Представник Уряду ПР з Питань Евакуації Українського Населення з Польщі (далі РПУ з пит. Евак.) у Новому Санчі, 2, нenum.

№ 20

1945 р., січня 2^а, м. Люблін. — Додаткова інструкція до угоди від 9 вересня 1944 р. у справі переселення українського населення з Польщі й польських громадян з УРСР

РОЗДІЛ I Про приналежність

Головний представник ПКНВ з питань евакуації у Любліні і районні представники, які діють від його імені в терені, є єдиними, безпосередньо відповідальними за питання евакуації осіб української, російської, білоруської і русинської національності з території Польщі на територію УРСР.

Для евакуації білоруського, українського, російського і русинського населення з території Польщі на територію Білоруської РСР і Литовської РСР відповідною є посада головного представника ПКНВ у Білостоці й установи районних представників, які діють від його імені в Білостоцькому повіті.

Для питань евакуації осіб польської національності з території Укр[аїнської] РСР до Польщі чи репатріації поляків, що перебувають на теренах, які входили до складу Польської держави перед 1. IX. 1939 р., відповідними є: головний уповноважений ПКНВ у Луцьку й районні уповноважені, що діють у різних більших містах УРСР.

Для питань репатріації осіб польської національності з території Білоруської РСР і Литовської РСР відповідними є: головні уповноважені ПКНВ у Барановичах і Вільнюсі та районні уповноважені, що діють у різних місцевостях БРСР і ЛРСР.

Усі справи, пов'язані з репатріацією (наділення землею, поселення і т. д.) підлягають діяльності Державною Репатріаційного Управління у Любліні, вул. Садова, 12.

Питання репатріації осіб польської національності з інших теренів СРСР до Польщі ще не охоплене міжнародною угодою⁶⁴.

Для справ індивідуальних і тимчасових виїздів осіб польської національності з території Польщі на Україну (напр., для ліквідації залишеного майна, з сімейних справ і т. п.) відповідним є Відомство Закордонних Справ ПКНВ у Любліні, вул. Венявська, 12.

Подання польських громадян польської національності про постійний виїзд із Польщі взагалі не підлягають розглядові, без огляду на наведені причини.

РОЗДІЛ II Порядок діяльності

А) Заяви

9) Заяву про переселення можуть приймати також у місці фактичного проживання переселенців. Заяву приймають у двох примірниках. Якщо виконання двох примірників на місці ускладнене (технічні перепони, брак часу, відсутність бланків і т. п.), той, хто приймає заяву, повинен в осідку своєї діяльності виконати копію заяви (формуляр № 1)⁶, завірити шляхом уміщення свого підпису й печатки і вручити її представникові другої сторони.

10) Належно засвідчені копії заяв є підставою для складення переліків відповідно до формуляра № 2⁶.

11) Як копії заяв (формуляр № 1), так і переліки (формуляр № 2), призначені для використання установ головного представника, повинні виконуватися польською мовою.

12) Відповідно зі ст. 35 головної інструкції переселенці при складенні заяв повинні подати документи, що стверджують приналежність до української, білоруської чи російської національності. В сумнівних випадках районний представник повинен вимагати подання додаткових доказів (посвідчення управління громади) в терміни, раніші, ніж початок оцінкових робіт.

13) Вирішальним у визначенні національної приналежності є декларація заявника, підтверджена посвідченням особи (кеннкарта⁶, посвідчення управління громади і т. п.). Віровизнання не є вирішальною рисою при ствердженні національної приналежності.

Зміни стану особи (зміна віровизнання й декларації), що відбулися після 9. IX. 1944 р., не мають значення у справі встановлення національної приналежності.

14) Члени родин змішаної національності віком понад 14 років повинні подавати заяву особисто.

15) Районний представник перел підписанням евакуаційної картки (евакуаційного посвідчення) відбирає у осіб, що переселяються, документи, що стверджують особу (розпізнавальні картки, посвідчення громад і т. п.).

Якщо виникають сумніви щодо питання зберігання посвідчень особи, постановляється, що виключно районний представник відбирає, забезпечує

і зберігає згадані посвідчення до моменту видачі додаткових доручень з цього питання.

Б) Описування майна, залишеного евакуйованими

16) У зв'язку зі ствердженими фактами побіжного трактування справ оцінки, зокрема підписування районними представниками актів опису майна, виконаних односторонньо, без українських уповноважених, без детальної перевірки відомостей, поданих у цих описах, а часом навіть уже після здійснення евакуації, застерігаємо, що порядок дій повинен безумовно спиратися на попередньому двосторонньому складенні особистої і майнової документації, і лише після цього може відбутися саме переселення. Ця засада повинна суворо дотримуватися під особисту відповідальність районного представника.

17) Термін складення опису залишеного майна має бути ustalений спільно уповноваженим і представником. Присутність районного представника чи його заступника при цих діях суворо вимагається. Для технічних дій при оцінці слід скерувати фаховий місцевий (громадянський) персонал.

18) При оцінкових діях потрібна, по можливості, співучасть повітового інспекторату ДУСГ.

19) Оцінка нерухомого майна здійснюється за нормами, встановленими для страхування у 1939-1940 роках. При поданні переселенцем страхових документів (страховий поліс) за пізніші роки може бути врахована сума оцінки, подана в цих документах, навіть за 1943-1944 роки, з виразним зазначенням у цьому разі на акті опису майна. Щодо цього була ustalена засада взаємності при оцінюванні нерухомості, залишеної польським населенням, евакуйованим з території УРСР.

20) Меблі оцінюють суворо за цінами з 1939 року, з відмінуванням експлуатованості (амортизації).

21) Усі правові акти, що стосуються нерухомості переселенців, складені в обхід цих приписів, а саме купівля-продаж, дарування, оренда і т. п., є нечинними, без огляду на особу контрагента (набувача) цього правового акту, як з огляду національності (набувач поляк), так і з огляду на ступінь спорідненості (набувач син чи донька — поляки).

22) Будівлі публічного вжитку, як церкви, школи, громадські будинки не підлягають оцінюванню.

23) Городини, що складають предмет торговельної експлуатації (сади, городи) можуть оцінюватися, натомість окремі фруктові дерева й сади оздоблювального характеру оцінюванню не підлягають.

24) Неприпустимим є втручання районного представника в справу наділення садиб (будинків) і землі, звільнених евакуйованими. Будинки й земля призначаються виключно для репатріантів і повинні бути віддані під опіку й охорону місцевої влади.

В) Передача сільськогосподарської продукції

25) Право приймати сільськогосподарську продукцію в евакуйованого українського населення мають: Червона Армія, Військо Польське й місцеві влади загальної адміністрації.

26) Згідно зі ст. 3-ою угоди від 9. IX. 1944 р. для переселенців встановлені такі пільги:

а) скасування усіх заборгованостей щодо поставок натурою (контингентів);

б) скасування усіх податкових заборгованостей;

в) скасування несплачених страхових внесків.

Нарівні з заборгованостями підлягають скасуванню всі поточні належності за 1944-1945 роки.

27) Переселенці звільняються від усіх воєнних повинностей, зокрема від мобілізації коней, возів з упряжжю і т. п. (*vide*^a обіжник крайового інспектора ПКНВ з питань речових воєнних повинностей Ч. ж. 223/44 від д. 14.XI. 1944 р., поданий до відома районних представників у листі № 314/44 від д. 15. XI. 1944 р.)^e.

28) Підставою для звільнення є заява про евакуацію, натомість сам факт приналежності до української, білоруської, російської і русинської національності не є підставою для жодних послаблень. У випадку відмови від заяви чи виявлення ухилення від евакуації, районний представник негайно повідомляє повітового інспектора ПКНВ з питань речових воєнних поставок і пропонує притягнути до повних поставок і анулювати вже надані пільги.

Г) Статистика

29) Районні представники у своїх канцеляріях повинні вести детальну статистику переселенського руху, як персональну, так і майнову, у відповідності з доданими зразками^б.

Персональну статистику провадять за статистичною карткою А, окремо для кожної громади.

Для цього слід брати матеріал:

Щодо загальної кількості українського населення у даній громаді, зі списків населення.

Щодо кількості заяв — з переліків № 2.

Щодо кількості евакуйованих з реєстру евакуаційних карток. У рубриці «примітки» фіксувати дату виїзду відповідного села.

Під номенклатурою «родина» слід розуміти господарство.

Майнову статистику ведуть за:

Статистичними картками Б і Б 1 про залишене майно.

Статистичними картками В і В1 про здане майно.

Статистичними картками Г і Г 1 про майно, що вивозиться.

До 1. Статистична картка Б ведеться для кожного села окремо на кожну голову родини на підставі акту опису майна. Ця картка залишається в канцелярії районного представника разом із відповідним основним матеріалом. Кінцеві сумарні відомості з картки Б переносять на картку Б 1, що містить відомості для всієї громади, що ведеться окремо для кожного села. Ця картка Б 1 підлягає пересиланню до канцелярії головного представника після евакуації більшої кількості сіл даної громади.

До 2. Статистична картка В так само ведеться окремо на кожну голову родини на підставі відомостей з документа «Акт-Накладная»^е. У рубриці «№ загального списку» вписують відповідний номер з переліку № 2. Ця картка також залишається в канцелярії районного представника разом із відповідним основним матеріалом. Прикінцеві (сумарні) відомості з картки В переносяться на картку В 1, що містить відомості про всю громаду, що провадиться окремо для кожного села. Ця картка призначена для пересилання в канцелярію головного представника. У заголовку картки В і В 1 слід зазначити приймача переданих сільськогосподарських продуктів.

До 3. Картки Г і Г 1 ведуться за тими ж правилами, які викладено вище щодо карток В і В 1. Підставою записів до картки Г є евакуаційна картка (евакуаційне посвідчення).

^аДата отримання інструкції районним представником уряду ПР з питань евакуації українського населення з Польщі в Горлицях.

^бДодатки не публікуються.

^вПосвідчення особи, що видавалося під час війни окупаційною владою.

^гДержавне Управління Страхування.

^дДивись (латин.).

^еНе публікується. Див. АНА, ГПУ з Евак. у Любліні, 164, с. 677.

^фВ документі російські слова передано в латинській транслітерації.

Копія, машинопис.

АНА, РПУ з Евак. у Горлицях, 1184/1, нenum.

№ 21

1945 р., лютого 13, м. Варшава. — Протокол засідання Ради Міністрів Тимчасового Уряду ПР. Дискусія над пропозицією Державного Репатріаційного Управління у справі прискорення переселення українського й білоруського населення з Польщі до УРСР і БРСР

...^аГр[омадянин] Вольський⁶⁵: українців виїхало 70 тис., зареєструвалося 150 тис., а повинно виїхати 400 тис. На деяких теренах українські банди розперезалися так, що ми не маємо туди доступу. Цією справою

повинно зайнятися Міністерство Громадської Безпеки. Ми спостерігаємо необґрунтоване пом'якшення у стягненні речових повинностей щодо українців. Це сталося тому, що евакуйованим надано пільки, тим часом із цього користаються і ті, хто не зареєструвався на виїзд.

Ми толеруємо існування націоналістичних українських комітетів, які провадять ворожу агітацію.

У глибині Росії ще перебувають 350 тис. поляків — це переважно родини військових першої і другої дивізій⁶⁶. Військові непокояться долею родин і просять про їх переміщення. У зв'язку з наближенням весни ця справа стає актуальною.

Підсумовуючи вищесказане, пропоную Раді Міністрів 3 пропозиції і прошу їх ухвалити:

Про укладення угоди про репатріацію поляків з СРСР^в.

Про репатріацію польського населення з України, Білорусі й Литви^г.

Про евакуацію українців і білорусів з Польщі^а.

Гр[омадянин] Рабановський⁶⁶: 3-тя пропозиція ДРУ стосується питань, що належать до компетенції Міністерства Національної Оборони й Громадської Безпеки. Не слід вказувати Міністерству Національної Оборони, що з українців, мобілізованих до війська, потрібно створювати окремі батальйони, чи «Головному Уповноваженому Уряду з Питань Воє[нних] Речових Пос[тавок]»^е, які військові частини воно має виділити для ліквідації українських банд.

Гр[омадянин] Жимовський⁶⁷: Я не вважаю, що Рада Міністрів не може приймати ухвали, які стосуються компетенції окремих відомств. Навпаки, якщо ці міністерства занедбали свої обов'язки в справі безпеки й допустили до наявного стану справ, обов'язок Ради Міністрів — нагадати їм це й наказати вжити відповідні заходи.

Гр[омадянин] Домбровський⁶⁸: Пропоную цю пропозицію ухвалити, як таємну.

Пропозицію ухвалено одногласно...^є

Додаток № 1

Державне Репатріаційне Управління Пропозиція на Раду Міністрів

У зв'язку з виконанням угоди про евакуацію українців і білорусів з Польщі, певна частина українського й білоруського населення виявляє невмотивовану тенденцію ухиляння від обов'язкових повинностей на користь держави.

Рада Міністрів постановляє:

Доручається *міністрові громадської адміністрації* усунути залишені без жодного обґрунтування послаблення у стягненні речових повинностей щодо громадян, які не зареєструвалися на виїзд з Польщі, і рішуче

розпочати виконання цього на терені повітів: Любачів, Перемишль, Лісько, Ярослав, Біла Підляська, а також у Білостоцькому воєводстві⁶⁹.

Узгодити з МНО: на вищезгаданих теренах покликати до війська усіх громадян, які не зголосилися на виїзд до СРСР, створюючи з них окремі батальйони³.

Рішуче приступити до очищення від бандитських груп, що діють у повітах: Любачів, Перемишль і Лісько. З цією метою доручити міністрові національної оборони виділити "відповідні військові частини".

Доручити міністрові громадської безпеки розробити детальний план і видати розпорядження, скеровані на ліквідацію бандитизму в повітах, де здійснюється евакуація українського населення, а також видати необхідні розпорядження для охорони українського населення, що зголошується на виїзд, та працівників Головного Уповноваженого Уряду Української РСР від терористичних нападів.

Розпустити і негайно й заборонити на майбутнє діяльність націоналістичних українських комітетів у повітах: Ярославському й Перемиському, які здійснюють ворожу агітацію проти евакуації українського населення з Польщі.

⁶Зобов'язати відповідні міністерства подати звіти Раді Міністрів про досягнуті результати в термін до 10 березня 1945 р.⁷

^aПропущено початковий фрагмент протоколу, що стосується репатріації поляків з СРСР.

^bМова, очевидно, про 1 і 2 Армії ВП.

^cНе публікується. Див. док. 56.

^dНе публікується.

^eПропущено фрагмент дискусії над пропозиціями 1 і 2.

^fДописано від руки над закресленим: Міністерства Громадської Безпеки.

^gПропущено заключний фрагмент протоколу, що стосується питань забезпечення, охорони пам'яток і освіти.

^{ж-ж}Слова закреслені.

^{з-з}Слова закреслені.

^{и-и}Дописано від руки замість викресленого: один полк піхоти й батальйон легких танків.

^{і-і}Дописано від руки.

^{ї-ї}Увесь пункт дописано від руки. Звітів не виявлено.

Оригінал, машинопис.

АНА, Протоколи засідань Ради Міністрів ПР, 1945, т. 1, арк. 58-61, 71.

№ 22

1945 р., лютого 20, м. п. — Донесення провідника Району V Надрайону ОУН «Холодний Яр» «Ігора» про операцію Громадянської Міліції проти села Пашової Ліського повіту

Дня 16.II. 45 р. польська міліція в числі коло 150 обступила село і увійшла на ревізію. Ідучи селом грабували в людей лише харчі і виконували побої зовсім за дурно, пр[иміром] одного старця запитали, хто він є, коли почули відповідь «українець», почали бити крісами і копати. Цілий час вигукували «Bij kabanyw, kurwa ich maj»^a.

Головну увагу звернули на долишній кінець села. Зробивши ревізію в селі, не знайшли нікого, лише заарештували одного чоловіка з сусіднього села і одного дезертира з Червоної Армії. Про цього дезертира мали докладні дані, бо обступили спеціально цю хату і кликали: «Andrijku, wyiać stamt Ned»^b. Цих двох зланих немилосердно катували, а Андрія в додатку визули і провадили босо лише в шкарпетках.

В селі було чотирьох наших підпільників, а саме окр[ужний] орг[анізаційно]-моб[ілізаційний] «Крісовий», з ним «Опара» і зв'язковий станичний «Воробчик». Крім цього один друг, що йшов по лінії з Б.⁷⁰ від «Пастернака»⁷¹. Двічі робили ревізію в цій хаті і нікого не знайшли. Коли вернули втретє і один міліціант виліз на стрих, в цю хвилину д[руг] «Крісовий» застрілив його. Ляхи, почувши в середині стріли, почали стріляти до хати і кидати гранати. Трьох вискочило, з котрих двох загинуло, а один («Опара») втік, де знаходиться ніхто не знає. Загинули цей з Б. і «Воробчик». «Крісовий» згорів в хаті.

Після цього почали палити хати і рабувати все добро, що населення рятувало. Хто гасив вогонь, до того зараз стріляли з ППШ. В часі палення хат ляхи страшно поводитися, кричали: «Strzelaj, bij, pal kabanyw, banderowсуw»^b. Під час палення убили двох мужчин, а одну жінку, коли хотіла випустити худобу з хліва, міліціант замкнув і вона згоріла. Крім того є багато (число невідоме) поранених.

Стріляли людей так, що коли 14-літній хлопчина виносив на руках ще меншу дитину, лях вистрілив і ранив, той почав проситися, що він нічого не винен, міліціант вистрілив вдруге і убив. Решта випадків подібна.

Крім того з села забрали (арештували) людей з собою до Ропенки. Тут виводили і ставили під пліт, страшили, що будуть розстрілювати. Страшно покатованих відвезли до Ліська на повітову команду міліції, звідки через два дні пустили всіх до дому.

В облаві брала участь міліція з Ропенки, Ліська, Сянока, Вільшаниці, Мичковець і Войткової. Відзначились в паленні і стрілянні Процак з

Вільшаниці і Конопельський з Завадки. Колодзей з Пашової брав дуже активну участь в трусах і рабунках.

Igor⁷²

^a«Бий кабанів, курва їх мама». Так в оригіналі.

^b«Андрійку, вилазь звідти». Так в оригіналі.

^в «Стріляй, бий, пали кабанів, бандерівців». Так в оригіналі.

Оригінал, рукопис.

ЦА МВС, X/36, (4393), нenum.

№ 23

1945 р., лютого 22, м. Ряшів. — Циркулярне розпорядження ряшівського воєводи повітовим старостам у справі стягнення воєнних поставок на українців з метою схилити їх до виїзду з Польщі

У зв'язку з акцією переселення населення польської національності зі східних теренів, розташованих за Бугом і Сяном, Воєводське Управління доручає негайно видати відповідні розпорядження про особливе стягнення з українців^a, що населяють терени тамт[ешнього] повіту, усіх повинностей з ділянки воєнних повинностей, як напр., стягнення з них різних шарварків, підвод і призначення до їх помешкань родин, евакуйованих зі Сходу і т. п.

Це розпорядження повинно схилити українців чи русинів^a, зокрема ворожо настроєних до поляків, перебратися на схід. Мотиви мого розпорядження⁷³ слід викласти бурмистрам і війтам на сесії.

За воєводу

(Внук)

Начальник Правління

^aУ тексті, всупереч польській орфографії, всюди з малої літери.

Копія, машинопис.

ЦА МВС, X/15, арк. 137.

№ 24

1945 р., лютого 24, м. Перемишль. — Лист перемиського старости Гаська Михайла до повітового коменданта Громадянської Міліції в Перемишлі

На втручання уповноваженого УРСР гр. Тищенко, що місц[ева] міліція цькує і безпідставно переслідує зареєстроване до УРСР українське населення, яке очікує виїзду, наказую Панові видати розпорядження підлеглим дільницям, щоб таких людей не переслідували — нехай спокійно виїжджають.

*Повітовий Староста
Гасько Михайло*

Копія, машинопис.
ЦА МВС, X/15, арк. 130.

№ 25

1945 р., березня 6, м. Перемишль. — Лист районного представника Тимчасового Уряду ПР з питань евакуації українського населення з Польщі в Перемишлі Вуйціка Юзефа до воєводського представника з питань евакуації у Ярославі Я. Беднажа у справі нападів на українське населення

У відповідь на лист від дня 2. III. 1945 р. вих. № 236/45 повідомляю, що поки що не можу виконати сумарних статистичних переліків А 1, Б 1, в 1 Г 1 окремо у 2-х примірниках для кожної місцевості з таких причин: від 25. II. ц. р. донині мають місце на терені Перемиського пов. громада Дубецько, Кривча, Оріховець і в інших місцевостях напади, грабунки й убивства українського населення, є випадки, що українське населення покидає цілі села, втікає без нічого і масово зголошується до уповноваженого УРСР, вимагаючи негайного вивезення їх за кордон.

Це бюро формально перебуває в облозі, де пишуть день і ніч бажання, що зголошується^а. Людей бракує. Про якусь нормальну працю і складення статистичних звітів нема мови. Минулого тижня я телеграфом звертався у цій справі до головного уповноваженого з питань евакуації п. Роґальського, повідомляючи його про цю серйозну ситуацію, яка витворилася на терені Перемишля, і просив його повідомити уряд і дати вказівки, що нам робити. До цього часу я не отримав жодної відповіді. Ми зверталися до воєводських влад, до Староства, до командування гарнізону, щоб вони здійснили якісь кроки для приборкання грабунків, нападів і вбивств, з метою запровадження

якогось ладу й порядку. Досі в цій справі нічого не зробили. Я не повідомляв Пана про ці справи, оскільки мав інформацію, що Ви тяжко хворі. Також повідомляю Панові, що ми відчуваємо великий брак паперу й канцелярського приладдя. Якщо ця справа найближчим часом не набере нормального перебігу й владами безпеки не буде запроваджений бодай якийсь лад і порядок, до того часу я не можу брати жодної відповідальності за нормальний хід праці в канцелярії і на терені Перемиського пов. у справі евакуації.

Зауважу, що старостинські влади, як і влади громадської безпеки не лише не надають допомоги, а й формально саботують і утруднюють нам працю на кожному кроці, бо попри настійні прохання про надання нам зброї, одна установа відсилає до іншої, і так безперервно до нинішнього дня ми не маємо зброї для самозахисту.

Прошу звернутися до Головного Управління з Питань Евакуації з вимогою, що як вони хочуть і вимагають мати роботу з папірцями виконану вчасно, то передусім мусять дбати про те, щоб ми мали час на папери, канцелярське приладдя, платню і т. п. речі. По-друге, мусять здійснити тиск у безпеці, аби виконано кроки з метою забезпечення насамперед ладу й порядку, в іншому разі я буду змушений закрити канцелярію і піти пішки до Любліна, бо в таких умовах ніхто працювати не хоче.

*Районний представник ТУПР
з питань евакуації
(-) Юзеф Вуйцік*

^aТак у документі.

Копія, машинопис.

АНА, ГПУ з Евак. у Любліні, 162, нenum.

№ 26

1945 р., березня 7, м. Перемишль. — Лист районного представника Тимчасового Уряду ПР з питань евакуації українського населення з Польщі в Перемишлі Вуйціка Юзефа до воєводського представника з питань евакуації у Ярославі Беднажа Юзефа у справі переселенської акції на терені Березівського повіту

У відповідь на лист від дня 3 ц. м. вих. № 237/III та 27. II. 1945 вих № 202/III щодо евакуаційної акції українського населення з терену Березівського пов. доповідаю, що до того часу, поки советська евакуаційна комісія не отримає в цьому плані чітких розпоряджень від свого головного уповноваженого, акція не може розпочинатися. На наше звернення у цій

справі уповноважений Тищенко заявив, що він виконуватиме лише директиви його Представництва і що до часу, доки не отримає звітних інструкцій, відмовляється співпрацювати. Отож слід було б спочатку скерувати справу акції Березівського повіту до Головного Представництва у Любліні, щоб вони узгодили свої плани з радянським головним уповноваженим. Незалежно від накреслених вище мотивів, акція евакуації Березівського пов. напевно буде затримана на певний час через стан безпеки в тих околицях.

Бо як нам повідомляють, дня 28. II. 1945 у селі Павлокома^a за 3 км від Динова було вбито 13 людей, а дня 3 ц. м. бл. 500 людей українського населення, а їхнє майно розграбоване⁷⁴. Як твердять мешканці навколишніх сіл, ці напади здійснюють мешканці сіл Сільниця, Дильонґова, Бартківка, Динів, Бахірець. Отож, після отримання інструкцій від свого головного уповноваженого, радянська комісія заявила, що готова співпрацювати за умови, що їй нададуть військовий супровід для безпеки. При цій нагоді дозволю собі ще раз підкреслити, що переселенська акція в Перемиському пов. в цей період набрала, мабуть, найбільшого розмаху, що радянська комісія знову поповнилася кільканадцятьма особами. З огляду на це виникає потреба збільшення нашого штабу — особливо, якщо говорити про оцінювачів. Адже радянська комісія висилає своїх людей у різні громади й села повіту одночасно, отож брак оцінювачів значною мірою спричинився б до затримки акції переселення.

Щодо Березівського пов. і умов, які там складаються, можливого місця для евакуаційної комісії і т. д., то ми відповідно отримали вичерпну інформацію к[олишнього] заступника старости Березівського пов. п[ана] м[а]р[і]єт[а] Бобра, який зараз урядує в Перемишлі. Збільшення штабу виявляється ще необхіднішим з причини нашої діяльності — охоплення частини Березівського повіту. До Березівського староства ми надішлемо окремого листа, повідомляючи їх, що як тільки радянська комісія отримає відповідні інструкції від головного уповноваженого з Варшави, ми негайно розпочнемо акцію в тій частині Березівського пов.

*Районний представник ТУПР
з питань евакуації
(-) Юзеф Вуйцік*

^aУ тексті помилково: *Павлова*.

Завірена копія, машинопис.
АНА, ГПУ з Евак. у Любліні, 162, нenum.

№ 27

1945 р., березня 9, м. Ярослав. — Лист воєводського представника уряду ПР з питань евакуації українського населення з Польщі у Ярославі Беднажа Юзефа головному представникові уряду з питань евакуації Рогальському Консулові з пропозицією охопити акцією переселення українців, які живуть на терені Кракова, Закопаного й інших місцевостей Краківського воєводства

На терені Краківського воєводства, а особливо в місцевостях Краків, Закопане, Криниця й інші нині проживає близько 25% населення української національності⁷⁵, що підлягає евакуації, яке — як повідомили мені в Управлінні Безпеки в Кракові — охоче виїхало б на Україну і якого тамтешня влада хотіла б позбутися, і для якої евакуація цієї частини населення є найпекучішою проблемою.

Обговорюючи з компетентними органами питання евакуації, ці органи виявили готовість піти якнайдалі назустріч усіма доступними засобами. Воєводське Управління у Кракові має у своєму розпорядженні списки всього цього українського населення. Зі свого боку поки що надаю інформаційний матеріал.

Українське населення, що проживає на цих теренах переважно походить з елементів різних політичних угруповань, гітлерівських найманців, провідників, яких випадок змусив залишитися на місці, є елементом безумовно ворожим і небажаним із будь-якого огляду⁷⁶. Евакуація цього населення була б найвідповіднішою формою.

Оскільки терен Краківського воєводства не є охопленим тереном моєї діяльності, тому, представляючи цей стан справ, прошу повноважень для подальшої діяльності і директив. Зі свого боку заявляю про готовість узятися за організацію і проведення евакуаційної акції на терені обох воєводств.

Отож я проектував би перенесення Воєводського Представництва з Ярослава до Кракова, розширюючи сферу його діяльності на обидва воєводства з одночасним створенням Районного Представництва обох сторін. Перенесення частини персоналу з Ярослава, найкваліфікованішого, до Кракова і можна б відразу повномасштабно приступити до праці⁷⁷.

Я мав би лише одне застереження, чи в термін до 1 травня ц. р. ми б устигли здійснити евакуацію всього населення. Все вказує на те, що термін угоди мусить бути продовжений принаймні ще на один місяць.

*Воєводський представник ТУПР
з питань евакуації
Юзеф Беднаж*

Оригінал, машинопис.

АНА, ГПУ з Евак. у Любліні, 165, нenum.

№ 28

1945 р., березня 10, м. Перемишль. — Наказ коменданта Громадянської Міліції у Перемишлі комендантам відділків ГМ у Перемиському повіті у справі арешту українців, які відмовляються виїжджати до УРСР

Доручаю негайно українців, [народжених] від 1908 до 1926 р. включно, заарештувати й доставити до місц. Команди Громадянської Міліції.
^аВиключити лише тих, які зареєструвалися на виїзд^а.

*Повітовий Комендант ГМ
(-) Ф. Беляк, підпор.*

^{аа}В оригіналі фрагмент тексту дописаний від руки.

Копія, машинопис.

ЦА МВС, X/15, арк. 133.

№ 29

1945 р., березня 11^а, с. Шляхтова. — Петиція мешканців сіл Біла Вода, Чорна Вода, Явірки й Шляхтова у повіті Новий Торг до Верховної Ради УРСР і голови Ради Народних Комісарів УРСР М. Хрущова з проханням про переселення до УРСР

Ми українці проживаєм на території Польської Республіки Краковської обл., повіт Новий Торг, село Шляхтова, Явірки, Біла Вода, Чорна Вода. 2 тисячі 500 ч[оловік] населення.

Ми як українці бажаєм і просим Верховної Ради УРСР і Голови РНК УРСР тов.. М. С. Хрущова, вступити в одну сім'ю з рідними братами Великої Радянської України і вступит в ряди Непереможної Червоної Армії і бити ворога, як б'ють його наші рідні брати Великої Радянської України. І просим Верховної Ради УРСР і Голови Верховної Ради УРСР тов.. М. С. Хрущова, щоб нас переселить на родну землю України і просимо нашої прозби не отказать.

Підписали:

Староста села Шляхтова 2. Староста села Явіркі

(печатка громади) Кулька Василь (печатка громади)

Станьчак Іван Гриндак Йосиф

3. Староста села Білої Води

4. Староста села Чорной Води^б

(печатка громади) Коновал Кирило Теодор Шишак

^аДата написання петиції відсутня. У нижній частині документа дописано від руки: «Послать в Киев тов. Хрущеву. 11/III.». Підпис нерозбірливий. До канцелярії Ради Народних Комісарів УРСР петиція надійшла 28.III.1945 р. На доручення М. Хрущова 9.IV. 1945 р. її переслали заступникові голови РНК В. Старченкові. Дальша доля петиції невідома. Текст публікується зі збереженням українського правопису оригіналу, характерним численними русизмами, що не зустрічаються у цьому районі Лемківщини. Більшість мешканців цих сіл переселили 1945 р. до УРСР. Решту депортували в липні 1947 р. на захід Польщі під час Акції «Вісла». У жовтні 1947 р. під час т. зв. «зачистки» цих теренів від лемківського населення, що переховувалося від депортації, заарештували й вивезли до концтабору в Явожні 21 лемка. Через 3 роки, 14-22.IV.1950 р. до Щецінського воєводства знову депортували 34 лемківські родини (103 особи), які попередньо повернулися до рідних сіл з західних земель чи з табору в Явожні. Див. АНА, МГА, 781, арк. 123.

^бПечатка і підпис відсутні.

Оригінал, рукопис.

ЦДАЖР, Заступник Голови РНК УРСР В. Старченко, ф. 2, оп. 7, спр. 1869, арк. 185.

№ 30

1945 березень 14, м.п. — Політичний звіт Надрайону ОУН Перемищини⁷⁸ за час від 1 лютого до 10 березня 1945 р.

Політичний звіт за час від 1.2.45 р. — 10.3.45 р.

На загал українське населення живе під страхом террору поляків: міліції та всяких грабункових банд. [дальшу частину тексту с. 8-12 переписати на основі скану док.]

Дня 28.2.45 р. поляки зробили перший раз скок на Павлокому. Прийшли з двох сторін — від Динова, цебто з долу, в скількості 25-ть людей, узброєні в кріси і автомати. Вони переходили рабуючи худобу, господарське знаряддя та одіж. Проходячи нікого не вбивали, лише вибивали вікна. Відтак підійшли знову диялгівці⁷⁹, які вбивали людей, грабували все, що попало. За ними їхали старші господарі зі жінками, які навантажували свої вози добром українських селян. Цего дня вбили вісімнадцять осіб, а саме:

1. Троян Марія	літ	65
2. Коцила Антін (поляк)	"	34
3. Федак Антін	"	60
4. Шпак Софія	"	42
5. Ланьчак Анеля	"	75
6. Федак Еміля	"	47
7. Ланьчак Розалія	"	13
8. Афтанас Ева	"	44
9. Афтанас Анна	"	79

10. Ланьчак Іван	”	10 місяців
11. Несторівський Ан.	”	80
12. Видра Марія	”	65
13. Афтанас Анна	”	76
14. Афтанас Софія	”	34
15. Ланьчак Анна	”	50
16. Ланьчак Осип	”	3
17. Шпак Розалія	”	78
18. Ланьчак Софія	”	13

Вони прибули з рана, десь коло 5-тої години, а вернули аж пізнім вечером. Поміж бандитами з до околичних сіл була міліція з Динова.

Другий раз прийшли 2.3.45 р. передполуднем. Тоді ограбили около 20 хат. З ними тоді також були і жінки, які все забирали. Це були рівнож диягівці, які вечером поїхали до свого села. Тоді вбили шість осіб, а саме:

1. Шпак Андрій	літ	23
2. Шпак Андрій	”	74
3. Шпак Анна	”	68
4. Віляч Марія	”	9
5. Коляса Степан	”	83
6. Романик Катерина	”	50

Дня 3.3.45 р. раненько окружили ціле село і вже о год. 5-тій почали свою роботу. Була поліція з Динова та цивільні поляки з дооколичних сіл: Сільниця, Диягова, Бартківка, Дубрівка і Динова. З ними були також жінки і діти, які допомагали грабувати село.

Тоді в церкві відправлялося Богослуження. Поляки почали зганяти людей до церкви. Мужчин вбивали на місци. В церкві розділили жінок окремо, а мужчин окремо. Останніх жінок і дівчат вивели під церкву та говорили: "з тей церкви бендзе косьцьол, як пшистанеце на польске то бендзеце жиць і модліць се в тим будинку". Однак з селян ніхто не відіззався на це, тоді їх всіх розстріляли. Одного молодого 19-літнього хлопця порізали живцем. Місцевого священика о. Лемця забрали від Богослуження та почали на місци мучити, поламали йому руки. Опісля повели на могилу незнаного стрільця і застрілили. Інших людей роздягали до нага, казали положитися на землі та сильно збили їх ціпами. В церкві понищили образи, фелони й обруси, посідали на престіл і курили. Пізніше роздягнули одного чоловіка до нага, дали йому в руки портрет Шевченка і казали носити по селі. При тім сильно збили його і поломили портрет. Іншого молодого чоловіка роздягнули до нага, обвинули колючим дротом і сильно били. Опісля ставали на голову, били поміж ноги, допитуючись де є криївки і молоді мужчини.

Потім зібрали всіх жінок і дітей, які ще лишилися і пороздягавши з кращих одягів і взуття пігнали до Селиськ. Тут розмістили їх по українських хатах.

Дня 4.3.45 р. приїхали там ще поляки з дооколичних сіл і грабували що тільки їм попало під руки. Тоді місцеві поляки застрілили ще кілька людей говорячи: "Як єм си вуйкові вицильовал, то тилько ноґамі съцьонгнол". Деяких людей мали на списку, за ним питались. Коли не знайшли, катували за це родину.

Помордовані з 3 III 45 р.⁸⁰

1. Коштовський Осип	48 років
2. Коштовська Розалія	75 "
3. Бєлець Володимир	32 "
4. Бєлець Анєля	45 "
5. Мудрик Іван	62 "
6. Ланьчак Катерина	12 "
7. Мудрик Марія	54 "
8. Мудрик Антін	65 "
9. Мудрик Розалія	60 "
10. Мудрик Іван	63 "
11. Мудрик Розалія	52 "
12. Несторовський Антін	60 "
13. Несторовська Марія	70 "
14. Несторовська Євгенія	56 "
15. Несторовська Марія	16 "
16. Карпа Майхер	76 "
17. Карпа Єва	71 "
18. Мудрик Іван	45 "
19. Мудрик Катерина 45	" "
20. Мудрик Іван	15 "
21. Мудрик Петро	12 "
22. Мудрик Наталія	10 "
23. Вацяк Михайло	44 "
24. Вацяк Катерина	36 "
25. Вацяк Анна	82 "
26. Васараб Володимир	34 "
27. о. Лемцьо Володимир	33 "
28. Федак Катерина	75 "
29. Федак Анна	35 "
30. Федак Катерина	73 "
31. Федак Анна	14 "
32. Коштовська Марія	48 "
33. Васараб Андрій	31 "
34. Ланьчак Андрій	73 "

35. Ланьчак Марія	65	”
36. Ланьчак Анна	25	”
37. Налесник Іван	47	”
38. Налесник Катерина	40	“
39. Налесник Володимир	30	“
40. Налесник Антін	67	“
41. Романик Іван	75	“
42. Романик Василь	70	“
43. Романик Оксана	3	“
44. Федак Дмитро	75	“
45. Федак Іван	40	“
46. Федак Марія	68	“
47. Саджуга Антін	41	“
48. Саджуга Анна	73	“
49. Петрович Іван	68	“
50. Петрович Катерина	60	“
51. Петрович Володимир	27	“
52. Петрович Мирон	15	“
53. Петрович Орест	10	“
54. Афтанас Марія	14	“
55. Карпа Розалія	65	“
56. Карпа Софія	31	“
57. Карпа Орест	12	“
58. Карпа Борис	7	“
59. Карпа Богдан	3	“
60. Несторовський Теодор	74	“
61. Вацяк Катерина	65	“
62. Вацяк Володимир ³³	“	“
63. Вацяк Михайло	27	“
64. Коштовський Нестор	15	“
65. Міхалик Антін	43	“
66. Міхалик Катерина ³⁷	“	“
67. Міхалик Розалія	82	“
68. Міхалик Іван	14	“
69. Міхалик Софія	11	“
70. Міхалик Віра	8	“
71. Міхалик Петро	5	“
72. Міхалик Наталія	1	“
73. Федак Льонгіна	16	“
74. Федак Тереса	62	“
75. Афтанас Катерина	73	“
76. Афтанас Марія	42	“
77. Афтанас Анна	37	“
78. Майко Анна	55	“

79. Налесник Володимир	42	“
80. Вапляк Іван	35	“
81. Маршалко Войтіх (поль.)	56	“
82. Мудрик Марія	16	“
83. Мудрик Катерина	72	“
84. Мудрик Юлія	15	“
85. Мудрик Володимир	13	“
86. Мудрик Катерина	76	“
87. Мудрик Ольга	35	“
88. Мудрик Анна	48	“
89. Троян Марія	72	“
90. Троян Наталія	7	“
91. Стрейко Марія	75	“
92. Ланьчак Михайло	48	“
93. Ланьчак Микола	45	“
94. Ланьчак Марта	45	“
95. Ланьчак Катерина	12	“
96. Ланьчак Степанія	14	“
97. Ланьчак Осип	13	“
98. Ланьчак Микола	15	“
99. Ланьчак Михайло	56	“
100. Ланьчак Кароліна	57	“
101. Ланьчак Катерина	47	
102. Ланьчак Оля	20	
103. Ланьчак Марія	75	
104. Ланьчак Олександра	35	
105. Ланьчак Катерина	45	
106. Несторівський Петро	38	
107. Несторівський Олег	10	
108. Васараб Наталія	16	
109. Васараб Іван	63	
110. Васараб Анна	56	
111. Васараб Софія	17	
112. Васараб Оля	14	
113. Васараб Тарас	8	
114. Потічний Павло (пол.)	58	
115. Потічний Ігнатій	54	
116. Потічний Михайло	23	
117. Потічний Любомир	21	
118. Потічний Юліян	15	
119. Потічний Іван	11	
120. Потічний Богдан	5	
121. Шпак Катерина	40	
122. Романик Іван	43	

123. Видра Розалія	32
124. Видра Іван	2
125. Коштовський Андрій	62
126. Коштовська Розалія	57
127. Коштовський Антін	34
128. Коштовська Надія	15
129. Коштовська Уляна	5
130. Курись Андрій	26
131. Курись Єва	67
132. Курись Олександра	30
133. Коляса Андрій	86
134. Коляса Микола	75
135. Коляса Софія	17
136. Галицький Михайло	32
137. Саджуга Петро	40
138. Романик Володимир	26
139. Романик Михайло	16
140. Романик Софія	12
141. Романик Северин	11
142. Шпак Антін	77
143. Шпак Юлія	32
144. Шпак Зиновій	14
145. Шпак Юліян	11
146. Шпак Катерина	65
147. Барбарик Михайло	37
148. Барбарик Любомира	14
149. Михалик Антін	38
150. Михалик Северин	11
151. Кріль Зиновій	11
152. Кріль Осип	40
153. Кріль Володимир	11
154. Кріль Роман	6
155. Кріль Катерина	73
156. Кріль Михайло	59
157. Кріль Любомир	17
158. Троян Симеон	62
159. Троян Наталія	13
160. Троян Олександра	16
161. Троян Северин	14
162. Нестерівський Антін	42
163. Нестерівський Михайло	43
164. Кріль Юліян	12
165. Нестерівський Роман	15
166. Нестерівський Юліян	13

167. Нестерівський Осип	11
168. Нестерівський Андрій	9
169. Нестерівська Параска	61
170. Нестерівський Антін	56
171. Нестерівська Софія	53
172. Нестерівська Анеля	51
173. Нестерівський Порфір	26
174. Афтанас Володимир	26
175. Афтанас Михайло	17
176. Афтанас Анастазія	41
177. Федак Софія	36
178. Афтанас Степан	43
179. Афтанас Анастазія	36
180. Афтанас Ярослав	7
181. Афтанас Юліян	4
182. Афтанас Марія	5
183. Афтанас Надія	3
184. Куч Осип	50
185. Шпак Розалія	30
186. Шпак Андрій	48
187. Шпак Петро	43
188. Мудрик Михайло	59
189. Мудрик Роман	14
190. Коштовський Андрій	40
191. Курись Андрій	68
192. Курись Марія	55
193. Федак Северин	40
194. Мудрик Анеля	73
195. Мудрик Осип	40
196. Мудрик Ярослав	11
197. Потічна Катерина	84
198. Ланьчак Олександра	57
199. Ланьчак Ольга	33
200. Нестерівський П.	42
201. Петрович Михайло	46
202. Курись Яків	782
203. Курись Марія	42
204. Мудрик Андрій	63
205. Мудрик Марія	16
206. Мудрик Софія	43
207. Кріль Софія	32
208. Кріль Тарас	12
209. Кріль Олександра	7
210. Афтанас Іван	74

211. Афтанас Марія	61
212. Троян Антін	57
213. Федак Микола	73
214. Федак Анна	70
215. Федак Катерина	43
216. Нестеровська В.	40
217. Нестеровський Юліян	10
218. Шпак Іван	56
219. Шпак Марія	44
220. Шпак Ярослав	17
221. Петрович Іван	78
222. Петрович Марія	32
223. Петрович Анна	32
224. Ланьчак Михайло	44
225. Ланьчак Володимир	13
226. Ланьчак Роман	11
227. Карпа Марія	60
228. Федак Григорій	59
229. Федак Володимир	20
230. Федак Осип	16
231. Вацяк Степан	62
232. Вацяк Северин	22
233. Вацяк Володимир	20
234. Хромчак Олена	31
235. Нестерівська Катерина	13
236. Курись Андрій	73
237. Дзівик Єва	65
238. Дзівик Юліян	33
239. Соколик Марія	52
240. Стец Анна	65
241. Стец Михайло	37
242. Саджуга Анна	46
243. Саджуга Михайло	45
244. Саджуга Софія	13
245. Саджуга Іван	10
246. Саджуга Марія	5
247. Добош Василь	76
248. Добош Захар	27
249. Добош Софія	30
250. Карпо Іван Андрій	41
251. Саріляк Софія	70
252. Саджуга Микола	82
253. Саджуга Осип	41
254. Дзівик Анна	46

255. Дзівик Надія	13
256. Налесник Марія	65
257. Налесник Володимир	23
258. Несторівський Андрій	44
259. Несторовська Дарія	14
260. Несторовська Марія	65
261. Саджуга Пелагія	60
262. Афтанас Марія	40
263. Афтанас Теодор	60
264. Афтанас Осип	14
265. Афтанас Степан	12
266. Вацяк Іван	62
267. Вацяк Осип	50
268. Коштовський Антін	48
269. Коштовська Марія	45
270. Коштовський Петро	50
271. Мудрик Антін	45
272. Мудрик Розалія	65
273. Мудрик Михайло	31
274. Мудрик Олександра	23
275. Афтанас Войціх	68
276. Афтанас Катерина	62
277. Афтанас Осип	16
278. Афтанас Олександра	18
279. Коштовський Іван	34
280. Романик Яків	56
281. Михалик Анна	45
282. Михалик Анеля	70
283. Мудрик Григорій	74
284. Мудрик Анеля	47
285. Мудрик Софія	22
286. Мудрик Ольга	20
287. Федак Осип	41
288. Кріль Іван	36
289. Троян Микола	73
290. Несторівський Василь	33

Доконуючи свої огидні вчинки польські бандити не застановилися ні на хвилину, що може таке місце, як церква не може бути місцем катування та мордування людей. В церкві зарізали двох молодих українців виколуючі очі, вирізуючі ніс, вуха. Одному з них вирізали на грудях хрест і так його перевели через село, опісля на цвинтар, де доби́ли його. Опісля вели більшу кількість людей на цвинтар, яким приспівували до маршу „Ми йдемо

в бій". Іншу частину людей завели до читальні і закидали гранатами. На відгомін зойків конаючих, поляки почали тріумфально підсвистувати та співати „Польска од можа до можа". В акції брало участь саме шумовиння, яке не мало перед собою вижшої мети, ішли виключно в грабунковій цілі. Між ними були старшини польської армії. Вони власне являються провідним чинником тих банд.

До одної української жінки (муж поляк) підійшов місцевий поляк, який питав її чи вона буде полькою. Вона заперечила. Тоді її муж забрав від неї дитину, а цей другий застрілив її.

Один батько (поляк) шукав за своїм власним сином, щоб застрілити його (бо син був активним українцем). Одначе син втік ще завчасу. Говорить, що прийде час, що він ще пошукає батька.

Оставшихся людей, міліція відставила до Селиськ. В Селиськах перебули вони один день. Звідси прибули на Поруби — Ясенів. Ідучи дорогою це жіноцтво з дітворою викликало жахливе вражіння на місцевих людей. Польські посіпаки пороздягали їх з ліпших одягів і взуття і вони були змушені іти на пів наго. Деякі жінки і діти повідморожували собі ноги. Всіх прибувших мужчин і жінок поросподілювано по поблизьких селах де мають вони деяку опіку. Докладної кількості устійнити не можна, бо люди розбрились по різних сторонах.

Шукали з великою докладністю, витягали людей з півниць, криївок, про які мусів їх хтось інформувати. В криївках та пивницях вбили та ранили рівнож кілька осіб. Одначе деякі люди таки вдержалися, що роблять тепер, невідомо. Загально українців в селі Павлокома було 735 мешканців, з того понад 300 людей вбитих. В акції брали участь: Геруля Франко — Динів, Қашицкі Франко, Коваль Осип і Коваль Кароль — Павлокома. Рівнож був оден старшина польської армії з Ряшева, прізвище невідоме.

Постій 14 III 45 р.⁸¹

Оригінал, машипопис, мова укр.

Архів Інституту Національної Пам'яті у Ряшеві, фонд „Sprawa obiektowa kryptonim „Nacjonalizm ukraicki”, IPN-Rz, 072/1, том 231, сторінки 8-18.

№ 31

1945 р., березня 24, м. Любачів. — Оперативний рапорт № 1 командира 2 Самостійного Оперативного Батальйону КВБ підполк. Шопінського Станіслава у справі пацифікації села Люблинець Старий Любачівського повіту

У місцевості Люблинець Старий дня 21.3.1945 р. здійснено операцію з метою запобігти можливості концентрації створюваної там бандерівської сотні. Цю операцію я здійснив силами 240 солдатів і міліціонерів таким чином:

підпор. Сташкевич ударив з західного боку — 120 солдатів, 2 РК, служба безпеки вдарила з півночі — 30 міліціонерів, 1 РК, підпор. Фарботко вдарив зі східного боку — 60 солдатів, 2 РК, підпор. Тимощук з півдня — 30 солдатів, 1 РК.

Атака за сигналом одночасно з усіх сторін о 5-тій год. ранку. Опір бандерівців нетривалий. Бандерівців знищено 240^а село знищене на 70%. Здобуту худобу здали до староства, коней у кількості 60 я затримав...^б

*Ком. 2-го Сам. Бат.
підполк. Шопінський⁸²*

^а У тексті цифра «240» перекреслена, в поруч написано від руки «540». Хто й коли зробив цю правку не встановлено. Цифра втрат, завданих УПА чи цивільного населення завищена й неправдива. У першому збереженому оперативного командування 27 Тактичного Відтинка УПА «Бастіон», що охоплює період від 26.VIII.1944 р. до 23.III.1945 р. немає жодної згадки про бій УПА з ВП в Люблинці 21.III.1945 р. Також у книзі полеглих воїнів УПА, яку скрупульозно провадив штаб куреня «Залізняка», не занотовано в цей час жодних втрат.

Натомість зі свідчень мешканців Люблинця випливає, що жертвою атаки 2 СОБ стало виключно цивільне населення. Сотня УПА Івана Шиманського «Шума», який сам походив з Люблинця, яка того дня перебувала неподалік від села, не вступила в бій з ВП на захист гинучого населення. У книзі «Тут було наше село» (Львів, 1993), що містить матеріали й свідчення з історії села Дюблинця Нового й Старого подано прізвища 82 осіб, убитих того дня солдатами 2 СОБ, в т. ч. 41 мешканця Люблинця Нового й 41 мешканця Люблинця Старого. У нижці подано, що пацифікація села сталася 20.III.1945 р.

^бПропущено другу частину оперативного рапорту, яка інформує, що 23.III.1945 р., у зв'язку з донесенням про атаку УПА на дільницю міліції о 2 год. ночі, вислано наступну карну експедицію кількістю 60 солдатів під командуванням підпор. Фарботка. Підрозділ 2 СОБ потрапив у засідку і втратив 11 убитих і 9 поранених. Натомість в оперативному звіті 27 ТВ «Бастіон» є згадка про засідку, влаштовану ІV чотою сотні «Шума» на підрозділ ВП, який трьому підводами їхав з Чесанова до Люблинця на грабунок. За відомостями УПА вбито 50 солдатів, здобуто 1 РК, 13 карабінів, 1 ППШ, 16 мундирів. Див АУОД, 2721, том ІV, арк. 14-17.

Репресії проти українського цивільного населення Старого й Нового Люблинця мали місце й раніше, зокрема 10.X.1944 р. польські жителі замордували, правдоподібно, в лісі біля Волі Рожанецької, 33 мешканців цих сіл. Їхню могилу досі не знайдено.

Оригінал, машинопис⁸³.

ЦВА, Корпус Внутрішньої Безпеки (далі КВБ), 1580 / 75 / 147, арк. 2.

№ 32

1945 р., березня 25, м. Білгорай. — Звіт Повітового Комітету ПРП в Білгорай Воєводському Комітетові ПРП у Любліні про політичну ситуацію в Білгорайському повіті

Політична ситуація

Останнім часом на нашому терені відзначено поважні виступи реакційних груп. Дня 19.III ц. р. в громаді Потік Гурний було спалено село Кульно. Цей випадок має шовіністичне польсько-українське підґрунтя. У зв'язку з виїздом українського населення до Радянського Союзу загострення національної ненависті між польськими й українськими шовіністами дійшло до кульмінаційного пункту.

На терені Ланьцутського повіту, який межує з нашим, [у селах] Вжиська Воля й Курилувка отаборилися НЗС-івські елементи, що згрупували людей з терену Ланьцутського й Білгорайського повітів, людей з темним минулим (грабунковим). Використовуючи давню (з часів німецької окупації) ненависть між польським і українським населенням, вони здобули вплив на польське населення і використали його у своїх ворожих виступах проти українського населення, яке, зі свого боку, поводить провокаційно. Виступи НЗС дійшли до того, що радянські влади були змушені втрутитися, отож, дня 19.III. ц. р. до села Курилувка Ланьцутського пов. прибув підрозділ советських солдатів з метою ліквідації групи НЗС, що там переховувалася. При в'їзді до села його обстріляли так, що він був змушений відступити; в ході перестрілки частина села була спалена. Советський підрозділ відступив до сусіднього села Кульно в Білгорайському повіті. Наступаюча банда, що налічувала 150 осіб, добре озброєних автоматичною і ручною зброєю, оточила село. В ході оточення цього села советський підрозділ відступив до найближчого поселення Кжешув. У цей час банда підпалила село й вистріляла близько 50 людей української національності.

Є побоювання, що якщо найближчим часом органи громадської безпеки не знищать НЗС-івських паліїв, то напади на села з українським населенням поширяться далі, що може спричинити помсту з боку підрозділів бульбівців⁸⁴ на польське населення (у сусідньому Томашівському повіті є групи бульбівців).

Виступи НЗС шкодять не лише українському населенню й праці демократичних елементів: у першу чергу нашій організації. Від кулі реакційного таємного вбивці загинув секретар Громадського Комітету ПРП тов. Сломка Ян. Всюди в громадах наші активніші товариші отримують погрози з боку реакціонерів, що паралізує нашу працю.

Ситуація поважна з огляду на лісистість нашого повіту, що дозволяє легко переховуватися усім диверсійним елементам.

Повітове Управління Громадської Безпеки намагається отримати допомогу для здійснення чистки на терені повіту. Уважаю своїм обов'язком підтримати зусилля Пов[ітового] Управління Гром[адської] Безпеки і звертаємося до Воєводського Комітету про підтримку зусиль місц[евого] Управління Громадської Безпеки.

В ситуації, що склалася у зв'язку зі згаданими випадками, ми не можемо належно здійснювати працю нашої партії в терені...^a

Секретар Повітового Комітету ПРП

(-) Дехнік Ян

^aПропущено кінцевий фрагмент звіту про труднощі з забезпечення населення продовольством.

Копія, машинопис.

АНА, VI Відділ, ЦК ПРП, 295/IX-199, арк.. 4-4а.

№ 33

1945 р., березня 27, м. Горлиці. — Відозва Селянсько-Робітничого Комітету Лемківщини до населення з закликом добровільно вступати до лав Червоної Армії

РУССКИЕ ПАТРИОТЫ!

Непобедимая Красная Армия своей героической борьбой полностью очистила от немецко-фашистских захватчиков свою родную землю и ведет успешную борьбу по освобождению всех народов Европы от ига немецких палачей.

Война близится к концу. Окончательный разгром гитлеровской Германии недалек и в ее разгроме решающую роль будет играть могучая Красная Армия.

Ее техника показала себя в этой войне, как одна из лучших и передовых. Ее воины — солдаты, офицеры и генералы, воспитанные на лучших традициях своих предков — смелые, решительные и умные люди умело и искусно бьют хваленную немецкую армию. Они преисполнены гордостью, что являются воинами этой великой, непобедимой армии.

№ 34

1945 р., березень, м. Ряшів. — Звіт Воєводського Комітету ПРП у Ряшеві Центральному Комітетові ПРП за березень 1945 р.⁸⁹

...^аПоляки втікають з небезпечних ґмін і громад. Бандерівці не дають сіяти. Стріляють по селянах, які виходять у поле. В Перемиському повіті в 2 ґмінах (Хатинь^б і Бірча) вивісили жовто-сині прапори^в. Бандерівці намагаються оточити Перемишль.

Німці часто скидають зброю для бандерівців⁹⁰. У інших повітах [вони] також є, щоправда, в меншій кількості. Ми розуміємо, що бандерівських банд так відразу, за перший рік не ліквідуємо. Але мусимо отримати більше зброї, амуніції і війська й мусимо швидше виселити українців^г. Одне пов'язане з іншим...^а

^а Пропущено фрагменти звіту, що не стосуються українського питання. Під документом відсутній підпис.

^б Так у тексті. В Перемиському повіті такого села не було. Очевидно, мова про ґміну Жогатин

^в Має бути синьо-жовті. Це українські національні барви.

^г В оригіналі з малої літери.

Оригінал, машинопис..

АНА, VI відділ, ЦК ПРП, 295/IX-290, арк. 30.

№ 35

1945 р., березень, місце постою. — Листівка Української Повстанської Армії «До мешканців Лемківщини»

До мешканців Лемківщини!

Нам чинять кривду. Наш 45-мільйонний народ кривдять. Не дозволяють нам жити на наших землях. Москва торгує нашими землями. Переселенською акцією керує НКВД.

З одного боку терор польських банд, з іншого НКВД. Там бракуватиме всього, буде голод і там буде погано. Ніхто тут не житиме.

Не покидайте землі Ваших Предків, вони охороняли цю землю віками. Охороняли її від татар. Тут кожен камінь, хрест, могила говорять мовою багатьох віків. А Ви хочете покинути цю землю? Хочете покинути цю красу гір, лісів, красу Ваших мрій? Чи ж Вам цього не шкода? Хочете полишити Ваші церкви? Хочете покинути Святу Землю? Не дайтеся обдурити. Не накликайте на себе прокляття, бороніть Вашу землю й Ваші хати. Ніде не шукайте щастя й залиштеся тут. Краще загинути, ніж покинути свою рідну

землю. Пам'ятайте, що Бог на шибениці благословлятиме Вас. Ви вірні, бо Ви не покинете Вашу землю.

Українські Повстанці

Березень 1945 р.

Копія, машинопис.

Е. Lenik. Dziaiałność Grupy Operacyjnej "Wisła". Машинопис докторської праці. Варшава, 1967, дод. № 8, с. III/24.

№ 36

1945 р., квітня 6^а, м. Краків. — Лист Суспільно-Політичного Відділу Воєводського Управління у Кракові повітовим старостам у Горлицях, Яслі, Новому Санчі й Новому Тарзі з директивами щодо складення звітів про ситуацію на Лемківщині

Довірче

З метою належної оцінки справ Лемківщини і вироблення собі згідного з дійсністю уявлення про стосунки, які зараз панують на цьому терені — Воєводське Управління доручає вивчити й подати вичерпний звіт за таким планом:

Період I. Стосунки, що панували на Лемківщині перед 1939 р.

- а) кількість лемків, що населяли територію повіту;
- б) релігійні питання;
- в) господарські питання;
- г) питання шкільництва;
- д) політичні питання;
- е) ставлення до Польської^б держави;
- є) ставлення до інших національностей (українці^б);
- ж) інші характерні особливості, не охоплені питаннями, поданими в під[пунктах] а)-є).

Період II. Стосунки, що панували на Лемківщині в період німецької окупації.

Подати відмінності й відхилення від плану, поданого піл періодом I, від а) до ж), з особливим урахуванням:

- з) ставлення німців^б до Лемківщини;
- і) ставлення лемків до окупанта.

Період III. Стосунки, що панують в період від визволення Лемківщини Червоною Армією — до цього моменту.

Детально висвітлити всі характерні питання, які б дали картину відмінностей і відхилень у настроях лемків порівняно з періодами I і II.

Якби в ході опрацювання цих питань виявилися справи, не охоплені планом, їх слід подати.

Після подання загального звіту — Воєводське Управління доручає на майбутнє щоразу доповідати про всі прояви суспільно-політичного життя на Лемківщині негайними звітами.

Термін — 20 квітня 1945 р.⁹¹

*Начальник
Сусп[ільно]-Політ[ичного] Відділу
З. Жолонтковська*

^a Дата підписання чистовика документа. Рукопис чернетки датований 4.IV.1945 р.

^b В чернетці з малої літери.

^в Оригіналу документа не виявлено.

Чернетка^в, рукопис.

ДА Краків, Воєводське Управління, 1081, арк.. 5-6.

№ 37

1945 р., квітня 6, м. Любачів. — Оперативний рапорт № 6 командира 2 Самостійного Оперативного Батальйону КВБ підполк. Шопінського про пацифікацію села Гораєць Любачівського повіту

Дня 5.4.1945 р. о год. 21 Оперативний Батальйон відповідно до бойового наказу № 1 від дня 5.4.45., додаток № 1, вирушив на операцію в напрямку м. Чесанова. У Чесанові о год. 2 оперативні групи вирушили на визначені в бойовому наказі позиції.

Група I зайняла позиції о год. 4.50. Вона розташувалася таким чином: ліве крило з чотирма РК зайняло позицію на краю лісу перед штучними ставками, встановивши контакт з другою групою. Праве крило зайняло позицію Гораєць-Фільварк до перехрестя доріг Долини-Качори, Жуків-Плазів, встановивши контакт з четвертою групою. Відділ мінометів зайняв позицію на правому крилі. Відділ ПТР зайняв позицію під лісом.

Група II зайняла позицію о год. 4.55 між поселення Осередок і штучними ставками.

Група III зайняла позицію о год. 4.45 від Осередка аж до штучного насипу, включаючи поселення Гетиків-Фільварк.

Група IV зайняла позицію о год. 4.45, розташувавшись від штучного насипу до перехрестя доріг, узявши при цьому в оточення Качори, Жуків, Плазів, Долини, Качори.

О год. 5-тій на умовний сигнал з Чесано ва розпочали акцію вогнем з мінометів на поселення Гораєць, Піле й Долину, а також на село Хотиліуб. Потім піхота розпочала концентричну атаку на село Гораєць. Східна група

II натрапила на опір неприятеля, який намагався прорватися в напрямку на ліс. Неприятеля знищено, село здобуто о год. 6.10.

Бандерівців убито близько 400⁹², власних втрат немає. Під час акції цілком спалено села Гораєць, Качори й Хотиліуб, Фільварк-Гораєць. Під час пожежі в будівлях було чути сильні вибухи від складів амуніції, особливо в селі Гораєць. Під час акції реквізовано 40 корів, 14 коней, 100 овець, 2 парокінні вози, 2 свині.

Зауважу, що в спалених будинках знайдено велику кількість карабінів, як німецьких, так і советських, 2 РК типу Дегтярьова і 1 ТК. Акцію закінчено на умовний сигнал о гол. 10-тій. Після закінчення акції, коли групи вже відійшли, з трьох сторін був атакований підполк. Шопінський з охороною з 30 солдатів. В цей час розпочався бій, з якого група з великими труднощами зуміла відступити до лісу, де з'єдналася з військом, що прибуло на допомогу, яке послав підпор. Сташкевич. В результаті бою вбито 10 бандерівців, а решта організовано відступили в інший бік лісу. Втрат з нашого боку не було.

Під час нападу на групу охорони відзначився стрілець Габрот Станіслав. До м. Любачева військо повернулося о год. 16-тій.

*Заст. ком. 4 Операт. Бригади
підполк. Шопінський*

Оригінал, машинопис.
ЦВА, КВБ, 1580/75/147, арк. 10.

№ 38

1945 р., квітня 8, м. п. — 3 хроніки сотні Української Повстанської Армії «Месники» II⁹³

Рання зоря о год. 3-тій. По сніданні залишаємося в селі. Радимо населенню порозбирати всі плоти та повиносити з будинків солому, щоб на випадок якоїсь акції зі сторони ляхів чи більшовиків тяжче було запалити село. Після обіду друг «Волош»⁹⁴ відбув з місцевим населенням збори, на яких дав мешканцям села відповідні вказівки, як належить поводитися на випадок якогось польського виступу. За всяку ціну не виїжджати зі своїх хат на т. зв. Україну, підготувати собі в лісі відповідні криївки, в яких треба скривати своє майно, в першій мірі харчі та одяг. Все українське населення в сучасний момент повинно включитися в боротьбу з ворогами України. Слова д. «Волоша» вислухало населення Молодівців дуже уважно та з великим вдовolenням і з підйомом Духа розійшлося по домівках.

Оригінал, рукопис.
ЦА МВС, X/85 (6100), арк.. 18.

№ 39

1945 р., квітня 14, м. п. — 3 хроніки сотні Української Повстанської Армії «Месники» II

Постій в лісі під Сухолісом⁹⁵. Холодно. Стрільці відпочивають. Відшукуємо місцевий кущ⁹⁶ та організуємо харчі. Вечером ідемо спати до села. В селі нема жодного сліду життя. Все населення (виключно українське) виїхало за кордон т. зн. У східні частини Галичини. Заквартируємо в порожніх хатах та приготуємо вечерю. Прикро дивитися на руїну українського села, якого населення під ляцьким терором мусило виїхати. Від куща довідуємося, що крім Синявки виїхали і інші села, а саме Бацня Горішня, Борова Гора, Коровиця Голодівська, Сама і Лісова⁹⁷ та другі села і присілки. Багато людей жде ще на станції в Башні Долішній. Люди ці живуть в шатрах біля станції, ждучи вагонів. Місце нашого постю і околицю називаємо «Полігон ч. 2».

Оригінал, рукопис.

ЦА МВС, X/85 (6100), арк.. 21-22.

№ 40

1945 р., квітня 17, м. Криниця. — Лист директора курорту в Криниці Тарчі-Міхалецького до Міністерства Сільського Господарства й Земельних Реформ у справі заліснення колишніх українських господарств⁹⁸

В силу польсько-советської угоди мешканці сіл Криниця-Село й Солотвини під Криницею, що входять до складу української національності (лемки), греко-католицького обряду — до кінця ц[ього] м[ісяця] будуть виселені на схід і замінені поляками зі сходу шляхом обміну.

У згаданих двох селах залишаються лише поляки, яких є нечисленна жменька, що сягає 10%.

Оскільки ці терени маловрожайні з огляду на гірський клімат і багато господарств були малоземельними чи й узагалі карликовими — на мою думку, слід було б, шляхом створення більших сільськогосподарських осередків, уможливити їм терпимі умови існування.

Ділянки землі, що смугами врізаються в терени державних лісів і псують краєвид лисими місцями — для добра Державного Курортного Закладу й усієї Криниці — пропоную включити до державних лісів з метою їх заліснення і поліпшення, таким чином, краєвиду щодо краси й клімату,

тим більше, що окупант злочинною рукою зіпсував краєвид місцевого курорту .

*Директор Курортного Закладу
Тарча-Міхалецький*

Копія, машинопис.

ДА Краків, Воєводське Управління, 1081, арк.. 95.

№ 41

1945 р., квітня 19, м. Ярослав. — Рапорт таксатора Районного Представництва Тимчасового Уряду ПР з Питань Евакуації Українського Населення з Польщі в Ярославі Флудзінського Кароля до Головного Представництва у зв'язку з нападом загону Національної Військової Організації «Чайки» і «Волиняка» на село Пискоровичі

Дня 17.IV.1945 р. о год. 19-тій, під час виконання моїх службових обов'язків у громаді Пискоровичі до мене з'явилися восьмеро людей у військових мундирах, озброєні одним кулеметом і автоматами.

Командир цих людей представився комендантом Громадянської Міліції міста Лежайська і заявив мені, що вони прибули з метою арешту 6-тьох бандерівців, а представник евак[уаційної] комісії УРСР не дозволяє їм це зробити

З огляду на це згаданий комендант просив мене, щоб я переклав представникові евак[уаційної] комісії УРСР, що він безумовно виконає свої дії «хоч би навіть ціною власного життя».

Після такого з'ясування справи представник евак[уаційної] комісії УРСР заявив, що не застосовуватиме зброї.

Після цього люди вирушили на обшук до села й через годину поверталися бречкою в бік Лежайська.

Уночі нас розбудили, що в селі бандити. Коли ми з представником евак[уаційної] комісії УРСР підійшли до вікна, то помітили силуети людей, які ходили по обійсті господаря Шикули (української національності).

За хвилину пролунав вибух, і ми зауважили, що на згаданому обійсті було підірвано житловий дім. Далі ті самі люди підпалили всі господарські будинки. Коли пожежа освітила село, ми помітили, що ці люди були в цивільному й військовому одязі, озброєні кулеметами й автоматами. Особисто я бачив їх близько 50.

Будинок, у якому ми жили, був оточений з усіх сторін згаданими людьми. Як тільки в селі з'являвся хтось із цивільних, по ньому відразу стріляли⁹⁹.

Після спільної наради з представником евак[уаційної] комісії УРСР і його охороною, ми вирішили негайно виїхати з Пискоровичів, і для цього через вікно попросили про розмову з їхнім командиром.

За хвилину до нас підійшов чоловік з відзнаками підпоручника ВП, ми представилися, ким є, сказали, що хотіли б виїхати з села, на що той погодився, попередньо поговоривши зі своїм командиром округи (як він його назвав).

Після цього нам наказали покинути будинок протягом 5-ти хвилин, оскільки школу підірвуть, але за умови, що цивільне населення, яке перебуває у шкільному будинку, має залишитися на місці, бо в іншому разі підірвуть разом із нами.

В момент, коли ми йшли до визначеної нам підводи, мене затримали до розпорядження «коменданта округи». На моє питання, чому мене затримали, мені відповіли, тому що я поляк.

За кілька хвилин до мене підійшов представник евак[уаційної] комісії УРСР і заявив мені, що «з дозволу коменданта округи я маю негайно виїхати з села». Після цієї заяви мені дозволили піти.

Перед від'їздом нас застерегли, що нам не можна затримуватися на терені громади, тому я не міг засвідчити відрядження у солтиса громади.

(-) Флудзінський [Кароль]

Під текстом округла печатка.

Головне Представництво ПР з Питань Евакуації.

Оригінал, машинопис.

АНА, РПУ з Евак. у Ярославі, 1186/29, арк.. 102.

№ 42

1945 р., квітня 20, м. п. — Інструкція № 2/45 Реферату Пропаганди Надрайону «Холодний Яр»¹⁰⁰ І Округи ОУН для районних референтів пропаганди в справі посилення пропагандивної роботи у зв'язку з переселенням українського населення з Польщі до УРСР

І Н С Т Р У К Ц І Я ч. 2/45

в справі посилення пропагандивної роботи в терені

1. Нав'язуючи до Наказу ч. 1/45¹⁰¹, поданого мною бувшим Пов[ітовим] Реф[ерентам] Проп[аганди], пригадую, що доручення подані в ньому до виконання зобов'язують надалі і Рай[онових] Реф[ерентів] Пропаганди. А тому, що в терені пропагандивна робота за останні два місяці не була поставлена у виконанні на відповідний рівень, помимо її великої ваги під сучасну пору, - Рай[оновим] Реф[ерентам] Пропаганди не г а й н о, з м і с ц я приступити до розгортання і якнайбільш інтенсивного посилення роботи в цьому напрямку^a.

Тому належить:

- а) перш за все перевірити в себе виконання даних наказів, доручень і вказівок (усних і письмових), недотягнення негайно доповняти;
- б) приступити до точної реалізації поданих доручень в цій інструкції;
- в) прикласти в праці ще більше власної ініціативи, уваги і дбайливості, відчуваючи тонко потреби середовища. Найбільшу увагу звертати на слабкі місця, в яких треба вести дбайливу і основне підготовлену роботу, пильно спостерігаючи за поступами.

2. У зв'язку з ситуацією в терені і для розв'язання впливаючих з цього пекучих проблем - Районові Реф[еренти] Проп[аганди] поведуть якнайінтенсивнішу проп[агандивну] акцію по основному виясненню нашого ставлення передовсім до двох питань:

- а) причини переселення (правдиві його цілі);
- б) варварських наїздів польських комунарів на укр[аїнські] оселі і звірського вимордування українського населення.

Оборону боротьбу з польськими бандами не ведемо тільки ми — ОУН чи УПА, не веде її тільки наш Провід — відокремлено від народу. В цій боротьбі йде про збереження життя майже одного мільйона українців на західних окраїнах укр[аїнських] земель.

Тому населенню необхідно вказувати, що тут не йдеться про те, щоб в цій боротьбі розв'язати питання українсько-польського кордону, чи про іншу політичну сторінку українсько-польських взаємовідносин.

Фактичної деться при цьому про докладне зрозуміння суті подій, коли зараз як більшовики, так і поляки йдуть на наше знищення в спільному порозумінні. Вказати, що виїзд на Україну — це не засіб рятунку нашого життя, а тільки підсвідомий відступ «з поля бою в запілля» - щоб там стрінути повільну смерть серед далеких сибірських тайг, чи в каторгах Кузнецька, або в підземеллях Донбасу. Наша боротьба на місці є більшою запорукою збереження життя наших родин (хоч мусить дехто впасти — бо де є боротьба, там є і жертви). Натомість виїзд «на Україну» (дотепер на Україні ще нікого не примістили за винятком кількох для ширення облудної пропаганди) — це шлях до царства мільйонів рабів, які вже сьогодні стоять напередодні голодної смерті.

Нашу роботу на цьому відтинку з місця вказувати населенню, не як суху пропаганду, а використовуючи якнайширше факти — доказувати йому глибоку правду. Вичерпуючі вказівки і ширші аргументи подається усно та в пересланих матеріалах («Українсько-польські взаємини на тлі історії», летючки: «Поляки», «Українці Посяння, Лемківщини, Холмщини»¹⁰² - в справі переселення та ін.). Їх докладно простудіювати, а в окремих важніших місцях вивчити напам'ять (це відноситься передовсім до тих одиниць, які будуть ново заангажовані до проп[агандивної] роботи).

Серед впливовішого польського елемента ані на хвилину не здержувати нашої проп[агандивно]-політичної акції, причому найбільшу увагу звертати

на влаштування особистих відвідин серед польських родин, до яких заходити зі зброєю і залишати матеріали. До таких відвідин в основному підготуватись і кого-небудь не посилати.

3. Роботу в цьому напрямку не вести окремо, а гармонізувати з дотичними референту рами (військова, СБ), причому широко розробити ці й інші найпекучіші питання з членами радонового проводу, провідниками кущових звен, жандармеріями й самооборонними кущовими відділами (глянь «Вказівки ч. 2 по політ-виховній роботі»¹⁰³) — шляхом ширших, основне підготовлених відправ.

Старатись брати участь в оборонних акціях з нашої сторони. За відповідний розсудливо-політичний зміст усіх збройних оборонних наших акцій, крім теренових провідників й командирів відділів, відповідальні Р а й о н о в і Р е ф е р е н т и П р о п а г а н д и.

З праці на тому відтинку подавати мені кожного тижня докладні і вичерпуючі звіти аж до відкликання (почати від 1.V.1945 р. Точні дані за місяць квітень подати разом з лінійковим звітом найдалі до 10.V.1945 р.).

4. Кожний бій, чи збройну сутичку, докладно описувати, подаючи точний, об'єктивно висвітлений зміст (обставини бою, точна дата й час тривання, сили й втрати наші й ворожі, поведінка наших стрільців, наслідки серед населення й ворога).

5. Щоб зібрати повні матеріали-факти про терор більшовиків, поляків, найдалі до 15.V.1945 р. надіслати доповнення протоколів і знімків, які в майбутньому систематично продовжувати. (В цій справі одержали Рай[онові] Пров[ідники] наказ, виконання якого обов'язує і Рай[онових] Реф[ерентів] Проп[аганди]. Тому негайно його засвоїти). Крім цього точно нотувати всі політичні випадки в терені (навіть дрібниці), чутки, поголоски, політичні анекдоти і т. п., які подавати зі звітом під окремою точкою «Поголоски в терені».

6. Для основного впорядкування технічних матеріалів Рай[онові] Реф[еренти] Проп[аганди] проведуть ще раз точну інвентаризацію повищих матеріалів в терені і докладні дані про їх стан перешлють зі звітом за місяць квітень найдалі до 10.V.1945 р. Крім технічно-друкарських матеріалів (без огляду на те, хто б ними не диспонував) слід подати кількість фотоапаратів, радіовідбірників і інших (після залученого взірця)⁶.

З огляду на брак паперу в терені й труднощі його набуття зараз — зарядити безоглядну ощадність всіх родів паперу, стягнути з терену всі старі канцелярійні письма, оголошення, копії і т. п. урядові друки чисті з одної сторони, до підручних записок використовувати папір гіршої якості, а кореспонденцію (штафети) на ближчу віддаль писати на грубшому папері. Рівночасно використати всі можливості за купу паперу й інших канцелярійних приладів і якнайбільше закупити. (В порозумінні з Рай[оновими] Пров[ідниками] можна зарядити в терені окрему збірку, чи використати інші фінансові засоби на закуп вищеподаних матеріалів).

7. Щоб нашу пропагандивну роботу покласти на відповідний рівень не тільки серед членства, але, що найважливіше на зовнішньому відтинку - Рай[онові] Реф[еренти] Проп[аганди] шляхом відправ, стріч, проведенням окремих вишколів і уділенням докладних, вичерпних інформацій не лише членам Рай[онових] Проводів та кущових Провзвен і інших орг[анізаційних] клітин, але загалом членства, а навіть народних мас — покладуть на це основний ... тиск^в. Тому тут необхідний поділ праці. Осягнути відповідні наслідки в цьому напрямку можна тільки тоді, коли: 1) Відповідальність за ведення проп[агандивної] роботи не буде потрактована, як шаблонне виконання інструкцій, доручень і т. п., але якнайбільші відданість себе добру Справи, вклад власної ініціативи, особистий примір і ведення себе на кожному кроці згідно зі всіма найвищими прикметами укр[аїнського] революціонера-провідника; 2) До праці ангажувати всіх членів, які до цього мають задатки, звертаючи увагу не так на їх інтелектуальне вироблення, як, передовсім, на природні задатки. Їх відшукати серед рядів, і даючи точні доручення домагатись виконання, одначе не залишати їх на якихось окремих «постах», а бути з ними в якнайтіснішому контакті і на кожному кроці давати їм відповідну кількість вишкольного матеріалу, лектур і т. п. Найважливіше при цьому глибоко- з місця зазнайомити їх з основною нашою політичною лінією, звертаючи увагу на:

- а) наше відношення до сталінсько-гітлерівських окупантів і їх клік;
- б) окреме відношення до Ч[ервоної] А[рмії];
- в) наша роль і призначення в союзі поневолених народів;
- г) наші найосновніші завдання.

З цих одиниць створити т. зв. летюче звено, про що докладно подано в Наказі ч. 1/45.

8. У веденні проп[агандивної] роботи в терені (як на внутрішньому, так і зовнішньому відтинках) звернути найбільшу увагу на всестороннє її розгорнення — живе слово, література, а найважливіше **ашептана пропаганда^а**.

9. Шанувати і дбайливо розповсюджувати нашу літературу (за це безоглядно і зокрема відповідальні Рай[онні] Реф[еренти] Проп[аганди]).

10. На кожному місці дбати про забезпечення (як матеріальне, так і духове) населення, яке залишилося по зруйнованих і вимордуваних польськими бандитами оселях. З цими людьми якнайчастіше влаштовувати сходи.

11. Звернути основну увагу на оселі, які дотепер стояли дещо остронь від нашого руху. Там можна знайти не раз дуже гарний людський матеріал. Їм присвятити більше часу й праці. Взірцеві станиці підняти на ще вищий щабель.

12. Справу збирання й роблення нових знімків із сучасного життя, боротьби, подано у «Вказівках по політ[ично] вих[овній] роботі ч. 2/45».

13. Крім стягнення до бібліотек легальних книжок (про що докладніше подано у «Вказівках по політ[ично] вих[овній] роботі ч. 2/45») - з терену обов'язково стягнути речі — експонати, які мають музейну вартість (герби, прапори, портрети і інше). Опіку над цим рівнож переберуть Рай[онні] Реф[еренти] Пропаганди.

Кожний член української революційно-визвольної організації повинен тямити, що пропагандивна робота вимагає так само багато вміння й напруження волі, так само вимагає своїх бойовиків, вимагає жертв, як і наша збройна боротьба.

ПРОПАГАНДИВНА РОБОТА — ЦЕ ОСНОВНА МЕТА НАШОЇ ВАЖКОЇ БОРОТЬБИ!

С л а в а У к р а ї н і !

Постій, 20 квітня 1945 р.

(-) В-М¹⁰⁴

^aФрагмент тексту, виділений в оригіналі.

^bНе публікується.

^вСлово не читається.

^гФрагмент гасла не читається, звучання правдоподібне.

Оригінал, машинопис.

ДА Ряшів, Н-11, т. 3, арк.. 78-80.

№ 43

1945 р., квітня 23, м. п. — 3 хроніки сотні Української Повстанської Армії «Месники» II

Рання зоря о год. 2.30. Відходимо на Гримаки та заквартируємо в хатах. Наші стійки придержують багато цивільних осіб, головно жінок, які переходять зі станції в Бащні Долішній до сіл Хоти люба та Тимців¹⁰⁵. Особм ці уміщено в одному будинку. Над вечір пішов до них к-р «Балай»¹⁰⁶ та відбув з ними мітинг. У своїх словах к-р остеріг населення, щоб не виїжджало зі своїх сіл, бо виїзд це знищення народу. Переселення українців це робота більшовиків та їх прислужників поляків. Українське населення повинно за всяку ціну залишитися на місцях і на ворожу провокацію відповідати збройною самообороною. Словами «Ні кроку з рідної землі», к-р закінчив мітинг. Населення розійшлося до своїх хат піднесене на дусі з сильною постановою не виїжджати нікуди зі своєї землі.

Наша розвідка донесла, що через Нове Село переїздила група озброєних людей, яка відїхала в сторону Горайця. Пізніше виявилось, що це

була частина польської міліції і штурмувки¹⁰⁷ з Любачева, яка пішла в ліс, втікаючи перед більшовиками. Втікаючі поляки нікого не зачіпляли.

Оригінал, рукопис.

ЦА МВС, X/85 (6100), арк.. 26.

№ 44

1945 р., квітня 26, м. п. — Звіт провідника Району V Надрайону ОУН «Холодний Яр» «Ігора» за період від 25 березня до 25 квітня 1945 р.

...^aIV. Справа переселення.

Зараз по облавах¹⁰⁸ ворог розмістив по волостях переселенчі комісії, що проводили скрізь по селах переселенчі мітинги. Дуже розчаровані мусили перестати вести ці пропагандивні рейди, бо кожна жінка відповідала їм, і то дуже влучно. От, наприклад, під час зборів у Стефковій жінка відповіла: «А ту що, не Україна? Україна по Сян і не маємо потреби виїжджати». У Ваньковій доти всі слухали, поки не згадали про виїзд, а тоді всі опустили салю, брехачі остались самі. Справді у Ваньковій записалось троє на виїзд, що пізніше відібрали заяви. В Пашовій у відповідь переселеній комісії одна жінка сказала: «Вистачить, що ви наших мужів потратили, нас вам вже не дасться обманути, хіба ми не чули, як там люди мруть з голоду». Отак виглядає переселенча акція. Народ вже зрозумів докладно і готовий боротись до смерті, а не покине свого рідного гнізда і не піде в чужі сторони на голодову смерть при каторжних роботах.

^aПропущено фрагменти звіту з заголовками I. Загальна ситуація в терені; II. Українське населення і його ставлення до нас; III. Польське питання.

Оригінал, машинопис.

ЦА МВС, X/36 (4393), нenum.

№ 45

1945 р., квітня 28, м. п. — «До Війська Польського» - лист невідомого командира Української Повстанської Армії

До Війська Польського
(в руки командира частини)

Останніми днями частини Війська Польського здійснили кілька облав на українські села, мотивуючи це тим, що шукають убитих у селі Берендіївці 4 солдатів Війська Польського. При нагоді Військо Польське пралить

українські будинки і грабує невинних українських мешканців. У зв'язку з цим заявляємо таке:

I. Досі українці цього терену намагалися, попри польські дії, зберегти цілковиту нейтральність. Найкращим доказом цього є те, що в суто українських селах досі живуть поляки, яких ніхто не чіпає.

II. Убивство 4 польських солдатів і українського візника в селі Корманичі, як доповіла наша розвідка, здійснили на цьому терені дезертири з Червоної Армії, які приходять з прикордонних сіл з боку СРСР, а тут перебували тільки кілька днів, утікаючи від арешту НКВД. За вчинки цих людей жодним чином не можуть відповідати безборонні українські мешканці.

III. Військо Польське, яке проводило облаву в селі Конюша дня 24.IV.1945 р., наткнулося на збройний опір нашої самооборони. Опинившись у критичній ситуації, ця частина ВП звернулася до нашої самооборони, щоб зупинити^a вогонь, обіцяючи взамін за це не нищити й не грабувати села і звільнити господарів, заарештованих у селі Конюша. Прохання цієї частини ВП ми потрактували поважно, і після цього з нашого боку не пролунало жодного пострілу. Усе це ми наводимо як доказ, що ми на бажано воювати з поляками на цьому терені, бо знаємо, що в результаті це завдало б взаємної шкоди як нам, так і полякам.

Найкращим доказом цього може слугувати така боротьба на Бірчанському терені (Павлокома-Боровниця)¹⁰⁹.

У зв'язку з цим закликаємо вас:

- а) припинити облави в українських селах,
- б) звільнити всіх господарів, заарештованих останнім часом у селах Конюша й Берендіївці, бо вони не мають нічого спільного з убивством польських солдатів. В іншому разі ми будемо змушені вжити усіх заходів для самооборони, а чи в нас є сила — відчуєте.

Постій, дня 28.IV.1945 р.

Укр[аїнська] Народна Самооборона¹¹⁰

P. S. Просимо дати письмову відповідь, оскільки ми хочемо знати, яку позицію ви займете в цій справі, а отже, яку позицію ми мусимо зайняти щодо вас. (У. Н. С.)

^aВ тексті «посилити», очевидно, через помилковий переклад українського слова «здержати».

Засвідчена копія¹¹¹, машинопис.
ЦА МВС, X/57 (5175), арк. 1.

№ 46

1945 р., квітня 30, м. Новий Тарг. — Звіт новотарзького повітового старости Суспільно-Політичному Відділові Воєводського Управління у Кракові про ситуацію на Лемківщині

Довірчо

У відповідь на лист від дня 6 квітня ц. р. № 3В № 1/2/1/45 у справі Лемківщини¹¹² подаю, після консультації з поручником місцевої Громадянської Міліції громадянином Якубом Курпелем, знавцем місцевих стосунків, такі відомості щодо цих теренів і їх населення в Новотарзькому повіті:

Період I. Стосунки, що панували на Лемківщині перед 1939 р.

а) Кількість лемків, осілих на терені повіту, а саме в ґміні Щавниця Вижня, в громадах Явірки, Шляхова, Чорна Вода й Біла Вода, складала понад 2000¹¹³.

б) Релігійні питання: всі є греко-католиками, мають власну церкву й попа, або гр[еко]-кат[олицького] душпастиря.

в) Господарські питання: села Лемківщини розташовані дуже високо в горах, хати розкидані частково по полях, ґрунт кам'янистий, неврожайний, цілком пісний, господарства карликові.

Населення утримується переважно лісовими заробітками, а решта з мандрівного дротярства¹¹⁴, знаного в усій Польщі.

г) Шкільництво: лемки мали 3 школи, де послуговувалися руською мовою. Неписьменних 60%, так що порівняно з минулим, тобто часів австрійської окупації, помітний поступ (раніше 100% неписьменних). Вчителі, яких набирали зі Сх[ідної] Малополющі, не зустрічали перешкод у розвитку Лемківщини.

д) Політичні питання: лемки завжди відчували себе русинами й задокументували це при переписі населення.

е) Їхнє ставлення до Польської держави було байдужим, якщо не ворожим. Активних виступів від 1920-1939 рр. не виявлено.

є) Натомість під час українсько-польського конфлікту вони схилилися на бік українців, і лише відстань перешкоджала їм взяти активну участь у боротьбі.

ж) Інших характерних проявів не зауважено.

Період II. Стосунки, що панували на Лемківщині під час німецької окупації.

з, і) Від першого моменту окупації за акцентували свою національність, як українці і протягом усього періоду окупації співпрацювали з окупантом, і навіть відділилися від ґміни Щавниця й утворили окрему збірну українську ґміну, а також здійснили вибори з-посеред себе вїта-українця. Їхня

співпраця була настільки тісно пов'язана з німцями, що в цих селах німці мали майже в кожному лемкові донощика¹¹⁵. Складали також значний відсоток серед бажаючих виконувати військові обов'язки шляхом вступу до SS чи інших подібних формацій¹¹⁶. Окупанти охоче приймали їхні послуги, трактуючи їх, як рівних собі. Надавали їм допомогу в натурі в таких самих кількостях, які отримували німці, а також інші пільги, й навіть право проїзду механічними засобами пересування, в той час, як полякам це забороняли¹¹⁷.

Період III. Стосунки, що панують у період від визволення Лемківщини Червоною Армією — до нинішнього дня.

Від моменту звільнення земель Лемківщини советськими військами там стався політично-суспільний поворот у напрямку утримання на українсько-руському рівні. Свою національність вони засвідчують або як русини, або як українці, аби таким чином виправдати українську національність, яку підкреслювали в період окупації.

Характеризуючи загальні дії і поведінку лемків, їх слід окреслити, як непевний елемент, ворожий щодо поляків і Червоної Армії¹¹⁸.

Самоврядні установи на тамтешньому терені нині є в тому ж складі і з таким же настроєм, як за часів німецької окупації.

*Повітовий староста
К. Хліпала*

Оригінал, машинопис.

ДА Краків, Воєводське Управління, 1081, арк. 7-8.

№ 47

**1945 р., травня 2, м. п. — «Поляки сіл Гроховце, Княжичі й Кругель!»
- листівка Української Народної Самооборони**

П о л я к и

сіл Гроховце, Княжичі й Кругель!

Ми бачимо, що ви вибираєтеся зі своїх господарств, що покидаєте свої домівки й землю й кудись виїжджаєте. Не знаємо причини цього Вашого переселення. Але якщо робите це зі страху перед Українськими Повстанцями, то це заяча робота.

Поляки, жийте собі спокійно на своїх місцях, у своїх домівках, спокійно працюйте на своїх землях і жийте в згоді й спокої з українцями. З боку українських повстанців Вам гарантоване життя і безпека, про це ми вже багато разів сповіщали тамтешнє суспільство і далі стоїмо на позиції співпраці з польським народом і його революційним проти більшовицьким рухом. Не слухайте жодних провокаційних чуток про те, що українці ніби збираються Вас різати — це неправда, брехня, яку вигадали наші вороги, аби розпалити ненависть між нашими народами. Вас ніколи не зачеплять

навіть тоді, коли польська міліція й цивільні мордують українців, а ми стаємо на захист свого народу й відплатимо їм. Так було з селом Боровницею й іншими селами, так було в Ґроховцах (недавно), де ми покарали тих поляків, які були донощиками і які знущалися над українцями. Але ми караємо й донощиків української національності. Про це Вам відомо, всю родину Т. Т. Е.¹¹⁹. Бо ми знаємо, що спокійне суспільство не має нічого спільного з тими бандитами й слугами Сталіна. Ви не співпрацюєте з тими бандитами й не доносите на українців.

Ми розпочали на всій українській землі й на цьому терені акцію вияснення серед польського суспільства про потребу й konieczність співпраці в боротьбі проти більшовиків, котрі поневолюють і Вашу Вітчизну. Останнім часом ми разом із «АК» (Армія Крайова) виступали в боротьбі проти червоних окупантів. Приклад: у Любачеві загін АК й УПА разом звільнили в'язнів і переселенців і розбили загін НКВД. З Любачева вся польська міліція з того часу пішла в ліси (про це Вам мабуть відомо). Так уже кров'ю й залізом затирається^a різниця між ворогом і скріплюється братерство боротьби. Такої співпраці ми хочемо домогтися і ломожемося її на цьому терені. Тільки хай польське суспільство піде нам назустріч.

Ми не бажаємо бути безпорадними рабами й пахолками Москви й різати себе навзаєм. Не слухайте своїх зрадників, які пішли на службу Сталіна з родинами. Отож жийте собі спокійно й повідомте всіх поляків, які виїхали, нехай повертаються на своє місце і спокійно працюють. З нашого боку безпека гарантована.

Бо ми напевно могли досі Вас знищити, але кому це потрібно, якщо нині кожен чесний поляк чи українець це солдат проти Більшовицької Армії. Копію цього листа також перекажіть до сіл Германовичі, Конюшки, Пикуличі, Остинь, Не грибка, Круг ель, Пралківці й у інші села, але швидко, бо шкода нервів.

Через розгром СРСР до незалежної Польської і Української держави. Нехай живе співпраця й боротьба польського й українського народу. Смерть німецько-більшовицьким окупантам з їхніми підлими агентами. Досить проливу братньої крові — подаймо братерську долоню. З кожного села просимо дати нам письмову відповідь.

Постій, дня 2.V.1945 р.

Українські Повстанці.

^aВ тексті «задирається».

Засвідчена копія¹²⁰, машинопис.
ЦА МВС, X/81 (5177), арк. 11-12.

№ 48

1947 р., травня 3, м. п. — “Українці!” - відозва Армії Крайової

УКРАЇНЦІ!

Коли понад п'ять років тому Польська Держава, а з нею весь світ опинилися у полум'ї війни, розв'язаної нестримним імперіалізмом гітлерівської Німеччини, коли Польський Народ розпочав одну з найтяжчих воєн за своє існування, за свою Свободу, за своє Майбутнє, він знайшов у Вас, Українські Націоналісти, не союзника в боротьбі з ворогом Слов'янства — німцем, а виразного ворога.

Не розглядатимемо зараз, хто винен у тому, що ми опинилися у ворожих таборах. Без сумніву, в цьому були й помилки минулого, як у нашій польській політиці, так і в хибних розрахунках співвідношення сил з Вашого боку. Та передовсім діяла там ворожа обом Народом гітлерівська рука, прагнучи до того, щоб, розділивши нас, потім знищити власними руками й підкорити нас. [...] Нині ці моменти належать до минулого...

Та інший ворог іще живе й простягає свої загарбницькі пазури проти обох народів. Польський і Український народи опинилися віч-на-віч із тим самим ворогом, спадкоємцем царського імперіалізму — червоним імперіалізмом Росії, який прагне того, щоб перетворити наші народи на перегній, на якому він би ростив свої наміри зруйнування світу.

УКРАЇНЦІ!

Перед лицем важливого історичного моменту, час перекреслити помилки минулого... Ми керуємося почуттям, викоріньмо з наших сердець взаємну гіркоту, що нагромадилася за роки війни, розумно погляньмо в очі дійсності. Перед лицем спільного ненависного ворога усвідомимо собі, що наша дорога мусить бути спільною, що сильні єдністю, ми можемо протистояти ворогові, а взаємна боротьба винищує нас, а посилює нашого ворога.

Закликаємо Вас припинити братовбивчу боротьбу. Закликаємо Вас припинити прислужництво НКВД в боротьбі з поляками. Закликаємо Вас припинити вбивства поляків. Закликаємо Вас згуртуватися й об'єднати ВАші сили з нашими у спільній боротьбі з одвічним ворогом обох Народів — **Росією** і з ворогом національної думки — **комуною**.

Нині, коли ми перебуваємо в полум'ї боротьби, коли точиться вирішальний бій про буття чи небуття обох наших Народів, відкладімо вбік національні суперечки. Будьмо певні, що коли спільна доля війни об'єднає на полях битв, нас трудно буде розділити, бо після перемоги йтиметься про вирішення про наші взаємні мирні стосунки.

Закликаємо Вас і чекаємо!

[Керівництво Підпільної Боротьби]¹²¹¹²¹ Г. Мотика й Р. Внук подають, що відозву видали командири Армії Крайової з південної і Східної Люблінщини у зв'язку з перемовинами, які 2. V. 1945 р. провели представники АК й ОУН-УПА в Руді Рожанецькій Любачівського повіту. Другий етап перемовин відбувся 21. V. 1945 р. Про обставини створення відозви див. також:

A. B. Szczeñniak, W. Z. Szota. Droga do nik № d. — S. 328-333.

G. Motyka, R. Wnuk. *Podziemie polskie i ukraïnskie 1945-1947 w: Jaita. Szkice i polemiki.* Warszawa, 1996. — S. 91-92. Поп: "Gazeta Lubelska", 3-4. VI. 1945. — N 104.

№ 49

1945 р., травня 5, м. Ясло. — Звіт яслівського повітового старости Воеводському Суспільно-Політичному Відділові у Кракові про ситуацію на Лемківщині

Довірчо

У відповідь на лист Воеводського Управління у Кракові, Суспільно-Політичний Відділ, від дня 6 квітня 1945 р. № 3В. № I./2/1/45¹²², подаю загальний звіт про стосунки, що панували на Лемківщині перед 1939 роком, під час німецької окупації, а також у наш час.

Період I. Стосунки перед 1939 р.

Пункт а. На терені Яслівського повіту лемки живуть передусім у чотирьох ґмінах, а саме у ґм. Кремпна, де відсоток цього населення порівняно з поляками є дуже високим, бо на загальну кількість населення 4296 осіб лемків є 4135, а поляків — 161. Далі в ґміні Жмигрод лемків є 1160, у ґміні Осек лемків є 1065, натомість у ґміні Дембовець лемків є 1044¹²³.

Пункт б. Майже всі лемки є греко-католицького обряду, і лише в одній громаді Дешниця — що належить до ґміни Кремпна — є православна парафія¹²⁴. Крім того, там є ще секти "Дослідників Святого Письма".

Пункт в. Господарське життя цього ж населення стоїть на дуже низькому рівні. В селах іще переважають курні хати, а населення не раз мешкає в одній кімнаті разом із коровами й кіньми. Тут слід передусім додати, що з огляду на дуже гористий терен — обробіток ріллі стоїть на дуже низькому рівні. У той час, як у Яслі й околицях є вже весна на повну силу, а місцеве населення вже працює на ріллі — то в околицях, заселених лемками, сніг щойно починає танути. Саме з цієї причини вдається вирощувати лише картоплю, ячмінь і овес, а також жито, але висота колоскся від землі становить часто 25 см. У передвоєнний час це аселення заробляло переважно при вирубці дерева й випалюванні вугілля для прасування.

Пункт г. З огляду на дуже гористий і лісистий терен шкіл на цьому терені є мало. Через це тут спостерігається велика неписьменність.

Пункт д. Тутешніх лемків можна зарахувати до Старорусинів. Політикою вони цікавилися мало — лише за кілька років до війни тут почав розвиватися український рух — приваблюючи до себе певен відсоток населення, переважно молоді — його поширювали переважно духовенство й українські організації.

Пункт е. У ставленні до Польської держави були лояльними.

Пункт є. У ставленні до українців були настроєні або вороже, або байдуже, за винятком молоді, яка частково симпатизувала рухові.

Період II. Часи німецької окупації

За часів німецької окупації на терені Лемківщини з'явився сильний український рух. Цей рух, який підтримувала німецька влада, провадили передусім українські агітатори, яких набирали у Східній Малопольщі. Німецькі влади хотіли мати в цьому населенні опору, і тому підтримували цей рух. Якщо казати про ставлення лемків до німецького окупанта, то старше населення було радше байдужим. Увесь рух, натомість, спирався на молодь, котра спричинилася до того, що з власної ініціативи виступила 1940 р. й самостійно доставила німецькому окупантові дзвони, що були по церквах. Ця молодь уважала себе українцями і провадила, знову ж на власну руку, агітацію, так що під кінець 1945 р. змушувала лемків визнавати приналежність до українського руху. Під час окупації це населення ставилося до польського населення досить вороже. Польське шкільництво, яке було порівняно слабким, мусило поступитися німецькому шкільництву, а частина польських учителів була заарештована.

Період III. Теперішній період.

Воєнні дії на терені Яслівського повіту спричинилися до того, що більша частина громад, заселених лемками, опинилася у фронтівій смузі і була змушена покинути на довший час свої садиби. Багато сіл було спалено, а терен дуже замінований — так що в багатьох випадках населення не може повернутися до своїх домівок. Місцеве населення поставилося до советських влад досить прихильно — зовсім не бажаючи згадувати про часи німецької окупації — або ж у численних розмовах пояснює, що до німецького окупанта ставилося вороже. Зараз це населення переселяють на схід до советської Росії і тому це населення тепер не дуже цікавиться політичними питаннями, навіть і господарськими — і навіть зовсім не обробляє свої ґрунти.

*Повітовий Староста
М. Салустович*

Під текстом округла печатка "Яслівський Повітовий Староста".

Оригінал, машинопис.

ДА Краків, Воєводське Управління, 1081, арк. 9-10.

№ 50

1945 р., травня 9, м. п. — 3 хроніки сотні Української Повстанської Армії “Месники” II

Постій на Гораях¹²⁵. Дізнаємося про капітуляцію Німеччини перед аліантими та більшовиками. День гарний, погідний. Вечором чоти відходять, кожна окремо. Сотенний почот залишається на Гораях.

Оригінал, рукопис.

ЦА МВС, X/85 (6100), арк. 6.

№ 51

1945 р., травня 16, м. п. — “Відплата” — листівка Української Народної Самооборони

“Відплата”

За переможно-бандитський напад на Волю Матяшову 13.II.45 р., за Березку 24.III. і 10.IV, за Бережницю Нижню¹²⁶ 8.II., за знуцання і побиття цивільних^a українців у Середньому Селі, за вчинені звірські облави, за грабування наших сіл, за тортури, за кров, сплачуємо свій борг.

Пригадайте собі наші попередні послання. Якщо не допомагає слово, то нехай вас опам'ятає свинець!!!

Українська Народна Самооборона

Постій, 16.V.1945 р.

^aУ тексті копії “magnuch”, очевидно, через помилковий переклад українського слова “мирних”.

Копія¹²⁷, машинопис.

ЦА МВС, X/57 (5172), арк. 1.

№ 52

1945 р., травня 22, Перемишль. — Ситуаційне донесення № 0142 штабу 9 Дивізії Піхоти

Під час переселення м. Диків Старий стверджено, що багато українських родин мають видані польськими адміністративними владами документи про буцімто польське походження і рим[о]-кат[олицьке] визнання. Наприклад, тут є український піп з Дикова, якому такі документи видало Повітове Староство в Любачеві. Така поведінка адміністративних влад

значною мірою утруднює роботу військові, оскільки власники такого роду документів намагаються за всяку ціну залишитися й кожній родині потрібно довести, що з огляду на свою справжню національність вона підлягає переселенню.

*Начальник I Відд[ілу] 9 ДП
дипл[омований] майор Е. Гінальський*

*Начальник Штабу 9 ДП
полковник Герасименко*

Оригінал, машинопис.
ЦВА, IV/510/5/33, арк. 86.

№ 53

1945 р., травня 27, м. п. — “Відплата” — листівка Української Народної Самооборони

“Відплата”

За постріли, грабунки, побиття, арешти, переслідування українського народу, за мордування невинних дітей, жінок і старців, за палення наших сіл, за примушування до переселення — сплачуємо свій борг!

Проти Польського Народу ми не провадимо боротьби, а навпаки, хочемо йти в єдиному фронті проти більшовицьких злочинців за здобуття самостійних і незалежних держав. Якщо гинуть невинні, то відповідальність падає на поляків-комуністів, які продалися кровожерному Кремлеві і своєю підлою діяльністю змушують український народ до оборонно-відплатної боротьби.

Поляки, які служите Сталінові й мордуєте невинний український народ, **о п а м'я т а й т е с я!**^a

Нехай живе боротьба Польського й Українського Народу проти червоних імперіалістів!

Смерть німецько-більшовицьким грабіжникам і їх підлим аґентам!

Постій, 27.V.1945 р.

Українська Народна Самооборона

^aТак у тексті.

Копія¹²⁸, машинопис.
ЦА МВС, X/57 (5172), арк. 2.

№ 54

1945 р., червня 10, м. Люблін. Телефонограма І секретаря Воєводського Комітету ПРП в Любліні Конопки Вітольда Центральному Комітетові ПРП у справі вбивства у Верховинах

Замбровський¹²⁹.

Дня 7 сервня НЗС-івська банда «Сокола» (справжнє ім'я Секула Станіслав^a напала на Верховини Красноставського повіту. Досі ми знаємо, що банда вбила 197 осіб цивільного населення, в тому числі 68 дітей до 14 років, більшість жінок і старих. Банда проникла в село, одягнута в польські мундири, прикрашена квітами, вдавала з себе військо, що повертається з фронту. Просимо створити авторитетну урядову комісію для вивчення на місці¹³⁰. Скеруйте знімальну групу.

Конопка¹³¹

У лівому горішньому кутку дописано від руки: «Т. Веслав»¹³².

^aВ оригіналі помилково «Сокуля Станіслав». Див. док. 54, прим. 4.

Оригінал, машинопис.

АНА, VI Відділ, ЦК ПРП, 295/VII-181, арк.. 148.

№ 55

1945 р., червня 15^a, м. Варшава. — Протокол комісії, створеної для вивчення злочину, вчиненого Національними Збройними Силами в селі Верховинах

Комісія для вивчення злочину в селі Верховинах¹³³ Красноставського повіту в складі:

Голова: Делегат Міністерства Юстиції, гр. Ст. Бенцера

Члени: Люблінський віце-воєвода, гр. Я. Соколовський

Заступник прокурора Спеціального Карного Суду, гр. М. Філінський
Суддя Апеляційного Суду, гр. Я. Чернецький

Присяжний лікар, гр. Т. Ліпецький

Голова Народного Об'єднання, посол до КНР, гр. Я. Вуйцік

Представник ПСП, гр. Ст. Стус

- « - Польпреси, гр. Порембський

- « - «Штандару Люду», гр. Працак

- « - Воєводського Управління Безпеки, гр. пор.

М. Смага,

дня 15 червня 1945 р. виїхала на місце злочину до села Верховин. З огляду на кращі умови комунікації обрали дорогу, що веде через Холм, де

до складу Комісії докооптували місцевого старосту гр. С. Фліса та місцевого каноніка кс. Недзвінського.

Здійснюючи огляд окремих жител, Комісія ствердила жахливі сліди знищення. Столи, ліжка поламані, забризкані кров'ю, жахливий сморід. Так само на подвір'ях стверджено цілі калюжі крові. В окремих житлах і на деяких подвір'ях убито по кільканадцять осіб. Так, наприклад, у житлі заможного господаря Теофіля Кондратюка вбито 12 осіб. Кімната й кухня цього житла мають вигляд, який трудно описати. На підлозі повно крові, стеля і стіни густо забризкані кров'ю, на поламаних меблях кров, шматки закривавленого одягу. На подвір'ї Анни Свенціцької повно слідів від калюж крові. Убито 18 осіб — 5 чоловіків і 13 жінок. Такі сліди знищення і вбивства у більшій чи меншій мірі можна ствердити мало не в кожному житлі. Останки вбитих поховані посеред села, в одній великій братській могилі та в кількох менших поруч із нею.

З метою ствердження, як виглядають останки вбитих осіб, здійснено ексгумацію однієї з могил і огляд останків. У цій могилі було поховано 2 особи, в однієї з них брак голови, мабуть, вона була відрубана, поза тим стверджено сліди, що походять від пострілів.

На місці здійснено фотозйомку¹³⁴.

Братську могилу не розкопували, бо така робота вимагала б кільканадцяти годин часу і праці більшої кількості людей. Тим часом тамтешні мешканці переважно розбіглися, і слід було б мобілізувати сили з дальших сіл, що, знову-таки, затримало б перебування Комісії на місці. Перед похованням органи безпеки здійснили фотографічну зйомку жертв злочину¹³⁵, що дозволяє встановити причину смерті. З цих міркувань Комісія обмежилася ексгумацією лише однієї могили, а подальше вивчення базувала на доданих фото^б та на свідченнях мешканців, наочних свідків події і тих, котрі оглядали жертви після того, як банда «Сокола»¹³⁶ покинула село.

На підставі зізнань допитаних свідків подія мала такий перебіг:

Дня 6.VI.45 р. о год. 11 до села вступила банда, як згодом встановлено, Станіслава Секули, пс. «Сокіл», кількістю близько шістдесяти людей, одягнутих у польські мундири, прикрашені квітами, й озброєних звичайними карабінами, кулеметами й гранатами.

Частина цих людей їхали на возах, частина на конях, а решта пішки. Вступ цього загону населення села сприйняла як повернення війська з фронту. Та незабаром учасники розбіглися по селу й почали вбивати мешканців. Різанина тривала близько 4 годин. Вбивали різними способами, у більшості випадків стріляли в голову. Були випадки рафінованих катувань — обраним жертвам наказували відкрити вуста, потім стріляли в рот. До якого ступеня дійшло здичавіння нападників, свідчить факт, що з'явився

на світло денне щойно при ексгумації останків. У розкритій могилі виявлено тулуб без голови, при чому огляд останків засвідчив, що голова була відрубана. Були також випадки припікання розпеченим залізом і видовбування очей. Зі свідчень допитаних осіб, які були наочними свідками події, випливає, що нападники, крім вогнепальної зброї, використовували для здійснення убивств: сокири, лопати й мотики. Не обійшлося також без зґвалтування жінок, бо на підставі зізнань наочних свідків стверджено, що нападники перед убивством в окремих випадках здійснювали зґвалтування жінок.

Таким чином убито 197^в осіб, серед яких 45 чоловіків, 65 дітей віком від двох тижнів до 11 років, а решта осіб це жінки й діти, старші 11 років.

Також грабували майно мешканців, одяг, білизну, взуття, цінніші знаряддя нападники завантажили на вози й вивезли з собою. Також у селі забрали значну кількість корів, свиней і коней. З загальної кількості 140 коней, якими володіло населення перед 6.VI.45 р., залишилося лише 5-6 пар.

Населення села Верховин у переважній більшості є українського походження, але в час найбільшого історичного випробовування, яким була остання війна, поводитися лояльно до Польської Речіпосполитої. Мешканці села переховували в своїх будинках польських партизанів, а також російських полонених, і самі брали участь у виступах проти окупантів. Не встановлено жодного випадку приналежності мешканця села Верховини до якоїсь української терористичної організації, що висловлювалася за німців і виступала проти поляків. Найкращим виявом антинімецьких настроїв населення цього села є та обставина, що з-посеред її мешканців 30 осіб загинули від рук окупантів, а село заплатило 55 000 зл. Контрибуції, накладеної німцями. Після вигнання окупанта село надалі виявляло своє позитивне ставлення, якщо йдеться про працю з відбудови Польської держави, доказом чого є факт вступу мешканців цього села до Війська Польського, Громадянської Міліції і Служби Безпеки.

На особливу увагу, якщо йдеться про ставлення села до польськості, заслуговує певний характерний факт, який вдалося зауважити під час перебування Комісії в селі. Отже, в одному з помешкань виявлено таблицю з українським написом «Українська Народна Школа». На питання одного з членів Комісії, чи в цьому будинку була українська школа, відповіли, що під час німецької окупації там заснували школу з українською мовою викладання, але після вигнання окупанта українську школу ліквідували, а замість неї створили польську школу, яку відвідувала молодь з усього села¹³⁷.

Якщо говорити про генезу подій, що мали місце дня 6.VI.45 р. на терені села Верховин, то її слід шукати в політичних демократичних настроях села, що мали радикально-суспільне забарвлення.

На терені села Комісія ствердила певні впливи ПРП й Народного Об'єднання. На підставі інформацій, отриманих від місцевих влад, було встановлено, що нападники входили до складу банди, на чолі якої стояв певний «Сокіл», що вешталася на терені повіту від квітня ц. р. й була відома як загін НЗС...^Г

^аДата перебування комісії у Верховинах.

^бДодаток відсутній.

^вОлівцем виправлено на 194. У книзі Caban Ireneusz, Machocki Edward. *Za wiadzk ludu*. — Lublin, 1975. — S. 257-270 — вміщено прізвища 191 особи, вбитої у Верховинах. Автори не встановили персоналій 3 осіб (Ян Франчак, нар. 1926, Ян Ільчинський, нар. 1926, Ян Приступа, нар. 1922). Серед убитих були парох православної парафії у Верховинах о. Роман Хоменко (нар. 1893), його внук Ростислав Хоменко (нар. 1934) і вчитель Леон Тивонюк (нар. 1890). Прізвища всіх 194 вбитих осіб, встановлені Романом Матвійчиною з Любліна, є у фондах Українського Архіву.

^ГПропущено кінцевий фрагмент протоколу, що містить повторення прізвищ членів комісії, поданих на початку протоколу.

Копія, машинопис.

АНА, VI Відділ. ЦК ПРП, 295/VII-180, арк.. 67-71.

№ 56

1945 р., червня 27, м. Кросно. — Лист районного представника уряду ПР з питань евакуації українського населення з Польщі в Кросні Зайонца Миколи до головного представника з питань евакуації Беднажа Юзефа в справі нищення колишніх українських господарств

Доповідаю на підставі звітів техніків-оцінювачів про великі знищення у господарствах, залишених українським населенням, евакуйованим до УРСР з ґмін Кремпна, Осек і Жмигород. Знищення здійснює місцеве населення після виїзду евакуйованих. Трапляються випадки здирання дахів, виривання шиб із вікон, залізних частин з печей, грабунок залишених предметів. Листа такого ж змісту пересилаємо до Пов[ітового] Староства у Яслі (дня 19.VI. ц. р.).

*Районний представник
з питань евакуації
Зайонц Микола*

Оригінал, машинопис.

АНА, ГПУ з Евак. у Любліні, 165, ненум.

№ 57

1945 р., липня 6, м. Москва. — Угода між Тимчасовим Урядом Національної Єдності ПР і Урядом СРСР про право зміни радянського громадянства й переселення до Польщі осіб польської і жидівської національності, які живуть у СРСР, та право зміни польського громадянства й переселення до СРСР осіб білоруської, литовської, російської, русинської і української національності, які живуть на території Польщі

Тимчасовий Уряд Національної Єдності Польської Речіпосполитої з одного боку й Уряд Союзу Радянських Соціалістичних Республік — з іншого погодилися на такі постанови:

Ст. 1. Уряд Союзу Радянських Соціалістичних Республік погоджується визнати особам польської і жидівської національності, які до 17 вересня 1939 р. мали польське громадянство, які живуть на території СРСР, право зміни громадянства СРСР згідно з висловленим ними бажанням і дозволити їм переселення на територію Польщі.

Аналогічне право визнається також на підставі постанов Президії Верховної Ради СРСР від 22 червня й 14 липня 1944 р. особам польської національності, вказаним у цих постановах.

Ст. 2. Тимчасовий Уряд Національної Єдності Польської Речіпосполитої погоджується визнати особам російської, української, білоруської, русинської і литовської національності право зміни польського громадянства згідно з висловленим ними бажанням¹³⁸.

Ст. 3. Високі договірні сторони зобов'язуються приступити до переселення з території СРСР до Польщі і з території Польщі до СРСР усіх осіб, вказаних у ст. 1 і 2 угоди.

Ст. 4. Особам, які переселяються на підставі нинішньої угоди, визнається право забирати з собою родину. До родини можуть залічуватися дружина (чи чоловік), діти, мати, батько, вихованці, а також інші родичі, незалежно від їх національності, якщо вони провадять спільне господарство й висловили бажання переселитися.

Ст. 5. Переселення відбувається на підставі добровільного висловлення волі кожною з вищевказаних осіб.

Ст. 6. Особи, які мають право зміни радянського громадянства згідно зі ст. 1, які на момент підписання угоди перебували на території СРСР, можуть звернутися в термін до 1 листопада 1945 р. за посередництвом місцевих органів влади з клопотанням про зміну громадянства СРСР до Комісії Президії Верховної Ради СРСР з питань прийняття, зміни й позбавлення громадянства СРСР.

Особи, які мають право зміни радянського громадянства згідно зі ст. 1, які на момент підписання угоди перебували на території Польщі чи на території інших країн, можуть звернутися в термін до 1 листопада 1945 р. з клопотанням про зміну громадянства СРСР до Комісії Верховної Ради СРСР з питань прийняття і зміни громадянства СРСР через посольства і консульства СРСР відповідно до місця їх перебування.

Ст. 7. Особи, які мають право зміни польського громадянства згідно зі ст. 2, які на момент підписання угоди перебували на території Польщі, можуть звернутися в термін до 1 листопада 1945 р. за посередництвом місцевих органів влади, відповідно до закону, з клопотанням про зміну польського громадянства.

Ст. 8. Для взаємодії у виконанні нинішньої угоди, а особливо з метою складення переліків осіб, які виїжджають, та з метою організації виїзду з СРСР до Польської Речіпосполитої створюється Радянсько-Польська Змішана Комісія, що має осідок у Москві. До складу комісії входять 6 членів, визначених обома урядами, по три члени з кожної сторони. Змішана Комісія вибирає двох голів, які по черзі головують на її засіданнях¹³⁹.

Ст. 9. Для місць збору осіб, які виїжджають на підставі нинішньої угоди, Змішана Комісія має право визначати своїх уповноважених, які діятимуть на підставі інструкцій комісії.

Ст. 10. Терміни й порядок виїзду з СРСР до Польщі і з Польщі до СРСР осіб, які відповідно змінили громадянство СРСР і Польщі, встановить Радянсько-Польська Змішана Комісія. Повідомлення осіб, які мають виїхати відповідно до нинішньої угоди, здійснює Радянсько-Польська Змішана Комісія і її уповноважені.

Ст. 11. Радянсько-Польська Змішана Комісія встановлює свій бюджет і бюджет своїх уповноважених.

Ст. 12. Високі договірні сторони зобов'язуються призначити своїх представників до Радянсько-Польської Змішаної Комісії протягом чотирнадцяти днів після підписання нинішньої угоди.

Ст. 13. Високі договірні сторони зобов'язуються закінчити переселення осіб, вказаних у ст. 1, 2 і 4 нинішньої угоди, не пізніше за 31 грудня 1945 р.¹⁴⁰.

Ст. 14. Технічні деталі щодо реалізації нинішньої угоди встановлює протокол, доданий до нинішньої угоди, який є невіддільною частиною цієї угоди¹⁴¹.

Ст. 15. Нинішня угода була складена «6 липня» 1945 року в Москві у двох примірниках, кожен польською і російською мовами, при чому обидва тексти мають однакову силу.

Нинішня угода вступає в силу від дня її підписання. На доказ чого уповноважені підписали нинішню угоду й скріпили її своїми печатками.

*За дорученням
За дорученням
Тимчасового Уряду*

*Національної Єдності
Уряду СРСР
Польської Речіпосполитої
А. Вишинський¹⁴²
З. Модзелевський¹⁴³*

^{аа}Дописано від руки.

Копія, машинопис.

АНА, КНР, 84, арк.. 39-41.

Опубл.: Dokumenty i materialy..., т. VIII, с. 500-502.

№ 58

1945 р., липня 20, м. Варшава. — Лист начальника Відділу Національностей Міністерства Громадської Адміністрації Р. Войцеховського директорові Президіального Бюро Ради Міністрів Жунякові у зв'язку з приготуваннями до конференції за участю делегатів українського населення у Польщі

Делегація українського населення прибуває до Варшави на запрошення гр. прем'єра й делегати вважаються гостями гр. прем'єра¹⁴⁴.

Відділ Національностей МГА, відповідно до своїх обов'язків супроводжує делегатів і здійснює з ними попередні розмови.

Спосіб прийняття делегації значною мірою сприятиме не лише успіхові переговорів, але й справить також позитивний чи негативний вплив на авторитет нашого уряду в очах делегації. Делегати роз'їдуться по своїх повітах, а їх розповіді викличуть певні настрої.

Відділ Національностей вважає, що спосіб, у який буде прийнята делегація українського населення, залишає бажати з[начно] кращого, зокрема харчування делегації цілком не відповідає звичаям, що практикувалися у подібних випадках^а. Меню їдальні № 2 в жодному разі не може відповідати навіть найпримітивнішим репрезентаційним вимогам нашого прем'єра щодо делегації.

Відділ Національностей підкреслює необхідність відповідного вирішення проблеми прийняття делегатів у такому масштабі, щоб це не завдавало шкоди престижу Уряду ПР.

*Начальник Відділу Національностей
Р. Войцеховський*

^{аа}Так в оригіналі.

Оригінал, машинопис.

АНА, Президія Ради Міністрів, 5/5, арк.. 15-16.

№ 59

1945 р., липня 20, м. Ряшів. — Постулати українського населення Ряшівського воєводства, подані делегатами на конференцію в Міністерстві Громадської Адміністрації¹⁴⁵

Населення української національності, яке проживає на своїх історичних землях на захід від лінії Керзона в Ряшівському воєводстві, не збирається їх залишати, а вважає себе громадянами Польської Держави й хоче користатися з усіх прав, ґарантованих Конституцією й відчувати всі наслідки й повинності, що випливають з цього факту. Свою державну приналежність населення виявляло не раз, а особливо виразно й значно виявило це після приходу переможної Червоної Армії, добровільно вступаючи до Польської Армії чи Червоної Армії, щоб воювати, в даному випадку, за Польщу.

Виходячи з цього, українське населення вищезгаданого воєводства просить:

1. Щоб йому дали можливість вільно виявляти свої релігійні почуття, тобто католицькі за змістом, а греко-католицькі за формою.
2. Про відкриття шкіл з українською мовою викладання (а саме: загальних, гімназій, вчительської семінарії, сільськогосподарської школи, сільських господинь, ремісничої і торговельної) відповідно до відсотка українського населення даної місцевості, і забезпечення її вчителями української національності та про дозвіл на відкриття приватних шкіл.
3. Про допущення української молоді до користування з усіх наукових установ.
4. Про дозвіл на відкриття кооперативів і відновлення деяких існуючих попередньо.
5. Про дозвіл на створення українського кооперативного банку.
6. Про проведення комасації ґрунтів, при чому залишені українським населенням ґрунти мають бути віддані українському населенню.
7. Щоб українське населення могло користатися з результатів сільськогосподарської реформи.
8. Про скасування декретів, що забороняють українському населенню продавати нерухомість.
9. Про амністію для політичних злочинців.
10. Про дозвіл на заснування української демократичної партії.
11. Про допущення усіх українців до праці відповідно з їхньою фаховою освітою і надання посад у адміністрації також і українцям.
12. Про зміну ставлення деяких органів громадської адміністрації до українського населення.

Ряшів, 20.07.1945 р.

Делегати українського населення:
за Сяніцький повіт — д-р Ярослав Константинович
за Перемиський повіт — Масляк Йосип
за Ліський повіт — Чолій Юрій
за Ярославський повіт — Войтович Василь
за Любачівський повіт — Назаревич Андрій

“Spotkania”¹⁴⁶. — Lublin-Warszawa-Krakyw, 1980. — N 12/13. — S. 159.

№ 60

1945 р., липня 21, м. п. — 3 хроніки сотні Української Повстанської Армії «Месники» II

Перша чота на постю у лісі коло Нетреби. День погідний, пройшов спокійно. Друга чота на постю у лісі коло Монастирка. Третя чота на постю коло Коровиці. Четверта чота коло Лівчі. Наше населення стрічаємо в стані вичікування. Що далі буде? Наше стрілецтво піддержує селян на дусі.

Оригінал, рукопис.

ЦА МВС, X/85 (6100), арк.. 43.

№ 61

1945 р., липня 24, м. Варшава. — Протокол конференції у Міністерстві Громадської Адміністрації за участю делегатів українського населення

Слово має:

Гр. д-р К о н с т а н т и н о в и ч¹⁴⁷ (від імені яРяшівського воєводства):

Населення української національності, що заселяє землі на захів від лінії Керзона — не збирається покидати ці землі й хоче користатися з усіх прав і виконувати всі повинності, пов'язані з приналежністю до Польської Держави. У зв'язку з цим українське населення Ряшівського воєводства просить, щоб йому дали можливість:

- 1) вільного виявлення своєї релігії,
- 2) створення шкіл (загальних, середніх і фахових) з українським навчанням і забезпечення їх учителями української національності,
- 3) допущення української національності до всіх вищих шкіл,
- 4) про кооперативи (про відновлення діяльності давніх кооператив, а також заснування нових),
- 5) про заснування Українського Кооперативного Банку,

- 6) про надання ґрунтів українському населенню,
- 7) щоб українське населення могло користатися з сільськогосподарської реформи,
- 8) про відміну декрету, що забороняє українському населенню продавати нерухомості,
- 9) про амністію,
- 10) про заснування української демократичної партії,
- 11) про можливість зайняття українцями певних адміністративних посад,
- 12) про зміну ставлення до українського населення у Ряшівському воєводстві.

Усе це міститься в рамках Конституції.

Гр. К о р о л ь к о Микола¹⁴⁸ (від імені Люблінського воєводства):

На підставі угоди між урядом Польської Речі посполитої і радянським урядом майже половина українського населення виїхала до СРСР. Решта перебуває в межах Польщі й не збирається їх покидати. Та частина, яка виїхала, виїхала не лише з власної волі, але й із konieczності. Причиною цього є те, що почалася братовбивча боротьба (з боку НЗС). Діючі банди творять переважно вихідці зі Східної Малопольщі, частково з Волині, а також із дезертирів з Червоної Армії. Наші постулати:

- 1) решта населення прагне залишитися в межах Польщі,
- 2) повні права в національному плані (свобода віровизнання, культури, преси, шкільництва, право користатися з сільськогосподарської реформи, допущення до адміністративних посад).

Гр. Д у д к а Петро¹⁴⁹ (від імені Краківського воєводства):

У нашому воєводстві немає жодних особливих випадків. У справі виїзду до СРСР хочу сказати, що в нас убогість спричиняє виїзд на схід. Інша частина населення просить про те ж, що й попередні воєводства, оскільки ми маємо такі ж вимоги.

Гр. дир. Ж у н я к¹⁵⁰:

Хоча Громадяни одноставно хотіли б залишитися тут — гадаю, що це буде неможливо. Зараз ваша ситуація дуже добра. Ви маєте свою Велику Україну. Мені б здавалося, що природним бажанням повинен бути виїзд до вашої Вітчизни. Ви добре знаєте, що спільні стосунки між Польщею і Україною це був результат багатовікового розвитку. Поляки, які сиділи там багато століть, повертаються до Польщі. Після порозуміння з СРСР, усталивши етнографічну границю, ми маємо тенденцію стати національною державою, а не багатонаціональною. Ми не бажаємо нікого кривдити, але хотіли б усунути проблему національних меншин.

Гр. д-р К о н с т а н т и н о в и ч:

Я хотів би вказати на причини, які, на мою думку, впливають на те, що українське населення хоче залишитися на польських землях. Першою

причиною є просто надзвичайна прив'язаність до землі. Перед війною, коли населення приїжджало з Америки, то відразу купувало хоча б шматок землі. Другою причиною є змішані польсько-українські подружжя. Третьою причиною є те, що суспільний лад по той бік ще не зовсім влаштовує українське населення, яке протягом стількох років зблизилося з місцевим польським населенням.

Гр. К о р о л ь к о:

Українське населення завжди мало демократичні настрої. Ми вважали, що національне визволення нашого народу може статися лише з соціальним визволенням. Якщо казати про наш терен, то 50% українців виїхали, а решта висловлюють бажання залишитися, тому що:

- 1) у Люблінщині селяни дуже прив'язані до землі,
- 2) є багато змішаних подружжів, що перешкоджає залишити свої місця.

Гр. дир. Г р а б о в с ь к и й¹⁵¹ (Міністерство Громадської Адміністрації):

Однак більша частина українського населення виїхала. Частина, яка залишилася, не бажає покинути кордони Речі посполитої. Але Міністерство Громадської Адміністрації щоденно отримує повідомлення із Ряшівського й Люблінського воєводств, що українські осередки є осередками неспокою. У нас уважають, що більшість українського населення ворожо настроєна до нашої Держави. Через це адміністрація не може виконувати ніяких дій. У Краківському воєводстві такого нема. Міністерство Адміністрації хоче вирішити цю проблему. Уважаю, що буде найкраще, аби українське населення залишило ці терени. Певна частина, пов'язана змішаними подружжями, може залишитися. У Ряшівському воєводстві є кількасот тисяч українського населення. Але ж не всі вони перебувають у змішаних подружжях. Так чи інакше, цю справу треба вирішити. Ми лише не хочемо створювати загострені стосунки з нашими побратимами. Не хочемо мати на східному кордоні загострених стосунків.

Тепер щк одна проблема: питання землі. Ми в Польщі маємо небагато тієї землі. Хоча на заході нам трохи додалося, тим не менше, цієї землі є мало. Тим часом на Україні є великі простори землі.

Ми мусимо велику частину польського населення перенести на захід, як тільки налагодиться транспорт. Залишена на наших теренах частина українського населення також мала б підлягати цьому переселенню.

Гр. дир. Ж у н я к:

Хочу підкреслити одне. Якщо ми говоримо про Велику Україну, то тому, що це позитивний факт. Ми перекреслили дотеперішню хибну політику наших попередників. Ми відступили, щоб ця проблема могла зникнути назавжди. Таким чином відбувся ґрунтовний перелом. Ми з українським народом з'ясували всі рахунки. Є тенденція, що українське населення залишиться на місці. Джерелом є міркування природного характеру, а також

прив'язаність населення до землі й особиста через змішані подружжя. Поки що не можна сказати, який відсоток українського населення бажає залишитися, бо це гальмується несприятливими умовами. Треба забезпечити населенню свободу вибору. Джерелом цього зла є ще не зовсім зрозуміла політична ситуація. Якби на цих теренах удалося створити певність, це спричинилося б до поліпшення усієї справи.

Щодо прив'язаності до землі, то ця проблема для нас цілком зрозуміла. Але наші державні потреби змушують нас до того, що ми хотіли б зараз здійснити. Ми не можемо допустити того, щоб українське населення спазматично трималося за свою землю, якщо для нас це економічно не вигідне. Якщо Панове припускають, що це можливо, аби частина українського населення залишилася на старих умовах, то скажу вам, що це неможливо, не з якихось шовіністичних міркувань, а з міркувань лише й виключно економічних. Ми мусимо створити можливості для здійснення повної земельної реформи, що неможливо у Ряшівському й Люблінському воєводствах. Аргумент прив'язаності до землі мусить бути зламаним. Ми хочемо жити в згоді з СРСР, і тому відступили на захід. Ми не хочемо повторювати наші старі як політичні, так і економічні помилки.

Поза тим справа змішаних подружжів. Я знаю, це дуже велика проблема. Якщо у змішаному подружжі чоловік є поляком, то ця проблема не існує, бо дружина, яка набуває через подружжя права чоловіка, якщо бажає, може залишитися. Гірше тоді, коли є навпаки, тобто, коли чоловік є української національності.

Чи українське населення розуміє те, що є Велика Україна. Як на мене, місце українців на Україні. Є великі відмінності між ладом там і в нас, однак вони не аж такі суттєві щоб створювати перешкоду для переходу на той бік. Ви повинні реалізовувати свої цілі в границях своєї держави.

Гр. В у й т о в и ч¹⁵²:

У Ярославському повіті після угоди з СРСР велика частина населення прагнула виїхати. Та оскільки на наших теренах шаленіє український націоналізм, він стримує акцію виїзду. Господарі, котрі записалися на виїзд, зазнавали нападів банд.

Наше українське населення Ярославського повіту стверджує, що:

1) частина змішаного населення рішучо не поїде і жодна агітація не допоможе,

2) решта, хоч і хотіла б виїхати, стримується бандерівцями,

3) прошу, щоб тих, які підтримують банди, покарали й виселили

Наша адміністрація цілком не має доступу до лінії Керзона. Прошу про допомогу у вигляді міліції і війська.

Гр. К о р о л ь к о:

До гри в усій нашій справі втручається чинник суспільного ладу. У повітах, де настрої демократичніші, більша частина населення залишила

терен і виїхала на Україну. Лише банди тенденційно не хочуть виїхати й не дають іншим.

Гр. Ч о л и й Юрій¹⁵³:

Хочу звернути увагу на бандитизм. Зазначу, що він на 2% місцевий. В засаді він привезений, є винятки, що допомагають. Однак населення ніколи не буде з ним співпрацювати. Причини, через які населення не хоче виїжджати:

- 1) є чутки про перенесення кордону на схід,
- 2) умови ще остаточно не внормовані, й велика частина ще чекає.

Поза тим, частина збирається виїхати на захід,

- 3) зараз переднівок, підходять жнива.

Гр. д-р К о н с т а н т и н о в и ч (Ряшівське воєводство):

Хочу також підтвердити наявність чуток про перенесення кордону Польської Держави на Збруч. Ця чутка поширюється також серед польського населення. Це пояснює, чому люди не думають про виїзд. Поза тим є ще одна справа. А саме: багато господарів має родини в Америці, яким належить земля, на якій вони тепер сидять. Вони хочуть чекати їх повернення.

Гр. дир. Ж у н я к:

Ви хочете, щоб українському населенню дозволили робити, що хоче. Наша лінія зрозуміла і недвозначна. Якщо йдеться про проблему шкільництва, то чи не є це справою передчасною, оскільки ще не відомо, скільки українського населення поїде на схід, скільки на захід, а скільки залишиться. Наша держава не може зробити цього для 5% українського населення.

Гр. дир. Г р а б о в с ь к и й (Міністерство Громадської Адміністрації):

Щодо справи українського шкільництва, я також уважаю, що вона ще не надається в цей момент до вирішення, оскільки при цьому постає питання реакції польського суспільства, яке, маючи справу з нападами бульбівців і бандерівців, неприязно ставиться до українців.

Гр. дир. Ж у н я к:

Діяльність банд шкідлива не лише для польського, але й для українського населення. Вважаю, однак, що вони не діяли б так сильно, якби не Мали підтримки українського населення. Свідоміші українці може могли б нам дуже допомогти в ліквідації справи банд.

Гр. В у й т о в и ч:

Наполягаю, що реакцію можна побороти лише спільно. Взагалі зробити щось у цій справі дуже трудно, бо кожного, хто хотів би до них пробратися, відразу вбивають. Без війська нічого не вдієш. Власне населення на 90% спокійне й хоче виїхати, частково на захід. Неспокійне населення слід виселити примусово, а банди ліквідувати.

Гр. Д о н с ь к и й Михайло (Краківське воєводство):

Я хочу виступити від імені трьох повітів: Яслівського, Горлицького й Новосанчівського. Досі це населення звалося «руським». Лише тепер, коли прибули українці зі сходу, вони почали щирити свою пропаганду. Між польським і «руським» населенням ніколи не було нападів чи якохось непорозумінь. З Яслівського повіту виїхало майже все населення, з Горлицького й Новосанчівського ще багато залишилося й хочуть залишитися й працювати.

Гр. В і з е р у к¹⁵⁴:

Аптація походить від українських фашистських елементів. Третього травня було гасло братання тих двох фашистських таборів¹⁵⁵. Банди НЗС часто походять з пілсудчиків. Оскільки поляків переселяють до Польщі, вони твердять, що наше місце не тут, а на заході. Щодо східних повітів, то банди не допускають виселення. Там потрібно більше роз'яснювальної роботи, бо одні відмовляють від виїзду інших. Натомість виселенці з-за Бугу сидять 30-40 км від кордону й не хочуть їхати далі на захід.

Гр. д-р К о н с т а н т и н о в и ч:

Вважаю, що в справі шкільництва ще не зарано. Де-не-де вже існують українські школи і це дуже приязно сприймає польське населення. Це б дуже вплинуло на поліпшення стосунків, так само як справа амністії, яка є дуже важливою.

Гр. В у й т о в и ч:

Ми мали б такі прохання щодо переселення:

- а) щоб дати спеціальні оголошення, що населення української національності може виїжджати або на схід, або на захід,
- б) щоб налагодити транспорт,
- в) дати можливість забрати зі собою майна не 2 тони, а 5 тон.

Гр. К о р о л ь к о:

Я висловлюю постулати від імені Люблінського воєводства. Якщо Польща має бути національною державою, не залишається нічого іншого, як переселення українців на Україну. Хто залишиться:

- 1) реакційні елементи, щоб діяти далі,
- 2) населення, споріднене з польським населенням,
- 3) прив'язані до землі, для котрих немає політичного пояснення,
- 4) ті, котрі брали участь у боях і які тепер беруть участь у відбудові Польської Держави,
- 5) ті, котрих на Україні чекає певна кара.

Українське населення поділяється на буржуазію, яка допомагала німцям, і решту, тобто низи української національності. Українська реакція, яка творить банди, тепер об'єднується з польською реакцією, щоб воювати з «жидо-комуною». Проти них потрібно застосувати особливо сильні запобіжні заходи.

Тепер питання урядових постулатів:

Польська держава має бути національною державою, а поза тим, у зв'язку з земельною реформою необхідне переселення населення. Для населення, якого залишиться така мала кількість, залишиться лише асиміляція. Хто ж бажає зберегти свою національність, мусить виїхати. А там, де, однак, залишаться більші осередки, треба гарантувати їм можливість життя.

Гр. В і з е р у к (Люблінське воєводство):

Я прийшов до висновку, що уряд як такий муситиме провести певні переговори з урядом СРСР. Мізерна кількість тих, хто залишиться, не може зірвати цих стосунків. Як на мене, слід здійснити пропаганду й роз'яснити українському населенню, щоб воно зрозуміло, у яких умовах перебуває, і що повинно їхати на захід. Коли залишаться вже тільки ті, хто мав залишитися, тоді треба буде добре вирішити пов'язані з ними питання.

Гр. дир. Ж у н я к:

Підсумую результати конференції. Ми дуже зацікавлені в тому, щоб наша молода демократія виглядала в якнайкращому світлі. Забудьмо про те, що нас дратувало. Урегулюймо все спокійно.

Не всі поляки перестали вболівати за Вільно і Львів. Але скажімо собі так: українська проблема є в стадії вирішення. Ще не відомо, скільки українців залишиться у нас. Будьмо демократами. Якщо ми пішли з Вільна й усього східного терену, то в силу факту стаємо національною державою. Поважно розмовляти на тему, скажімо, українського шкільництва ми ще встигнемо. Можна вирішувати цю проблему лише локально чи фрагментарно. Однак уряд у цьому випадку мусить отримати докладні відомості.

Українців, які залишаться у нас, шануватимуть і трактуватимуть так само, як і всіх повноправних громадян у нашій демократичній державі. Якщо ж, однак, виникне потреба переселення — наприклад, населення задля здійснення сільськогосподарської реформи — українці також підлягатимуть цьому, як інші, якщо цього вимагатиме господарська необхідність. Вам слід вказати населенню його відповідне місце у своїй державі. Ми розраховуємо на те, що населення буде поінформоване вами. Ґрунтовний підхід буде можливим лише тоді, коли справа вже не буде мінливою.

Усі інші справи передаватимуться відповідним чинникам, однак усі постулати просимо складати письмово. Присутніх панів ми вважаємо такими, які хочуть працювати спільно з нами. Я хочу, щоб ви роз'їхалися з переконанням, що ви розмовляли з чесним, демократичним народом.

Ми бажаємо Україні якнайбільшого успіху в творенні власної держави.

Оскільки сьогодні ми ще не можемо забезпечити нашим власним громадянам цілковитої безпеки, при цьому потерпає і українське населення,

яке залишилося і співпрацює з нами. Однак ми прагнемо змінити це якнайшвидше.

[Підписи відсутні]¹⁵⁶

Копія, машинопис.

АНА, VI Відділ, ЦК ПРП, 295/ VII-158, арк. 1-7.

№ 62

1945 р., липня 24, м. Варшава. — Звіт делегації українського населення Краківського воєводства з конференції у Міністерстві Громадської Адміністрації¹⁵⁷

Делегація Краківського воєводства репрезентувала повіти: Новосанчівський, Горлицький і Яслівський.

Гр. директор департаменту питав окремі делегації про причини переселення населення до совєтської України. Якщо говорити про Яслівський, Горлицький і Новосанчівський повіти, то, як відповідає делегація, причини слід шукати найперше в цілковитому знищенні частини Яслівського повіту, заселеного руським населенням, потім населення вирішувало виїхати і через малоземельність і убогість господарств, які часто не могли прогодувати всю родину, і, нарешті, через побоювання репресій і національного утиску, як це мало місце до 1939 року, коли санаційні уряди всіма засобами намагалися денаціоналізувати руське населення на Лемківщині.

На питання про ситуацію, що склалася на окремих теренах, делегація ствердила, що на Лемківщині панує цілковитий спокій, а ставлення руського населення Лемківщини до польського народу завжди було якнайкращим і діловим як перед війною, так і під час окупації, коли спільно організували диверсійно-партизанську боротьбу проти окупантів, і в цей час.

На терені Лемківщини немає банд фашистського спрямування. Наше населення хоче щиро й лояльно співпрацювати з усіма громадянами для добра демократичної Польщі, як населення, рівноправне в усьому.

На бажання гр. директора департаменту делегація Краківського в-ва, разом із делегаціями інших воєводств, запропонувала такі постулати:

Населення руської і української національності, що проживає на своїх історичних землях на захід від лінії Керзона у Краківському і Ряшівському воєводствах, не збирається їх покидати, а вважає себе громадянами Польської держави й хоче користатися з усіх прав, гарантованих Конституцією і нести всі повинності, що випливають із цього факту. Свою державну приналежність руське населення виявляло неодноразово, а особливо виразно й потужно зробило це після приходу переможної

Червоної Армії, добровільно вступаючи або до цієї армії, або до Польської Армії, щоб воювати в даному випадку за Польщу.

З огляду на це руське населення вказаних теренів просить:

1. Щоб йому надали можливість вільно виявляти свої релігійні почуття.
2. Відкрити школи з руською мовою навчання, а саме: загальні школи, гімназію, вчительську семінарію, сільськогосподарську й домашніх господинь, ремісничі й торговельні, а також забезпечити їх вчителями руської національності.
3. Про допуск руської молоді до користування вищими науковими закладами, які є в державі.
4. Про дозвіл на діяльність кооперативів.
5. Про дозвіл на діяльність руського банку.
6. Про здійснення комасації ґрунтів, при чому ґрунти, залишені руським населенням, повинні бути віддані руському населенню, яке живе в даній місцевості.
7. Щоб руське населення могло користатися з плодів земельної реформи.
8. Про анулювання декрету, що забороняє руському населенню продавати нерухомість.
9. Про амністію для політичних злочинців.
10. Про дозвіл на заснування демократичної партії.
11. Про допуск до праці всіх русинів, відповідно до їхньої фахової освіти, а також до посад у адміністрації.
12. Про зміну ставлення деяких органів громадської адміністрації до руського населення.
13. Про об'єднання населення, що залишилося в даних громадах.

На питання, чи все населення Ряшівського й Люблінського воєводств не виїжджає до советської України — «ви маєте свою Україну, державу в Радянському Союзі, й повинні виїхати туди для добра свого й нашого народу, щоб раз і назавжди ліквідувати всі спірні національні питання», делегація відповіла: наше населення сотні років проживало на цих землях, і прив'язане до них місцево й кліматично, зжилося і прив'язалося до гір, з якими не може розлучитися, є багато змішаних подружків, що значною мірою не дозволяє переселятися.

Представник Ради Міністрів гр. Бєлецький стверджує, що нинішня Польща є інакшою, ніж Польща 1939 року, й не терпітиме національного утиску. Руське й українське населення може собі жити на рівних з польським населенням, користатися тими ж правами, що й польський народ.

Гр. директор департаменту хоче з'ясувати, чому в Ряшівському й Люблінському воєводствах вештається стільки банд. Відповідні делегації відповідають, що ці банди мають закордонне походження і місц[еве], але з інших теренів. Ці банди слід було б рішучо усунути військовою силою, і

тоді народ зможе своїм ставленням засвідчити свою лояльність до держави й виконати всі обов'язки. Нам залежить на тому, щоб ми жили якнайкращим співжиттям, оскільки Польща є не такою, якою була 1939 р.

Директор департаменту далі стверджує, що українське й руське населення, яке залишилося, буде тішитися всіма правами нарівні з польським населенням, однак при остаточному рівномірному розселенні може з'явитися потреба, що українське населення ми будемо переселяти на інші терени в державі щоб запобігти малоземельності господарств і забезпечити самозабезпечення. Українське чи руське населення може добровільно створювати свої власні колонії на заході, однак фашистські одиниці, які шкодять державі, будуть кримінально, в рамках держави, переселені.

Далі, гр. директор стверджує, що до руського й українського населення будуть ставитися, як і до польського населення. Кооперативи ви можете засновувати там, де немає інших і де в них є потреба. Амністія охопити усіх, хто відбуває покарання, винних у політичних злочинах до 22 липня 1945 р.¹⁵⁸. Постулати вашого населення будуть виконані після завершення переселення.

Для докладного уточнення певних питань з-посеред поданих постулатів відбудеться також воєводська конференція з делегатами, вибраними всім населенням¹⁵⁹. Цих делегатів повинно обирати все населення, яке залишається в границях держави, й вони мають репрезентувати інтереси цього руського й українського населення перед державними владами.

Якщо йдеться про населення Лемківщини, то воно користуватиметься особливою увагою і опікою уряду з огляду на його ставлення до польського населення під час окупації.

(Михайло Донський)

(Андраш Ян)

Делегація Краківського в-ва

(Дутка Петро)

Копія, машинопис.

Приватний архів Михайла Донського. Пор.: «Аннали СвітовоїФедерації Лемків», ч. 2. — New York, 1975. — С. 177-179.

№ 63

1945 р., липня 27, м. Ряшів. — Лист першого секретаря Воєводського Комітету ПРП у Ряшеві Центральному Комітетові ПРП у справі відозви ряшівського воєводи Е. Клюка до українського населення

Українці не дають полякам, які втекли з-за Сяну, повернутися туди й зібрати збіжжя. Погрожують спалити польський урожай. Військо не в змозі забезпечити врожай — це виключено з огляду на ставлення населення і велику кількість, що обчислюється тисячами, українських банд. Якщо ми не прагнутимемо домовитися з ними, то не зберемо також контингентів, і не може бути й мови про значення там нашої влади.

Листівкою, яку ми збираємося розкидати, ми не зобов'язуємося ні до чого конкретного, але викличемо послаблення і зможемо без кровопролиття розрядити ситуацію й здобути дуже багато, вважаю 90% того, що збираємося. Чекаємо Вашого «placet»^a на листівку¹⁶⁰.

Воєв[одський] секр[етар] ПРП
(Ханиж Станіслав)¹⁶¹

Нижче дописано від руки: Спеціально висилаю «кукурудзяник»¹⁶² за рішенням у справі долученої листівки, бо чекаємо з її видруком. Терміново!

^aДозволяю, схвалюю (латин.).

Оригінал, машинопис.

АНА, VI Відділ, ЦК ПРП, 295/VII-111, арк. 11.

Додаток № 1 ДО УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ, яке проживає на терені Ряшівського воєводства

Польська влада приступила до врегулювання стосунків між польським і українським населенням.

^aДосить уже вбивств і крові! Досить спалених хат і сіл!^a Гинучий фашизм посіяв отруту ненависті між братніми племенами українців і поляків. Споконвічний ворог слов'янських Народів^b використав національні антагонізми, що нагромадилися за давніх санаційних урядів до 1939 року, аби штовхнути брата проти брата, слов'янина проти слов'янина, українця проти поляка.

Він зробив це, щоб послабити спільні зусилля братніх армій: Червоної і Польської., щоб відтягнути годину скону. Для цього він використав українських і польських шовіністів. Розбурхав безглузду, згубну для обох сторін внутрішню боротьбу.

Тисячі польських родин, невинних дітей і жінок стали жертвою українських фашистів — поплічників гітлерівського гада.

Тисячі українських невинних родин впали у помсту від рук польських фашистських банд.

Тисячі садиб, хат і сіл пішли з димом у небо!

^aВ ім.'я чого? Хто в цьому був зацікавлений?^a

Гітлерівський фашистський гад упав, поконаний раз і назавжди, і вже ніколи не підніметься. Увесь світ солідарно виступив проти фашизму. Фашизм уже загинув і буде випалений розпеченим залізом усюди, де ще існують його кубла.

^aУкраїнці!^a Чи ж ви не бачите, куди ведуть Вас українські фашисти?! Чи ж не бачите, що слухаючи тих засліплених божевільних, ви разом із ними ступаєте на край безодні?!

Польська влада закликає всіх тверезомислячих українців порвати з тими злочинними елементами. Не вірте їх брехливій пропаганді. Вони намагаються переконати Вас, що співіснування українського й польського населення є неможливим, що польська влада трактує усіх українців, як ворогів, що єдина мова, якою ми можемо розмовляти, це кулемети

^aУкраїнці!^a Це неправда! Це брехня фашистів — колишніх гітлерівських помічників — які слугують їм ще й досі!

^aВлада нинішньої Польщі, Польщі Демократичної, це не влада санацийної Польщі з-перед 1939 р.^a

Влада Демократичної Польщі не допустить до створення національних чи расових розрізень.

^aВлада Демократичної Польщі ґарантує Вам, українцям, які живуть на польських землях, однакове ставлення нарівні з поляками!^a

Влада Демократичної Польщі закликає Вас до лояльності й підпорядкування Польському Урядові.

^aЛояльні українці, які виконують обов'язки щодо Польської Держави, які віддавна заселяють польські землі, матимуть можливість подати клопотання про отримання польського громадянства й залишитися в Польській Державі^a. Не всі українці підлягатимуть переселенню на Схід.

Але Уряд Польщі в жодному разі не толеруватиме антисупільних, деструктивних і бунтівничих елементів! Дотеперішні стосунки між українським і польським населенням мусять зазнати радикальних змін.

Військо Польське ліквідувало польські фашистські банди, які напали на Вас. Військо Польське так само безумовно переслідуватиме фашистсько-шовіністичні українські банди.

Військо Польське перебрало на себе охорону життя і майна спокійних сільських мешканців, як поляків, так і українців, і не допустить до порушення надалі співіснування польського й українського населення.

Запевняємо Вас, що як Влада, так і Військо Польське не мали наміру й ніколи не виступатимуть будь-яким чином проти спокійного українського населення — навпаки, захищатимуть його від будь-яких банд.

Настає період жнив. Шалені фашистсько-шовіністичні українські елементи погрожують не допустити до збору збіжжя з власної землі поляків, які стільки років спільно жили на цих теренах з Вами. Ці злочинці доходять до погроз спалювати польські врожайі!

^аУкраїнці!^а Проженіть цих кривавих фашистських собак, що дихають зненавистю! Відмежуйтеся від них! Не майте з ними нічого спільного! Не слухайте їхніх фальших і згубних нашіптувань!

^аВ ім'я загального добра, в ім'я добра українців і поляків, Польська Влада хоче закінчити період польсько-української ненависті хоче змінити стосунки між польським і українським населенням на приязне спіжиття, у згоді, в пошануванні прав, релігії і звичаїв^а.

Щодо тих, які складуть зброю, передбачаються ті ж права, яке стосувалися щодо польських банд, які складали зброю — вибачення. Польський Уряд дає їм можливість повернути з поганої дороги.

Від імені Польської Влади закликаю українське населення, яке проживає на теренах Ряшівського воєв[одства], вислати делегатів на спільну конференцію з представниками Польської Влади, Війська Польського, Громадської Безпеки й Політичних Партій з метою узгодити постулати українського населення з Польською Владою, яка започаткувала б період згідного й рівного перед правом співжиття українського й польського населення.

Конференції призначаю: у Любачеві дня 1 серпня 1945 р. о год. 11-тій, у Перемишлі дня 2 серпня 1945 р. о год. 11-тій, у Ліську дня 3 серпня 1945 р. о год. 11-тій¹⁶³

Ці конференції відбудуться у будинках староств.

Закликаю до найчисленнішого прибуття делегатів українського населення, кожної громади, села й ґміни на призначені конференції.

*Ряшівський воєвода
(Е. Клюк)*

^аПідкреслені фрагменти відозви.

^бТак в оригіналі.

Копія, машинопис.

АНА, VI Відділ, ЦК ПРП, 295/VII-111, арк.. 61-61а.

№ 64

1945 р., липня 28^а, м. Люблін. — Меморіал делегації українського населення Люблінського воєводства, опрацьований після конференції у Міністерстві Громадської Адміністрації

Делегація українського населення, яке заселяє східні терени Польської Речі посполитої, східної частини Люблінщини, Ряшівського й Краківського [воєводств] — отримала запрошення Президії Ради Міністрів дня 24 липня 1945 р. на спільне засідання. Після змалювання представниками уряду загального стану суспільно-політичної ситуації перетворень, що відбуваються у нововиниклій відродженій Польщі, а особливо питань, що стосуються українського населення, яке заселяє польські східні терени, після тривалого обговорення цієї справи ми врешті дійшли до таких висновків:

1. Бажаючи покласти край національній ворожнечі й усунути національні антагонізми, що існують частково між двома братніми слов'янськими народами: українцями й поляками, вважаємо, що Уряд Демократичної Національної Єдності^б, як і уряд СРСР і УРСР, вчинив цілком слушно. Запобігаючи повторенню історії санаційних періодів, стоячи на ґрунті творення національної держави, одностайної в національному плані. Для досягнення цієї мети уряд Польської Речіпосполитої спільно з урядом братерського українського народу, урядом УРСР, узгодив план переселення українського населення, яке проживає в межах Польщі, на Радянську Україну, а населення польської національності з СРСР, відповідно до їх побажань, до Польщі.

2. Частина українського населення вже виїхала, частина збирається виїхати, а певна частина збирається залишитися.

а) Той факт, що в деяких місцевостях злочинні фашистсько-реакційні українські банди тероризують українське населення, забороняючи йому покидати польські терени й переселятися на Радянську Україну.

б) Українська реакція в особі буржуазії, куркулів, кліру і їхніх прислужників, з міркувань виключно політично-суспільного характеру не хочуть виїхати до УРСР, а по-друге, збираються створити собі П'ємонт¹⁶⁴ реакційної діяльності як проти Радянської України, так і проти Польської Речіпосполитої, що вони вже нині реалізують шляхом покликання до життя різних реакційних банд (бульбівців, бандерівців з-під стягу УПА). Про те, що характер цих банд є суто реакційним і антидемократичним, свідчить той факт, що УПА блокується з НЗС¹⁶⁵ на спільній платформі боротьби з демократією, боротьби з СРСР і демократичною Польщею.

в) Українське населення, яке заселяє східні границі Польщі, це переважно сільський елемент, який за природою психологічно прив'язаний

до сталого місця проживання. Йому тяжко покинути свою місцевість, тому він збирається залишитися. У зв'язку з проведенням земельної реформи, розрідженням густо заселених теренів і ліквідацією карликових господарств — польський уряд, виходячи виключно з раціонально-господарських міркувань, буде змушений переселити частину українців на західні польські терени. У зв'язку з такою можливістю український селянин напевно вибере ту другу альтернативу, що виїде на Радянську Україну.

г) Частина українського населення, будучи спорідненою з польським населенням спільними подружжями, також збирається залишитися.

д) Частина українських реакціонерів, яка в тій чи іншій формі прислужувалася гітлеризмові чи виступала проти визвольної боротьби народів СРСР, а тому боїться правосуддя народів СРСР і їхньої караючої руки, не хоче виїхати на Радянську Україну.

3. Виходячи з викладеного, делегації українців приходять до таких висновків і рішень:

а) Ужити всіх можливих засобів, включно з уведенням війська, для ліквідації банд, українських і польських, які створюють у країні хаос, дезорганізують політично-господарське життя, перешкоджають спокійній праці селянина і заважають переселенню на Радянську Україну.

б) Щодо українських елементів, які прислужували Німеччині й активно чи приховано виступають проти СРСР — віддати їх до рук правосуддя народів СРСР — або притягнути їх до відповідальності в Польщі.

4. Для решти українського населення, яка не збирається переселятися на Радянську Україну, надати повну рівноправність, нарівні з населенням польської національності.

а) Шкільництво рідною мовою коштом держави у більших скупченнях цієї національності (зрозуміло, що там, де решти українського населення є мало й воно розпорошене в терені, з міркувань державного господарства цього не вдасться реалізувати і для цього розпорошеного населення залишається лише асиміляція).

б) Свобода релігійних визнань.

в) Свобода демократичних об'єднань: кооперативів, культурно-освітніх, спортивних товариств, демократичних партій і т. п.

г) Користання з права земельної реформи нарівні з польським населенням.

д) Українське населення готове переносити всі труднощі нарівні з польським населенням у справі творення демократичної Польщі.

Усі ці постулати можуть бути реалізованими тоді, коли припиниться стан плинності українського населення у зв'язку з переселенською акцією, коли будуть ліквідовані банди української реакції і коли стабілізується ситуація на цих теренах.

Українське населення зі східних теренів Польщі, прагнучи спокійного життя, спокійної позитивної праці — мусить зі свого боку допомогти польській владі в ліквідації банд УПА.

*Голова
української делегації з Люблінщини
М. Королько
Секретар Я. Візерук*

^аДата вручення меморіалу люблінському воєводі В. Руздзі. 2.VIII.1945 р. воєвода переслав меморіал до Міністерства Громадської Адміністрації разом із такою нотаткою: «В додатку пересилаю меморіал, складений делегатами українського населення. У зв'язку зі складеним меморіалом голова делегації гр. Королько Микола отримав повноваження на проведення пропагандивної акції серед українського населення у повітах: Томашівському, Замостському, Білгорайському, Грубешівському, Холмському, Більському й Володавському шляхом організації у цих повітах спеціальних Пропагандивних Комітетів. Оскільки ця акція вимагатиме роз'їздів окремих делегатів, в першу чергу гр. Королька Миколи, прошу призначити на це відповідні грошові суми для покриття пов'язаних із цим видатків». Див. АНА, ПРМ, 2а/23, арк. 37.

^бМає бути: *Тимчасовий Уряд Національної Єдності.*

Оригінал, машинопис.

АНА, Президія Ради Міністрів, 2а/23, арк.. 38-39.

№ 65

1945 р., липня 31, м. п. — Звіт «Ігора», провідника Району V Надрайону ОУН «Холодний Яр», за липень 1945 р.

...^аVI. Переселення.

За звітуючий період видано в терені нібито останню відозву щодо переселення українців на Україну. В цій відозві говорилось, що вільно ще добровільно переїжджати до 31.VII. При самому кінці, постановою польського і українського урядів, продовжили переселенчу акцію на довше. Тут спеціально покликано делегатів всіх сіл, а опісля одного делегата вислано до Ряшева, відтак до Варшави¹⁶⁶. Цим делегатам припоручено вести переселенчу пропаганду між українським населенням, щоб [виїжджало — Є. М.] чи то на схід чи на захід, страшити людей цих, які мають когось з родини при повстанцях, або їм допомагають, насильною евакуацією. Цим самим хочуть спаралізувати наш рух. Таку відозву я долучив скоріше¹⁶⁷.

Через терен переїжджають майже щодня транспортні засоби з переселенцями від Криниці, Горлиць і т. п. Доля переселенців, які їдуть на схід, є іншою від

долі попередніх переселенців¹⁶⁸. В худоб'ячих вагонах цілі транспорти стоять по станціях не раз по дві і більше тижнів, очікуючи якої-небудь машини, щоби поїхати далі. Цих всіх обіцянок про п'ять тонн вантажу, допомогу уряду зовсім не видно. Населення є про все це докладно поінформоване. Під час таких зборів про переселення люди приймали з усмішкою та дотепами на устах делегатів, ставили їм ряд питань про долю переселенців, про їх обіцяні блага, а коли появився з тиха наш пропагандист кричали: «О цей вам і нам правду скаже!» Відвага і завзятість народу у боротьбі з переселенням осягнули найвищих щаблів. Готові навіть стати до збройної боротьби.

I — p

^aПропущено фрагменти звіту, що мають заголовки: *I. Загальна ситуація в терені; II. Українське населення і його ставлення до нас; III. Польська суспільність; IV. Польська демократична держава; V. Польська міліція; VI. Військо Польське.*

Оригінал, машинопис.

ЦА МВС, X/36 (4393), нenum.

№ 66

1945 р., липень, м. Краків. — Звіт Воєводського Управління у Кракові за липень 1945 р. Оцінка ситуації серед українського населення

...^a 2. Українці

Дня 24 липня Бюро Президії Ради Міністрів скликало конференцію¹⁶⁹ українських делегацій із усієї Польщі з тим, щоб вони сформулювали постулати щодо польської влади. У цій конференції брали участь також лемки з Краківського воєводства. За їхнім висвітленням ситуація є такою:

1. Позірна добровільність евакуації на схід поставила лемків у подійно складну ситуацію. Влада, що здійснювала евакуацію, застосувала фактично примус, погрожуючи репресіями тим, хто залишиться. Номінальна засада добровільності наразила їх на репресії з боку українських фашистських елементів, які, в свою чергу, застосовували репресії і погрози щодо тих, хто зголошувався на виїзд на схід. У зв'язку з цим лемки висунули постулат захисту від українських фашистів.

2. Надмірна тривалість акції зруйнувала лемків, які не засіяли полів і тепер голодують, чекаючи транспортів. Голод і нужда штовхають їх на грабунки й крадіжки, що ще більше поглиблює прірву між лемківським і польським населенням.

Постулат: якомога швидше закінчити вивезення тих, хто зголосився на виїзд.

3. Вимагає урегулювання також справа змішаних польсько-лемківських родин.

Постулат: після здійснення перевірки — змішані родини залишити.

4. Якомога швидше закінчити акцію вивезення методом добровільності чи примусу, а частину, що залишиться, зрівняти у правах з польським населенням, уможливити шкільництво і т. п.

Міністерські чинники висловили на конференції думку, що слід усунути непорозуміння між поляками й лемками і надалі не чинити примусу в справі евакуації. У зв'язку з конференцією старостам відповідних повітів були видані необхідні розпорядження.

Послаблення примусу щодо лемків викликало спротив з боку уповноваженого уряду УРСР з питань евакуації українського населення з території Польщі. Уповноважений вимагає цілковитої евакуації лемківського населення, посилаючися на інструкції свого уряду. Справа вимагає централізованого вирішення цього питання.

На думку старост, конфлікти між лемками й поляками настільки великі, що сповільнення акції залишило б у Польщі небажаний запальний осередок.

Пацифікація підгірських теренів, яку зараз здійснюють частини I-ї Польської Армії, винищує бандерівський елемент у лісах, і лемківське населення не буде наражатися на репресії при поданні заяв на виїзд.

Якщо йдеться про деталі акції виселення лемків, то за відомостями за березень місяць ц. р. у Горлицькому повіті загалом було 4.006 руських родин загальною чисельністю 18.120 осіб. До дня 25.7.1945 р. евакуйовано 2.813 українських родин (12.781 осіб). Залишилося вивезти 1.193 родини загальною чисельністю 5.349 осіб. Подальша евакуація наштовхується на великі труднощі з огляду на брак транспортних засобів.

З Новосанчівського повіту виїхало на схід 13.100 лемків, тобто близько половини. Тут акція виселення також зустрічає цілу низку труднощів, найважливішою з котрих є нестача залізничного транспорту.

Делегат УРСР у Новосанчівському повіті надіслав місцевому старості листа, у якому скаржить на брак співпраці польської адміністрації у акції переселення лемків, наводячи низку випадків на підтвердження свого твердження. Воєводське Управління, яке отримало копію цього листа, видало в цій справі відповідні розпорядження новосанчівському старості. Справа була з'ясована¹⁷⁰...⁶

¹⁷⁰Пропущено початковий фрагмент звіту про суспільно-політичну ситуацію і стан безпеки на терені Краківського воєводства.

⁶Пропущено кінцевий фрагмент, що стосується жидівського, словацького населення і фольксдойчів.

Копія, машинопис.

ДА Краків, Воєводське Управління, 905, арк.. 78.

№ 67

1945 р., липень, м. Ряшів. — Звіт І секретаря Воєводського Комітету ПРП у Ряшеві С. Ханжа Центральному Комітетові ПРП за період від 15 червня до 15 липня 1945 р.

...^а **Безпека.** Українське питання надалі залишається невирішеним. Наприклад, дня 13.VII.1945 р. доповіли, що в районі Сянока й Березова проходив загін з 2 тисяч осіб, стверджено, що це бандерівці...^а

^аПропущено фрагменти звіту, що не стосуються українського питання.

Оригінал, машинопис.

АНА, VI Відділ, ЦК ПРП, 295/IX, арк. 39.

№ 68

1945 р., серпня 1, м. Лесько. — Звіт делегата українського населення Лиського повіту Ю. Чолія з конференції у Міністерстві Громадської Адміністрації

I. Ставлення польського уряду до українського населення.

Польський уряд у тісному порозумінні з радянським урядом і в союзі з ним уклали угоду в справі добровільного переселення польських громадян зі сходу на терени Польщі, тобто з Радянського ^аСоюзу^а на захід до Польщі, а української національності, які живуть у кордонах нинішньої Польщі на терени Радянського ^аСоюзу^а, тобто на землі Радянської України.

З метою уникнення будь-яких непорозумінь між польським і українським народом польський уряд займає таку позицію, щоб у його нинішній країні не було більших груп української національності, бо такий стан досі тривав між одним і другим народом.

Польський нинішній уряд зазначив, що не хоче провадити довоєнної шовіністичної політики санаційної держави щодо українського народу, а прагне по-братерськи творити нове життя на нових життєвих підвалинах у демократичних рамках.

На доказ цього нинішній демократичний польський уряд перекреслює, ставить хрестик^б на всіх гріхах одних і інших, учинених до дня 22 липня 1945 р., декретом (про амністію), котра вступить у життя за кілька днів. Уряд Національної Єдності закликає всіх тих, хто ховається по лісах, закликає скористатися з амністії і повернутися на своє місце до праці над відбудовою знищеної воєнною бурею країни.

II. Переселення.

а) Польський демократичний уряд заявив, що переселення є ^адобровільним^а, з тим, що він радить українській національності виїжджати

до Радянського Союзу, на землі Радянської України, де він матиме можливість гарнішого, культурного й економічно-господарського розвитку.

б) Польський демократичний уряд зазначає, що українська національність може так само **«добровільно»** переселитися на терени західної Польщі, з тим, що її трактуватимуть нарівні з громадянами польської національності.

в) Польський демократичний уряд заявив, що українське населення може частково залишитися на місцях і його трактуватимуть нарівні з громадянами польської національності, однак у тому випадку, якби виникла потреба лише з економічних причин переселити її на інші терени в границях польської держави, то українське населення муситиме підпорядкуватися такому розпорядженню.

г) Змішані подружжя трактуватимуть особливо, з тим, що вони зможуть також **«добровільно»** виїжджати на схід чи на захід.

д) Польський демократичний уряд заявив, що всі одиниці^б української національності, які тепер чи згодом співпрацюватимуть чи допомагатимуть у підпільній праці, відповідно каратимуться і влада буде змушена переселяти їх примусово.

III. Запропоновані постулати.

Запропоновані польському урядові постулати українських делегатів наразі не можуть бути реалізовані з тої причини, що проблема переселення іще не вирішена. Ці постулати можуть бути реалізовані відповідно до кількості [осіб] української національності, яка залишиться. Що стосується справи релігії, то українському населенню залишається (право) користатися з релігії за його обрядом. Якби виникли якісь неприємності чи перешкоди в користуванні з релігії, то польський уряд заявив, що не з його вини, бо це були б зловживання місцевої влади.

IV. Питання переїзду.

Деякі делегати домагалися, щоб польський уряд полегшив переїзд українським переселенцям і дав їм можливість забрати з собою 5 тонн різних речей, а не 2 тонни, як було досі, і ця справа, очевидно, буде реалізована.

Закінчення

Представники української делегації висловлюють сподівання, що викладене вище ставлення польського уряду до українського населення і за допомогою всіх присутніх нинішнього дня буде подане до відома всього повіту й дійде до кожного громадянина української національності й увінчається якнайкращими результатами.

Ліське повітове староство стверджує цілковиту вірогідність пунктів, викладених у наведеному звіті, поданих українською і польською мовами

зібранню представників української національності дня 1.VIII.1945 р. у Ліську делегатом української національності Ліського повіту¹⁷¹.

*Делегат української нац[іональності]
(Чолій Юрій)
Повітовий староста
(Павлусевич Тадеуш)*

^{а-а}В тексті помилково: «Уряду».

^бТак у тексті.

^{в-в}Фрагмент тексту, виділений в оригіналі.

Копія, машинопис.

АНА, ГПУ з Евак. у Любліні, 166, нenum.

№ 69

1945 р., серпня 3, м. Горлиці. — Протокол зборів у Повітовому Старостві в Горлицях у справі виселення лемків до УРСР

Збори розпочав повітовий староста магістр Жесьновецький Фр. вступним словом щодо лемківської акції, після чого надав слово віце-старості Л. Мисакові, котрий пояснив, що через продовження лемківської акції і великі труднощі з їх виселенням слід енергійно приступити до співпраці з українською комісією, щоб допомогти їй у переселенні на схід населення, що належить до УРСР.

Через те, що лемківське населення, яке залишається на польських теренах, жодним чином не хоче покидати свої садиби і вдається до всіх способів, щоб залишитися на місці, як також маючи на увазі офіційно заборонений примус виселення, постає питання — яким чином належить діяти і що слід робити, аби, не використовуючи примусу й тиску, вплинути на лемків^а, щоб вони добровільно покинули свої садиби й емігрували на землю своєї батьківщини — на Україну.

Після тривалих дебатів і жвавої дискусії з боку всіх представників зборів, на які під кінець прибули представники української комісії і пор. Данко, ухвалили:

1. Накласти податки на лемківське населення.
2. Визначити контингент і безжально стягати його.
3. Стягати заборговані податки.

З моменту підписання заяви на виїзд усі три вище подані пункти втрачають свою силу, й український громадянин звільняється від усіх повинностей на користь Польської Держави. Наступний пункт:

4. Ті, хто записався на виїзді не виїхав, автоматично перестають бути польськими громадянами, що їм слід дати зрозуміти, пояснивши, що особа, виключена з-під права, наражається на всіляку, може й найбільшу, небезпеку, і таким людям не надто безпечно залишатися у чужій країні.

5. Усе рухоме й нерухоме майно, що залишається після лемків, переходить у власність Держави і його в жодному випадку не можна віддавати чи навіть передавати на той чи інший період громадяниніві непольської національності. У зв'язку з цим слід затримати всі нотаріальні операції з власністю одного лемка щодо іншого.

6. Організувати акцію жнив на ґрунтах, що залишилися після лемків, до якої примусово залучити їх самих за участю війська.

7. До роботи у акції виселення закликати всі партії разом із органами Громадянської Міліції.

8. На день 7.VIII. на год. 10 ранку скликати збори всіх війтів і солтисів, де обговорити й поінформувати, яким чином має провадитися подальша акція переселення лемків¹⁷².

9. Для пропагандивних і лекційних цілей призначити представників партії, які разом із представниками української комісії вирушать у терен і розпочнуть свою діяльність серед лемківського населення.

^аВ оригіналі, всупереч польській орфографії, всюди з малої літери.

Оригінал, машинопис.

АНА, ГПУ з Евак. у Любліні, 166, нenum.

Пор.: Leszek Brzoza. Ewakuacja ludności ukraińskiej z Polski w latach 1944-1946 (maszynopis pracy magisterskiej). — Warszawa, b. d. — S. 113-114, dok. N 4.

№ 70

1945 р., серпня 5, м. Томашів Любельський. — Протокол зустрічі члена української делегації на конференцію в Міністерстві Громадської Адміністрації М. Королька з представниками українського населення Томашівського повіту

Порядок денний:

- 1.Справа українського населення в кордонах Польської Речіпосполитої.
2. Вільні виступи.

До 1. Гр. Королько — повідомив зібранню, що в повоєнний час держави прагнуть того, щоб створювати держави з одностайним національно населенням. Причиною цього є те, що щоб на майбутнє не мали місця різні тертя й національні антагонізми. Отож між урядом Польської Речіпосполитої і урядом СРСР було укладено угоду, щоб українське

населення переселилося до УРСР, а польське населення з СРСР, за його бажанням, до Польщі. Далі повідомив, що система земельної реформи й пов'язана з цим комасація ґрунтів змусит уряд Польської Речі посполитої переселити частину населення на захід, оскільки в цих місцевостях, де частина населення виїхала до УРСР, решта, яка залишилася, є розпорошеною у просторі, отож, якщо вона не хоче денаціоналізуватися, не залишається нічого іншого, як лише виїхати до УРСР. Далі зачитав відозви підпільної^а польської і української організації, демаскуючи їх ганебну роль як реакціонерів і антидемократів¹⁷³. Далі сказав, що польський уряд хотів би знати позицію і ставлення українського населення до Уряду Національної Єдності.

Гр. Умінський — каже, що він тут народився, живе з діда-прадіда і йому тяжко розставатися зі своїм майном, а тому він прагне залишитися на місці.

Гр. Децишин з ґм. Угнів зазначає, що населення цієї ґміни прагне жити в кордонах Польщі й не хоче виїжджати до СРСР. Свої повинності, які накладає на нас польський уряд, український народ виконує охоче й на сто відсотків. З лісовими бандами не співпрацювали й не співпрацюємо.

Гр. Корчинський — віт ґм. Угнів, каже, що на терені Угнова й Тарношина українське населення живе суцільною масою і від нинішньої демократичної Польщі ми повинні отримати школу з рідною мовою.

Гр. Пістун — каже, що певного разу взимку на нього, як солтиса громади Диниська, напала банда, яка говорила по-польськи. Тоді в селі забрали 17 штук свиней і 12 коней. Його самого забрали до іншого села, скинули з нього взуття й відпустили додому, заборонивши будь-кому говорити про це.

Гр. Корчинський — просить польський уряд, щоб решті українського населення дали можливість залишитися в кордонах Польщі, а ми обіцяємо, що покладені на нас обов'язки виконуватимемо з готовістю і сумлінно. Там, де українське населення творить суцільну масу, щоб уряд надав українську школу.

Гр. Королько — подав, що від виїзду до СРСР звільняються: родини, споріднені з польським населенням, родини, прив'язані до свого місця перебування, особи, задіяні в антидемократичному русі. Остання категорія людей хоче у східних кордонах польської держави створити собі П'ємонт своєї реакційної і антидемократичної діяльності як проти СРСР, так і проти демократичної Польщі. Далі висловив пропозицію про заснування повітового комітету українського населення, який був би зв'язковим українського населення з державною владою в питаннях, що стосуються українського населення. Присутні одногосно висловилися за утворення такого комітету. Комітет складатимуть по одному представникові з кожної ґміни¹⁷⁴.

“В оригіналі “podpolnej”. По-польськи мало бути “podziemnej”.

Копія, машинопис.

ДА Люблін, Воєводське Управління, Суспільно-Політичний Відділ, 55, арк. 19-21.

№ 71

1945 р., серпня 6, м. Любачів. — Звіт районного представника Тимчасового Уряду Національної Єдності ПР з питань евакуації українського населення з Польщі в Любачеві головному представникові з питань евакуації Ю. Беднажеві про зустріч із делегатом українського населення Любачівського повіту на конференцію в Міністерстві Громадської Адміністрації А. Назаревичем¹⁷⁵

Довірчо

Повідомляю, що дня 3 серпня ц. р. в Любачеві в Будинку Культури відбулися збори вїтїв, солтїсїв і представникїв українського населення Любачівського повіту за участю районних представникїв з питань евакуації як з польського, так і з українського боку, представникїв влади й місцевих установ та населення.

Збори відкрив любачівський віце-староста, після чого надав голос мені. У кількох словах я порадив зібраним українським делегатам, щоб українське населення обов'язково покинуло терен Любачівського повіту й переселилося до УРСР, пояснюючи при цьому, що українське населення може розраховувати на підтримку з боку влади в справі евакуації, натомість не може розраховувати на вигадані мрії про пересунення кордону, толерування їхніх порушень або ж підтримку їхнього прагнення залишитися в межах Любачівського повіту. З усією силою я підкреслив обов'язковість переселення українського населення до УРСР.

Представник українського населення Любачівського повіту Назарович зачитав зібраним реферат з конференції, що відбулася в Міністерстві Громадської Адміністрації у Варшаві, а також постулати українських представникїв, висунуті на цій конференції, зокрема постулати в справі українських шкіл, часткової автономії чи трактування українського населення нарівні з польським населенням, обіцяючи незабаром оголошення амністії для українських злочинців.

Обіцяне Назаревичем оголошення амністії українці^a зустріли з піднесенням.

Далі голова зібрання віце-староста Густав дав можливість висловитися вїтам, солтїсам і представникам українського населення на тему питань безпеки, співжиття польського й українського населення на терені повіту, а також евакуації українського населення з терену Любачівського повіту.

З висловлювань керівників ґмін і громад можна зробити висновки про бажання і прагнення польського суспільства до безумовної евакуації українського населення з терену Любачівського повіту до УРСР.

Кілька керівників ґмін за апелювали до влади про безумовне припинення у деяких місцевостях повіту сваволі українського населення, яке жодним чином не підкоряється розпорядженням польської влади, вже кілька місяців як припинило контакти зі світом, керує в селах на свій розсуд і за допомогою зброї не допускає до сіл польського населення, а при нагоді грабує поляків, погрожуючи при цьому виселити поляків.

Частина українського населення висловила бажання підпорядкуватися розпорядженням влади й висловила бажання на співпрацю з поляками в розумінні стосунків з-перед 1939 р. Ця частина сіл становить 15% загальної кількості українських сіл.

Представники українського населення у своїх висновках висловили безумовне рішення українців залишатися в кордонах польської держави й надалі співпрацювати з поляками.

Один із представників кс. Іванусик¹⁷⁶ із села Суха Воля заявив, що українське населення не виїде, бо, як доходять чутки, советська влада заарештовує там духовенство гр[еко]-кат[олицького] обр[яду], і навіть буцімто заарештувала гр[еко]-кат[олицького] архієпископа¹⁷⁷.

У відповідь уповноважений УРСР Пиліпай заявив, що в цій справі не може дати відповіді, оскільки йому нічого не відомо про те, буцімто советська влада заарештувала духовних, натомість має докази у формі листів, які стверджують, що українцям, які виїхали на територію УРСР, ведеться добре.

Доповнюючи цю заяву, другий представник української комісії заперечив докази кс. Іванусика і його твердження.

Назагал українське населення не має наміру виїжджати до УРСР, однак із кожним днем щоразу більше видно пожвавлення в українській комісії, індивідуальні виїзди до УРСР, і навіть збираються групи на виїзд.

На закінчення мого звіту повідомляю, що на терені Любачівського повіту представники української комісії влаштовують низку масових агітаційних зібрань за співучасті представників місц[евого] Представництва.

*Районний представник ПР
з питань евакуації в Любачеві
(підпис нерозбірливий)*

^aУ тексті всюди з малої літери.

Оригінал, машинопис.

АНА, ГПУ з Евак. у Любліні, 106, нenum.

№ 72

1945 р., серпня 16, м. Москва. — Угода між Польською Річчюпосполитою і Союзом Радянських Соціалістичних республік про польсько-радянський державний кордон

Президент Крайової Національної Ради Польської Речіпосполитої і Президія Верховної Ради Союзу Радянських Соціалістичних республік, прагучи врегулювати питання державного кордону між Польщею і Союзом РСР у дусі приязні і згоди, постановили з цією метою укласти цю угоду і призначили своїми уповноваженими:

Президент Крайової Національної Ради Польської Речіпосполитої — голову Ради Міністрів Тимчасового Уряду Національної Єдності Едварда Осубку-Моравського,

Президія Верховної Ради Союзу Радянських Соціалістичних республік — заступника голови Ради Народних Комісарів і народного комісара закордонних справ СРСР В. М. Молотова, котрі, після обміну своїми повноваженнями, визнаними складеними в належній формі і в повному порядку, погодилися на такі постанови:

Стаття 1

Відповідно до рішення Кримської конференції встановити державний кордон між Польською Річчюпосполитою і Союзом РСР уздовж «лінії Керзона», з відхиленням від неї на користь Польщі в деяких районах від п'яти до восьми кілометрів, згідно з доданою картою в масштабі 1:500.000, відступаючи Польщі додатково:

а) територію, розташовану на схід від «лінії Керзона» до ріки Буг і ріки Солокія, на південь від міста Крилів, з відхиленням на користь Польщі, що не перевищує тридцяти кілометрів;

б) частину території Біловезької пущі на відтинку Немирів-Ялівка, розташованого на схід від «лінії Керзона», включно з Немировом, Гайнівкою, Біловежею і Ялівкою, з відхиленням на користь Польщі, що не перевищує 17 кілометрів.

Стаття 2

Згідно зі звучанням статті першої державний кордон між Річчюпосполитою і СРСР пролягає уздовж такої лінії:

від пункту, розташованого близько 0,6 км на південний захід від джерела ріки Сян, на північний схід у напрямку джерела ріки Сян, і далі з течією ріки Сян, серединою її течії до пункту, розташованого на південь від місцевості Соліна, далі на схід від Перемишля, на захід від Рави-Руської до ріки Солокії, звідти уздовж ріки Солокії й ріки Бугу на Немирів-Ялівку, залишаючи на польському боці згадану в статті першій частину території Біловезької пущі, і звідти до стику кордонів Польської Речіпосполитої, Литовської РСР і Східної Пруссії, залишаючи на боці СРСР Гродно.

Розмітка в терені кордонів, згаданих у цій статті, буде виконана змішаною польсько-радянською комісією з осідком у Варшаві, яка збереться не пізніше, як за 15 днів після обміну ратифікаційними документами.

Стаття 3

Аж до остаточного вирішення територіальних питань при мирному врегулюванні частина польсько-радянського кордону, прилегла до Балтійського моря, згідно з рішенням Берлінської конференції пролягатиме уздовж лінії від пункту на східному узбережжі Гданської затоки — на доданій карті — на схід, північніше від міста Браунсберг-Гольдап^а до пункту, в якому ця лінія співпадає з лінією кордону, описаною у статті другій цієї угоди.

Стаття 4

Ця угода підлягає ратифікації, яка повинна відбутися якомога швидше¹⁷⁸. Угода вступає у дію від моменту обміну ратифікаційними документами, яке відбудеться у Варшаві.

Складено в Москві 16 серпня 1945 року в двох примірниках, кожен польською і російською мовами, при чому обидва тексти мають однакову силу.

За уповноваженням

президента

Крайової Національної Ради

Польської Речіпосполитої

Е.Осубка-Моравський

За

уповноваженням

Президії

Верховної Ради

Союзу

Радянських

Соціалістичних республік

В.М.Молотов

^аМова про міста Бранєво і Гольдап.

“Dokumenty i materialiy...”, t. VIII, s.580-581.

№ 73

1945 р., серпня 17, м. Ряшів. — Звіт І секретаря Воєводського Комітету ПРП у Ряшеві С. Ханижа Центральному Комітетові ПРП за період від 15 липня до 15 серпня 1945 р.

...^а**Українське питання:** після повернення делегатів українського населення з Варшави¹⁷⁹, де в них розвіяли рештки надії на залишення їх на теренах, які вони жосі заселяли по польський бік, після того, як до відома українців донесли результати згаданої конференції — бандерівські загони

посилили свою активність і стали дуже прикрими на прикордонних теренах. Мали місце численні випадки масових убивств, пожеж і сутичок з міліцією і військом за участі артилерії і танків та значних сил. Про тенденції, наявні серед українського населення і навіть українських банд свідчить перебіг зустрічі керівника ДУГБ з Ліська, товариша повітового секретаря ПРП й інших делегатів польського населення з комендирами бандерівських загонів, під час якої командири бандерівських загонів від імені українців, які живуть на польському боці, заявили, що українське населення, яке живе по польській бік кордону, охоче зобов'язуються віддавати контингенти збіжжя і м'яса за умови, що питання переселення українського населення на схід не ставитиметься так категорично¹⁸⁰.

За отриманими відомостями, в українських громадах банди УПА організовують мітинги, на яких закликають населення збирати контингенти, які передадуть польській владі. Як виявляється, українці не виявляють своєї агресивності й першими не атакують поляків, за винятком спорадичних випадків, натомість більші жертви й сутички трапляються тоді, коли їх намагається атакувати польська сторона. Останнім часом, щоб унеможливити Військові Польському розквартирування у будівлях фільварків, спалено майже всі двірські споруди в Ліському повіті.

Уважаємо, що тактика безумовного виселення усього українського населення є невідповідною і в результаті завдає нам непомірних матеріальних втрат. Ставлення Війська Польського на цих теренах до українського населення дуже залишає бажати кращого.

Українське питання є справою терміною, пекучою і найважчою на терені Ряшівського воє[водства]. Жотеперішні вирішення цього питання слід охарактеризувати як непродумані дії, що завдають нам шкоду, якої, при іншому вирішенні цього питання, ми могли б успішно уникнути^{181...⁶}

^aПропущено початкову частину, що містить звіт про роботу Відділів: Організаційного, Професійного, Земельного, Пропаганди, Особового і Промислового ВК ПРП.

^bПропущено кінцевий фрагмент, що стосується безробіття на терені Ряшівського воєводства.

Копія, машинопис.

АНА, VI Відділ, ЦК ПРП, 295/IX-290, арк. 47.

№ 74

1945 р., серпня 20, м. Москва. — Депеша прем'єра Тимчасового Уряду Національної Єдності Е. Осубки-Моравського голові Ради Народних Комісарів УРСР М. Хрущову у зв'язку з продовженням угоди від 9 вересня 1944 р.¹⁸²

Підтверджую продовження угоди про репатріацію до першого листопада (1945 року).

Осубка-Моравський

Оригінал, телеграфний бланк. Мова рос.

ЦДАЖР, Секретаріат Голови Ради Народних Комісарів УРСР, ф. 2, оп. 7, том. 3, спр. 1746, арк. 20.

№ 75

1945 р., серпня 20, м. Новий Санч. — Лист новосанчівського повітового старости Ю. Лобуза до Суспільно-Політичного Відділу Воєводського Управління у Кракові з відповіддю на закиди районного уповноваженого уряду УРСР у Новому Санчі м-ра І. Кукоби щодо евакуації українського населення з Польщі

На доручення від дня 11.VIII.1945 Ч. СП. № I/3/10/45 — у зв'язку з закидами щодо ставлення місц[евої] польської влади до евакуації українського населення з терену Новосанчівського повіту, висунутими представником уряду УРСР гр. Кукобою дня 5.VIII. ц. р. Ч. 103.5., повідомляю таке:

Ставлення уповноваженого уряду УРСР з питань евакуації у Новосанчівському повіті м-ра Кукоби до польської державної влади можна окреслити як надто суддівське й одностороннє, а поза тим у багатьох випадках своїми зарозумілими діями і ставленням до представників польської державної влади образливе не лише для особистої гідності репрезентанта уряду в повіті (старости), але й як зневажливе для авторитету уряду ПР.

Вищезгаданий на конференції дня 14.V. ц. р. у своєму кабінеті у присутності військового коменданта полк. Наґаткіна і його заступника підполк. Ставчанського, начальника Пов[ітового] Управління [Громадської] Безпеки, капітана совєтської Прикордонної Охорони, районного представника польського уряду Досьлі й мого заступника, заявив мені, що польська влада здійснює свого роду саботаж, який слід припинити силоміць — розлючений, він бив кулаком по столу, вигукуючи: «я не допущу до того,

щоб евакуація могла продовжуватися два роки, бо це б використали бандерівці й аківці». ...^a

Стверджую, що апарат державної і самоврядної адміністрації послідовно співпрацював у евакуації лемківського населення. Якщо в окремих громадах трапилися випадки надання земельних ділянок, які залишилися після українських родин, які виїхали, українським родинам, що не виїхали — то це зробили солтиси даних громад на власний розсуд.

Закиди, що останнім часом провадиться пропаганда за невиїзд лемків, які вагаються щодо виїзду на Україну, а зокрема, що цим займаються офіцери польської Прикордонної Охорони на терені ґміни Мушина, неправдиві й не підкріплені жодними доказами. Мушу ствердити, що польська влада, як цивільна, так і військова, прагнула б, щоб лемківське населення узагалі покинуло терен повіту.

Командувач Району Прикордонної Охорони повітів Ясло, Горлиці й Новий Санч навіть має ідею виселення лемківського населення з прикордонної території.

Я збираюся особисто скористатися з наданих мені повноважень про усунення з прикордонної смуги, відповідно до ст. 11 розп[орядження] президента ПР від дня 2.XII.1927 р. Про кордони Держави — Відомість Законів ПР № 11, ст. 83 у формі повідомлення мін[істра] внутр[ішніх] справ від дня 22.I.1937 р.¹⁸³.

Водночас підкреслюю, що мені неодноразово довелося ствердити такі факти, що працівники Районного Представництва УРСР ведуть таку агітацію за виїзд лемківського населення, що це поляки намагаються виселити лемківське населення, тоді як самі хочуть перекинути відповідальність за виїзд лемківського населення на поляків — і водночас застосовують таку поведінку, яка змушує лемківське населення до виїзду.

Згадані факти терористичних актів, як, наприклад, вибух гранати дня 1 серпня ц. р. на станції Новий Санч і поранення унаслідок цього вибуху однієї особий 3 корів, не були наслідком діяльності польського населення, оскільки цю гранату кинув п'яний советський солдат. Закиди, висунуті м-ром Кукобою щодо арешту радянських громадян, не відповідають правді, зокрема щодо арештів, не узгоджених з Районним Представництвом.

На терені ґміни Мушина лемки стріляли в польського солтиса, який виконував свої обов'язки в селі Ястшембик — у зв'язку з цим командувач Прикордонної Охорони вислав підрозділ чисельністю 1[офіцер] + 20 [солдатів], які забрали зброю у 16 українців.

Щодо закиду затримання коней осіб, які їхали з сіном у селі Ястшембик, побиття цих людей солтисом, заявляю, що таких фактів не було, а якщо йдеться про заборону забирати сіно мешканцям уже покинутих лемківських сіл, то вважаю, що солтиси слушно не дозволяють забирати сіно — українці,

які чекають на виїзд на залізничній станції у Новому Санчі, не мають права розпоряджатися цим покинутим майном.

Підсумовуючи свої спостереження, щодо способу здійснення евакуації лемківського населення з довіреного мені повіту й співпраці між Представником УРСР і польським Представником, а також співпраці між мною, як репрезентантом уряду й шефом громадської адміністрації, наголошую, що з мого боку й боку підпорядкованого мені апарату самоврядної адміністрації, як і Районного Представництва польського уряду, було якнайбільше прагнення до згідного й лояльного виконання угоди, укладеної між Польським Тимчасовим Урядом і урядом УРСР. Районне представництво УРСР, маючи в своєму розпорядженні всі технічні й фінансові засоби, виконувало постанови угоди на власний розсуд і в багатьох випадках не рахувалося зі слушними вимогами нашого Районного Представництва. Лемківське населення, як те, що виїжджало, так і те, яке не виїжджало, відчуваючи підтримку Районного Представництва УРСР, а також советської військової влади й советської Прикордонної Охорони, не виконувало розпоряджень польської влади, що базувалися на польських приписах, яким це населення підпорядковувалося до моменту виїзду, а решта лемківського населення має і надалі виконувати ці приписи.

Закиди, викладені в останньому листі районного представника від дня 5 серпня ц. р. Ч. 103, не відображають фактів невідповідної поведінки Районного Представництва, і всю відповідальність за недоліки, пов'язані з такою складною проблемою евакуації — намагаються скинути на польську державну владу¹⁸⁴.

Попри згадані закиди, я постановив видати такі розпорядження:

1) Виселити з прикордонної смуги українське населення, що каралося як за політичні, так і за карні злочини.

2) негайно видати розпорядження управам ґмін про негайне стягнення натуральних повинностей з українського населення (збіжжя, худоба, молоко), яке не виїжджає до України.

3) За посередництвом адміністративних і суспільно-політичних чинників (управи ґмін і політичні партії) вплинути на лемківське населення, що залишилося, аби воно добровільно виїжджало на Україну, а в разі, якщо українське населення не послухає заклику управ ґмін чи політичних партій щодо виїзду на Україну, я застосую всі примусові засоби, якими володію, як шеф громадської адміністрації.

*Повітовий староста
Юзеф Лабуз*

¹⁸⁴Пропущено фрагмент листа, що містить детальну й широку полеміку старости Юзефа Лабуза з закидами м-ра Кукоби, які переважно стосувалися недостатньої кількості підвод для перевезення майна переселюваного лемківського населення,

запізнення у подаванні залізничних вагонів, реквізиції худоби в навколишніх селах солдатами ВП з охорони військового санаторію в Криниці, спроби вивезення лемками церковного дзвона й протипожежного устаткування з Криниці.

Оригінал, машинопис.

ДА Краків, Восводське Управління, 1082, арк. 572-582.

№ 76

1945 р., серпня 27, м. Люблін. — Відозва люблінського воєводи В. Пузги до українського населення у справі акції переселення до УРСР¹⁸⁵

ВІДОЗВА до українського населення

Історичні змагання з гітлерівським наїзником збратали всі слов'янські народи. Засіяна штучно між польським і українським народами ненависть не видала овочів. Усталені побідоносною війною державні границі дають кожному народові змогу свобідного розвою власній батьківщині.

Узглянено зарівно волю українського народу до об'єднання; має він змогу повного життя й розвою в будуччині в Українській Республіці.

У висліді порозуміння між народами польське населення повертає з земель Української Республіки до Польщі, а українське населення, замешкале на польських землях, має змогу переселитися на терен Української Республіки.

В цілі дання Вам допомоги у переселенню разом з майном й охорони перед терористичними бандами злочинних елементів, які добиваються заколотити завдання переселення, приділяється до її безпеки військові відділи, які опікуватимуться Вами аж до державної границі Української Республіки.

Забезпеченню підлягають всі транспорти до залізнодорожних станцій й охорона поїздів.

Про дальший Ваш транспорт, його безпеку і приміщення надалі старатимуться власті Української Республіки.

Воєвода: (-Пузга)

Оригінал, друк, формат 19,5 x 28 см.

Український Архів у Варшаві.

№ 77

1945 р., серпня 31, м. Сянік. — Звіт районного представника Тимчасового Уряду Національної Єдності ПР з питань евакуації українського населення з Польщі в Сяноку Т. Вісньовського головному представникові з питань евакуації Ю. Беднажеві за період від 15 до 31 серпня 1945 р.

В останньому звіті, надісланому Гол[овному] Представництву в Любліні дня 14.VIII. ц. р., я доповідав про посилену переселенську акцію на місц[евому] терені. Фактично було дуже багато заяв із західних і центральних ґмін Сяніцького і Коросненського повітів. У липні й у першій половині серпня опрацьовано чотири громади, складено описи майна, однак дюдї зволікали з виїздом, прохаючи затриматися до часу зібрання хоча б частини збіжжя, обґрунтовуючи це тим, що не мають хліба на дорогу. Український уповноважений, йдучи назустріч цьому проханню, продовжив термін виїзду на короткий час. Однак, коли наближався цей термін, одна з громад попросила про подальше продовження терміну й до нинішнього дня, попри використання ріхних способів схилити їх до виїзду, досі не виїхала. Такий стан можна пояснити хіба що пропаґандивною акцією з боку т. зв. «бандерівців», загони яких діють зараз із особливою силою, підходячи навіть під Сянок, палячи й нищачи майно поляків, усуваючи польських репатріантів, поселених на господарствах, покинутих евакуйованими до УРСР. В одному випадку спалено близько 60 будинків у селі, населення якого виїхало до УРСР. Акція Війська Польського проти цих банд є досить слабкою.

На конференції, яка відбулася у місц[євого] старости, спільно з шефом ПУГБ, комендантом ГМ і війтами ґмін Сяніцького повіту дня 28 ц. м., староста довірчо повідомив нам про плановану широкомасштабну акцію пацифікації, яку має здійснити Військо Польське на терені повітів Сянік, Лісько й Перемишль. У цей час має бути застосований певного роду примус у справі евакуації українського населення. Так само інакше, ніж про це сказано в угоді від 9.IX.1944 р., має трактуватися питання натуральних поставок евакуйованих, організація евакуації і питання вантажу, який дозволено вивозити. Ці питання, кажуть, уже погоджено між представниками ПР і УРСР.

Оскільки я досі не отримав жодних інструкцій у цій справі від головного представника, прошу видати відповідні рекомендації з цього питання.

*Районний представник
ТУПР з питань евакуації
Тадеуш Вісньовський*

Оригінал, машинопис.

АНА, ГПУ з Евак. у Любліні, 162, нenum.

1945 р., серпень. — Відозва Проводу ОУН у Польщі «До українців поза лінією Керзона у справі переселення»

У середині серпня ц. р. в Москві підписано польсько-советську угоду про східні кордони польської держави¹⁸⁶. На підставі цієї угоди понад мільйон українців іще залишилися на території польської держави. Українське населення заселяє переважно Холмщину уздовж Бугу над Солокією. Деякі групи польського суспільства, шовіністично настроєні до українців, прагнуть до того, щоб раз і назавжди покінчити зі справою української незалежності в Польщі й, використовуючи советську угоду про репатріацію поляків і українців, хочуть усунути нас із рідної землі.

Ці групи бажають скористатися з доброї нагоди й покінчити з українською меншиною в себе. Це, водночас, дозволяє полякам дешевим коштом поширити свої володіння на українських землях.

Вони, таким чином, стали б виключними володарями врожайних українських земель. Задля цього поляки вдаються до різних засобів, лякають нас великими масовими облавами, примусовим виселенням без дозволу забрати з собою своє майно, розміщенням великих частин війська на українській території. Де ці методи не допомагають, вони застосовують суворіші: часті напади міліції і штурмівок, напади озброєних банд, провокації, арешти, побиття й убивства, а також нищення українського добра.

У цій ганебній справі їм допомагають советські частини НКВД. Підставою для виселення українців з Польщі слугує польсько-советська угода про репатріацію (повернення на батьківщину) українців і білорусів з Польщі, а поляків з СРСР. Переселення на підставі цієї угоди має закінчитися до дня 1 листопада ц. р.

У згаданій угоді немає жодного слова про примусове виселення вказаних національностей, навпаки, у ній виразно сказано про їх свободу [вибору].

На конференції, яка нещодавно відбулася у Варшаві, уряд виразно заявив, що переселення є добровільним і нікого не будуть змушувати до виїзду за лінію Керзона, тобто до СРСР, а до українців, які залишаться на території Польщі, уряд ставитиметься нарівні з поляками¹⁸⁷. Такою є позиція нинішнього польського уряду, і така позиція повоєнних демократій.

Коли на конференції різних народів, скликаній в ООН говорили про допомогу для еміграції, то всі ліві делегації радили не допомагати емігрантам, щоб змусити їх повернутися на батьківщину. Однак конференція більшістю голосів ухвалила не чинити такого тиску на еміграцію, а надати їй повну свободу повернутися на батьківщину чи

залишитися за рубежем. Зміни цієї засади у практиці ми бачимо в діях великих держав. Ми були свідками експозе міністра закордонних справ Англії Бевіна, в якому він говорив про велику польську еміграцію і польську закордонну армію. Щоправда, він радив їм повернутися на батьківщину, однак там не було й слова про будь-який примус. Міністр Бевін згадав також про 4 млн. поляків у СРСР, про яких сказав, що невідомо, повернуться вони до Польщі чи ні.

Якби було примусове переселення, то англійський міністр закордонних справ не сумнівався б у їхньому поверненні на батьківщину.

Не можна навіть уявити собі іншого трактування цих нинішніх справ. З огляду на таку ситуацію ми, українці в Польщі, маємо повне право думати про нашу долю і долю нашої Вітчизни.

Землі, на яких ми живемо, ми вважаємо нашою територією, землею наших предків — нашою Вітчизною. Ми не прийшли сюди як жебраки. Ця земля зрошена кров'ю наших славних предків, на цій землі керували князі: Володимир Великий, Роман Галицький, король Данило та інші. На цій землі ми пережили панування Австрії і старої Польщі Пілсудського. Ми маємо всі права залишитися на власній землі й тоді, коли вона тимчасово належить польській демократичній державі. Ми не покинемо цієї землі, тому що не хочемо спричинити зменшення українського стану посідання на заході. Ми не хочемо проводити наш західний кордон по лінії Керзона з різними відхиленнями, етнографічною границею, яка вже й так протягом століть значно посунулася на Схід.

Наша позиція є виразною і недвозначною. Своєї землі ми не покинемо, не зважаючи на ситуацію, ані під впливом жодних погроз чи репресій. В обороні власної землі ми витримаємо ще провокації, переслідування. Навіть якби на наших теренах запанувала тиранія, якби в нас відібрали наші садиби й спалили наші будинки, то й тоді ми б жили в землянках і лісах.

Ми дотримуємося засад *«Воля Народом і Людині»*, визнаємо польську державу у її етнографічних межах. Ми хочемо спокійно жити з усіма народами, в першу чергу з поляками, в країні, у якій тимчасово опинилися. Українське населення не є кровожерним, і криваві сусідські порухунки не є його ідеалом, однак український народ не дозволить порівнювати себе з жидами. Одним словом, не дозволить безкарно нищити себе короткозорій політиці чи деяким шовоністичним особам і безвідповідальним бандам. Польська спільнота повинна усвідомлювати, що всі безпідставні напади, терор, провокації, які використовують проти нас, аби змусити до виїзду, будуть відбиті силою.

Здоровий глузд народу наказує кожному свідомому українцеві не покидати добровільно свою рідну землю, бо хто її покидає, той чинить злочин проти своєї Вітчизни.

Наше національне гасло: на своїй землі не поступатися, а боронити її всіма силами, хоч би навколо нас залишилися згарища й руїни¹⁸⁸

Серпень 1945 р.

СВІДОМІ УКРАЇНЦІ

Засвідчена копія, машинопис.

ЦВА, Генеральний Штаб ВП, IV.III, т. 460, арк. 414-415.

№ 79

1945 р., вересня 3, м. Ряшів. — Звіт II секретаря Воєводського Комітету ПРП у Ряшеві Я. Каплінського Центральному Комітетові ПРП. Інформація про початок виселення українців

...^aСьогодні розпочалося виселення українців^b. Поки що знаю лише про Перемиський повіт. Там діє 9 Дивізія. Сьогодні виїжджали з другої ґміни. Одного застрелили, коли втік з зброєю до лісу. У Бірчі була сутичка з бандою, 50 здалися в полон (усі були озброєні)¹⁸⁹. Староста дуже незадоволений, що військо не погоджує з ним. Прибулі зі сходу поляки пробують накидатися на частину речей, залишених українцями. Трапляються гострі конфлікти.

^aПропущено фрагмент тексту про з'їзд Народного Об'єднання і діяльність Союзу Селянської Самодопомоги.

^bУ тексті з малої літери.

Копія, машинопис.

АНА, VI Відділ, ЦК ПРП, 295/IX-290, арк. 67.

№ 80

1945 р., вересня 6, м. п. — Інструкція «Тіса», провідника Району II Надрайону ОУН «Холодний Яр» командирам СКВ¹⁹⁰ у зв'язку з початком примусового виселення ВП українського населення з Польщі до УРСР

Друже ^aГрушка!^a

I. З огляду на розпочату переселенчу акцію належить в терені зарядить наступуюче:

1. Всі працівники остаються на своїх місцях та виконують працю.
2. Приспішити стягання збірки харчеприпасів.
3. Населення молотить та вже ховає зерно.
4. В часі як польське військо в'їжджатиме в село нехай нарід втікає з живим та мертвим інвентарем.

5. Стягнути та скошарувати СКВ, яким дати вказівки про карність, дисципліну і т. п. Всяких анархістів буде каратися гостро, тому належить їм вказати на це, які є обов'язки вояка.

6. До переселення недопустити. Вказувати людям тих переселенців, які сидять по різних станціях і просять куска хліба, примирають з голоду. Польське військо, яке буде змушувати до переселення, треба бити без огляду на жертви. До боротьби поставити весь нарід.

На вбитих поляках лишати картки з написами: «Згинув від оборонної руки тих, які берегли їх перед неминучою смертю. Ми хочемо жити з Вами в згоді і працювати для спільного добра в одній державі. А Ви самі довели до цього стану!».

Це подати всім до відома, щоби кожний міг таку картку написати.

Будувати криївки.

⁶Це акція перехідна і за всяку ціну вдержати її.⁶

Населенню подати до відома, щоб не виїжджало. Хто добровільно підписує заяву (а навіть і примусово) осуджувати, як зрадника і так з ними поступати. Кожне село здавати з боєм і то завзятим!!!

Недопустити до переселення, як попалять хати, будемо будувати колиби чи сидіти в лісах.

II. Пересилаю клички від 16/9-30/9.

III. Ви залишаєтесь на місцях, та провадите працю так як дотепер, навіть в найгірший час.

Це рівнож відноситься до всіх інших референтів

IV. В терені робити великий шум у зв'язку з переселенням

год. 17¹⁵

Героям Слава!

*Tico*¹⁹¹

^{a-a} В тексті документа псевдо дописане від руки в місце, позначене крапками.

«Грушка» - прізвище й посада невідомі.

⁶ Фрагмент тексту підкреслений.

Копія, рукопис.

ЦВА, Головне Політико-Виховне Управління Війська Польського (далі ГПВУ ВП), IV.112, т. 326, арк. 215-217.

№81

1945 р., вересня 7, м. Перемишль. — Петиція Міжпартійної комісії Перемиського повіту міністрові закордонних справ ПР у справі виправлення польсько-радянського державного кордону в районі Перемишля

Міжпартійна комісія на засіданні дня 7 вересня ц. р. ухвалила подати через відповідні чинники до Гр. Міністра Закордонних Справ петицію про

врахування політичних і економічних потреб міста й Перемиського повіту. Вона стосується приєднання певних громад, приналежних до давнього Перемиського й Добромильського повітів.

1) Лінія Перемишль-Добромиль-Хирів-Коростенко-Заґуж — це шлях, що з'єднує всю підкарпатську залізничну лінію з нашими господарськими центрами в Шльонську й новоповернених землях. Ця лінія на короткому відтинку від Нижанковичів до Устянової знаходиться на теренах Української Республіки й безпосередньо прилягає до границь Перемиського повіту. Її приєднання жодним чином не порушить території, передбаченої угодою між Польщею й СРСР, що складає 1-30 км. Брак цієї лінії значною мірою унеможлиблює сполучення міста й повіту з західними теренами, що сповільнюватиме розвиток міста. Населення колишнього Добромильського повіту, і навіть усього Підкарпаття, завжди тяжіє до Перемишля, цього найбільшого міста на південно-східних кордонах нашої держави, тут воно задовольняє всі свої культурні й господарські потреби.

2) В одній з громад, що належить до колишнього Перемиського повіту, уже в 1939 р. бурили свердловини з метою пошуку природного газу. У цій громаді (Ходновичі) знаходиться джерело підземного газу значної ємності, якого б вистачило для задоволення промислових потреб не лише Перемишля, а й віддаленіших околиць. З цією метою уже здійснені значні інвестиції.

3) Нинішній кордон через виключення під Медицькими Халупками закінчення шляху, що веде від Стібна до асфальтованої дороги Медика-Перемишль, унеможлиблює використання цього шляху кількома громадами й відрізає в них єдину можливість доїзду до Перемишля. Тому конче потрібно пересунути кордон на цьому відтинку принаймні на 2 км.

4) Станція Медика могла б бути митною і перевантажувальною станцією у польсько-радянських торговельних стосунках і для цього надавалась би краще, ніж велика залізнична станція Перемишль, що знаходиться в самому центрі міста, хоча б із огляду на безпеку.

Подаючи ці обґрунтування — Міжпартійна Комісія просить про врахування потреб Перемиського повіту.

*Голова Міжпартійної Комісії
Юзеф Лазарчик*

“Nowe Horyzonty”, 1945, 23.X. — N 38.

№ 82

1945 р., вересня 7, с. Мохначка Нижня. — Лист о. Е. Венгриновича головному представникові Тимчасового Уряду Національної Єдності ПР з питань евакуації українського населення з Польщі Ю. Беднажеві у справі звільнення його від примусового виселення до УРСР

Підписаний парох гр[еко]-кат[олицького] обр[яду], громадянин Польської Речіпосполитої, який проживає в Мохначці Нижній, звертається до представника Уряду Польської Речіпосполитої з питань евакуації у Любліні з уклінним проханням про охорону його і його родини від примусового виселення з місця його постійного перебування.

Своє прохання підкріплює такими доказами:

Підписаний закінчив польську гімназію в Новому Санчі, парохом у Мохначці Нижній є від 1921 року — завжди був лояльним до польської держави, що й стало приводом для німців засудити його на баніцію до Радомського воєводства, де він перебував від 30.VII.1941 до 30.X.1944 р.¹⁹²

Син підписаного, Теодор, після закінчення Державної Школи Морської Торгівлі у Гдині служить офіцером флоту протягом усієї війни, тобто від вересня 1939 і дотепер. Обидва сини, Стефан і Теодор, завжди брали активну участь у громадській роботі ще будучи в гімназії, що можуть підтвердити пан директор гімназії, нині полковник, пан Б. Редліх, пан проф. Взорек та інші в Новому Санчі.

Підкріплюючи своє прохання викладеними доказами, підписаний уклінно просить навести довідки про нього і його родину у місцевої державної влади. На закінчення нагадаю, що своїх дітей я виховав добрими польськими громадянами¹⁹³.

О. Еміліян Венгринович

Оригінал, машинопис

ДА Краків, Воєводське Управління, 1082, арк. 698.

№ 83

1945 р., вересня 7, м. п. — Інструкція провідника ОУН у Польщі Я. Старуха «Стяга», видана у зв'язку з початком примусового виселення Військом Польським українців з Польщі до УРСР

ІНСТРУКЦІЯ

1. У зв'язку зі збільшеною загрозою виселенної акції належить негайно заготовити якнайбільшу кількість харчових припасів та інших речей в

магазинах поза оселями. Магазинувати якнайбільшу кількість харчів, зокрема сухарів (добре випечених), макарону, товщів, консервованого м'яса, консервованих ярин, меду, круп, муки, збіжжя, бульби. Усе забезпечити старанно і фахово перед зіпсуттям. Вибирати сухі місця, сухе солідне опакування, сухий будівельний матеріал, зокрема бляху, папу і т. п. Бульбу закопувати теж у великій кількості, окремо, в критих замаскованих кіпцях, теж поза оселями. Так само різну ярину. Роботи при магазинування виконувати лиш певними людьми. Ділити магазини на різні категорії. Бодай частину мусять магазинувати особисто лиш найпевніші, найбільш довірені. Уникати розконспірування організаційних магазинів перед населенням. Цивільне населення також має магазинувати собі, окремо. Усе старанно маскувати.

2. На випадок виселення сіл в цілості чи частинно — забезпечити від виселюваних якнайбільшу кількість харчів та іншого майна (збіжжя, худоби, устаткування). Крім того забезпечити в час з будинків, заки ми їх ще не спалимо, або заки їх не обсадять ким іншим, сухий будівельний матеріал, передовсім бляху на будову орг[анізаційних] приміщень. Матеріал складати тимчасово в забезпечених місцях.

Постій, 7.IX.45 р.

С Л А В А У К Р А Ї Н І !

-Г.

Копія, машинопис. Мова укр.
ЦА МВС, X/66, нenum.

№ 84

1945 р, вересень, м. п. — Лист УПА до солтиса села Пораж Сянницького повіту разом з листівкою «До польського населення! Пересторога!»

За самостійні держави всіх народів!

Свобода народам і людині!

До Вп. Пана «Солтиса в Поражі»

В прилозі пересилаємо «Пересторогу» та взиваємо сейчас повідомити всіх бандитів, «політичних конокрадів», з якими Ви тісно співпрацюєте (на що в нас є докази) опам'ятатися поки час, та з місця перестати тероризувати українське населення, Вашого та довколишніх українських сіл, за що в першу чергу потягнемо до відповідальності Вас і бандитів Вашого села, яких маємо на листі, та маємо точні дані про їх бандитські вчинки.

ХАЙ ЖИВЕ ДРУЖБА І СПІВПРАЦЯ УКРАЇНСЬКОГО І ПОЛЬСЬКОГО НАРОДІВ В БОРОТЬБІ ПРОТИ ІМПЕРІАЛІЗМУ МОСКВИ!

Постій, дня 7.9.45.^б

УКРАЇНСЬКІ ПОВСТАНЦІ

^{а-а}Фрагмент тексту вписаний від руки в місці, позначеному крапками. Це дозволяє припустити, що листи такого змісту разом із доданими листівками виспали чи збиралися вислати, також до солтисів інших польських сіл.

^бВ оригіналі листа: (7.07.45.). Після цифри місяця, на місці крапки, помилково вибита також цифра 7. Натомість в оригіналі листівки дата її складення відсутня.

^вПублікований лист і листівка були знайдені дня 22.VIII.1947 р. у помешканні римо-католицького священника Станіслава Марціняка в селі Пораж під час обшуку, виконаного солдатами 15 батайону операційної підгрупи «Сянік» та службовцями УГБ. Оригінал листівки, що зберігається у ЦА МВС вилучено з матеріалів, позначених: № 6016/а.

Оригінал^в, машинопис. Мова укр.
ЦА МВС, X/81, арк. 9.

Додаток

Воля народам і людині! Смерть Кремлеві й його наємникам!

Польському населенню!

ПЕРЕСТОРОГА!

В протязі останніх місяців наступила співпраця між польським і українським населенням. Вістря спільної боротьби звернено проти більшовицьких окупантів і їх запродавців.

Цей спільний фронт боротьби обох народів намагаються усіма способами зірвати володарі Кремля руками зрадників польського народу, що пішли на службу червоній Москві. Одним з таких способів, і з тою метою його проводиться, є терористично-грабункова акція ВП проти українського населення. Занотовано теж співучасть польського населення деяких місцевостей в цій дикій грабіжі.

Остерігаємо винних^а перед карою, яку ми будемо змушені примінити! Взиваємо їх перестати брати участь у цих «виправах», бо винні по ж а л у ю т ь наслідків! Невинних не будемо торкати!

Після цієї перестороги примінімо радикальні протизаходи. В цьому допоможе нам чесне польське громадянство і його збройні протибільшовицькі сили.

За грабунок прийде с т р о г а к а р а !

Український народ при зброї і грабувати себе не дасть!

За спільний п р о т и б і л ь ш о в и ц ь к и й фронт польського і українського народів!

Хай живуть сильні та самостійні Держави двох братніх народів **ПОЛЬЩА**
і УКРАЇНА!

Українські Повстанці

^aВиділено в тексті.

Оригінал, машинопис, циклостиль. Мова укр.
ЦА МВС, X/81, арк 7.

№ 85

1945 р., вересня 9, м. п. — Наказ командування 6 Воєнного Округу Української Повстанської Армії¹⁹⁴, виданий у зв'язку з початком примусового виселення Військом Польським українців із Польщі до УРСР

НАКАЗ

Усім командирам відділів і підвідділів УПА, боївок та інших збройних частин на терені ВО 6.

Польсько-більшовицькі урядові чинники почали загальне примусове виселення українців.

1. Супроти цього наказується там, де наші збройні відділи будуть мати добру можливість провести бойові акції проти тих, які проводять виселення — негайно виконати це. Знищувати всі переселенчі комісії та всіх тих, які змушують до виселення.

2. Виселені, опущені села обов'язково спалити, так щоби не остались жодні будинки ні будівельний матеріал. Перед спаленням, оскільки є можливість, забезпечити з тих сіл потрібне нам залишене майно. (Харчі й припаси, деякі устаткування, бляха з будинків і дошки на магазини харчів і т. п.).

3. Ще перед закінченням акції виселення, а з нашої сторони спалення сіл, забезпечити негайно максимальну кількість харчів в добре законспірованих лісових і пільних магазинах.

4. Під час виселенчої акції можна декого приділити до транспортів при родинях, зокрема на схід до колгоспів і фабрик. Це відноситься спеціально до хворих і інших, яким буде важко опісля пробитись.

5. Відділи, які по виселенчій акції сповнять своє завдання спалення опущених сіл, дістануть дальші доручення. Якщо би зв'язки були перервані, командири частин будуть діяти на власну руку відповідно до ситуації. Відділів, які не будуть мати змоги вдержатись на терені дотеперішнього діяння, можуть по сповненні цього наказу пробиватися через границю на терен інших округ і там рейдувати. В критичній ситуації можна пробувати

також рейду на польський терен, але треба пам'ятати, що то дуже важка справа

6. Командири і політвиховники проведуть негайно зі своїми відділами гутірки, вияснюючи положення та зачіваючи до твердої боєвої постави у виконанні цього останнього обов'язку супроти нашої рідної землі, яку вороги-окупанти нам відбирають. Не сміємо опускати її без бою зі спущеними мов раби головами. Хай за нами горять вогні, хай ніхто не тішиться нашою працею і хай ворог знає, що ми безборонно не дамо себе знищити.

СЛАВА УКРАЇНІ - ГЕРОЯМ СЛАВА!

Постій, 9.IX.45 р.

ВО 6 - Лір¹⁹⁵.

Оригінал, машинопис. Мова укр.
ЦА МВС, X/66, нenum.

№ 86

1945 р., вересня 11, м. п. - Інструкція проводу Надрайону ОУН «Холодний Яр» для районних провідників у зв'язку з початком переселення Військом Польським примусового переселення українців з Польщі до УРСР

Слава Україні!
Друже ^аІгор^а

1. Пересилаю Вам летючки до українців-переселенців і до польського війська¹⁹⁶. Вчора я вислав Вам тих до «переселенців» більше. Летючки ці треба всіма можливими способами перебивати і переписувати та поширювати між людей.

2. Переселенчу акцію належить бомбардувати всіма можливими способами. Населенню треба говорити цілий час і кидати листівки. З поляками (поважними ...⁶) належить нав'язати контакт і переписуватися, доказуючи їм, що переселення є шкідливе. Якщо грабує і мордує населення то бити. Засадничо менше бити — більше агітувати. На ВП не нападати.

3. В тих місцях, де воно нам нічого не зробило, або зробило мало, старатися не заогнювати відносин. Радше бити кличі й кричати проти варварства і що ми є за згодою і співпрацею.

Якщо ВП буде непоправне тоді вести боротьбу до кінця, але не трозтягати на цей терен де переселення не пекуче. Сіл ще не палити, бо хоч люди вже за кордоном — можуть повернути.

Якщо прийдеться нам здати ці землі то здамо з боєм і лише згарища і руїни. Населення поінформувати, що ми маємо відомості, що усіх переселенців везуть на тяжкі роботи поза межі України, де лишається тільки згинуть (це факт).

Поставити справу так, щоб нарід сам, масово і спонтанно боронився. Це подиктоване двома зглядами: а) щоб нарід пасивно не чекав оборони тільки від нас; б) щоб не ставити ворогові перед очі, що тут нарід веде організація. Бо по спротиві населення ворог може змов[...]пути^в, але по нашому спротиві ні!

Всюди підчеркати наше громадянство, що ми українці за лінією Керзона годимося бути громадянами Польщі, платити податки, складати контингенти, виконувати всі зарядження уряду і т. п. Але переселятися не будемо, щоб там поздохати і тому будемо боронитися всіма способами.

Не ставити справи так (на зовні), що ми боронимо тут територію України. Ні! Це справа майбутнього — ми боронимо свого життя . Отже пустім народ на перід а самі керуймо, режисеруймо та стеруймо, піддержуймо, а навіть там, де б'ємо ми, казати, що б'є народ.

Ми народові помагаємо головно в боєвій і політичній акції, не сміємо допустити до погромів українського населення і нанесення йому невинних жертв. Ті села, що їх вже повністю виселили (за кордон) — палити, котрих ще ні, не робити цього, бо населення ще може різними способами повернутися.

Якщо б попали в наші руки полонені польські вояки, то за всяку ціну належить їх випустити, передтим поговорити і дати летючки. Пустити навіть бандита то більше принесе користі, як його знищити.

4. Крім ВП починає нас розробляти і НКВД, вкортці будуть арешти і облави. Отже належить приготувати добрі криївки і на відповідному рівні поставити конспірацію.

5. Якнайскоріше замагазинувати в лісах відповідну скількість харчів, щоб вистачило через зиму. До того запрягти СКВ і навіть відділи. Голод може нас найскорше вигнати, отже мусимо цьому запобігти.

6. Людей (незорованованих), що втіають від переселення, не вільно за всяку ціну приймати у наше середовище. Цим людям ми мусимо служити радою і вказівками, одначе не сміємо брати їх у своє нутро, бо нас розсадятъ.

7. В терені намітити собі відповідну кількість найкращих людей з котрими Ви могли б пережити найгірше. Вони будуть потрібні.

8. Як з переписом населення? Якщо готовий то надсилайте, якщо ще ні, то конечно і якнайскорше виготовити і прислати.

9. Пам'ятайте про звіти (15-16 у мене), надсилати якнайчастіше вістки про події в терені.

Повідомлення: (довірочне).

З нашого терену виїхала делегація українців до Варшави, де має представити справу переселення в заграничних консулятах¹⁹⁷.

Провідник Бандера, Стецько й інші визначні члени Центрального Проводу знаходяться зараз в американській окупаційній зоні. Зараз там відношення до нас поважно змінилося на краще. Там діє УЧХ¹⁹⁸ і помагає нашим людям. Один американський офіцер, що відпроваджував наших людей, що приїхали на наш терен, на відходнім сказав: «Ще трохи почекайте і поїдемо разом. Даю Вам старшинське слово чести, що за 6 місяців будемо у Вас».

П[остій] 11.IX.45.

Героям Слава!

[підпис нерозбірливий]¹⁹⁹

¹⁹⁷Псевдонім дописаний від руки в місці, позначеному крапками, хімічним олівцем. «Igor» був провідником Району V Надрайону ОУН «Холодний Яр». Копії публікованої інструкції отримали, очевидно, також провідники інших чотирьох районів Надрайону «Холодний Яр».

¹⁹⁸Слово не читається, значення ймовірне.

¹⁹⁹Слово не читається. Можливо «змовчати» чи «знов піти».

Копія, машинопис. Мова укр.
ЦА МВС, X/23, нenum.

№ 87

1945 р., вересня 13, м. п. — Наказ провідник II Округу ОУН «Сталя» про збройну протидію примусовому виселенню українського населення з Польщі до УРСР

Брати до зброї^а.
НАКАЗ!

Колеги, прийшов момент нашого виступу на цьому терені. До цього часу вся Україна кривавилася, а ми відпочивали. Ви, негайно після отримання цього наказу до бою, приготуйте всі сили, які Вам підлягають, до боротьби.

Акцію розпочати сьогодні о годині 21-й. Для цього слід сповістити й за дня нав'язати контакт з усіма озброєними людьми в терені й боївками СБ²⁰⁰, «куцями»²⁰¹, відділами УПА, самообороною і організаційною сіткою. Усією акцією керує командувач; йому на час бою підпорядковуються усі озброєні люди. Якщо до години 20 дня 13.IX.45 р. хтось із озброєних не отримує наказу від головного командира акції — мусить сам обрати собі конкретне завдання.

1. Визволити всіх людей, яких силою вигнали на станцію (переселенську).

2. Вистріляти переселенську комісію і її прислужників.

3. Спалити села, у яких уже немає українців, і хоча вони частково повернуться туди, але без дому не помруть.

4. Здійснити акцію помсти проти міліції в Новій Греблі²⁰². По можливості запропонувати їм здатися. Їх не ліквідовувати, лише забрати зброю і одяг. При цьому зазначити тим, яких випускаємо, що мстимося за кривди, яких зазнав від них український народ і за ганьбу організації. Якщо чинитимуть опір, діяти по-військовому.

5. Перетяти ворожий зв'язок — інформації, повідомлення, телефони, колії, мости, шосе і т. п.

6. Польських сіл палити не вільно, хіба в крайньому разі.

7. У жодному випадку не вбивати цивільних поляків, а особливо жінок і дітей. Бити тих, які йдуть проти нас зі зброєю.

8. Міліції не чіпати, хіба що вона зачепить нас.

9. У бою закликати противника здаватися (казати, що ми воюємо не проти поляків, а проти комуністів). З тими, хто здасться чинити над усе пропагандивно. Бити 2 ночі й 1 день, а потім спостерігати далі.

10. Задля паніки, як почнеться акція, допровадити до сильних вибухів і спалахів.

11. Українські села палити в різних місцях (частково), це задля романтизму. Акцію здійснити блискавично і всюди.

Ми за правду, за нами перевага! Нас не лякають гармати, літаки чи танки. Нехай вороги бачать, як ми покидаємо рідну землю.

Биймося, перемагаймо, нам Бог допоможе.

У п е р е д !

С. У. П.⁶ 13.IX.45 р., год 13.00, С. Т.²⁰³

²⁰²Це переклад наказу з української мови, здійснений у Генеральному Штабі ВП. Оригінал документа не виявлено. Публікується зі збереженням стилю перекладу.

²⁰³Скорочення перекладач помилково написав разом. Мало бути: С. У. — Слава Україні! Та П. — Постій, а далі дата.

Копія, машинопис.

ЦВА, Генеральний Штаб ВП, IV.111, т. 644, арк. 31-32.

№ 88

1945 р., вересня 15, м. п. — Оперативне донесення командування 27 Тактичного Відтинка УПА «Бастіон» за період від 1 травня до 15 листопада 1945 р. Акція сотні «Тучі» на залізничну станцію в Олешицях

О год. 20.00 в[і]д[діл] 98 вирушив з місця постою в напрямі Олешиць. Цілий відділ перемарширував через Старе Село. У кожного повстанця на вид зруйнованого села стискалось з болю серце. Село, в якому недавно гуділо життя, як у вулику, неначе вимерло. Ніде не почути людської мови. Де-не-де чується скавучання пса та м'явкіт кота. За селом відділ розчленовується на підвідділи, які мають виконувати окремо своє завдання. З віддалі около 2 км від міста було видно вогнища, які палили наші батьки на пасовиську біля станції. Час до часу пробивалися крізь нічну тишу іржання коней, ричання корів.

Повстанці без наказу прискорюють кроку. Вже до них долітає плач дітей та зойкіт матерів. Кожна хвилина маршу відкриває перед повстанцями жахливий образ. Перед станцією на пасовиську простягається величезний табір нашого населення. Довкола табору проходили стійкові. З табору долітали до вух повстанців лайки стійкових, крики тероризованих мужчин, плач жінок та ридання дівчат. Довкола невеличких вогнищ невинні діти босими ногами вгрузали в болоті. Мимо волі приходили на думку неронські звірства на невинних християнах. Ще кілька хвилин і кожний з повстанців зможе пімститися за кривди свого народу.

Всі залягли і ждали означеного знаку до наступу. В кінці темну, глуху ніч роз'яснює блиск та страшний рев летючої торпеди в напрямі будинку, в якому містився штаб оперативної групи. Однак торпеда не вибухла. За кілька секунд випущено другу торпеду, яка перелетіла намічений об'єкт. П[і]д[і]д[діл] 536 сильним вогнем обстрілює станцію, яку по кількох хвилинах здобуває²⁰⁴. На станцію нанесено соломи й підпалено її. З двірця станції обстріляно гранатометним вогнем більшовиків у фільварку.

Сотенний політвиховник з чотовим п[о]л[і]т[в]и[х]овником пішли до населення. Свист куль, гук гранат, іржання коней, ричання корів, бекання овець, плач дітей, стогін старців, розпука матерів, це все співтворило пекло на землі. Політвиховники почали успокоювати людей, переходячи з місця на місце. Одначе тяжко було кільком п[о]л[і]т[в]и[х]овникам успокоїти розкинену по пасовиську кількатисячну товпу народу. До помочі п[о]л[і]т[в]и[х]овникам прийшов п[і]д[і]д[діл] 536 зі станції, яка була вже в огні. П[і]д[і]д[діл] почав помагати людям пакувати їхнє майно на фіри. Одні вивозили своє майно фірами, другі носили на плечах, так що по кількох годинах люди розійшлися по полях й на станції не було вже нікого. ...^a

^aПропущено інші частини донесення, що стосуються дій інших сотень.

№ 89

1945 р., вересня 15, м. п. — Звіт Командування Об'єднання «Воля і Незалежність»²⁰⁵ Перемиського Району Ряшівського Округу за період від 15 серпня до 15 вересня 1945 р.

Національні меншини.

Від дня 30.8. ц. р. розпочалася планова акція переселення українців до УРСР. Акцію розпочали від підготовки апарату евакуаційної комісії, організованої на доручення президента КНР. Перше засідання комісії відбулося у Ярославі близько 15.8. ц. р. у приміщенні ПРП під головуванням Міхала Крайцарка, призначеного керівником евакуац[і]йної комісії., члена ПРП. На зборах, суворо таємних, крім членів комісії, були присутні офіцери НКВД, військ Жимерського²⁰⁶, УОП, ГМ, ПРП. Радянсько-польська угода у справі репатріації в цьому випадку є юридичною підставою. Незалежно від цього військо Жимерського має розпорядження, що виселення відбувається через невиконання натуральних поставок для ВП за минулий рік. Участь у акції беруть представники УРСР, офіцери НКВД й советське військо, військо Жимерського зі спеціальним складом советських офіцерів у мундирах польських підофіцерів, солдати, які походять зі сходу (Східна Малопольща, Волинь), особливо ворожо настроєні до українців, яких офіц[ери] й підофіц[ери] постійно підбурюють до акції помсти, функц[іонери] УГБ й ГМ, спеціалісти з грабунків, представники Евак[уаційної] Ком[ісії] і ДРУ. УГБ складає списки української інтелігенції і присилає їх евакуаційній комісії. Перший список охопив 500 прізвищ. Усім вручили іменний заклик до негайного виїзду, термін якого, внаслідок прохання, продовжили до 15.9. ц. ц. Другий список, складений дня 11.9. ц. р., охопив близько тисячі прізвищ. Осіб, щодо яких виникає підозра, що вони протидіють чи хочуть утекти на Захід, УГБ заарештовує, застосовуючи звірські методи тортур. Духовенство чинить опір. Представники УРСР і М. Крейцарек були на аудієнції у гр[еко]-кат[олицького] єпископа Коциловського^a, пропонуючи виїзд до УРСР. Відповідь негативна. Антиукраїнська пропаганда не досягнула мети. Лише там, де через конечність треба прийняти певні рішення, як, напр., комісія з порозуміння офіційних політичних об'єднань, ухвалила резолюцію [про] усунення всіх українців з посад в установах, державних і приватних промислових підприємствах, що, однак, іще не поважають, навпаки, польське суспільство стає на захист українців загалом.

Від 15.8. ц. р. частини НКВД, військ Жимерського розквартирувалися в околицях Дубецька й Бірчі, бажаючи справити моральний тиск на українців. Війська припускалися грабунків і насильств щодо українського населення, а коли це не подіяло, почали домагатися контингентів за минулий рік. Нездача контингентів протягом 15 хвилин викликала репресії, такі як конфіскація рухомого майна, видалення до тимчасових концентраційних

таборів, у яких територіальна евакуаційна комісія і ДРУ вирішують долю кожної особи. Визначених на виїзд доставляють на станцію у Журавиці. Українське населення до 2.9. ц. р. пасивно переносило свою долю. Від 2.9. ц. р. почало чинити збройний опір. Виселенню передувала боротьба, у якій нападники завжди здобувають перемогу. З обох сторін є численні жертви. Кожен дім це фортеця, виселені не хочуть залишати майна, якого не можуть забрати, палять цілі господарства й села. Цілі родини гинуть у полум'ї, палені нападниками в разі опору. В усіх українських селах панує гарячкове приготування до оборони. Всі чоловіки виселених сіл утікають до УПА. Південна частина Перемиського пов[іту] палає. Влада висилає на акції щораз нові частини советських військ у польських мундирах. Українська інтелігенція втікає на захід із польськими паспортами. Упійманих під сильною охороною відсилають за кордон. ...⁶

(Польсько-українські стосунки).

Складаються вдало настільки, що з боку УПА й цивільних елементів взагалі немає жодних акцій колективної помсти. Поляки охоче беруть у родини дітей виселених українців, підтверджують перед евакуаційною комісією і функціонерами ДРУ польське походження прохача, засвідчують факти змішаних шлюбів, у випадку, коли дружина є польського походження, а одружена з українцем, то як така не підлягає переселенню, полегшує перехід на римо-кат[олицький] обряд, забезпечує паспортами і т. п., а поза тим надає значну матеріальну допомогу. Українці ж оминають польські господарства при паленні власних, забезпечуючи відповідну охорону від вогню, надають безпеку в разі збройної акції шляхом повідомлення й усунення з терену. У Дахнові Любачівського пов. у другій половині серпня бр. «Железняк»²⁰⁷ скликав мітинг, на якому заявив, що готовий скласти зброю перед польською владою з-за кордону.

Провокаційні советські частини здійснюють численні акції буцімто помсти полякам за виселення українців у Польщі в районі Стрия, Золочева, Хирова, Самбора. Провокаційні частини висилають із Любачева й Томашова Люблінського. У Томашові розквартирований штаб НКВД з українських питань. Українські націоналісти організовуються у Львові, здійснюють збройну, диверсійну, саботажну й пропагандивну акцію. Займаються переправленням людей, яким щось загрожує, на польські терени за допомогою репатріаційних документів, які їм отримують через своїх агентів у советських установах. ...⁸

⁶В оригіналі помилково «Поцоловського».

⁶Пропущено фрагмент, що містить загальну характеристику сил УПА.

⁸Пропущено фрагмент, що містить характеристику довоєнних українських діячів з Перемишля й Кракова.

Фотокопія оригіналу, машинопис²⁰⁸

ЦА МВС, X/77 (6103), арк. 6-7.

№ 90

1945 р., серпня 17, м. Львів. — Телеграма начальника Львівського залізничного вузла Шахрая голові Ради Народних Комісарів УРСР М. Хрущову у зв'язку зі спробою примусового виселення з Польщі до УРСР українців-залізничників

На станціях Львівської залізниці, розташованих за лінією Керзона, живуть і працюють залізничники з українського населення. Польська комісія з переселення у триденний термін запропонувала виселити всіх українців на територію України чим створюється загроза зриву роботи залізниці. На станції Перемишль у господинцях працюють 425 осіб українців. Із них живуть у місті Перомишлі 276 осіб і в поближких селах 149 осіб. Для забезпечення нормальної роботи господинць ст. Перемишль та інших станцій розташованих за лінією Керзона прошу погодити з польським урядом питання залишення залізничників українців які живуть у Перемишлі, припинити сваволю на місцях до остаточного вирішення передачі станції Польській адміністрації і не виселяти примусовим чином за лінію Керзона працівників Львівської зал[ізниці].

*Начальник Львівської зал[ізниці]
Генерал-директор руху 3 рангу
Шахрай*

Оригінал, телеграфний бланк. Мова рос.

ЦДАЖР, Секретаріат Голови Ради Народних Комісарів УРСР, ф. 2, оп. 7, том. 3, спр. 1746, арк. 28-29.

№ 91

1945 р., вересня 18, м. п. — Інструкція Реферату Пропаганди Надрайону «Холодний Яр» Округу I ОУН районним провідникам і районним референтам пропаганди у справі протидії переселенню українського населення з Польщі до УРСР

*Строго довіроче!
«Холодний Яр»
Районовим Проводам
Проп[агандивна] Референтура
і Рай[оновим] Реф[ерантам] Пропаганди*

СПЕЦІАЛЬНА ІНСТРУКЦІЯ

в справі ведення протипереселенчої акції (подається в доповненні до письмових і усних дотогочасних напрямних)²⁰⁹.

I. З огляду на те, що останні дні місяця серпня і початок вересня вплинули безпосередньо на зміну обставин в нашому терені, - пропагандивна і виховна праця під сучасну пору мусить прибрати нові, ширші методи, не змінючи змісту.

Тому ці вказівки треба прийняти, як методичний посібник праці, аж до часу надіслання нових напрямних. Після поданих нижче вказівок належить вести працю, прикладаючи якнайбільше ініціативи, без огляду на те, чи буде змога вдержати зв'язок з організаційними, або діловими зверхниками, чи такої змоги не буде. Щотижневе, змістовне звітування обов'язує далі.

II. Зараз основний зміст нашої посиленої праці заключається^а в боротьбі проти переселення, в боротьбі за вдержання при житті соток тисяч людей^а, яких ворог намагається знищити, викинувши їх з власних хат.

Самозрозумілим є те, що це робота більшовиків польськими руками і тільки під таким кутом ми цю справу сприймаємо.

Вклад Організації і революційного авангарду в боротьбу проти переселення протягом останнього року дуже поважний і вимірюється безчисленною кількістю дорогих жертв і крові найкращих синів українського народу. Та надалі вести боротьбу проти переселення такими самими методами, як дотепер, - р і ш у ч е н е м о ж л и в о!^б Протипереселенчу боротьбу не веде ОУН, ані УПА, а веде її в в е с ь у к р а ї н с ь к и й н а р о д, стаючи в обороні своїх святих прав, в обороні свого життя. Ми тільки керуємо в цій боротьбі, збираємо документи, бо ця справа для нас не є і не може бути байдужою! Про це ми мусимо пам'ятати на кожному місці. Бо проти народу ворог застосує деякий час навіть найгостріший терор, але опісля буде змушений його припинити, а проти нас ворог терору ніколи не здержить!

Тому в протипереселенчій акції наші вказівки серед народу ширити найбільше в формі «шептаній пропаганди», не офіційно, але бути всюди, в найменшому закутку. Для цього необхідно планово розставити всі сили, якими тільки розпоряджаємо в цілому терені і вміло кермувати роботою. Вдаряти в найбільш болючі, в найнеобхідніші місця. Загальні збори з населенням робити якнайчастіше, але не як представники Організації, а як втікачі-переселенці, а навіть як акісти (при цьому говорити по-польськи, виправдуючись, що по-українськи не вміємо і т. п.). Однак це треба робити дуже обережно, тонко, обдуманно і людям незнаним (розуміється, якщо на це маємо змогу). До усної пропагандивної роботи (головно в «шептаній пропаганді») ангажувати наших жінок, які зараз майже без праці. Їх основне поінформувати (не забагато).

III. Не сміємо залишити без опіки тих людей, які повтікали перед поляками в ліси. Там мусимо заходити якнайчастіше. Зараз тим людям подати вказівки, щоб викопали собі землянки, де примістили б родини, замагазинували якнайбільше харчів у лісах і полях в строго законспірованих криївках. Підкреслювати, що все це роблять для себе, для своїх родин, а не для нас. Одначе всі криївки населення мусять бути знані членам Проводів, бо є часті випадки, де населення виїде, а криївки нікому незнані пропадають.

Роботу з цими втікачами проводити в слідуєчий спосіб: підшукати серед втікачів кожного села старших, свідоміших і довірених людей (солтисів, «народних трибунів»), яким подати вичерпні вказівки, з ними конспіровано удержувати зв'язок, часто піддержувати на дусі, а тим самим покликати їх, як опікунів народної маси.

IV. Зміст протипереселенчих виступів, гутірок, листівок й інших протизаходів ^ане сміє кривити нашої політичної лінії!^а На кожному кроці заявляти, що ми проти Польщі, польського народу, польського війська не виступаємо, грабувати польських осель не йдемо, і поляків не мордуємо, але себе оборонити мусимо і будемо до останнього. Широко підкреслювати, що ми переселення не видумали і не бажаємо собі навіть, щоб поляки виїжджали зі Східних Українських Земель (доказом цього є те, що наші відділи на СУЗ виступають рівнож проти переселення²¹⁰). Не хочемо переселюватись не тому, що не хочемо віддати Польщі цей клаптик української території на захід від лінії Керзона. Ні! Не переселюємося тільки тому, що переселення — це замах на наше життя, це смерть для нас. Порівнювати виїзд поляків до Польщі й українців до СРСР ніколи не можна! Бо українці, їдучи до СРСР, їдуть на заздальгідь приготовлені каторги в Сталінграді, Кузнєцьку, Донбасі й Сибірі — їдуть на смерть, а поляки, як би воно не було, - їдуть на своїздобуті терени в польське середовище.

Палення народом за собою сіл, - не пояснювати, як вияв протипольського наставлення, а як спосіб паралізування переселенчої акції. Так само пояснювати харчові блокади міст, які застосовувати в якнайширшому роцмірі (тільки вміло їх організувати і щоб з цього були позитивні наслідки!). На кожному кроці гасити паніку, пояснювати населенню, що ворог силою всіг вигнати не може і хай населення покликується на документи польського уряду в Варшаві, де сказано, що українці з Польщі виїжджати не мусять і т. д.

V. Якнайбільше розповсюджувати наші летючки, передовсім до ВП і свідомих поляків, писати до них листи від переселенців (в такому змісті, як подано під IV), а щонайважніше — розкладати польське нутро живим словом.

Тому належить обов'язково брати участь в наших збройних акціях, яким мусимо надати повне політичне завершення. ^аЗа це зокрема відповідають

Районові Референти Пропаганди!^a В таких акціях здобувати якнайбільше полонених в'язнів, з якими широко поговорити, дати листівки, нагодувати, а поранених перев'язати і відставити. Пускати навіть бандитів, бо цим ми для себе здобуємо дуже багато. Найкраще таких полонених зібрати разом, промовити їм «до серця», щоб видали з-поміж себе злочинців і самі засудили, але при них злочинців не карати, а передати до СБ. Не забирати від полонених особистих речей, крім зброї, набоїв і документів. Залишене ними майно, коли втікатимуть, - забирати. Так само домагатися звороту майна пограбованого від населення. Пам'ятати при цьому, що збройна оборона з нашої сторони наступає тільки тоді, коли ВП, МО, чи польські збройні банди застосовують варварські методи проти нашого населення. Також робити якнайчастіше засідки на грабіжників тоді, коли вони доконають терористичної акції, або тоді, коли конвоюють транспорт переселенців. Засідки для відбиття переселенців робимо тоді, коли маємо певні дані, що переселенці використають засідку для свого рятунку і втечуть. В протилежному випадку засідок не робити, щоб не компромітуватися!

VI. Проти адміністрації, контингентів, податків не виступаємо. Крім цього влаштовувати якнайбільше відвідин до впливових поляків, яким з'ясувати повищі твердження, а щонайважливіше вказувати, що переселення принесе для Польщі руїну і вони зобов'язані якнайбільше вплинути на його спаралізування.

Нам йдеться про торпедування переселення всіма можливими засобами і про зволікання його, щоб виграти на часі!

VII. Населенню прямо наказувати якнайбільше молотити збіжжя і магазинувати його, а також магазинувати інші роди харчових продуктів, а навіть засівати озимину (бо ще всяко може бути). Так само наші люди алярмово побудувати собі глибокі добре законспіровані криївки (навіть кілька) і якнайбільше харчів (навіть на кілька місяців!). Якщо будемо залишати цей терен, то тільки ^bп о в е л и щ а !^b Тому ще більше мусимо бути забезпечені в харчі.

VIII. Збирати дуже точні документи, широкі описи польського терору і геройської оборонної боротьби українського народу, робити якнайбільше знімків замітніших подій, які висилати спецкур'єрами за підтвердженням відбору. Не сміємо пропустити ані одного замітного документу!

IX. В виховній праці серед вояцтва широко розробляти повищі питання. Зараз в багатьох людей витворився погляд, що ніби все пропало, шкода зусиль і жертв і т. д. Ніколи так думати не можна! Завдяки дотогочасній боротьбі проти переселення ми досягнули дуже багато в кожному місці, а передовсім в польському середовищі. Зараз серед поляків бачимо дуже сильне занепокоєння, що переселення спричинить голод, розклад у війську (відмова багатьох частин VI дивізії від участі в переселенчій акції), тертя між поважнішими урядовими чинниками і т. д. Польське підпілля рівнож

виступає проти переселення (летючки АК, заклики, щоб українці не виїжджали і т. п.)²¹¹.

Сьогодні нашою боротьбою дуже поважно заінтересований світ. За кордоном в англо-американській зоні знаходиться поважна частина членів Центрального Проводу, там діє Український Червоний Хрест з Америки і Допомоговий Комітет, широко розгорнена політично-пропагандивна праця, яка має великі успіхи. В чеських часописах багато пишеться про наші справи, про боротьбу за УССД^в, а що найважливіше, - сьогодні в ЧА^г маємо масу наших симпатиків, які зовсім явно виступають проти НКВД. Є багато випадків, де червоноармійці ходять разом з вояками УПА в білий день, а навіть б'ють разом енкаведистів²¹². Більшовики прямо безсильні всюди протидіяти. Дуже поважних розмірів набрав самостійницький рух на СУЗ (точніші відомості про події внутрі краю і закордоном подаються в наших виданнях).

Одначе ми не сміємо вловільнятися тим, що є, а використовувати кожний позитивний осяг якнайбільше, змагати до завершення Святої нашої Справи! Ми знаємо, що будуть ще жертви, кров, але ворог безсильний, щоб нас знищити.

Сучасні події більше, як коли-небудь перед тим, вимагають від нас якнайбільшої твердості, революційної ментальності й гнучкості політичної тактики та багатьох інших прикмет революціонера-державника. Д

Даймо гідну відповідь ворогам, народові й Проводові!

Пам'ятаймо на кожному кроці, що на нас — носіїв Ідеї звернені очі всього українського народу, а передусім тих, яких виховуємо!

Будьмо для них гранітною скалою, об яку розиватимуться всі сумніви, зневіра, страх і отупіння!

Будьмо для них вірним дороговказом!

«(...) Кожний думай, що на Тобі мільйонів стан стоїть, що за долю мільйонів мусиш здати Ти одвіт! (...)»²¹³

С л а в а У к р а ї н і !

Постій, дня 18.IX.1945 р.

*Н. П.^д
Н. О. П.^д*

^{а-а}В оригіналі фрагмент тексту підкреслений.

^бЦей і наступні фрагменти тексту виділено.

^вУССД — Українська Самостійна Соборна Держава.

^гЧА — Червона Армія.

^дНе розшифровані ініціали псевдонімів чи скорочень назв структур ОУН.

№ 92

1945 р., вересня 19^а, м. Любачів. Листівка Війська Польського до українців, які проживають на терені Любачівського повіту

ОГОЛОШЕННЯ

В останніх днях мають місце в районах випадки підпалювання та нищення хат, хліба, цілого майна та інвентаря, залишеного місцевим

^аТочна дата друкування листівки невідома. На пимірникові проекту листівки, пересланому віце-міністрові громадської адміністрації Владиславові Вольському, є дата 19.IX.1945 р. Угорі дописано його рукою: «Пор. Бек з Пропаганди звернувся 4.X. до мене за погодженням на друкування 2000 прим. Цих листівок — кошти Управління складуть близько 800 зл.». Поза тим, є ще дві дописки невідомого автора такого змісту: «Що це дасть? Це затримає евакуацію». На видрукованих примірниках листівки є лише рік: «1945». Див. АНА, ГПУ з Евак., 164, арк. 679.

З донесення № 0252 штабу 3 Поморської Дивізії Піхоти від 19. IX. 1945 р. випливає, що ініціатором складення цієї листівки було командування дивізії. Див. ЦВА, II/36ї19, арк. 74. Її надрукували в Любачеві в друкарні Політично-Виховного Відділу 3 ДП за кошти Головного Представництва Уряду з Евакуації Українського Населення з Польщі. Листівку розкидали над українськими селами з літаків разом з іншою листівкою «До українського населення Любачівського повіту». Див. АНА, ГПУ з Евак., 9, арк. 462-465 (фотокопія листівки на с. 225).

№ 93

1945 р., вересня 20, м. Варшава. — Лист директора Політичного Департаменту Міністерства Громадської Адміністрації А. Грабовського міністрові освіти Ч. Вицеху в справі відкриття Купецької гімназії і Торговельного Ліцею з українською мовою навчання у Перемишлі

У відповідь на лист Міністерства Освіти з дня 13.IX.1945 р. № III 643/45 у справі можливого відкриття Купецької Гімназії і Торговельного Ліцею з українською мовою навчання в Перемишлі, Політичний Департамент МГА висловлює думку, що з огляду на здійснювану акцію репатріації українського населення з терену Польщі до УРСР, відкриття нових наукових закладів з українською мовою викладання слід визнати цілком зайвим і з політичної точки зору абсолютно небажаним.

Одночасно нагадуємо, що Товариство «Український Інститут для Дівчат» не було легалізоване, тому його діяльність позбавлена будь-яких правних підстав.

В додатку пересилаємо акти, що стосуються обговорюваної справи²¹⁴.

*Директор Департаменту
А. Грабовський*

Оригінал, машинопис.

АНА, Міністерство Громадської Адміністрації (далі МГА), 780, арк. 2.

№ 94

1945 р., вересня 21, м. п. — Донесення командира 7 Колобжезького Полку Піхоти ВП підполк. Руссіяна у справі спалення села Брусно Старе Любачівського повіту

В районі Горинця 3/7 пп зазнав нападу УПА дня 20.9.45 о год. 9.30. В ході бою банда відступила до села Брусно Старе, де запекло захищалася, з кожної хати обстрілювали 3/7 пп. Село підпалили. В усіх підпалених будинках і стодолах рвалися снаряди і гранати. Підірвано два великі склади з амуніцією²¹⁵.

Військова здобич: 2 к[ара]б[іни], 1 обріз к[ара]б[іна], 200 штук набоїв, гранати, 6 коней, 2 візки.

Втрати н[е]п[риятел]я — понад 120 осіб, поранених 93 особи.

Поранених, що залишились у селі Брусно, знищено і спалено. У полон не брали через наближення ночі.

Власні втрати: 1 убитий і 3 поранених, а семе: 1 радист з самохідної гармати, поранені — 1 з самохідної гармати і 2 з 2/7 пп. Загалом використано 65% набоїв з б/к і 100% б/к гранат²¹⁶²¹⁶ З бойового донесення № 00254 штабу 3 Поморської Дивізії Піхоти з дня 21.IX.1945 р. впливає, що за день до цього на шляху Горинець-Любачів потрапив у засідку УПА військовий автомобіль з радіостанцією. Загинув радіотелеграфіст серж. Громов, а водій був легко поранений. На місце засідки вислали 3 батальйон 7 полку піхоти, підтриманий 4 самохідними гарматами СУ-76 і 2 76 мм гарматами з 5 ПЛА.

«Після кількогодинної погоні й прочісування лісу на пн. від Горинця бандитів наздогнали в районі села Брусно Старе. В цей час гармати СУ-76 і відділення ПЛА підійшли до району дій і розпочали бій. В результаті село Брусно Старе було цілком знищене чи спалене запалювальними снарядами, а частково самими бандитами, що відступали до лісу. Мешканці села з усім майном утекли до лісу (...). Через настання темряви подальшу погоню за бандами припинили. Розташоване поруч село Брусно Нове, підпалене бандитами, цілком згоріло. І тут під час пожежі лунали сильні вибухи й детонація. Усе населення села Брусно Нове покинуло село й вивезло все своє майно». Див. ЦВА, III/36/19, арк. 76.

Великі сумніви викликає інформація про втрати, яких зазнала УПА. У «Повідомленні» командування УПА з дня 25.X.1945 р. про атаку ВП на Брусно зазначено таке:

«Дня 20 вересня Військо Польське спалило в селі Брусно Старе (Любачівське) 64 українські будинки, а в селі Брусно Нове 23. При цьому знущалися над людьми, які не змогли втекти. Дівчат заганяли в ріку, били й змушували пити воду. Убито двох чоловік, одна жінка задихнулася». ЦА МВС, X/15, арк. 127. В оперативних звітах командування 27 Тактичного

Відтинка УПА «Бастіон» і списках загиблих солдатів УПА відсутня будь-яка інформація про втрати в ці дні в боях з ВП в районі Нового й Старого Брусна. Див. АУОД, 2721, т. 1.

До скорочень: Вісн. Д. 3. Вісник Державних Законів
ДП дивізія піхоти
ПКНВ Польський Комітет Національного Визволення
ПЛА полк легкої артилерії
пн. - північ

*Командир Полку
(-) підполк. Руссіян*

Оригінал, машинопис.
ЦВА, III/37/9, арк. 25.

№ 95

1945 р., вересня 21, м. Новий Санч. — Лист новосанчівського повітового старости до Суспільно-Політичного Відділу Воєводського Управління у Кракові в справі інтерпретації приписів про зміну віровизнання

Згідно з приписом ст. VI закону від 25.5.1868 Вісн. Д. 3. № 49 про врегулювання міжконфесійних стосунків громадян країни, кожен громадянин країни має право заявити в старостві про зміну віровизнання, внаслідок чого староство бере до уваги здійснену зміну, повідомляє про вихід покинуту церкву, натомість про вступ до новообраної церкви чи правно зареєстрованого релігійного об'єднання зацікавлений повинен заявити сам у відповідного душпастиря або ж у правлінні відповідного об'єднання.

Ні у вступі згаданого закону, ні в розпорядженні міністра віровизгагь і освіти від 18.1.1869 Вісн Д. 3. № 13 — не передбачено жодних обмежень у прийнятті політичною повітовою владою заяв про зміну віровизнання, виходячи з принципу, що зміна віровизнання є питанням свободи совісті кожного громадянина. Виходячи з цього заява про зміну віровизнання і прийняття цього факту до відома досі було звичним адміністративним актом, що не викликав жодних труднощів при вирішенні.

Однак зараз масові звернення, зокрема лемків, які осіли в Новосанчівському повіті, про зміну гр[еко]-кат[олицького] обряду на рим[о]-кат[олицький] — надають цим зверненням виразного політичного характеру, тим більше, що, як впливає з формулювання заяв, зацікавлених ідеться не так про зміну визнання чи обряду, як про наслідки такої зміни, тобто, що вони перестали бути лемками чи українцями, покидаючи Церкву і вступаючи до рим[о]-кат[олицького] Костелу.

Як я вже сказав вище, з формулювання заяв проглядає справжнє бажання (напр., «прошу дозволити змінити віровизнання і прийняти мене до польського суспільства»), яке ставить повітові влади перед важливою проблемою, що вимагає одностайного вирішення для тих підкарпатських повітів, які на практиці стикаються з лемківським населенням. Адже не можна заперечити, що така зміна визнання чи обряду створює певну видимість, що даний зацікавлений справді належить до польського суспільства і може в нинішній момент вести до хибних і незгідних із загальною політикою рішень адміністративних влад.

З цих міркувань прошу видати адміністративним владам обов'язкову інструкцію, що визначить їх ставлення й позицію при вирішенні такого роду заяв²¹⁷.

*За повітового старосту
А. Румінський
віце-староста*

Оригінал, машинопис.

ДА Краків, Воєводське Управління, 1082, арк. 9-10.

№ 96

1945 р., вересня 25, м. Новий Санч. — Розпорядження новосанчівського повітового старости Ю. Лабуза про обов'язкове усунення українського населення з прикордонної зони

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

На підставі § 7, пункт 5, абзац 2 розпорядження мін[істра] внутрішніх справ з дня 22.1.1937 р. (Вісн. З. П. Р. № 12, поз. 84), розпоряджаюся про таке:

аВсі мешканці Новосанчівського повіту української і руської (лемки) національності зобов'язані покинути терен прикордонної зони в термін 14 днів, рахуючи від наступного дня після оголошення²¹⁸²¹⁸

Основні приписи стосовно проживання на прикордонних теренах регулювало розпорядження президента ПР з дня 23.XII.1927 р. про кордони Країни (Вісн. З. П. Р.) № 117, поз. 996). В пізніший період до нього внесли низку поправок, що давали адміністративним владам право видавати заборону на проживання на терені прикордонної зони і прикордонної смуги певним групам громадян.

Отже, відповідно до ст. 6 закону від 9. VШШ.1936 р. (Вісн. З. П. Р. № 55, поз 397) у справі зміни розпорядження президента ПР з дня 23.XII.1927 р. про кордони Держави, воєвода чи уповноважена ним повітова влада загальної адміністрації мали право видавати заборону проживати й

перебувати на терені прикордонної зони (простір завширшки 2 км уздовж лінії кордону) на певний час чи постійно, якщо цього вимагали міркування безпеки й охорони кордону. З прикордонної смуги, що охоплювала весь простір повітів, прилеглих до кордону держави, яка могла бути розширена, якщо цього вимагали міркування безпеки, на всі чи деякі повіти, прилеглі до прикордонних повітів, можна було усунути лише на період від 1 до 3 років осіб, покараним за правочинним вироком суду чи постановою адміністративної, митної чи скарбової влади, за антидержавну діяльність, контрабанду, а на період до 10 років щодо осіб, покараних за злочини проти безпеки держави.

В силу § 8, пункт 1-3, абзац 1 розпорядження міністра внутрішніх справ з дня 22.I.1937 р. заборона проживання у прикордонній зоні на підставі § 7, пункт 5, абзац 2 могла бути видана виключно у випадку осіб, які перебували там тимчасово на підставі дозволу влади загальної адміністрації повітового чи воєводського рівня. Водночас він виключав можливість застосування цих приписів щодо польських громадян, які постійно проживають протягом принаймні 6 місяців від дня вступу в дію розпорядження у місцевостях, розташованих у прикордонній зоні; польських громадян, які мають у прикордонній зоні нерухоме майно, але не проживають у ньому; членів родин згаданих вище родин.

Діюче на той час законодавство про кордони Польської держави не знало терміну «прикордонна територія». Правних підстав позбавлене було й застосування приписів розпорядження з 22.I.1937 р. щодо мешканців усього повіту, прилегло до кордону держави. § 7, пункт 5, абзац 2 розпорядження стосувався виключно осіб, які проживають у прикордонній зоні, тобто на території, розташованій уздовж лінії кордону завширшки 2 кілометри, , яка, у виняткових випадках, наприклад з огляду на характер терену, могла бути розширена до 6 км. Поза тим, в силу § 38, пункт 2 розпорядження з 22.I.1937 р., приписи § 5-9 і видані на їх підставі розпорядження втратили силу в день 31.XII.1940 р.

- з огляду на безпеку й охорону кордону^а. Якщо ці громадяни не покинуть прикордонного терену (повіту) протягом вищевказаного терміну, їх усунуть **у примусовому порядку^б**.

*Повітовий староста
Юзеф Лабуз*

^{а-а}Фрагмент тексту виділений в оригіналі.

^{б-б}Підкреслено в оригіналі.

Оригінал, плакат.

АНА, ГПУ з Евак. у Любліні, 179, ненум.

№ 97

1945 р., вересень, м. Ряшів. — Звіт І секретаря Воєводського Комітету ПРП у Ряшеві С. Ханижа за період від 15 серпня до 15 вересня 1945 р.

Українське питання.

Триваюче переселення українців є справою, що найбільше цікавить населення Ряшівського [воєводства]. Швидкий темп виселення українців унеможливив належне заселення покинутих сіл. Порівняно мала кількість війська унеможливила охорону сіл, покинутих українцями, внаслідок чого з 22 сіл, покинутих у Перемиському повіті, 11 були спалені бандерівськими бандами чи підпалювачами з місцевого українського населення, які мстяться за виселення. Ми брали участь у конференції за участю представників адміністрації, війська, поселенських, суспільних, політичних і т. п. чинників у Перемишлі, на якій прийняли рішення про повільне виселення й виправлення заселеності з застосуванням охорони сіл військом. Слід було б збільшити кількість війська, дозволити створення груп самооборони по селах поляками-осадниками, дати їм зброю. Зосередити дивізію в тіснішому колі, щоб унеможливити діяльність банд...^а

^аПропущено фрагменти звіту, що не стосуються українського питання.

Оригінал, машинопис.

АНА, VI Відділ, ЦК ПРП, 295/IX-290, арк. 74.

№ 98

1945 р., вересень-жовтень²¹⁹, м. п. — Відозва Проводу ОУН у Польщі «До Війська Польського! Поляки! Солдати!»

Свобода народам!

Свобода людям!

Смерть тиранії!

До Війська Польського!

ПОЛЯКИ! СОЛДАТИ!

Запродані чужим, кремлівським диктаторам, нинішні керівники уряду кажуть Вам тероризувати й виганяти українське населення зі своїх осель, а також наказують Вам влаштовувати облави на Ваших власних братів, польських патріотів. Підлі вислужники московського диктатора і зрадники власного народу хочуть зробити з Вас сліпе знаряддя для здійснення планів червоного московського імперіалізму, а Ваш польський мундир і національні символи хочуть використати для своїх варварських, людежерчих цілей.

Пам'ятайте, однак, Польські Солдати, що цей шлях слугування чужому імперіалізові є не лише гидким і ганебним, але й згубним для Вас самих. Хто бодай чимось допомагає зміцнювати пута й потугу імперіалізму Москви, той готує і кує пута власному народові.

Хто з Вас може забув столітню російську неволю, той нехай пам'ятає, що в безмежних снігах Сибіру досить місця, поруч зі святими могилами й кістями Ваших і наших батьків і дідів, не лише для нас, але і для Вас. Те, що нині буде нам, завтра чекає і Вас, Ваших братів і дітей, якщо сьогодні ми не станемо разом одним спільним фронтом за спільні, найвищі і найшляхетніші загальнолюдські ідеали свободи, рівності й братерства усіх народів і всіх людей проти темних сил варварського імперіалізму, тоталітаризму, диктатури й тиранії, які несе усій Європі московський червоний фашизм, званий більшовизмом, або, цілком неслухно, званий комунізмом. Отож якщо нині нам не вдасться розбити потугу кривавого імперіалізму червоної Москви, то завтра Ваша доля буде такою самою, або ще страшнішою, як нині наша.

Солдати Війська Польського! Звертаємося до Вас таким чином, бо віримо, що не всі дозволите зробити з себе сліпе знаряддя московських прислужників, віримо, що серед Вас є багато справжніх, щирих поляків, патріотів, справді щирих, а не фальшивих сталінських демократів. Отож подумайте, чиї накази Ви виконуєте, за чиї інтереси проливаєте свою кров? Подумайте, де Ваше місце, чи на боці тих, котрі служать інтересам Москви, чи навпаки, у лавах тих, котрі героїчно воюють проти Москви і її імперіалістичних, загарбницьких намірів, так само, як досі воювали проти гітлерівсько-німецьких імперіалістів.

Солдати поляки! Не слухайте московських слуг, які наказують Вам тероризувати й виганяти цивільне населення, які хочуть викопати Вашими руками ще глибшу прірву між нашими народами. Чиніть лише так, як наказує Вам Ваше людське сумління і національний патріотизм, який вимагає не боротьби між нами, а спільних зусиль для спільних великих цілей свободи. Багатьох поляків і українців, найкращих патріотів, поєднує зараз воєдино спільне страждання і спільна боротьба за свободу проти московсько-більшовицької тиранії. Ідіть і Ви цим шляхом, а не дорогою ганьби і зради.

Ми, Українські Повстанці, не воюємо проти поляків, а лише проти більшовицьких загарбників. Запитайте про це сотні Ваших Колег — солдатів ВП, які перейшли під час боїв на наш бік чи, оточені нашими повстанськими військами, здалися і згодом були нами звільнені. Ні в кого з них не знайдеться жодного слова нарікання. Усіх полонених — чесних поляків ми трактуємо не як ворогів, а як синів народу, з яким нас єднає спільна недоля чужої окупації і спільна дорога до свободи. Відповідно до цього ми принципово звільняємо їх чи передаємо, на їхнє бажання, через відповідні контакти до лав польської партизанки.

А сотні й тисячі тих Ваших Колег, котрі полягли на полі бою з нашими військами, віддали своє життя і кров марно, не за польську й не зза високу загальнолюдську справу, а за інтереси смертельного ворога польського й українського народу, ворога людської свободи.

Отож закликаємо всіх Вас, усіх поляків і всіх чесних людей, які люблять свободу: Ідіть з нами у єдиному спільному фронті боротьби — до свободи.

Ті, які прийдуть до нас як вороги, зустрінуть на кожному кроці бій не на життя, а на смерть.

Хай живе свобода!

Хай живе Вільна Незалежна Польща!

Хай живе Вільна Незалежна Україна!

Хай живе свобода, рівність, братерство і соціальна справедливість усіх народів і всіх людей!

Вересень-жовтень 1945

УКРАЇНСЬКІ ПОВСТАНЦІ

Оригінал, друк, циклостил.

АУОД, 3355, Депозит 1298, поз. 22.

АНА, VI Відділ, ЦК ПРП, 295/VII-191, арк. 10.

№ 99

1945 р., жовтня 2, м. п. — Оперативний звіт «Бурлаки», командира куща «Маківка»²²⁰ за період від 6 до 31 вересня 1945 р.

1. Обставини в терені.

Прийнявши Кущ ч. 4 від д[руга] «Максима»²²¹ 6.IX.1945 р. не є я ще повністю ознайомлений в терені та з масами. Перешкодою в орг[анізаційній] праці є Військо Польське, яке насильно переселює українське населення. Облав на українських повстанців та революціонерів не було. Спецвідділи і Обивательська Міліція не робили жодних перешкод. Міліція, коли в'їжджала до села, досить чемно обходилася з українським населенням. Ворожа пропаганда діяла досить сильно. Звернена була проти укр[аїнського] населення, відносно переселення. Успіхів не набрала жодних, бо населення вже не вірить брехливим більшовикам і знає, що його чекає, коли переселиться. Поширюється її в спосіб шептаної пропаганди. Виходить з джерел Війська Польського, яке страшить населення, що мусить звідси виїхати примусово, бо оскільки не виїде то силою виженуть, та що на Ліський повіт має приїхати ще одна дивізія війська, щоб переселити всіх українців. Говорять, що тільки переселенням українського населення тут знищать наш революційний рух. При переселенні Військо Польське проводить грабунки.

Щоб улекшити працю проводимо сходуни з українським населенням. Заходимо також до поважніших польських хат, які ворожо настроєні проти більшовиків. Говоримо їм, що ми не воюєм з мирним польським населенням, що поборюємо спільного ворога — більшовиків. Розкмнено летючки до війська і старшин, щоб перестали переселення і грабунків. Останньо польське населення майже все ворожо ставиться до переселення, а навіть скриває українців під час переселенчої акції. Сходуни з українським населенням проводив я в інформативній формі відносно насильного переселення...^a

Обговорено, як має застосуватись населення проти переселенчої акції. А саме представлено населенню, що його чекає, коли переселиться на Україну, що там їх розлучать з ріднею, що не дадуть їм ніяких засобів до життя. Представлено їм колгоспи та ті зруйновані німцями міста і фабрики, які вони будуть змушені відбудувувати, коли переселяться. Представлено їм, яку вони будуть мати дорогу на ту Україну, що будуть гнати їх валками пішки, що вони в половині таки в дорозі вигинуть. Представлено їм, що то є більшовицька політика, що в тім вони бачать свою користь.

На це населення має негайно вибудувати криївки, поховати збіжжя та одяг, поховати вози, не підписувати декларацій та не вибиратися ніде з хати в дорогу, тільки утікати до лісу. Обговорено, що чекає тих хто буде поширювати пропаганду, щоб їхати на Україну, або хто змінить обряд. Докладних списків переселених нема. Тих, яких зловили, держать поки що в Ліську. Багато з них повтікало.

2. Переселення.

Дня 27.IX.1945 р. до села **Безмігова Горішня** впало В[ійсько] П[ольське] в числі около 200 осіб і одна танкетка. Військо обступило село і дало наказ до 15 хвилин опустити хати. Поміж ВП було багато більшовиків та жидів, які знущалися над українським населенням. В селі зчинилася велика паніка, народ заскочений таким наглим нападом почав утікати до лісу. Інші знову ховалися по польських родинах. За утікаючим народом військо стріляло. Господаря Атанаса Берчака, літ понад 40, котрий не хотів підписати декларації, жид сильно збив, а пізніше випровадив його на подвір'я і застрілив. Господаря Івана Мельника, літ понад 50, та його жінку і німого сина застрілило ВП за це, що коли прийшли виганяти їх з хати, німий син вхопив крісло і розвалив двом старшинам голови. Господаря Василя Задарка, літ понад 40, застрілили в потоці, де знайшли його щойно на другий день. Залишив жінку і п'ятеро дрібних дітей. По вигнанні людей з хат грабували худобу та що кращого з хат. Спалили також одну хату під лісом, в якій мешкала стара жінка. Зловлене населення повели до Ліська, з котрих багато по дорозі, а навіть і з Ліська повтікало. Поміж військом були і добрі вояки, позволяли, а навіть допомагали втікати. Одного господаря знайшли скритого в бобі, тоді сказали йому: «Siedź i nie wyiać stNed»^b.

Дня 28.IX.1945 р. виселяли людей зі села Глинне. Там забрали три старі жінки, бо решта населення втікла до лісу. Військо побачивши, що нікого нема в селі, почало сильно грабувати. Розбивали хати, вибивали вікна, ламали двері, товкли образи та забирали, що їм підпало під руки. В цілому кущі населення пішло за нашими вказівками, все поховали, а самі сидять по лісах.

В селі Глинне народ підупав на душі, бо по 5 днях сидіння в лісі вернулись до хат, помимо цього що в селі ще квартирувало військо. А навіть готові піти записатись на виїзд на Україну. 30.IX.1945 р. я провів з ними ще раз сходуни і зазначив, що оскільки хтось запишеться на Україну, або змінить обряд той буде відповідно покараний.

В селі Янковцях населення частково втікло до лісу, а частина змінила обряд. Тих людей БСБ²²² покарало поки що буками. По хатах, котрі лишилися порожні, ходить ВП і грабує. А навіть нападають в ночі на українські хати, наставляють пістолі і грабують...^в

Постій, 2.X.1945 р.

«Бурлака»²²³

^аПропущено фрагмент звіту, що містить перелік зустрічей з населенням протягом, здійснених від 11 до 17 вересня 1945 р.

^бСиди й не вилазь звідти (пол.).

^вПропущено кінцевий фрагмент звіту, що містить особисті характеристики персоналу теренової сітки куща й виконання плану інформативно-пропагандивної праці серед цивільного населення.

Оригінал, рукопис. Мова укр.
ЦА МВС, X/25, (4562), нenum.

№ 100

**1945 р., жовтня 4, м. п. — «Політичний Звіт» Надрайону «Левада»²²⁴
Округу III ОУН за період від 10 серпня до 10 вересня 1945 р.**

I. Більшовики.

...^а2. Адміністрація. Переселенча комісія складається з голови, українця Шимчука, жида Соленка та до 10 людей охорони. Перед тим було ще кілька машиністок, які з браку праці (ніхто не записується) від'їхали. Коли появились в терені відділи УПА, переселенча комісія не появляється в терені. Раніше їздили по селах і намовляли людей до виїзду. Шимчук, де тільки може старається агітувати та різними способами змушувати до виїзду найсвідоміших селян з села (Сушно), на яких дивиться ціле село. Грозить навіть арештуванням. Цей самий Шимчук для війта волості Володава говорив, що про справу виїзду до УРСР голосно не говорити, тому що на

Володавщині українське населення може поставити активну самооборону, бо бачить за собою УПА, яке знаходиться в тих теренах. ...⁶

II. Поляки.

1. Місцеве польське населення це рільники. Частина із них — чистокровні поляки, велика кількість - калакути²²⁵. На місце виїзхавших до УРСР українських родин прибули репатріанти із-за Буга. В зв'язку з приходом на наші терени рейдуючих відділів УПА та з посиленням пропагандивної роботи (летючки польською мовою, мітинги тощо), антагонізм, який ще донедавна існував між українцями і поляками, помітно послаб, лише в північній частині Більського повіту, де українці творять меншість (багато виїхало до УРСР) помічається ще напружені відносини. Не чути вже, як було раніше, прилюдних вигуків на українців: «Tu bulbowcu»⁸, а навпаки, в деяких волостях пов. Володава (Кривоверба) поляки намовляють не виїжджати до УРСР. Однак загал польського суспільства є за тим, щоб українці опустили ті землі. Постава більшості польського населення до УПА є прихильна. Треба це однак приписувати страхові перед силою УПА.

Загал польського населення не вірить в довше вдержання теперішнього польського уряду «Народної Єдності». Очі всіх звернені на Англію. Всі вірять в неминучий конфлікт між Англією і СРСР, та що при помочі Англії створиться самостійна Польща. На теперішній уряд і адміністрацію дивляться, як на зняряддя в руках Москви.

2. АК. Найбільшу активність АК проявляє в північно-зах[ідних] частинах Більського повіту та в південно-зах[ідних] частинах Володавського повіту. В мішаних селах (де більшість українців) держаться досить слабо. В останньому часі не завважено в терені більших виступів АК. З цього видно, що АК переходить в глибоке підпілля. По злагідненні українсько-польських відностин можна вичути, що АК вплинуло на своє населення. Однак ще в північних частинах Більського пов. шовіністично настроєні елементи АК проводять терористичну роботу проти українців, як ось прим. 31.8.45 р. з с. Полосок вбили дяка Володимира Столицю²²⁶. Робота АК. Вбивця говорив, що вбив, тому що це був «бульбовець». Збройних відділів АК в терені не завважено, боївки трапляються, але дуже законспіровано. Серед адміністрації АК має поважні впливи (з винятком ресорту²²⁷).

3. Польська адміністрація. В повітовому старостві у Володаві працівники виключно польської національності. Були спроби поодиноких українців працювати в старостві, однак безуспішні. Поляки в жоодному випадку не хочуть допустити українців до адміністрації. У волосних управах стрічаються українці (де населення волости становлять у більшості українці). В залежності від того чи в даному селі є більшість укорайнців, солтисом села є українець (це не всюди).

Польська адміністрація (поляки) ворожо ставляться до кожного прояву українського самостійницького руху. Стараються також усунути з тих хемель українців. Тому що населення пильно дивиться на Церкву, яка є на тих теренах головною перешкодою в полонізації українського населення, стараються в першу чергу різними способами усунути священників з тих теренів. Про це свідчить хоча б факт, що для отця Середи з м. Володави, православного священика, подали короткий реченець, в якому змушують виїхати в СРСР. Міліція з м. Володави привела католицького священика до церкви, щоб віє повикидав з церкви образи (з православної). Цей вправді пішов до церкви, але образів не чіпав.

В жодному разі польська адміністрація не хоче погодитися, щоб на тому терені існувало українське шкільництво. У висліді того в цілому терені нема ні одної української школи. Правда, були спроби деяких місцевих українських вчителів творити українські школи, але безуспішно. Шкільний інспектор пояснював це браком потрібних учительських кваліфікацій, а якщо видавав місце праці, то лише в центральній Польщі. Дуже низько стоїть також польське шкільництво. А це з недостачі відповідних кваліфікованих учительських сил. Лише в деяких селах є польські школи. В м. Володава є польська коедукційна гімназія. ...[†]

III. Українське населення.

В зв'язку з приходом на наші терени відділів УПА та відпруженням в українсько-польських взаєминах зросло почуття певності українського населення терену. До УПА загал українського населення, а навіть пеперівці, ставляться досить прихильно. Одначе, де населення не бачило на власні очі відділів УПА, люди вважають, що це польські партизани. Коли населення дізналося про розбиття повстанського відділу за Бугом, звідусіль чути про такі вислови: «Чого вони йшли за Буг, могли сидіти у нас. У нас хліба хватить». Між населенням чути й такі вислови: «От, щоб у нас було багато українських повстанців, тоді не виїжджали б і не дали контингенту». Загально населення числить УПА, як свою оборону.

Капітуляція Японії спричинилася у великій мірі до відпливу настроїв в населення. У війну між Англією і СРСР вірять, однак більшість сподівається довшої передишки.

Контингент, здається, буде більший від бувшого німецького. Це населення найбільше розчарувало. Чути вислови: «Пощо такі великі контингенти, коли війна закінчена?», або: «Навчилися від німців, так і деруть». Протисовітські настрої серед українського населення помітно зростають. До цього спричинюються передусім справи зв'язані з контингентом і виїхдом в УРСР.

Ворожнеча до поляків частково зникає. Справа виїздів набирає щораз то більшої актуальності. Населення рішуче відмовляється від виїзду. Про

добровільний виїзд не хоче й говорити. Найбільшу противиїздову пропаганду повели втікачі з УРСР, ті які кілька місяців тому назад туди виїхали. Населення є досить докладно поінформоване про відносини в СРСР. Дещо в тому напрямі зробило розкинення летючок проти виїзду, а передусім поява відділів. Українці почуваються певніше. Всі вірять, що УПА, якщо буде потреба, прийде з поміччю й обороною. Вже в деяких місцях чути думки про копання бункрів, заковування майна і т. п., це в більшості є самочинне. В дуже дурному становищі знайшлися пепеєрівці, українці з ресорту, які ніяк не хочуть виїздити до СРСР. Вони також звертають щораз більшу увагу на УПА.

СЛАВА УКРАЇНІ! - ГЕРОЯМ СЛАВА!

(Хмара)²²⁸

^aПропущено пункт звіту під назвою «1. Характеристика».

^bПропущено пункти: «3. НКВД і НКГБ; 4. Червона Армія».

^cТи, бульбівцю (пол.).

^dДалі пропущено пункти: «4. Діяльність політичних партій; 5. Ресорт «Громадської Безпеки», штурмівка, міліція; 6. Військо Польське».

Копія, машинопис. Мова укр.
ЦА МВС, X/43 (4353), нenum.

№ 101

1945 р., жовтня 4, м.п. — «Теренові Відомості» Надрайону «Левада» Округу III ОУН за період від 10 серпня до 10 вересня 1945 р.

Волость Кодень:

8.8.45. **Костомлоти** — Приїхав до села війт і заборонив далі відправляти в шкільному будинку богослужіння, мотивуючи це тим, що цей будинок є потрібний для навчання.

9.8.45. Відбуто в цілій волості реєстр мужчин уроджених в 1920-1928 роках. В якій цілі невідомо. Говорять, що між селом Костомлоти й Добрятичі в ліску є багато партизан. Міліція переїжджаючи через цей ліс завжди стріляє до лісу.

Окчин — Вернуло 3 хлопців, які виїхали до СРСР ще зимою 1944 року. Один із них розказує: «Нас завезли в Херсонську область. По дводеннім відпочинку вислано жінок і хлопців від 12-15 літ до колгоспів на роботу, а мужчин закопувати окопи й трупи на фронті. Там робили вони два місяці. За неточне прибуття на роботу, спізнення вивожено людей на Сибір. Були такі, які зовсім не хотіли йти на роботу, цих застрашувано терором і Соловками. Я (оповідаючий) записався тоді до стахановців²²⁹ і дістав дозвіл

поїхати до міста (іншим переселенцям не можна зовсім виїздити до навколишніх міст). В місті я продав свою одягу, купив за це хліба, передав його жінці і сам без прощання почав пробиратися назад. Моя донька померла раніше з голоду. Я певний, що всі, хто тільки почувається на силах, втече домів так як я».

Костомлоти — Втекло також двох хлопців, які раніше поїхали до СРСР. Вони тепер криються перед міліцією.

15.8.45. **Кодень** — Був католицький відпуст. Українці працювали в полі. На них посипалися лайки й погрози зі сторони міліції й ресорту в роді: «Gdzie wy iujecie? W Polsce czy w Rosji? Pracowaz nie wolno!^a»...^b

СЛАВА УКРАЇНІ! — ГЕРОЯМ СЛАВА!

П.²³⁰

^aДе ви живете? У Польщі чи в Росії? Працювати не можна! (пол.).

^bДалі пропущено фрагмент тексту, що стосується гміни Піщац і Заблоце, що не містить інформації про акцію переселення.

Копія, машинопис. Мова укр.
ЦА МВС, X/43 (4353), нenum.

№ 102

1945 р., жовтня 10, м. Краків. — Лист начальника Відділу Національностей Міністерства Громадської Адміністрації Р. Новака до Воєводського Управління у Кракові в справі зміни віровизнання лемками

Довірчо

У відповідь на лист Воєводського Управління у Кракові з д. 2.X.1945 р. Ч. СП. № 1/1/45²³¹, що стосувався масового прийняття лемками римо-католицького віровизнання, Політичний Департамент МГА пояснює, що відсутність будь-яких правних підстав не дозволяє застосовувати в цій справі будь-які обмеження чи перешкоди, що, зрештою, було б порушенням обов'язкового принципу свободи совісті.

Слід, однак, доручити старостинським управлінням, щоб вони, приймаючи згадані заяви, повідомляли зацікавлених, що прийняття нового віровизнання чи обряду не викликає жодних змін у національній приналежності, з огляду на що подана заява повинна містити лише бажання змінити віровизнання, без жодних додаткових слів, що стосуються національного питання.

*Начальник Відділу Національностей
(Р. Новак)*

Оригінал, машинопис.
ДА Краків, Воєводське Управління, 1082, арк. 5.

№ 103

1945 р., жовтня 11, м. Київ. — Лист заступника Голови Ради Народних Комісарів УРСР І. Сеніна начальникові Львівського залізничного вузла Шахраєві з проханням про надання додаткових залізничних вагонів для перевезення українського населення, що переселяється з Польщі

За відомостями, які має Раднарком УРСР, на станціях Перемишль, Нижанковичі й Медика скопичилося понад тисяча родин українського населення, що евакуюється до УРСР.

Очікуючи завантаження, населення перебуває під голим небом, усі продукти харчування вичерпалися. Люди перебувають у вкрай тяжкому становищі.

Прошу Вас подати на вказані станції відповідні кількості вагонів для завантаження евакуйованих сімей і відправити їх у місця призначення. Про виконання прошу повідомити Раднаркомові УРСР²³².

*Заст. Голови Раднаркомові УРСР
Сенін*

Копія, машинопис. Мова рос.

ЦДАЖР, Секретаріат Голови Ради Народних Комісарів УРСР, ф. 2, оп.7, т. 3, спр. 1746, арк. 1.

№ 104

1945 р., жовтня 12, м. п. — Донесення командира сотні Української Повстанської Армії «Месники» ІІ, ст. вістуну «Балая» командирові куреня пор. «Залізнякаві»

С. У.^а

Товаришу Коменданте

За час від 7.Х. до 12.Х.1945 р. через Нову Греблю переїхали 3 транспорти людей. До транспорту в Новій Греблі завантажили Онишки, Купяки, Ігнаші, Жакинці, Солили й Гамарню — з тим, що в цьому останньому селі залишилися 16 господарств. Згадані присілки завантажували в один транспорт. Які села завантажували в наступні 2 транспорти, не відомо. Завтра я знатиму, коли повернуться розвідники. На колію в Новій Греблі дали поважне підкріплення, тобто 300 осіб. У Греблі 100, у Сухій Волі понад 100 і до Гамарні близько 100 осіб.

За час від 7.Х. до 12.Х. ц. р. наш відділ виконав наступну роботу. В ніч з 8 на 9.Х.1945 р. один рій знищив 60 м залізничного полотна і знищив також міною 4 рейки. З 10 на 11.Х.1945 р. підміновано міст під Бобрівкою.

На цей міст використано заряд, який призначався на міст під Греблею. Мосту цілковито не знищено, так що поляки попідпирали його стояками й паровоз проїхав, але завтра ми з ним покінчимо, бо сьогодні зберемо матеріал. З 10 на 11.Х.1945 р. спалено Жакинці, Солили й Ігнаші. З 11 на 12.Х.1945 р. спалено Руду й Бодаки.

При паленні цих сіл поляки обстрілювали нас з мінометів й ТКМ-ів. Суху Волю завантажили у вагони в Олешичах. Ніхто їх не виганяв — самі поїхали до станції. Ми потребуємо вибухового матеріалу, запальників, кабзлів, швидкісного й повільного шнура, гранат і амуніції, бо у нас уже мало. Я послав зброяра, щоб організував, але сумніваюся, чи він щось принесе. Нині кажуть, що військо з Дикова, Футорів і Олешичів виїхало до Любачева. Може «Бойко»²³³ дав би трохи вибухового матеріалу.

П. 12.Х.1945 р., год. 14.

Героям слава!

«Балай»

Читав: «Залізник», 14.Х.45 р., год. 15

Під документом дописано: Перекладав: (-) Яри Владислав пор.²³⁴

«С. У. — Слава Україні!

Копія, машинопис.

ЦА МВС, Х/40 (5100), арк. 227.

№ 105

1945 р., жовтня 14, м. п. — «Теренові Відомості» Району V Надрайону ОУН «Холодний Яр» за період від 11 вересня до 14 жовтня 1945 р.

11.ІХ.45 р. Військо Польське розносило декларації поміж українським населенням в Ліську, щоб підписували і виїжджали на Україну. Населення, котре не хотіло підписувати, страшили, витягали пістолі. Між населенням зчмнмлась велика паніка²³⁵.

20.ІХ.45 р. Військо Польське під охороною 10 стрільців транспортувало до кордону 16 осіб насильно переселених із сіл Гічва і Бахів.

21.ІХ.45 р. людей насильно переселених із Гічви і Бахова від кордону більшовики завернули, бо ті люди не підписали заяв.

21.ІХ.45 р. приїхала переселенча комісія і спецвідділи, які оточили Семушову, поставили застави, а найбільше від сторони лісу. Не випускали нікого зі села і почали робити ревізію, а навітьдещо грабувати.

22.ІХ.45 р. господарі з цілої околиці здавали контингент, в кожному селі була Міл[іція] Обив[ательська].

23.ІХ.45 р. жовніри Війська Польського приїхали в село Ракова, нібито в справі когтингенту. Поведінка їх супроти людей була жорстокою. Стріляли в селі кури, гуси, забирали хліб, масло і т. п. В тих хатах, де люди їх

позамикали і повтікали, вояки вибивали вікна, ломали двері, влазили до середини і забирали що попало.

25.IX.45 р. до села Угерці о год. 10 рано приїхало трьома фірами 18 стрільців Війська Польського. Розійшлись по селі, говорили вони, що приїхали за сіном. Одначе це була розвідка. О год. 15 по полудні до села приїхала переселенча комісія і Військо Польське в силі одної компанії, яке привезло з собою дві гармати, оточило село та дало наказ, щоб люди підписувалися до виїзду на Україну. Серед населення зчинилась велика паніка. Люди почали втікати в ліс та критися в польських хатах. Населення до цієї акції було зовсім не підготовлене. Опущені хати військо сильно грабувало, забираючи все майно, що лише було не заховане. Вісім господарств пограбовано так сильно, що остались лише пусті хати. Порозвалювали печі, порубали підлоги, умеблювання та повибивали вікна. Під час акції забрали 38 осіб, яких відтранспортували до Ліська.

26.IX.45 р. до села Голучків приїхала переселенча комісія і Військо Польське. Акцій жодних не робили, обходилися з населенням дуже чемно, ані курей, ані яєць самі не забирали.

27.IX.45 р. закінчили акцію в селі Угерці та коло год. 9 ранку переїхали до Вільшаниці, де забрали від солтиса список українського населення і відразу зайняли ціле село та почали проводити акцію. Населення почало втікати до лісу та скриватися в польських хатах. Військо коли побачило, що населення втікає до лісу, зараз почало обстрілювати ліс. Стріляючи із запальних куль спалили одну українську хату. В часі акції сильно пограбували селян. По хатах, городах та полях шукали схованого майна. В акції забрали 65 осіб, яких під охороною відтранспортовано до Ліська. Майно, яке люди забрали зі собою, все їм відбрали. Забраних людей до Ліська силою притягали до підписування заяв на виїзд на Україну. При тому деяких людей били. Населення користаючи зі слабкої охорони повтікало все з Ліська.

27.IX.45 р. Військо Польське проводило насильну перечеленчу акцію в селі Безмігова Горішня, де вбито п'ять осіб, чотирьох мужчин і одну жінку²³⁶. При тому сильно грабували. Населення все втекло в ліс, а ддеякі зловлені втекли з Ліська.

28.IX.45 р. проведено насильну переселенчу акцію в с. Глинне. Люди повтікали, зловлено лише три старш жінки. Також тут військо грабувало що попало і демолювало хати.

3.X.45 р. у відплатній акції за спалене село Жерденку Нижню, наш відділ спалив село Мичківці.

4-5.X.45 р. поляки зі села Угерець і Вільшаниці переносилися до Ліська.

Постій, 14.X.1945 р.

I-p²³⁷

Оригінал, машинопис. Мова укр.
ЦА МВС, X/36, ненум.

№ 106

1945 р., жовтня 18, м. Новий Санч. — Лист новосанчівського повітового старости Ю. Лабуза Суспільно-Політичному Відділові Воєводського Управління у Кракові з підтвердженням принципу сегрегації серед лемків під час акції переселення до УРСР

На розпорядження з дня 2.X.1945 р. ч. як вище доповідаю, що сегрегація лояльних лемків, у зв'язку з їх переселенням на Схід, безумовно застосовується.

Але в жодному разі не може бути й мови про масове злишення на місці цілих лемківських (українських) громад з огляду на безпеку й охорону кордону.

*Повітовий староста
Ю. Лабуз*

Оригінал, машинопис.

ДА Краків, Воєводське Управління, 1082, арк. 68.

№ 107

1945 р., жовтня 20, м. Люблін. — Лист головного представника уряду ПР з питань евакуації українського населення з Пльщі Ю. Беднажа краківському, ряшівському й люблінському воєводам з пропозицією видати розпорядження у справі залишення українцями прикордонної смуги

Таємно

Спираючись на уповноваження міністра громадської адміністрації, гр. Вольського, звертаюся до гр. воєводи з проханням про видачу підпорядкованим староствам доручення²³⁸ про використання розпорядження міністра внутрішніх справ з дня 22.I.1937 р., абз. 2 вказаного розпорядження, щоб мешканці прикордонної смуги української і руської національності покинули у визначений термін цей терен, з огляду на безпеку кордону.

Таке розпорядження могло б сприяти швидкій і більшій евакуації українців з одного боку, а з другого ліквідації банд.

*Головний представник уряду ПР
з питань евакуації
(Ю. Беднаж)*

Оригінал, машинопис.

АНА, ГПУ з Евак. у Любліні, 166, нenum.

№ 108

1945 р., жовтня 20, м. п. — Донесення командира сотні Української Повстанської Армії «Месники» II, ст. вістуна «Балая» командирові куреня пор. «Залізнякаві»

С. У.

Колего Коменданте

Пересилаю звіт за період від 1.VIII. до 15.X.1945 р. Зброяра немає, бо вирушив у терен організувати амуніцію. Мав повернутися 15.X.1945 р. — однак не повернувся. Я вже послав за ним розвідників. Коли зброяр повернеться, відразу вишлю його звіт.

Залізничний рух на шляху Ярослав-Гребля затриманий, бо нам вдалося знищити три мости. Дня 10.X.1945 р. підірвали міст під Бобрівкою. Його поважно ушкодили, так що комісія визнала його таким, що не надається до вжитку. По ньому пустили паровоз і більше не їздять. Дня 13.X.1945 р. ми зібрали трохи матеріалів і повторно підірвали цей міст. Міст був залізобетонний (сильний) і був знищений. Під час вибуху в Бобрівці вилетіли всі вікна. Дня 14.X.1945 р. мінами знищено два інші мости на відтинку Бобрівка-Сурохів і знищено також колію.

Раніше, тобто дня 8.X.1945 р. на шляху Гребля — Бобрівка перерубали 60 метрів шпал і знищили колію. Відразу після відходу від нас к. Коменданта, з Греблі до Ярослава втекли два транспорти, а більше їм не вдалося завдяки нашим швидким запобіжним заходам. Від 9.X.1945 р. залізниця є недіючою принаймні на два тижні. Я створив одну групу саперів на чолі з «Дубенком»²³⁹, які вже організували бл. 12 тис. кг бомб. Сподіваюся, що цієї колії ми допильнуємо.

Підрозділ уже озброєний на 80%, маю свою шевську майстерню (в лісі), а тепер повним ходом магазинуємо м'ясо, картоплю і збіжжя. Частину вже маємо змагазиновану.

Дня 13.X.1945 р. два рої II чоти влаштували засідку (я був з ними) під Козаками на Військо Польське. Близько год. 10.00 поляки (15 возів і бл. 50 жовнірів) наїхали просто на засідку. Засідка вдалася. Вбили 15 поляків, багато поранили, убили 5 пар коней. Спалено виселені села: Руда, Гребенник, Ігнаші, Солили, Онишки, Козаки й Немстів. Тепер у нас багато роботи, але за короткий час усе буде вирішене. Машина нашого підрозділу почала рух.

По шосе Олешичі-Ярослав часто проїжджають большевики. Їдуть по 50-100. Добре озброєні, але можна зробити засідку, однак найперше треба організувати амуніцію, бо її в нас мало.

Щиро вітаю.

Г. С. Постій, дня 20.Х.1945 р.

«Балай»

Копія, машинопис

ЦА МВС, Х/40 (5100), арк. 231-232.

№ 109

1945 р., жовтня 29, м. Перемищль. — Звіт Римо-католицької Єпископської Курії в Перемишлі в справі перебрання церковних будівель, що є власністю Перемиської Греко-католицької Єпархії

Залишені церкви на терені наших парафій перетворюються на філії наших костелів. От[цям] деканам належить прислати Курії список цих церков і доручити їх от[цеві] парохів²⁴⁰.

[підпис нерозбірливий]

Копія, машинопис.

АНА, ГПУ з Евак. у Варшаві, 10, арк. 70.

№ 110

1945 р., жовтня 31, м. Новий Санч. — Лист новосанчівського повітового старости Ю. Лабуза Суспільно-Політичному Відділові Воєводського Управління у Кракові в справі повернення українців, переселених до УРСР і демобілізованих з Червоної Армії

Доповідаю, що до громади Явірки Новотарзького повіту повернулися, нещодавно евакуйовані, кілька українських родин, які прибули буцімто зі Львова, на підставі отриманих там документів, транспортом з евакуйованими польськими переселенцями з УРСР.

Про це доповідую з огляду на те, що на господарствах, залишених виселеним українським населенням, були осаджені польські колоністи, з ґміни Півнична місц[евого] Новосанчівського повіту, котрим українське населення, яке тепер повертається, перешкоджає господарювати, а також категорично забороняє орати й сіяти озимину, мотивуючи це тим, що дане майно є їхньою власністю й вони не зречуться зі свого майна, хоча б їх розстрілювали, додаючи, що й інші евакуйовані українці повернуться з УРСР до своїх господарств.

До громади Солотвини, міна Криниця Село Новосанчівського пов. повернулися три родини Чучилів.

Подібні випадки повторюються тепер чимраз частіше, що відвертає українське населення місц[евого] повіту від добровільного зголошення на виїзд до УРСР, що значною мірою утруднює здійснення евакуаційної акції.

Повернулися також демобілізовані солдати Червоної Армії, родини яких переважно добровільно були евакуйовані з місц[евого] повіту на терени УРСР. Ці солдати пощирюють чутки, що при демобілізації отримали запевнення про надання земель на місц[евому] терені і не висловлюють бажання добровільно переселятися, а своєю поведінкою утруднюють здійснення евакуації.

Конкретніші й детальні відомості подам додатково, після збору.

Прошу про відповідне рішення.

*Повітовий староста
Юзеф Лабуз*

Оригінал, машинопис.

ДА Краків, Воєводське управління, 1082, арк.159.

№ 111

1945 р., жовтень, м. Краків. — Ситуаційний звіт Воєводського Управління у Кракові за жовтень 1945 р.

...^а2. Українці.

Акція евакуації українського населення з Новосанчівського повіту на терени УРСР, здійснювана на підставі угоди, укладеної між ПКНВ й УРСР дня 9.IX.1944 р., триває надалі. Ця акція здійснюється з великою затратою зусиль як з боку повітового староства в Новому Санчі, так і Воєводського Управління з метою проведення евакуації якнайбільшої кількості українців (лемків)^б. З цією метою видано розпорядження про застосування приписів розпорядження Міністра Внутрішніх Справ з дня 22.I.1937 р. (В.З.П.Р. № 123, поз. 84) про кордони Держави в тому напрямку, щоб мешканці прикордонної смуги, або ж прикордонної зони, української і руської національності покинули у визначений термін цей терен з огляду на безпеку й охорону кордону. Такі розпорядження сприяли, з одного боку, швидшій і енергійнішій евакуації українців, а з другого ліквідації банд²⁴¹.

Поза тим, були розпочаті підготовчі дії до реалізації угоди з дня 6.VII.1945 р., укладеної між Тимчасовим Урядом Національної Єдності ПР і Урядом СРСР, на підставі якої польські громадяни російської, української, білоруської, русинської і литовської національності мають право зміни польського громадянства на радянське й переселення до СРСР²⁴². З цією метою Воєводське Управління ініціювало видачу в повітах відповідних оголошень, що закликали громадян згаданих вище національностей

подавати заяви до повітових староств або ж до Гродського Староства у Кракові.

Особливого підкреслення заслуговують випадки повернення українських (лемківських) родин, які свого часу були евакуйовані на терени УРСР. Родини потрапляють зі східних теренів з транспортами евакуйованих польських переселенців, повертаються на місце свого давнього проживання і перешкоджають господарюванню польських осадників, поселених на українських господарствах. Вони забороняють їм орати й сіяти озимину, твердячи, що дане господарство становить їхню власність і що з цього майна вони не зречуться, хоч би їх мали розстрілювати, додаючи, що й інші евакуйовані українці повернуться з УРСР до своїх господарств. Такого роду випадки трапляються тепер чимраз частіше, що відвертає українське населення Новосанчівського і частково Новотарзького повіту від добровільного зголошення на виїзд до УРСР і значною мірою ускладнює здійснення евакуаційної акції.

На терени згаданих повітів повертаються також демобілізовані солдати Червоної Армії, родини яких переважно були евакуйовані на терени УРСР. Ці солдати поширюють чутки, що при демобілізації вони отримали запевнення про надання землі на території повіту, в якому живуть і не виявляють бажання добровільно переселитися, а своєю поведінкою утруднюють евакуацію.

З цих питань звертаюся до Міністерства Громадської Адміністрації зі спеціальним звітом²⁴³. ...^a

^aПропущено фрагменти звіту, що не стосуються українського питання.

^bВ документі, всупереч польському правописові, назви націонаностей написані з малої літери.

Копія, машинопис.

ДА Краків, Воєводське Управління, 905, арк. 284-285.

№ 112

1945 р., жовтень, м. п. — Відозва Проводу ОУН в Польщі «До всього культурного світу! Відкритий лист українців, які проживають за лінією Керзона»

Воля людині!
тиранії!

Воля народам!

Смерть

ДО ВСЬОГО КУЛЬТУРНОГО СВІТУ!

Відкритий лист українців, які проживають за лінією Керзона²⁴⁴

«Ми, Об'єднані Нації, сповнені рішучості... знову утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особи, у рівноправність

мужчин і жінок, у рівність прав великих і малих народів, а також створити умови, за яких дотримуватиметься справедливість і повага зобов'язань, що випливають із трактатів та інших джерел міжнародного права, а також сприяти соціальному прогресові й поліпшувати умови життя при більшій свободі — і з цією метою виявляти терпимість і жити разом, людина з людиною, як добрі сусіди... постановили об'єднати наші зусилля для втілення цих цілей!» (Цитата зі статуту Організації Об'єднаних Націй, ухваленого на конференції у Сан-Франциско)²⁴⁵

Ми, українці, мешканці української етнографічної території, розташованої у горах Карпатах, далі на північ над ріками Сяном і Солокією та на захід від ріки Бугу, території, яка в силу постанов Кримської конференції²⁴⁶ опинилася в межах відродженої Польської Держави — звертаємося таким шляхом до посольств і урядів Великої Британії, Сполучених Штатів Північної Америки, Франції, Швеції, Швейцарії, Туреччини і всіх інших європейських і позаєвропейських держав — звертаємося також особисто до Пана Президента Трумена²⁴⁷, Прем'єра Еттли²⁴⁸ і їхніх міністрів закордонних справ, які опрацювали, ухвалили й підписали статут Об'єднаних Націй — звертаємося також до всіх Голів і Достойників Християнських Церков, до міжнародного Червоного Хреста, до всіх політичних і гуманітарних організацій і до совісті всього прогресивного, культурного людства саме з цим нашим листом у справі страшного бехправ'я і насильств, яких припускаються щодо нас, під керівництвом большевиків, військо й інші органи нинішнього польського уряду.

На підставі рішення Кримської Конференції, згадана територія на північ і захід від лінії Керзона має залишитися в межах відродженої Польської Держави. Згідно з цим українському населенню, яке в кількості близько одного мільйона від найдавніших часів живе на цих теренах, мають належати всі конституційні й громадянські права в Польській Державі. Однак польський уряд, сліпо виконуючи волю й накази советських влад, від яких він залежний, не погоджується на те, щоб визнати за українцями будь-які людські й громадянські права, а постановив примусово виселити все українське населення з його дотеперішніх одвічних батьківських осель.

Тутешнє українське населення не хотіло й не хоче за жодної умови покидати свою землю й дотеперішні садиби. Це відбувається внаслідок різних зрозумілих людських причин, але передусім тому, що в межах Советського Союзу, до якого нас хочуть вивезти й де живе вся решта понад 40-мільйонного українського народу, наш народ не має запевнених жодних національно-політичних, релігійних, ані й соціальних прав людини.

Український народ у межах Советського Союзу зазнає небувалого національного, політичного й соціального утиску. Советський режим, у якому

змушений жити український народ — це режим тоталітарної диктатури й тиранії.

Тому з-посеред приблизно мільйона українців, які живуть за лінією Керзона, майже ніхто не хотів і не хоче за жодну ціну добровільно виїжджати до Советського Союзу, до своєї національної, матірної української держави, яка існує в Советському Союзі під назвою «Советська Україна», а насправді не має жодних державних прав, а форма державності служить виключно для цілей брехливої більшовицької пропаганди, особливо в належно непоінформованих, легковірних суспільствах зовнішнього світу. Все українське населення за лінією Керзона одностайно висловлюється за те, що не хоче виїжджати, а хоче надалі залишитися на своїх дотеперішніх місцях, у своїх батьківських оселях і хоче у зв'язку з цим користатися з усіх належних йому громадянських прав. Однак нинішній польський уряд під натиском Москви, яка боїться залишити українців будь-де поза кордонами своїх безпосередніх нелюдських денаціоналізаторських експериментів, вирішив насильно викинути українське населення з його землі й осель.

Офіційно в урядових угодах оголошено, що переселення є добровільним. Ми, українці, чітко дотримуємося цього офіційного рішення рол добровільність переселення. Однак представники польського й советського уряду від самого початку прагнули до здійснення примусового переселення. Увесь минулий рік оголошували різні терміни виїзду і провадили з цією метою широку пропаганду. Але ніхто з українців не хотів виїжджати. Тоді представники польського й більшовицького уряду почали організовувати з-посеред польського населення різного роду озброєні банди й віддавали цим бандитам наказ нападати на українські села, грабувати, палити, вбивати людей, щоб таким чином змусити їх терором до виїзду.

Внаслідок цього протягом усього поточного року, а зокрема навесні 1945 р., на українські села нападали численні польські озброєні банди, яким відверто допомагала урядова міліція та інші урядові чинники. Ці озброєні банди разом із міліцією і розділами війська спалили протягом минулого року на цих теренах кількадесят українських сіл, а значно більше пограбували і знищили. При цьому відбувалися жахливі масові злочини. В деяких селах банди й державна міліція вбили по сто, двісті й більше осіб за один день. Били до крові, катували і вбивали також жінок, старих і дітей. Часто кидали живих людей, навіть маленьких немовлят, просто у вогонь.

Цю терористичну, людоджерчу акцію патрунували відділи прикордонних большевицьких військ НКВД, які часто переходили в різних місцях новостворений кордон між Польщею і УРСР перебували по цій стороні й допомагали польським терористичним бандам усіяко ламати опір і оборону українського населення проти терору й примусового виселення.

Однак і цей довготривалий терор організованих банд і державної міліції не зламав в українського населення волі залишатися на своїй батьківській землі.

Під тиском нечуваного терору записався на виїзд лише невеликий відсоток населення. Але й вони чинили це під примусом. Однак виїжджати не хотіли, втікали й ховалися. А ті, котрих туди вивезли, часто вже за короткий час знову поверталися через кордон у своїх рідні краї, якщо лише зуміли втекти з концентраційних таборів, у які большевики вивозять українців.

Українське населення, доведене до краю, організувало власними силами збройну самооборону перед польсько-большевицькими бандами. Усе населення встало з ніколи не баченою доти солідарністю до рішучої збройної самооборони. Збройні відділи місцевої української самооборони та Української Повстанської Армії (УПА) успішно відбивали на всій території українського Закерзоння атаки польських банд і міліції.

Також і серед польського суспільства лунали голоси осуду терористичних антиукраїнських виступів, як ганебних і шкідливих для інтересів самого польського народу.

За допомогою завзятої збройної самооборони українського населення, а з іншого боку під впливом усвідомлювальних акцій розумніших, патріотичних кіл польського суспільства, після тривалого часу, більш-менш у місяці травні й червні 1945 р., вдалося ліквідувати більшість випадків нападів терористичних банд і криваву польсько-українську боротьбу.

Рештки терористичних банд діяли й досі діють лише в тих, не дуже численних місцевостях, де польське населення перебуває під впливом урядового комуністично-большевицького табору. У більшості, натомість, на польсько-українських прикордонних теренах запанував улітку 1945 р. цілковитий спокій. Цивільне населення, як польське, так і українське, уперше за довгий час узялося за нормальні польові роботи. У взаємній сусідській згоді з кожним днем налагоджувалися кращі стосунки на цих землях. Замість попередньої боротьби, яка завдавала шкоди обом народам, народжувалася приязнь і співпраця, які могли принести обом народам у майбутньому велику користь. Такий перебіг справ щиро тішив усіх чесних і розумних людей.

Але нинішній польський уряд, підкоряючись впливам і директивам червоної московської імперіалістичної політики, занепокоївся, що порозуміння і співпраця польських і українських національних чинників може поважно вплинути на посилення антибольшевицького визвольного фронту пригноблених народів СРСР і сусідніх окупованих країн, які борються за свою свободу й державну суверенність. Саме тому в урядових большевицьких колах вирішили виселити за будь-яку ціну всіх українців,

аби тим самим порізнити й розділити обидва наші народи, що нині потрібно виключно імперіалістичній політиці Москви.

Отож коли не вдалася спроба здійснити виселення українців за допомогою терору державної міліції і організованих з цією метою цивільних банд, польський уряд у місяці вересні 1945 р. кинув на акцію примусового виселення українців великі військові частини. Таким чином на початку вересня розпочалася нова хвиля терору проти українського населення, цього разу вже цілком явна, оскільки його здійснювало регулярне військо. При цьому слід додати, що командирами цих частин Війська Польського є майже виключно большевицькі офіцери в польських мундирах. Це військо вночі оточує українські оселі, на взірець сумної пам'яті гітлерівських есесівських убивць з часів нещодавньої німецької окупації, а далі змушує населення, яке не змогло вчасно врятуватися втечею, до виселення. Тому, що українці ніде добровільно не хочуть виїжджати, солдати цього польсько-большевицького війська за отриманим згори наказом грабують усе майно, лякають людей масовими езекуціями, часто б'ють і гвалтують жінок, стріляють у невинних осіб, силою викидають з домівок і чинять усі інші злочини й насильства.

У місті Перемишлі заарештували владика Української Греко-Католицької Церкви Йосафата Коциловського²⁴⁹, за прикладом і наказом большевицьких володарів, які арештували у Львові й вивезли на Сибір митрополита Греко-Католицької Церкви Йосифа Сліпого²⁵⁰, усіх владик і багатьох священників, а греко-католицькі церкви віддали московській православної церкві, яка тепер є не вільною релігійною організацією, а замаскованою інституцією большевицької поліції (НКВД, НКГБ). Разом із владикою Й. Коциловським заарештували також багатьох інших інтелігентів, аби таким чином змусити терором українську інтелігенцію до виїзду в советський червоний «рай», який усі наші люди бояться й ненавидять усією душею, бо знають його не з теорії комунізму, не з книжок і пропаганди, як десь там у Греції чи Франції, а знають зі страхітливого досвіду, який пережив український народ протягом останніх 28 років під большевицьким правлінням. Знають, що це одна велика тюрма народів, система незліченних концентраційних таборів, колективної відповідальності, масових езекуцій, усунення будь-якого права з колективного життя й життя особи та інші форми терору, властиві для всіх тоталітарних режимів, але в советському режимі вибуялі до максимальних меж звиродніння.

Усе це безмежжя безправ'я і нечуваних злочинів щодо нашого пригнобленого народу відбувається в той час, коли на весь світ пролунали високі засади Атлантичної Хартії, чотири Великі Свободи президента Рузвельта²⁵¹, статут нової міжнародної Організації Об'єднаних Націй, який міністр Стеттініус²⁵² назвав конституцією нового вільного світу, коли президент Трумен оголошує початок золотого віку людської свободи, а

державні керівники Великої Британії проголошують ті самі високі засади й запевняють своїм словом і честю, що неухильно стоятимуть на сторожі права й справедливості в усьому світі.

Тим часом щодо всього українського народу і щодо нас, українців, які живуть за лінією Керзона, явно зламано й потоптано не лише зобов'язання, накладені статутом Організації Об'єднаних Націй, але й перекреслено і знищено навіть найскромніші засади християнської моральності. Нам відмовлено навіть у найпримітивніших правах, які мають запевненими в усіх культурних демократичних країнах усього світу кожна тварина й кожна жива істота.

Нас силою викидають із наших батьківських садиб, б'ють до крові, насмерть наших жінок, старих і дітей, кидають у вогонь живих людей, навіть немовлят, відірваних від грудей матерів, заарештовують наших священників і владик, грабують наше майно, стягають із бідних сільських жінок останню подерту сорочку і змушують силою, всупереч нашій волі, до виїзду в глибину Союзного Союзу на неминучу загибель. У нас є багато сіл, які живуть цілими місяцями й довше з усім своїм мізерним добром, з жінками й дітьми у вогких лісах, де взимку, у воді й болоті, змушені переховуватися перед диким, нелюдським терором, так як у часи нападів диких середньовічних кочових азійських орд.

А здійснюють ці страхітливі гітлерівсько-неронівські злочини саме ті, котрі облудно кричать на весь світ про свою буцімто прогресивність, про світову революцію і намагаються грати роль рятівника людства від усілякого зла.

Ми, українці, мешканці теренів, розташованих за лінією Керзона, боремося разом з усім українським народом всіма нашими силами проти цих насильств і примусу, не жаліючи найбільшого труду і крові, усвідомлюючи, що наші безмежні жертви, складені у цій жорстокій боротьбі, принесуть добро й користь усьому людству, zagrożеному нині більше, як будь-коли, і більше, ніж це може не одному здаватися, небезпекою другої тоталітарної тиранії, цього разу помальованої червоним кольором.

Водночас цим нашим відкритим листом ми звертаємося до всього культурного світу з глибокою надією, що всі вільнолюбні народи і всі культурні гуманітарні люди, до яких долине наш голос — відгукнуться на нього й підтримають героїчну боротьбу українського народу проти варварського безправ'я, яким загрожують нам большевики й польські тирані.

У першу чергу ми скеровуємо наш голос до представників Великих Західних Демократичних Держав, котрі проголосили й підписали цитований уривками у вступі нашого листа статут Організації Об'єднаних Націй, у якому вони в урочистій формі гарантують права народів і права людини.

Отож звертаємося до них з протестом, скаргою і закликаємо, щоб вони своїми силами допомогли в реалізації проголошених ними самими великих і високих засад людської свободи і справедливості.

Жовтень 1945 р.

Представники всіх верств українського населення, яке проживає за лінією Керзона.

Засвідчена копія, машинопис

ЦВА, Генеральний Штаб ВП, IV. 111, т. 460, арк. 421-424.

№ 113

1945 р., жовтень, м. Ряшів. — Звіт І секретаря Воєводського Комітету ПРП у Ряшеві С. Ханижа за період від 15 вересня до 15 жовтня 1945 р.

Стан безпеки^а дещо погіршився, особливо у пов. Тарнобжеґ, Ярослав, Березів, не кажучи вже про повіти, де здійснюється переселення українського населення, як Перемишль, Лісько й Любачів, у яких діють великі банди УПА, яких нараховують тисячі добре озброєних бандерівців. У повіті Любачів ситуація вимагає негайної зміни шляхом заміни всієї міліції цього повіту разом із повітовим командуванням, як і Пов[ітового] Упр[авління] Г[ромадської] Б[езпеки], яке перебуває цілком у руках АК, що вони виявили нещодавно.

Переселення українського населення^а триває надалі. Так само надалі українці масово палять покинуті села, надалі мала кількість війська не в змозі запевнити безпеку польським осадникам. Останнім часом на терені повітів Лісько і Сянік знищено 3 залізничні мости, на терені пов. Любачів поважна^б кількість шосейних мостів знищена. ...^в

^аФрагменти тексту виділено в оригіналі.

^бВ оригіналі «переважна».

^вПропущено фрагменти звіту, що не стосуються українського питання.

Оригінал, машинопис.

АНА, VI Відділ, ЦК ПРП, 295/IX-290, арк. 98-99.

№ 114

1945 р., жовтень, м. п. — Відозва Проводу ОУН у Польщі «Поляки!»

Воля людині! Воля народам! Смерть тиранії!

П о л я к и !

Сьогодні вивозять нас, а завтра Вас...

Наша доля однакова.

Тільки Вас ще пробують дурити польськими мундирами, гербом, прапорами, виборами, відзнаками та гарними, але фальшивими словами про демократичну Польщу. Однак вирішує про все не польський народ, але Сталін і його кліка.

Не вірте їм! Не вірте цим облудним тиранам! Нас також дурили спочатку українською державою, своїм президентом, військом, урядом, консулятами і т. п.

А потім, як взяли все до своїх рук, усе зліквідували. Виарештували і вистріляли навіть тих мальованих президентів і прем'єрів, міністрів-комісарів, як тепер ваші Осубки і Берути, а колись наші Коцюбинські²⁵³, Скрипники²⁵⁴ і другі... Лишилася стара неволя, стара, добре знана і Вам, російська тюрма народів, темна азіатська тиранія.

Те. Що вчора робили з нами — сьогодні роблять з Вами. А те, що тепер діється з нами — завтра чекає Вас!

П о л я к и !

Наша доля тепер однакова і наш шлях до волі той самий! Зустрінемося незадовго знову, або разом на Сибірі, або разом у новому вільному світі на руїнах московської тюрми народів. Це залежить від нашої постави і від нашої боротьби.

Ставайте отже, до спільної визвольної боротьби за спільні, великі незалежні ідеали народної і особистої людської свободи!

Хай живе спільний визвольний фронт усіх поневолених народів!

Геть московську тюрму народів!

Геть московсько-більшовицький червоний фашизм!

Смерть тиранам і тиранії!

Хай живе вільна самостійна Україна!

Хай живе вільна самостійна Польща!

Хай живе рівність, братерство і соціальна справедливість усіх народів і всіх людей!

Українські Повстанці

Оригінал, друк, циклостиль. Мова укр.

АНА, VI Відділ, ЦК ПРП, 295/II-191, арк. 1.

№ 115

1945 р., [жовтень]^а, м. п. — Листівка Проводу ОУН у Польщі
«Поляки!»

Військо Польське далі виганяє українське населення з його батьківських садиб, часто серед знущань, грабунків і вбивств, змушуючи до виселення.

Тому ми, зі свого боку, змушені реагувати всіма можливими засобами.

^бТакож палимо й палитимемо всі наші виселені села^б.

Цей наш крок звернений не проти Вас, а ми протестуємо проти тероризму й вигнання наших Батьків і братів.

Протестуйте й Ви проти цієї виселенської акції.

УКРАЇНЦІ

^аДата встановлена приблизно.

^бУ примірнику листівки, що зберігається у фондах Центрального Військового Архіву, цей фрагмент тексту відсутній.

Оригінал, друк, циклостиль.

ЦВА, ГПВУ ВП, IV.112, т. 326, нenum.

№ 116

1945 р., жовтень-листопад, м. п. — Відозва Проводу ОУН у Польщі
«Поляки!»

За спільний фронт визвольної боротьби Українського і польського народу!

Смерть агентам Сталіна і його помічникам!

ПОЛЯКИ!

Більшовики розпочали боротьбу з метою знищення спільного фронту обох народів. Народів у боротьбі за своє визволення, руками відходів польського суспільства. Спочатку вони використовували спрагли крові, грабіжницькі польські цивільні банди, які посилали на українські села, аби таким чином розпалити ненависть між поляками й українцями. Коли ми, в тісному порозумінні з добрими польськими громадянами, після тяжких зусиль дійшли до ліквідації більшовицьких елементів, коли наша співпраця у кривавій боротьбі проти цього найпідлішого ворога усе більше зміцнювалася, коли зросло братерство зброї, ворог ухопився за новий варварський метод з метою довести до нового розколу між нашою спільною боротьбою. Мобілізувавши в частини ВП дотеперішніх бандитів, він кинув їх на українські села для здійснення переселенської акції.

Як поводитися і як поведуться ці «герої», польським громадянам добре відомо. У світі напевно немає навіть серед «гвардійських», найнижчого культурного рівня, таких «армій», які могли б здобути на такі варварства, яких припускається ВП. Лише орди Джингіс-хана²⁵⁵ могли зважитися на щось подібне. Нині ми і світ маємо дуже багато документів, які завжди свідчитимуть про те, що витворяли здичавілі, захоплені польські вояки під керівництвом більшовицьких «підфіцерів» по українських селах разом з цивільними бандами, здеґенерованю міліцією і т. п. злочинцями, які в той час знову підвели голови. Ці бандити грабували майже всі українські оселі, вимордували цілком невинних людей, старців, дітей і жінок, яких попередньо зґвалтували чи покалічили. Розбили й пограбували церкви й припустилися кричущих злочинів, яких не може осягнути людський розум.

Тільки бандити з міліції у Войтковій від грудня 1944 до червня 1945 р. вимордували, після страхітливих тортур, 47 українців, спалили, попередньо пограбувавши, 22 господарства, зруйнували 4 могили.

А скількох людей заарештували? Скількох дівчат зґвалтували? Скільки господарств обікрали й закатували людей? Звироднілість цих бандитів зайшла так далеко, що люди без спеціальних посвідок не мали права йти до церкви на молитву.

А скількох звірств припустилися бандити з міліції у Бірчі, Красічині і з-за Сну, цивільні банди в Боровниці, Дильонґовій, Сільниці, Бартківці, Береській Гуті, Заліссі і майже кожному польському селі, де перед тим вимордували українців?

Хто замордував у селі Павлокомі 300 невинних українців? Скільки українців загинуло в інших селах? Скільки пограбовано й закатовано українських робітників, які поверталися з німецької каторги? Чи ж не ганьба це для польського народу, коли польські «господарі» зі згаданих місцевостей, користаючися з того, що ВП виганяло українців з домівок, їхали забирати їхні статки, перш ніж вони покинули свої села?

Таких фактів нині дуже багато, їх оцінить історія! Ми терпляче переживали все це до певних меж. Ми закликали опам'ятатися, писали попередження, а де це не допомагало, карали.

Однак ті недолюдки не хотіли нас розуміти. Нашу поведінку вони розцінювали як безсилля і далі продовжували грабунки й терор. Бандитизм тих нелюдів набрав такого широкого розмаху, якого не можна було далі терпіти. За це прийшла сувора кара. Не допомогла наша добра воля, то нехай допоможе зброя.

Польський народ бачить, хто тут має первагу, як бандити вміють втікати. Чому не виявляють свого «геройства», яким хизувалися під час мордування безборонного українського населення? Ми відповіли зброєю не для того, щоб мститися польському народові. Нізащо! Били й битимемо ворогів обох наших народів і тих усіх, котрі порушують наші погляди, порушують спільні

здобутки нашої спільної боротьби проти більшовицьких загарбників. Карати винних нам допомагає досить значна кількість польського населення, проти якого ми ніколи не виступали й не виступаємо, так само як не виступаємо ані проти Польської Держави, ані проти польської армії (а не бандитів з ВП).

Ми боремося проти будь-якої неволі й тиранії. Проти підкорення одного народу волі іншого, проти брехні й нелюдськості! З нами боряться інші поневолені народи, в тому числі й польський народ. Наше гасло «ВОЛЯ НАРОДАМ І ЛЮДИНІ!»

І нині, коли наша зброя визначає кару бандитам, ми закликаємо бути свідками чесних поляків, справжніх солдатів-патріотів — вплиньте на тих звироднілих бандитів, покарайте їх самі, бо вони спричинилися до того, що нині діється. Опам'ятайте їх, щоб не було запізно! Ми, як завжди, чекаємо зі зброєю.

Хай живе братерство зброї!

Хай живуть Вільні й Незалежні держави: Україна і Польща!

Геть підлиз і підспівувачів Кремля!

Геть порушників спільного фронту нашої Визвольної Боротьби!

Смерть насильству, грабункам і тим, які спричиняються до цього!

Геть із переселенською облудою!

Жовтень-листопад 1945 р.

УКРАЇНСЬКІ ПОВСТАНЦІ

^аТекст відозви переклав з української мови рахунковий технік польської переселенської комісії Аполінарій Вайда. Оригінал відозви, переданий районному уповноваженому уряду УРСР у Ліську, у збірках АНА не зберігся.

Засвідчений переклад^а, машинопис.

АНА, РПУ з Евак. у Ліську, 1189/2, нenum.

№ 117

1945 р., листопада 7, м. Новий Санч. — Інформація новосанчівського повітового старости Ю. Лабуза головному представникові уряду ПР з питань евакуації українського населення з Польщі Ю. Беднажеві про перебіг переселенської акції на терені ґмін Грибів, Мушина й Тилич

На листа з дня 23.X.1945 р. Ч. ж. я.в., доповідаю, що евакуація українського населення з ґміни:

Мушина — здійснена на 85%

Тилич - на 60 %

Грибів - на 44%

Моя співпраця в евакуаційній акції у згаданих вище ґмінах з метою можливості 100% її проведення, є великою.

Попри труднощі зі здобуттям підвод, я видав енергійне розпорядження управам міст і ґмін у повіті, навіть тим, які не охоплені евакуаційною акцією, про доставку підвод для перевезення лемків до станцій завантаження.

Повіт Новий Санч має низький стан коней — так само й відстань у кількадесят кілометрів до станцій завантаження має свої погані сторони. Інших засобів пересування повіт не має — бракує відповідних автомобілів — а якби вони й були — повний брак пальних матеріалів (бензину).

Однак і попри перелічені труднощі, зараз ніхто з евакуйованих не чекає транспортних засобів — бо такий відсоток українського населення, який зараз записується — ціною великих зусиль, але вчасно — мусить бути доставлений до свого місця призначення так, що можечасом спричинити запізнення того чи іншого — невеликого транспорту — але ніколи не може викликати відсоткового зменшення результатів евакуації.

Решта українського населення у місц[евому] повіті дуже неохоче записується на виїзд і вишукує всілякі, які лише вигидає, приводи для виправдання небажання до цієї евакуації, хоча цьому населенню на кожному кроці вказується на вигоди й полегшення, з яких користатимуться особи, які переселяються, а саме: безкоштовне перевезення осіб і майна, скасування усіх заборгованостей щодо речових поставок (контингентів), скасування усіх податкових заборгованостей, скасування страхових внесків і т. д.

На тих, які не бажають виїжджати, я наклав 100% обов'язок здачі контингенту і всіх інших повинностей, ефект цього є таким, що це населення здало б 200% усіх повинностей, аби лише не їхати — а небажання їх виїжджати до УРСР, я сказав би, що — зокрема в кінцевому етапі цієї акції — викликає здійснення агітаційної акції шляхом поширення версій про матеріальний стан і ставлення до евакуйованого населення на теренах УРСР. Ці «плітки» поширюють або ті, котрі нелегально повернулися з теренів УРСР, будучи туди евакуйованими, або ж демобілізовані солдати Червоної Армії, які повернулися до своїх місць проживання, а не заставши нікого зі своєї родини, не виявляють бажання виїжджати до УРСР. Вони поки що невловимі, постійно змінюють своє місце проживання і ховаються по лісах. Гром[адська] Безпека і Міліція мають розпорядження нещадно ліквідувати цих агітаторів²⁵⁶.

Дня 25 вересня 1945 р. я видав розпорядження²⁵⁷, згідне, зрештою, з моїми повноваженнями, яке — на підставі пар[аграфа] 7, п[ункт] 2 розп[орядження] мін[істра] внутр[ішніх] справ від 22.1.1937 р. (В.З.П.Р. № 12, поз. 84) — наказує мешканцям української і руської (лемкам) національності покинути терени прикордонної смуги, з огляду на безпеку й охорону кордону, оскільки для місц[євого] терену це зараз непевний елемент.

На виконання згаданого розпорядження, я тепер видаю іменні доручення покинути протягом 24 годин — відповідно до цитованого вище розпорядження — прикордонний простір ворожо настроєному українському населенню — з огляду на що — ті, хто отримав такі доручення й інші, які цього сподіваються, записуються на виїзд до УРСР.

Отож, як впливає з викладеного, моя співпраця в евакуаційній акції до УРСР є такою, яка міститься у межах моїх можливостей — я докладаю всіх зусиль, щоб звідси до УРСР виїхав якнайбільший відсоток — що зараз — після призначення нового представника замість уповноваженого уряду УРСР з питань евакуації полк. Кукоби — знайде своє втілення у його легшому здійсненні.

*Повітовий староста
Юзеф Лабуз*

Копія, машинопис.

ДА Краків, Воеводське Управління, 1082, арк. 149-150.

№ 118

1945 р., листопада 8, м. Любачів. — Лист начальника Оперативного відділу 3 Поморської дивізії піхоти ВП підполк. Кузьниченка любачівському повітовому старості А. Беднажеві у справі критеріїв звільнення українців від переселення до УРСР

У зв'язку з тим, що Дивізія взагалі не має наказу ані з Головного Командування з Варшави, ані з КВО-Люблін — у справі залишення на терені Польщі населення української національності, лояльно настроєного до Польської Речіпосполитої — усі прохання в цьому плані командир Дивізії не розглядатиме.

Я маю лише наказ залишати на терені дій наших військових частин фахівців, як залізничників, телефоністів, монтерів та інших, котрі працюють у польських установах.

З огляду на це я повертаю без затвердження всі додані списки^a з проханням передати їх до Вое[водської] Народної Ради у Ряшеві.

*Начальник Оперативного відділу 3 ДП
(-) підполк. Кузьниченко*

^aСписки не публікуються. Вони містять 99 арк. переліків прізвищ кількохсот українців, які працюють у державних установах і підприємствах на терені Любачівського повіту. Див.: Misio E. Akcja "Wisla". Dokumenty. — Warszawa, 1993. — S. 215, dok. 118, przymiotnik 6.

Оригінал, машинопис.

АНА, РПУ з Евак. у Любачеві, 1190/19, нenum.

№ 119

1945 р., листопада 9, м. Новий Санч. — Звіт заступника районного представника уряду ПР з питань евакуації українського населення з Польщі в Новому Санчі Ю. Федоцеца з конференції, організованої в Новосанчівському повітовому старостві у справі примусового виселення лемків з Польщі до УРСР

Дня 9 листопада ц. р. на пропозицію уповноваженого уряду УРСР з питань евакуації в Новому Санчі відбулася конференція в місц[евому] старостві в справі примусової евакуації. На цій конференції були присутні:

1. Заступник старости.
2. Уповноважений уряду УРСР з питань евакуації.
3. Заступник районного представника з питань евакуації.

Уповноважений уряду УРСР подав проект початку здійснення примусової евакуації українського населення з 3 громад місц[евого] повіту у 3 етапи. Кожна з цих громад мала б бути евакуйована в інший день. У визначений день у даній громаді мав би з'явитися військовий підрозділ з гарнізону чи КОП^а, Громадянської Міліції. Делегат місц[евого] районного представника мав би бути присутнім при евакуації в громаді, натомість делегат уповноваженого УРСР приймав би евакуйоване населення на залізничній станції. Потрібна кількість підвод (рахуючи по 2 на одну родину), мала б бути в розпорядженні військового підрозділу.

На думку уповноваженого уряду УРСР перехід примусово евакуйованого під ескортом українського населення до залізничної станції у Новому Санчі чи Гробові через цілу низку місцевостей, заселених українським населенням, справив би вплив на швидше рішення цього населення про добровільне зголошення на виїзд до УРСР.

I етап передбачає примусову евакуацію 30 родин з громади Поворозник.

II етап — 38 родин з гром[ад] Мохначка Вижня і Нижня.

III етап — 65 родин з гром[ади] Берест у пов. Новий Санч.

Оскільки у такій постановці справи мусять бути зацікавлені військові, самоврядні влади, Громадянська Міліція і Безпека, а поза тим потрібне рішення старости, який нині відсутній, тому на пропозицію заступника старости постановили відкласти конференцію на день 9 листопада ц. р.

Юзеф Федоцец
Заст. рай. предст. Ур. ПР

^аПравильно ВОП (Війська Охорони Прикордоння). КОП — Корпус Охорони Прикордоння — існував до вересня 1939 р.

Оригінал, машинопис.

АНА, ГПУ з Евак. У Любліні, 162, нenum.

№ 120

1945 р., листопада 14, м. Лісько — Звіт районного представника уряду ПР з питань евакуації українського населення з Польщі в Ліську головному представникові з питань евакуації Ю. Беднажеві

До часу залучення війська до акції евакуації вона вмкнувала лише посереднє зацікавлення громадськості. Поляки висувають слушні постулати забезпечення їхнього життя і майна у випадку широкомасштабної акції евакуації. Було б кривдою, якби польське населення наткнулося на репресії з боку банд, які йому погрожують. У випадку здійснення евакуації урядом ПР на місцевому терені, що у зв'язку з малою кількістю поляків і слабким станом сил безпеки дуже легко передбачити.

Українці ставляться до евакуації ворожо, і то як до самої акції, так і до її виконавців. Серед українців панує загальне переконання, що евакуація не відбудеться, тому йдеться про те, щоб витримати певний період, після чого на допомогу їм прийде Америка, над чим мають працювати українські організації у США й Канаді. Другою перешкодою є ті евакуйовані, котрі повернулися до своїх місць проживання. Вони в такому чорному світлі зображають ситуацію евакуйованих українців на советській території, що тепер не може бути будь-яких результатів добровільної акції переселення. Мої таксатори часто чули таку думку: «Нехай мене тут уб'ють, до Росії не поїду», або «волю померти тут з голоду, аніж найкраще жити в Росії».

Якщо мова про акцію війська, то напрошується думка, щоб вона відбувалася не так, як досі, в супроводі грабунків і крадіжок, але так, щоб акція закінчилася з помітними результатами. Досі акції виглядали таким чином, що військо прибувало в українське село й не заставало там жителів, бо ті втекли до лісу або ж перебували вдома, а військо наказувало їм готуватися до виїзду, однак і в першому, і в другому випадках це не бувало без грабунків, натомість кількість евакуйованих була мінімальною.

Оригінал, машинопис.

АНА, ГПУ з Евак. у Любліні, 166, нenum.

№ 121

1945 р., листопада 14, с. Дахнів. — Бойове донесення № 0314 командування 8 полку піхоти у справі виселення українців із сіл Люблинець Новий і Старий Любачівського повіту

Нинішнього дня 2/8 і 3/8 пп виселили з м[ісцевостей] Люблинець Новий і Старий та присілків Дубрівка, Жари, Острівки близько 600 українських

родин²⁵⁸. При марші наших підрозділів з Люблинця місцеве населення під керівництвом ксьондза втекло разом із майном до лісу. К[оманди]р 2 батальйона пор. Щудловський відкрив вогонь з мінометів, бажаючи перешкодити їм втечу до лісу. Одна міна потрапила у віз, убиши чоловіка. Після цієї акції привели 40 баранів, які були в лісі без господарів. Зауважу, що Міліція з Чесанова займається грабунком проїжджих переселенців.

Нинішнього дня 3/8 і частина 2/8 пп здійснила виселення з присілків Люблинця — Тепили, Кутне, а також тих родин, які не змогли втекти у навколишні ліси.

*Начальник Штабу підполк. Мормотко
К-р 8 пп підполк. Зеленін*

Оригінал, машинопис.
ЦВА, III/38/8, арк. 205.

№ 122

1945 р., листопада 15, м. Краків. — Лист краківського воєводи Міністерству Громадської Адміністрації у справі повернення до Польщі лемків, переселених до УРСР і демобілізованих з Червоної Армії

Доповідаю, що на терені Новосанчівського і Новотарзького повітів чимраз частіше трапляються випадки повернення українських родин, які нещодавно були евакуйовані до УРСР на підставі угоди з дня 9 вересня 1944 р., укладеної між ПКНВ й УРСР про евакуацію українського населення з території Польщі й польського населення з території УРСР. Ці родини й окремі особи проникають з УРСР на терен Польщі нелегальним чином, або ж із транспортами евакуйованих польських переселенців. Дотепер повернулося близько 10 родин.

Українські родини, які повертаються на місце свого давнього проживання, заважають у господарюванні польським осадникам, оселеним на господарствах, залишених українцями^а, зокрема забороняють їм орати й сіяти, стверджуючи, що дане господарство становить їхню власність і що вони не відмовляться від цього господарства, хоч би їх розстрілювали, вказуючи, що й інші евакуйовані українці повернуться з УРСР до своїх господарств.

Водночас доповідую, що такого роду випадки можуть бути приводом порушення спокою і громадського ладу й безпеки (можливість грабунків з огляду на брак забезпечення), викликають збурення серед населення у зв'язку з поверненням землі, а в Новотарзькому повіті дійшло вже навіть до бійок з цього приводу. Поза тим випадки такого роду відвертають

українське населення від добровільного зголошення на виїзд до УРСР, чим значною мірою ускладнюють евакуаційну акцію.

З огляду на вищевикладене і враховуючи, що евакуйовані на терени УРСР втратили громадянство Польської^б держави, а при нелегальному перетині польсько-советського кордону їх можна трактувати на терені Польської держави як іноземців, доповідаю, що водночас я видаю розпорядження про затримання згаданих родин і окремих осіб органами громадської безпеки та примусову доставку їх до польсько-советського кордону з метою передачі їх, як радянських громадян, радянським прикордонним дільницям.

Водночас зауважую, що якби міністерство мало інший погляд щодо способу вирішення цього питання, прошу якнайшвидше, можл[иво] телефоном чи телеграфом, повідомити мене про це²⁵⁹.

Врешті доповідаю, що зараз на терен Новосанчівського і Новотарзького повітів повертаються також демобілізовані солдати Червоної Армії, родини яких переважно були евакуйовані на терен УРСР. Ці солдати поширюють чутки, що при демобілізації їх запевнили про надання землі в повіті, у якому вони проживали, і не висловлюють бажання добровільно переселитися, а своєю поведінкою утруднюють здійснення евакуації. Це українці, які в 1940 р. були евакуйовані до СРСР і мобілізовані советською владою до Червоної Армії, а тепер, після закінчення бойових дій - демобілізовані²⁶⁰. Ці солдати переважно невловимі, бо переховуються.

Прощу негайно повідомити ^апро це Міністерство Закордонних Справ з метою надання мені подальших директив^а, як слід ставитися до цих осіб.

На полі першої сторінки дописано: 16 IX 1945 забрала особисто до Варшави гр. нач[альник] Жолонтковська.

^аВ оригіналі всюди з малої літери.

^бВ оригіналі з малої літери.

^аДописано від руки.

Чернетка, машинопис.

ДА Краків, Воєводське Управління, 1082, арк. 173-174.

№ 123

1945 р., листопада 15, м. Краків. — Лист краківського воєводи новосанчівському повітовому старості у зв'язку з поверненням до Польщі лемків, переселених до УРСР і демобілізованих їх Червоної Армії

Довірчо

Відповідно до поданого звіту²⁶¹ доручаю розпорядитися про затримання евакуйованих українських родин, котрі нелегально повернулися з УРСР

на терен місц[евого] повіту, а далі доставити й передати їх, з підтвердженням отримання, як громадян СРСР, найближчій советській прикордонній дільниці.

З цією метою слід було б порозумітися з районним уповноваженим УРСР з питань евакуації в Новому Санчі для доставлення згаданих родин під ескортом найближчим залізничним транспортом, що від'їжджає з евакуйованими до УРСР.

Аналогічне розпорядження отримає новотарзький повітовий староста.

Водночас доручаю зібрати ширші й точніші відомості щодо демобілізованих солдатів Ч[ервоної] А[рмії], зокрема встановити їх кількість і місця перебування. Звіт у [цій] справі слід подати мені до дня 30 листопада 1945 р.²⁶²

Чернетка, рукопис.

ДА Краків, Воєводське Управління, 1082, арк. 171.

№ 124

1945 р., листопада 15, м. Люблін. — Відповідь люблінського воєводи на лист головного представника уряду ПР з питань евакуації українського населення з Польщі Ю. Беднажа у справі примусового виселення українців з прикордонної смуги

Відповідно до надісланого листа²⁶³ Воєводське Управління повідомляє, що в згаданому розпорядженні з дня 22.I.1937 р. немає правових підстав для запровадження обмежень, передбачених для прикордонної зони на просторі, окресленому в ст. 10 цитованого розпорядження уздовж лінії кордону (Буг) від вихідного пункту Грубешів, Володава.

*За воєводу
Начальник Суспільно-Політичного Відділу
С. Вуйтович*

Копія, машинопис.

АНА, ГПУ з Евак. у Любліні, 166, нenum.

№ 125

1945 р., листопада 23, м. Лісько. — Розпорядження повітового старости й керівника Повітового Управління Громадської Безпеки в Ліську про обов'язковий виїзд з міста українців до 30 листопада 1945 р.

На виконання угоди, укладеної між урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки й Польським Комітетом Національного

Визволення про евакуацію українського населення з території Польщі й польських громадян з території Української РСР від 9 вересня 1944 року, закликаю українців міста Ліська, щоб вони до дня 30.XI.1945 р. добровільно зголосилися до Української Переселенської Комісії у Ліську з метою виїзду.

Зазначаю, що після закінчення зазначеного терміну громадян, котрі не зголосяться на виїзд, буде виселено примусово за допомогою війська.

*Кер[івник] ПУГБ^а
Повітовий староста^б*

Посередині круга червона гербова печатка з легендою: «Повітове Управління Громадської Безпеки в Ліську».

^аПідпис нерозбірливий.
^бПідпис відсутній.

Оригінал, машинопис.
АНА, ГПУ з Евак. у Любліні, 166, нenum.

№ 126

1945 р., листопада 23, м.п. — Донесення командира сотні Української Повстанської Армії «Месники» II ст. вістуна «Балая» командирові куреня пор. «Залізнякові»

«Месники» II^а
Постій, дня 23 XI 1945 р.

В ніч з дня 21 на 22 XI 1945 р., година 24, під Суруховом на ріці Шкло відділ УПА здійснив акцію на залізничний міст. Штурмом здобуто окопи ворога, котрі оточували міст. Після здобуття окопів і мосту міст заміновано двома бомбами (вага 600 кг) і висаджено в повітря. Міст знищено напевно, і щоб його відремонтувати й використовувати колію, потрібно багато часу. Міст знищено з метою затримки акції виселення.

Опис мосту: залізний, критий, підвішений на валках, довжина бл. 50 метрів. Втрати ворога: міст, 8 убитих, 20 поранених, 3 невеликі бункери, 2 кулемети, 1 ППШ і 270 шт. набоїв до карабіна. Власні втрати: 3 вбиті, 2 легко поранені, 2790 шт. набоїв до карабіна, 14 шт. снарядів до міномета, 14 гранат, 2 повітряні торпеди, 2 авіабомби вагою 600 кг. Детальний опис бою буде поданий в оперативному донесенні²⁶⁴.

Комендант «Балай»

^аУ тексті помилково «Месники» III.

Копія, машинопис.
ЦА МВС, X/40 (5100), арк. 207.

№ 127

1945 р., листопада 26, м. п. — Оперативне донесення командування 26 Тактичного Відтинка Української Повстанської Армії «Лемко» від початку діяльності до жовтня 1945 р.

— ^аПочинаючи від початку переселенчої акції на цьому терені (2.9.45) вдалося ворогові виселити 48 слідуєчих сіл. ...^б Майже в усіх виселених селах лишилася ще певна кількість родин, одначе поки що точного стану годі подати, бо він не є ще стабільний. Деякі виселені села зараз позаймали поляки. З усіх виселених сіл до цього часу спалено нами 26, а решту з різних причин ще не палено.

У відплату за грабункові і бандитські напади та терор, спалено слідуєчі польські села, з яких рекрутуються бандитські елементи, що протягом довшого часу тероризували довколишні українські села: 1. Дилягова, 2. Сільниця, 3. Лончкі (частинно), 4. Бартківка, 5. Павлокома, 6. Тарнавка, 7. Кузьміна, 8. Бірча — місто, 9. Залісся, 10. Войткова (частково).

Методи, які стосував ворог при переселюванні українських сіл, були різні. Звичайно ВП викидало мешканців з хат на вулицю, а звідтам під конвоєм гнало до переселенчого пункту, де переселенців примушувало підписувати заяви про «добровільний» виїзд. При цьому переселенців немилосердно грабовано.

На терені частини повітів Сянік і Лісько ворог підняв спробу почати переселенчу акцію, однак призначені до того військові частини саботували розпорядження своїх вищих органів. В цьому терені були часті випадки, що старшини ВП наперед повідомляли село про заплановану облаву і радили населенню критися в сусідніх селах і лісах. Справу представлено в цей спосіб, що виселення проводять більшовики, а ВП та польська адміністрація і міліція є проти переселення. Польська адміністрація на тому терені дійсно висказалася проти насильного переселення українців. Дотепер з терену цих двох повітів не виїхало ще ні одне село....^а

^аПропущено фрагменти донесення, що не стосуються переселенської акції.

^бНазви виселених сіл не публікуються. Це місцевості на терені Перемиського повіту.

Копія, машинопис. Мова укр.

ЦА МВС, X/8 (2721), том VI, арк. 90.

№ 128

1945 р., листопада 28, м. Сянік. — Звіт районного представника уряду ПР з питань евакуації українського населення з Польщі в Сяноку Т. Вісьньовського головному представникові з питань евакуації Ю. Беднажеві про перебіг переселенської акції

Таємного листа з 9.XI.45 р., що рекомендує нав'язати контакти з частинами ВП, отримано 24.XI.45 р.²⁶⁵ Якщо йдеться про співпрацю й контакт із командуванням полку, що базується у Сяноку, то цей контакт підтримується від початку участі ВП у переселенській акції. З командиром полку, підполк. Плюто²⁶⁶, ми кілька разів, спільно з українським уповноваженим, обговорювали справи евакуації, пояснюючи нашу точку зору на цю справу й викладаючи йому план евакуації, складений нами на період одного місяця. У середині жовтня ц. р. я організував спільну конференцію у командира полку за участю місц. старости, голови Повітової Національної Ради, уповноваженого української комісії, на котрій обговорювалася низка питань, пов'язаних із евакуацією.

Застосований військом спосіб евакуації виглядав так, що військовий підрозділ висилали до вказаної нами місцевості, де українці отримували т. зв. «оголошення». Результат цього був таким, що українці потім самі зверталися до нашого бюро й вирішували виїжджати, зазвичай просячи продовжити термін виїзду, поданий їм військом. Тим часом ми висилали техніків для складення описів майна в цьому селі. Однак ця акція зупинилася через брак залізничного транспорту. Командир полку взагалі відмовився співпрацювати до часу вирішення питання доставки вагонів, стверджуючи, що не може наражати людей, аби вони тижнями чекали на станціях, звідки багато втікало до лісу, підсиюючи цим різні банди новими людьми, готовими на найгірше.

Так виглядала акція у місцевостях, розташованих ближче до Сянока. На південних (гірських) теренах повіту Коросно й сусідньої з ними ґміни Яслиська повіту Сянік, підрозділи ВП, що здійснюють прикордонну службу й підпорядковуються командуванню, розташованому в Коросні, застосовували метод примусового виселення українського населення у короткий термін, не даючи їм навіть можливості забрати з собою більшу кількість багажу. Цих людей доставляли до станції завантаження у Риманові й там на місці складали описи майна. Таким способом опрацювали понад 300 родин, з котрих після майже двох місяців чекання дня 18.XI.45 р. вислали 100 родин, 518 осіб. Другий транспорт завантажений і чекає локомотива, а решта, близько 90 родин, приготована й чекає на завантаження.

Після отримання згаданого таємного листа, ми разом із заступником гр. Бортновським були в заст. командира полку, який виконує обов'язки керівника політичного відділу, де обговорювали справу подальшої евакуації. Я представив план праці з моєї точки зору, просячи про втручання у евакуації двох опрацьованих нами сіл і про початок переселенської акції в самому місті Ся ноку, де ще залишилося близько 800 українців. Водночас я звернув увагу на невідповідне ставлення до переселенської акції деяких підрозділів ВП, що здійснюють операції в терені, як, напр., грабунки, отримання хабарів від українського населення, невідповідне ставлення до солдатів Червоної Армії і т. п. При висвітленні питання необхідності виселення з Сяноцького повіту всіх українців, виплило питання безпеки в повіті. На місцевому терені нишпорять найрізноманітніші банди, що захоплюють і грабують майно як поляків, так і українців. Напади посеред дня на дорогах і в селах є на порядку денному. Трапляються напади навіть у самому місті. За таких умов не може бути й мови про здійснення праці в терені нашими техніками. Командування місц. полку подало клопотання про збільшення кількості війська, але цю справу можна вирішити не швидко.

Зараз робота в терені не проводиться, виїзди в терен я передбачаю після початку дій війська. В бюро, натомість, є більше роботи при узгодженні документів з українською комісією і при перевірці 9 транспортів з січня й лютого ц. р., з часів, коли відділенням керував гр. Чернецький. З цих транспортів я маю лише кількісні дані, натомість не маю відомостей, із яких сіл були ці евакуйовані, кількість яких складає 3064 особи. Через це, а також через відпустки, я прошу прийняти на роботу гр. Посадську, яка виявилася дуже кваліфікованим, пильним і сумлінним службовцем.

*Районний представник
ТУПР з питань евакуації
Тадеуш Вісьньовський*

Оригінал, машинопис.

АНА, ГПУ з Евак. У Любліні, 166, нenum.

№ 129

1945 р., листопада 30, м. п. — Звіт командира перемиського куреня Української Повстанської Армії пор. «Коника»²⁶⁷ за період від 14 жовтня до 30 листопада 1945 р.

Дня 27 жовтня 1945 р. В[ід]д[іл] У-4²⁶⁸ виконав акції палення бувших українських сіл за Сяном — Вапівців і Коритників, населення яких під примусом бандитського польського терору було змушене ще навесні 1945 р. виїхати до УРСР, а на місце українців населено вже польських репатріантів

з УРСР. Палення відбулося в цей спосіб: тих поляків, як не ставили опору, випрошувано в чемний спосіб, пояснюючи їм причини палення, в деяких випадках стрільці самі допомагали при виношування господарського реманенту. Слід відмітити, що польське населення ставилося до цих акцій з повним розумінням і вповні їх одобрювало. Рідкими бували випадки, щоб поляки ставили збройний опір. В таких випадках опір ліквідовано при допомозі зброї. Акцію палення с. Вапівці виконав п[і]д[і]д[і]л 510 і два рої п[і]д[і]д[і]лу 512. Заставу від с. Куньковичі зробив один рій з п[і]д[і]д[і]лу 510 і один рій з п[і]д[і]д[і]лу 512. Палення відбулося без жодного спротиву зі сторони польського населення. Село Коритники палив п[і]д[і]д[і]л 511 і два рої з п[і]д[і]д[і]лу 512. Палення пройшло без жодного спротиву²⁶⁹.

Копія, машинопис. Мова укр.
ЦА МВС, X/18, арк. 181.

№ 130

1945 р., листопад, м. Ряшів. — Звіт І секретаря Воєводського Комітету ПРП у Ряшеві С. Ханижа за період від 15 жовтня до 15 листопада 1945 р.

...^aОсадництво на теренах повітів, звільнених від українців, дуже утруднене з огляду на небезпеку з боку українських банд і дає мізерні результати.

Виселення українців спричиняє величезні матеріальні втрати, про які ми постійно інформуємо ЦК і тов. віце-міністра Вольського. Лише в Перемиському повіті останньо нам доповіли про спалення 55-того за чергою села. Ми організували комітет допомоги погорільцям на чолі з біскупом і представниками влади — з осідком у Перемишлі — з метою надання усебічної допомоги населенню, яке перебуває у жалюгідному стані, що втекло з загрожених теренів, і погорільцям. Цю ситуацію дуже використовує реакційна пропаганда. ...^a

^aПропущено фрагменти звіту, що не стосуються українського питання.

Оригінал, машинопис.
АНА, VI Відділ, ЦК ПРП, 295/IX-290, арк. 108.

№ 131

1945 р., листопад, м. Краків. — Ситуаційний звіт Воєводського Управління у Кракові за листопад 1945 р.

...^a2. Українці.

Міністерство Громадської Адміністрації — Політичний Департамент рескриптом з дня 17.11. ц. р. Ч. журн. II.П.601/таєм/2631/45 дозволило виключити Новосанчівський і Новотарзький повіти зі сфери приписів обіжника № 45 з дня 27.9.1945 р., завдяки чому акція евакуації лемківського населення до УРСР ведеться далі й систематично провадитиметься до кінця. Однак ця акція, попри зусилля з боку повітової загальної адміністративної влади, не дає повного результату, оскільки українські елементи з розвинутішими націоналістичними поглядами опираються виїздові до УРСР. Здійснене староством у Новому Тарзі очищення прикордонної смуги від небажаних елементів також не дало повного результату, і тому новосанчівський повітовий староста збирається найближчим часом організувати виселення українців^b, що впираються, за допомогою Війська Польського. Справа нелегального повернення українських родин, попередньо евакуйованих до УРСР, була розв'язана таким чином, що ці родини були затримані, а потім доставлені й передані найближчим радянським прикордонним дільницям, як громадяни УРСР, про що я доповідав у звіті з дня 15 листопада ц. р. Ч. журн. № I/1/1/45.

Залишається ще розв'язати справу повернення на терен т. зв. Лемківщини демобілізованих солдатів Ч[ервоної] А[рмії], евакуйованих 1940 року до СРСР, покликаних радянською владою до Червоної Армії, а зараз, після закінчення бойових дій, звільнених з війська²⁷⁰. Ці солдати не збираються переселятися, натомість своєю поведінкою утруднюють евакуаційну акцію. У цій справі я звертався до Міністерства Громадської Адміністрації зі згаданим вище звітом, прохаючи про відповідні директиви, однак досі не отримав відповіді. Ця справа вимагає швидкого вирішення, бо кількість демобілізованих солдатів зростає і зараз становить у Новосанчівському повіті 179, а в Новотарзькому повіті 29.

Слід також зазначити, що евакуаційна акція українців негативно впливає на сільське господарство й забезпечення у повітах, охоплених евакуацією, оскільки селяни обтяжені поставкою підвод для евакуйованих, перевозять їх разом із майном з місця проживання до пунктів завантаження, а поза тим решта лемків займають вичікувальну позицію і або зовсім не обробляють або ж обробляють неналежно свою землю. Натомість репатріанти, привезені на покинуті евакуйованими господарства, не можуть відразу належно загосподарюватися. ...^a

^aПропущено фрагменти звіту, що не стосуються українського питання.
^bВ оригіналі всюди з малої літери.

Копія, машинопис.

ДА Краків, Воєводське Управління, 905, арк. 365-366.

№ 132

1945 р., грудня 6, м. Варшава. Лист генерального секретаря Польського Пресового Агентства В. Борового віце-міністрові Громадської Адміністрації В. Вольському в справі переселення лемків з Польщі до УРСР

При цьому пересилаємо Панові міністрові до відома довірче донесення нашого кореспондента з Кракова й уклінно просимо Пана міністра повідомити нас про видані в цій справі розпорядження.

Краків. ППА. Питання репатріації лемківського населення з повітів Новий Санч і Новий Тарг набирає інших обрисів у зв'язку зі ствердженням факту, що окремі особи, вже репатрійовані до УРСР, повертаються зі Львова як польські репатріанти. До Новосанчівського повіту за останній місяць повернулися таким чином 141 особа. У цьому повіті ще залишилися чотири компактні лемківські громади в околиці Щавниці. Новосанчівська земля мала 40 лемківських громад, що складало її повіту. Репатрійовано близько 15 тисяч, однак решта, ще досить чисельна, що населяє компактні громади, чинить пасивний опір і не хоче виїжджати. Цей опір посилюється через агітацію українців^a, які залишилися тут після відступу окупанта, і які рішучо ворожо ставляться до Польської^a держави й Радянської України. Репатріація лемківського населення вимагає якнайшвидшого вирішення, бо гальмує нормальний плин роботи повіту, забираючи передовсім велику кількість тягла і транспортних засобів. Ці засоби мобілізують, а потім не використовують, з огляду на пасивний опір лемків^a. Це негативно впливає на важливе тепер транспортування контингентових сільськогосподарських продуктів і значною мірою спізнює виконання плану реалізації натуральних поставок.

*Генеральний секретар
Польського Пресового Агентства
В. Боровий*

^aВ оригіналі з малої літери.

Копія, машинопис.

ДА Краків, Воєводське Управління, 1082, арк. 181.

№ 133

1945 р., грудня 8, м. Варшава. — Виступ І секретаря Воєводського Комітету ПРП у Ряшеві С. Ханижа на І З'їзді Польської Робітничої Партії

...^аХотів би сказати ще одне, а саме про виселення українців. Напевно не всі товариші знають, що коли в усій Польщі панує спокій, то в повітах, де відбувається виселення, відбувається щось, що нагадує фронт. Там ревуть гармати, гримлять карабіни, палають села. У Перемиському повіті спалено кількадесят сіл. Наш Комітет звертався до Центрального Комітету, але акція виселення українців триває далі, при чому організація зазнала втрат.

Треба, однак, взяти до уваги, що там не лише українці. Є гуралі, які не мають нічого спільного з українцями, хіба що їхню мову, яка є мішаниною української і польської мови. Ці люди не мають нічого спільного з українськими націоналістами, і ці люди бажають бути лояльними громадянами Польської держави^б й горнуться до нашої партії.

Я вважаю, що виселення цих людей, які горнуться до нашої партії, позбавляє нас значної кількості членів, впливів на всьому Підгалі й дуже підриває можливості організації. ...^а

^аПропущено початковий і кінцевий фрагменти виступу щодо діяльності ПСП, ПНО, вибору нового ряшівського воєводи та ситуації в Союзі Учасників Збройної Боротьби за Незалежність і Демократію. Див. док. 134.

^бВ оригіналі з малої літери.

«Archiwum Ruchu Robotniczego», t. XI, 1988, s. 131.

№ 134

1945 р., грудня 9, м. Варшава. — Виступ віце-міністра громадської адміністрації В. Вольського на І З'їзді Польської Робітничої Партії

...^аТут порушували справу лемків²⁷¹. Це питання піднімали у зв'язку зі проблемою діяльності банд на терені Перемишля. З лемками справа не виглядає так, як тут подавали. Я хотів підкреслити з цієї трибуни, що в нас немає висланя людей силою. Ми нікого не змушуємо, щоб він виїжджав. Евакуація має в нас добровільний характер. Це саме стосується і лемків. Силу ми застосовуємо лише до банд, які нищать і палять наш край, але до спокійного населення ми не застосовуємо жодної сили.

Якщо мова про лемків, то це, однак, люди, пов'язані своєю культурою з Україною. І є питання такого роду, що оскільки кожен народ знаходить найкращі шляхи розвитку у своїй національній державі, так само й лемки

виїжджають на Україну, хоча, як товариші висловлюються, у нас вони могли б і нам придатися. Натомість ми привозимо поляків і на цих теренах, покинутих лемками, будемо селити поляків.

Якщо йдеться про питання безпеки й палення сіл, то то запевняю вас, товариші, що як тов. Веслав, керівництво нашої партії, так і уряд, робить усе, що в його силах, аби ці справи довести до належного ладу. Але для того, щоб ліквідувати банди, що вештаються на тих теренах, треба позбавити їх бази, на яку вони спираються. Саме для цього на тих теренах ми форсовано здійснюємо евакуацію, бо ліквідувавши базу, ми ліквідуємо й банди. Доки вони мають базу, ми мусимо боротися з бандами зі зброєю в руках. ...^a

^aПропущено початковий і кінцевий фразгменти виступу, що стосуються репатріації й оселення польського населення, кадрової політики й інтелігенції.

«Archiwum Ruchu Robotniczego», t. XI, 1988, s. 166.

№ 135

1945 р., грудня 9, м. Хирів. — Телеграма представників політичної і адміністративної влади Хирова до голови Ради Народних Комісарі УРСР М. Хрущова з проханням про надання критих залізничних вагонів для перевезення українського населення, яке переселяють з Польщі

Переселенці українці з Польщі прибувають у відкритих вагонах. Мають місце на ст[анції] Хирів смертність, обмороження й загибель худоби, картопля й овочі мерзнуть. Уповноважений РНК необхідних активних заходів до завантаження і відправки не вживає, а також забезпечення харчуванням.

Вищезгадане створює нездорові настрої у переселенців. Просимо вжити негайних заходів, забезпечення критого рухомого складу, перевантаження і прискорення відправки до місця призначення²⁷².

*Секретар Хирівського райкому КП(б)У Буліненко
Голова Виконкому Райради депутатів трудящих Тимченко
Нач[альник] ст[анції] інженер капітан руху Засипкін*

На полі дописано: "Копії передано: ЦК КП(б)У т. Чумаченко, т. Варшавському, т. Іванову — Управління з питань евакуації польського населення».

Копія, машинопис. Мова рос.

ЦДАЖР, Секретаріат Голови Ради Народних Комісарів УРСР, ф. 1, оп. 7, т. 3, спр. 1746, арк. 44.

№ 136

1945 р., грудня 10, м. Люблін. — Лист головного представника уряду ПР з питань евакуації українського населення з Польщі Ю. Беднажа віце-міністрові громадської адміністрації В. Вольському з інформацією про ставлення люблінського воєводи до пропозиції про видачу розпорядження у справі залишення українцями прикордонної смуги

Відповідно з дорученням Громадянина Міністра я звертався до Громадянина Люблінського Воєводи листом Пф/187/45/Бе/М з дня 20. X.1945 р.²⁷³ про введення в дію розпорядження МВС з дня 22.I.1937 р. абз[ац] 2 про охорону кордонів, на якого Воєводське Управління надало відповідь, як у додатку²⁷⁴.

Зауважу, що окремі старости в розмові зі мною з питань евакуації підкреслювали, що в багатьох випадках застосування цитованого закону дало б позитивні результати, і що було б навіть необхідним, і що Воєводське Управління з незрозумілих причин є проти.

*Головний представник уряду ПР
з питань евакуації
(Ю. Беднаж)*

Оригінал, машинопис.

АНА, ГПУ з евак. У Любліні, 166, нenum.

№ 137

1945 р., грудня 11, м. Варшава. — Телеграма М. Бажана голові Ради Народних Комісарів УРСР М. Хрущову з інформацією про зміни в тексті додаткового протоколу до угоди з 9 вересня 1944 р.

Пункт 1. Термін перереєстрації продовжено до 15 січня так само як у протоколах з Литвою і Білорусією.

Пункт 5. Текст змінено з взаємними зобов'язаннями щодо створення сприятливих умов для евакуації. Таким чином внесено слова, що уряд Радянської України також зобов'язався створити сприятливі умови для евакуації.

Додатки до пункту 5 залишити без змін²⁷⁵.

М. Бажан²⁷⁶

На полі примітка: «Копію повідомлення надіслано в ЦК КП(б)У т. Варшавському 11.12.45 р.».

Копія, машинопис. Мова рос.

ЦДАЖР, Секретаріат Голови Ради Народних Комісарів УРСР, ф. 2, оп. 7, том 3, спр. 1746, арк. 42.

№ 138

1945 р., грудня 11, м. п. — Донесення «Буй-Тура»²⁷⁷, командира Польової Жандармерії сотні Української Повстанської Армії «Месники» III командирові куреня пор. «Залізнякові»

С. У.

«Месники» III, год. 10.15

Товаришу Коменданте

П о в і д о м л я ю:

1. Дня 9. XII. 1945 р. два рої II-ї чоти і два рої III-ї чоти відділу «Месники» III, а також два рої з Горайцяо годині 22.00 почали палити в Новому Селі к. Чесанова залишені господарства українських родин, котрі виїхали на Україну.

Під час палення залишених українських господарств було 3 застави: одна при дорозі Дахнів-Нове Село, друга при дорозі Чесанів-Нове Село, третя біля фільварку в Новому Селі — з боку Чесанова. Ворог кілька разів стріляв з польової гармати з любачева, однак снаряди не долітали до села, а розривалися десь за 500-1000 м від села й від Чесанова. Кілька разів стріляли з ВКМ по наших заставах і по хатах, які почали горіти.

О год. 23.30 палення залишених українських господарств закінчено. Згоріло бл. 260 господарств. Залишено лише ті господарства, у яких досі живуть українські й польські родини.

2. Тої ж ночі IV чота відділу «Месники» III спалила о год. 22.30 на присілку Пугачі близько 40 господарств українських родин, які виїхали на Україну. Залишено лише 10 господарств, у яких живуть поляки. Під час палення польська міліція, яка є на присілку, випустила дві черги з ППШ, а потім утекла до Горинця.

О год. 24.00 та сама чота повністю спалила присілок Криве — близько 45 українських господарств, бо українське населення виїхало на Україну.

Героям слава!

Постій, 11.XI.1945 р.

Жандарм відділу «Буй-Тур»

Копія, машинопис.

ЦА МВС, X/40 (5100), арк. 229.

№ 139

1945 р., грудня 14, м. Варшава. — Додатковий протокол до угоди з 9 вересня 1944 р. про переселення українців з Польщі й польських громадян з УРСР

Тимчасовий Уряд Національної Єдності Польської Речіпосполитої з одного боку й Уряд Української Радянської Соціалістичної Республіки — з другого, погодилися на такі постанови:

1. Продовжити до дня 15 січня 1946 року включно термін реєстрації осіб, які підпадають під дію угоди між Польським Комітетом Національного Визволення і Урядом Української РСР про евакуацію польських громадян з території Української РСР і українського населення з території Польщі, підписаної 9 вересня 1944 року.

2. Продовжити термін переселення осіб, які підпадають під дію цієї угоди, до дня 15 червня 1946 року.

3. Уряд Української РСР зобов'язується у відповідний час поставити для перевезення з місця завантаження до місця призначення чи перевантаження осіб польської і жидівської національності, які евакуюються до Польщі на підставі угоди з 9 вересня 1944 року, необхідну кількість критих вагонів, по можливості, маятникових поїздів.

4. Тимчасовий Уряд Національної Єдності Польської Речіпосполитої зі свого боку зобов'язується забезпечити постачання у відповідний час рухомий склад поїздів перевезення з місця завантаження до пункту призначення чи перевантаження осіб української, білоруської, російської і русинської національності, які евакуюються з Польщі на територію Української РСР на підставі угоди з 9 вересня 1944 року, а поза тим надати необхідну кількість залізничного транспорту для перевезення евакуйованих і їхнього майна до пунктів завантаження на залізничні поїзди.

5. Тим часом Уряд Національної Єдності Польської Речіпосполитої зобов'язується забезпечити сприятливі умови для евакуації з Польщі на територію Української РСР осіб, що підпадають під дію угоди з 9 вересня 1944 року.

6. Духовним особам, які евакуюються з Української РСР на територію Польщі на підставі вищезгаданої угоди, дозволено, у разі, якщо вони виїжджають зі своєю парафією, вивозити костельне устаткування і предмети релігійного культу.

7. Особам польської і жидівської національності, які проживають на території Чернівецького округу і бажають виїхати до Польщі, надається право на евакуацію з території Української РСР до Польщі на загальних умовах.

Цей протокол складено у 2 примірниках, кожен польською і українською мовами, при чому обидва тексти мають однакову юридичну силу.

Протокол вступає у дію від дня його підписання²⁷⁸.

*З уповноваження Тимчасового
Уряду Національної Єдності
Польської Речіпосполитої
Е. Осубка-Моравський*

*З уповноваження Уряду
Української Радянської
Соціалістичної Республіки
М. Бажан*

Копія, машинопис.
АНА, КНР, 84, арк. 38.

№ 140

1945 р., грудня 17, м. Новий Санч. — Лист новосанчівського повітового старости Ю. Лабуза Суспільно-Політичному Відділові Воєводського Управління у Кракові у справі звільнення з роботи ветеринарного лікаря Й. Гаврилюка

Подаю з проханням про інформацію, у якому стані перебуває справа ветлік[аря] у Криниці Гаврилюка Йосипа, оскільки, як українець він разом із жінкою є небажаними на місцевому прикордонному терені, тим більше, що для офіційного обстеження м'ясних тварин і м'яса цілком вистачить одного ветлікаря на обидва округи, тобто Криницю і Мушину.

*Повітовий староста
Юзеф Лабуз*

Оригінал, машинопис.
ДА Краків, Воєводське Управління, 1082, арк. 603.

№ 141

1945 р., грудня 29^а. — Звіт з зустрічі делегації українського населення громад Угнів і Тарношин з томашівським повітовим старостою і люблінським віце-воєводою 27 і 29 грудня 1945 р.

Українська делегація згаданих громад в числі 6 осіб на бажання громадян виїхала 27 грудня 1945 р. до старости в Томашові Любельському і до воєводи в Любліні.

В Томашові прийняв делегацію староста Гринюк, котрому представили делегати тяжкі пережиття громадян-втікачів з Любачівського повіту, а котрі знайшли захист в селах Корні, Гребенне, Мости нашого повіту.

Делегат, управитель школи Магура з Корнів оповів старості свіжі випадки грабунків польських військ, які перебували в Любачівському повіті в місцевостях Горинець, Верхрата, Пріся, а відтак зайшли і до Корнів. Тут вибивали вікна, стріляли, забирали гуси, качки, кури і свині. Забирали одержу, чоботи і взяли 5 пар коней з возами.

Утікачі Любачівського повіту оповідали нашим мешканцям, що військо поводить ся з ними брутально, а іменно майно їх грабує, людей із села виганяє за кордон.

Совети звичайно забирають майно з возів, а часто людей завертають кажучи, що Вас прийняти не можемо, бо Ви не провели формальностей на добровільний виїзд до Радянського Союзу.

Староста з прикрістю ствердив, що таке діється. Буде старатися про ті нечувані події дати звіт компетентній владі, а від поліції свого повіту жадати буде докладних звітів. Староста далі сказав, що згадані війська є з залоги Ряшева і він з їх командуванням не має безпосередніх зв'язків. Відтак переглянув прохання²⁷⁹, які везла делегація, а які були підписані громадянами і порадив їхати до воєводи до Любліна. З браку в цьому дні автобусно-поштової комунікації староста віддав делегації до розпорядження свого шофера і вантажне авто. Тут зазначити треба, що з урядових осіб ніхто не хотів їхати з делегацією, вимовляючись різними перешкодами.

На наше прохання охоче зголосився їхати з делегацією контролер млинів збірних громад Угнів-Тарношин, поляк Чнслав Дворніцький. Його присутність між нами і знайомості полегшили еам побороти всякі труднощі при вступі на послухання в воєвідському уряді. Він промовляв за нами щиро і отверто у віце-воєводи за залишенням громадян-українців на своїх місцях.

На послухання прийняв делегацію віце-воєвода Соколовський, бо сам воєвода був у службовій подорожі. Віце-воєвода провів з членами делегації майже годинну розмову, в котрій члени представили тяжкі пережиття громадян в сусідньому Любачівському повіті і в селах нашого повіту, та лиху поведінку війська. Просила делегація взяти українське населення під опіку і залишити на батьківській землі. Він переглянув подані йому на письмі прохання з підписами громадян і прийняв до відома висловлені там побажання. Запевнив, що влада візьме громадянство перед всяким насильством в опіку.

Відтак запитав кожного члена делегації, якого звання і хто вислав нас на послухання. В делегації було 2 управителів шкіл, 2 селян, 1 священник і інженер²⁸⁰. Тут взяв голос віце-воєвода і сказав так: «Прошу панства, коли організм хворіє, він потребує лікаря. Коли хворіє державний організм, він також потребує лікаря (себто помічі війська). Відверто кажучи, ми хотіли позбутися українського кресового населення на свій розсуд. Однак, коли

ми довідалися, що там, на так званих «Диких Полях», не є аж так погано, не збираємося змушувати населення до виселення, зокрема, що це населення виконує натуральні повинності, про що кажуть рапорти пана старости, і безпека там можлива. Повертайтеся, панове, до своїх місць і спокійно працюйте з людьми далі!»²⁸¹ За свідченням іншого члена делегації, прізвище якого невідоме, віце-воєвода наче сказав:

«Я знаю, що місцеве українське населення здає найкраще контингент, може найкраще в цілій Польщі, знаю, що це населення дуже працююче, всі поля засіяні, знаю, що виконують розпорядження влади, і в інтересі Польщі не лежить, щоб позбутися людей праці, але держава, це так як людський організм. Наколи він є здоровий не треба лікаря-оператора. Старайтеся, панове, щоби такого лікаря не треба було і для вас. Вертайте до своїх громад і скажіть населенню, що примусового виселення нема, нема також жодних карних експедицій. Хто працює й виконує свої обов'язки, тому дотепер нічого не сталося і далі нічого не станеться».

Делегація набрала переконання, що нашому народові грозила небезпека переселення в зимі, а котре затримано²⁸²

^aОпублікований примірник звіту не має дати і не підписаний. В додатку є поквитування, видане віце-воєводою, такого змісту: *«Дня 29 грудня 1945 р. Віце-воєвода Соколовський прийняв делегацію українського населення чисельністю шість осіб з імен Угнів і Тарношин Томашівського повіту, яка вручила клопотання, засвідчене кількома тисячами підписів, про те, щоб українське населення залишилося на місці, як лояльні громадяни Польської Держави. Віце-воєвода: (-) Соколовський».*

Копія, машинопис. Мова укр., пол.

ДА стол. м. Варшави, Ср. 850/47, т. II, арк. 178-180.

№ 142

1945 р., грудня 31, м. п. — Звіт «Шамрая», заступника провідник Району V Округу II ОУН за грудень 1945 р.

...^a**Настрій населення.** Ще перед приходом поляків з сіл населення тікало в ті місця, де виселення ще не було. Деякі села лишалися в цілості на місцях. Коли до села прийшло військо, з початку тільки грабували. За кілька днів йшли і наказували, щоб люди були на другий день приготівані до виїзду. Люди відкопували заховані речі і приготівлялися до виїзду. Деякі родини забирали силою, особливо родини підозрілі. Поляки дуже шукали за захованими речами. Майже всюди зривали підлоги.

Поведінка ворога. Монастир виглядає як гетто. В церкві робили ревізію. Хоругви подерли на онучі. Забрали з церкви чашу і забули її згодом

в одній хаті. Фелони та інші церковні речі, все це безладно порозкидане. Стріляли до образу Матері Божої.

Результати виселенчої акції. З села Девятир вивезли около 200 родин. З присілків Верхрати: Завалила вивезли 60 родин, Німиця і Лужки — 33 родини, з присілка Лози вивезли 1 родину. З села Верхрата вивезли 10 родин, а з Пріся 25 родин. Разом з мого терену вивезли около 318 родин.

Населення Девятира і присілка Верхрати Завалила виїхало майже без жодного опору. Всіх інших вивезено силою. Багато людей лишилося на місці на тій підставі, що їх батьки, як заявляли, були поляками. Деякі ходили до Горинця до волості і там видавали їм посвідки...⁶

Героям Слава!

«Шамрай»²⁸³

⁶Пропущено початковий фрагмент звіту під заголовком «Вісті з терену», що містить детальну хронологію подій за грудень.

⁶Пропущено кінцевий фрагмент під заголовком «Власна праця».

Оригінал, рукопис. Мова укр.

Архів ВВО, 118/91/3938, Ср. 1951/49, том II, арк. 73 (конверт)

№ 143

1945 р., грудня 31, м. п. — Оперативне донесення командування 26 Тактичного Відтинка Української Повстанської Армії «Лемко» за грудень 1945 р.

Дня 30 грудня 1945 р. на доручення командира Р.²⁸⁴ ліквідувати виселені українські села, заселені польськими репатріантами, й на доручення районного провідника Л.²⁸⁵ згаданий в[і]д[діл] У-1²⁸⁶ разом із в[і]д[ділом] У-5²⁸⁷ зліквідували в часі між год. 00.15 а 01.25 с. Новосільці, яке числить 250 господарств, а заселене є вже виключно поляками-репатріантами зі сходу. Тягар акції властиво спочивав на в[і]д[ділі] У-5.

Акція відбулася після плану в такий спосіб: Вздовж села іде річка, головна дорога Риманів-Сянік та залізнодорожний шлях. Село Новосільці озброєне, єднається зі заходу з польським бандитським селом Длуге, а зі сходу з таким же селом Писарівці, де міститься польська МО. Треба було рахуватися з атакою панцирного поїзду транспортів. Зі сторони с. Писарівці застави держав п[і]д[в[і]д[діл] 501 з У-1, а п[і]д[в[і]д[діл] 502 з в[і]д[ділу] У-1 мав заставу від с. Длуге. Внутрі оперували: чотовий «Омелько» з одним роєм вмаджував станцію Новосільці-Гневож, п[і]д[в[і]д[діл] 513 з У-1 і п[і]д[в[і]д[діл] 503 з в[і]д[ділу] У-1 ліквідували село

між річкою і полем, п[і]д[і]д[і]л 514 з в[і]д[і]лу У-5 ліквідували село між штрекою^а а гостинцем, п[і]д[і]д[і]л 515а з в[і]д[і]лу У-5 ліквідували село між гостинцем а річкою.

На знак білої ракети і вибуху на станції апочалася акція. Поляки з хати відстрілювалися. Були випадки, що з сокирами кидалися на стрільців. Кулеметник «Сосна» убив прикладом кулемета (затятого) поляка, який хотів вдарити його колом. Більшість поляків — це привезені з Галичини.

Коли стрільці хотіли одному полякові допомогти виносити речі й виганяти худобу — то той вперся, не хотів вийти сам з хати й не дав виганяти худобу. Так і згорів у хаті разом із своїм майном. Стрільці йдучи на акцію одержали точні інструкції, як мають поводитися під час акції. Всюди говорили: «Палимо свої хати», «Сталін ворог поляків і українців» і т. П. Як брали худобу з двору ВП то заявляли, що беруть на «Фонд боротьби поневолених народів». Усюди роздавали летючки. Стрільці допомагали (якщо це було можливе) виносити речі. В акції убито около 15 поляків, які ставили опір, або відстрілювалися.

^а Штрека (з нім.) — залізничний насип.

Копія, машинопис. Мова укр.
ЦА МВС, X/8 (2721), арк. 165.

№ 144

1945 р., грудня 31, м. Варшава. — Лист директора Політичного Департаменту Міністерства Громадської Адміністрації краківському воєводі з директивами щодо українців, які нелегально повертаються до Польщі й демобілізованих з Червоної Армії

У зв'язку з листом гр. воєводи²⁸⁸ з дня 15.XI.1945 № І. С. П. № І/1/45 у справі, як у заголовку, Політичний Деп[артамент] МГА пояснює:

1) Українське населення, евакуйоване з Польщі, яке тепер нелегально переходить кордон, або ж за допомогою підроблених документів приїжджає транспортом разом із евакуйованими з Української Республіки польськими громадянами, слід трактувати відповідно до приписів для іноземців, які нелегально перетинають кордон (Вісн. З. П. Р. № 11 поз. 83/37 р.), та розпорядження про іноземців (Вісн. З. П. Р. № 83 поз. 465).

2) Відповідно до цих приписів усіх українців^а, які нелегально переходять кордон, слід затримувати, доставляти до кордону й передавати у розпорядження компетентним совєтським органам, як утікачів з СРСР.

3) Щодо повернення на терен повітів Краківського в-ва демобілізованих солдатів Червоної Армії і утруднення ним акції евакуації, слід у

порозумінні з органами громадської безпеки — організувати затримання і видалення їх з кордонів Речіпосполитої відповідно до ст. 10 літ. б розпорядження през[идента] Польської Речіп[осполитої] з дня 13 серпня 1926 про іноземців (Вісн. З. П. Р. № 83 поз. 465/26 р.)²⁸⁹.

*Директор Департаменту
А. Грабовський*

На полі дописано від руки. «Гр. воєвода просить про повідомлення староств у формі довірчого обіжника. 5.I.1946 р.»

^aВ оригіналі з малої дітери.

Оригінал, машинопис.

ДА Краків, Воєводське Управління, 1082, арк. 185.

Примітки

- ¹ Угода про польсько-радянський кордон була таємною. За рік, 16. VIII. 1945 р. вона була підтверджена в угоді про польсько-радянський державний кордон. Див. док. 71.
- ² Польський Комітет Національного Визволення (ПКНВ), тимчасовий орган виконавчої влади Польщі, що виконував роль уряду, утворили 20. VII. 1944 р. в Москві на протипагу невизнаного СРСР правного уряду РП на чужині. Від 27. VII. 1944 р. ПКНВ діяв у Холмі, а від 1. VIII. 1944 р. у Любліні. Головою ПКНВ був Едвард Осубка-Моравський. 31. XII. 1944 р. ПКНВ перетворили на Тимчасовий Уряд Польської Речіпосполитої.
- ³ Проект демаркаційної лінії на Бузі, запропонований Вищій Раді Держав після I Світової війни в якості східного кордону Польщі британським міністром закордонних справ лордом Д. Н. Керзоном і прийнятий Радою.
- ⁴ Див. док. 71.
- ⁵ Осубка-Моравський Едвард (нар. 1909) на той час голова ПКНВ, у 1944—1947 рр. прем'єр Тимчасового Уряду й Уряду Національної Єдності, 1947—1949 міністр громадської адміністрації.
- ⁶ Молотов В'ячеслав (1890—1986) радянський політик, дипломат, з 1926 р. член Політбюро ЦК ВКП (б), у 1939—1949 і 1953—1957 рр. міністр закордонних справ СРСР.
- ⁷ Після ліквідації 1921 р. усіх українських освітніх закладів у Люблінському воєводстві влада II Речіпосполитої до 1939 р. послідовно не дозволяла створення на цьому терені шкіл з українською мовою навчання. 1930 р. розпущено також сдине на Холмщині культурно-освітнє товариство “Рідна Хата”. Під час війни, за відомостями Українського Центрального Комітету з другої половини 1942 р., на Холмщині і Підляшші існувало бл. 600 українських шкіл, переважно початкових і професійних. Крім того у Холмі створили 8-класну гімназію (навчання здійснювалося від 1. IX 1940 р. до IV 1944 р.) і Технічно-ремісничу школу, у Грубешові Вчительську семінарію і Торгівельну школу, у Білій Підляській – середню Торгівельну школу і Сільськогосподарську школу, у Володаві – середню Торгівельну школу. Кількість українського населення на Люблінщині оцінювали, за переписом 1931 р., у бл. 160 тис. осіб. Натомість за відомостями Державного Репатріаційного Управління з Люблінського воєводства висиллили до УРСР 195. 076 осіб, а під час акції “Вісла” – 44. 726 осіб. Див. Пастернак Й. Нарис історії Холмщини і Підляшшя. – Вінніпег–Торонто, 1968; Sygnyk. M. *Chelmszczyzna pod okupacją niemiecką // Dialog*, 1992. – N 3.
- ⁸ Див. док. 6.
- ⁹ Зміст цього пункту був таким: Вчителів і керівників загальних публічних шкіл, котрі в період окупації виразно діяли на шкоду Польського Народу, а також тих, котрі зверталися з проханням про визнання їх приналежності до Німецького Народу або визнанням їх німецького походження, не слід приймати на службу в загальному шкільництві.
- ¹⁰ Так само не вдалося віднайти відповіді Відомства Освіти ПКНВ на цю петицію.
- ¹¹ Далі йдуть підписи 230 осіб. На останній сторінці петиції міститься така примітка: “Це прохання громадян міста й повіту Грубешів української національності, підписане 230 представниками, заслуговує на врахування і якнайшвидше позитивне вирішення. Грубешів, дня 29 серпня 1944 р. Голова Національної Ради [підпис не розбірливий]”.
- ¹² Див. док. 8.
- ¹³ Текст депеші, перекладеній польською мовою, опублікувала “Gazeta Lubelska”. Депешу одібного змісту М. Хрущов надіслав голові КНР Б. Берутові й головнокомандувачеві Війська Польського ген. зброї М. Жимерському. Див. “Gazeta Lubelska”, 1944, 5.IX. — № 30.

- ¹⁴ Хрущов Микита Сергійович (1894—1971) — радянський політик, у 1935—1938 І секретар ЦК КП(б) України, з 1944 р. також голова Ради Народних Комісарів УРСР, з 1947 р. голова Ради Міністрів УРСР. У грудні 1949 р. повернувся до Москви на посаду І секретаря Московського обкому КПРС, і одночасно секретаря ЦК. З вересня 1953 р. до 14 жовтня 1964 р. І секретар ЦК КПРС. Народився 17. IV. 1894 р. в с. Калинівці Курської губернії (тепер Росія). Помер 11. IX. 1971 р. у Москві.
- ¹⁵ Пантелеймон К. Пономаренко (нар. 1902) — голова Ради Нарозних Комісарів БРСР у 1944—1948 рр. і І секретар ЦК КП Білорусії (1938—1947 рр.).
- ¹⁶ Василевська Ванда (1905—1964) — на той час членкиня ВК(б), формально заступниця голови ПКНВ. У Польщі перебувала лише кілька днів на початку вересня 1944 р., далі — в СРСР.
- ¹⁷ Берут Болеслав (1892—1956) — на той час голова Крайової національної ради і член Політбюро ЦК ПРП.
- ¹⁸ Роля-Жимерський Міхал (1890—1988) — на той час генерал зброї, головкомандувач Війська Польського, керівник Управління Національної Оборони ПКНВ.
- ¹⁹ Завалський Олександр (1899—1964) — на той час генерал бригади, заступник головкомандувача Війська Польського з політично-виховних питань, член Політбюро ЦК ПРП.
- ²⁰ Свєрчевський Кароль (1897—1947) — на той час генерал дивізії, командувач 2 Армії Війська Польського.
- ²¹ Спихальський Мар'ян (1906—1980) — на той час половник ВП, представник КНР у Головному Командуванні Війська Польського, заступник начальника Головного Штабу ВП.
- ²² Венде Ян Кароль (1910—1986) — на той час заст. голови Правління Головного Демократичного Об'єднання, заступник керівника вВідомства Культури і Мистецтва ПКНВ.
- ²³ Булгаїцін Микола (1895—1975) — на той час член ЦКВКП(б), генерал-полковник, представник Ради Народних Комісарів СРСР при ПКНВ.
- ²⁴ Абакумов Віктор (1896—1954) — в 1943—1946 рр. начальник військової контррозвідки Червоної Армії, т. зв. "Смершу", згодом до 1951 р. міністр державної безпеки.
- ²⁵ Жуков Георгій Сергійович — генерал-майор НКВС, уповноважений Сталіна з питань формування ВП у СРСР, відповідав також за контакти з ПКНВ і КНР.
- ²⁶ Яковлев Олександр — радник представництва, згодом посольства СРСР у Польщі.
- ²⁷ Див. док. 2.
- ²⁸ Див. док. 93.
- ²⁹ Бєдович Броніслав (нар. 1887) — у 1945—1946 рр. віце-міністр освіти.
- ³⁰ Відозва була опублікована у формі листівки. З одного боку був текст польською, а з другого українською мовою.
- ³¹ Аналогічну угоду ПКНВ уклав з урядом Білоруської РСР (9. IX. 1944) й урядом Литовської РСР (22. IX. 1944). Відмінність у змісті окремих угод була лише у статтях 1. 2, 14 і 18. Див.: Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich, t. VIII, s. 221—227.
- ³² Особливості інтерпретації угоди містили інструкції до виконання. Див. док. 13 і 20.
- ³³ Термін завершення акції переселення продовжували двічі до 1. XI. 1945 р., а потім до 15. VI. 1946 р. Див. док. 73, 92, 139. Кінцевий протокол до угоди 9. IX. 1944 р. підписали 6. V. 1947 р. у Варшаві. Див. Місіло Є. Акція "Вісла". — Львів, 1997.
- ³⁴ Див. док. 13, розділ II.
- ³⁵ Головними представниками Польського уряду з питань евакуації українського населення з Польщі були: Консуль Рогальський (до 30. IV. 1945) і Юзеф Бєднаж (1. V. 1945—11. III. 1947). Головними уповноваженими уряду УРСР з питань евакуації в Польщі були: Микола Підгорний, а з початку 1946 р. М. Ромащенко.
- ³⁶ У структурі переселенських комісій, що діяли в Польщі, посади окружних уповноважених і представників не існували. Крім головних уповноважених і представників існували посади районного уповноваженого й представника. Поза тим Бєднаж — тоді районний представник у Ярославі — в період від 1. I. до 31. IV. 1945 водночас виконував обов'язки воєводського представника уряду з питань евакуації у Ряшівському в-ві. Йому підпорядковувалися районні представники в Перемишлі, Любачеві, Сяноку й Ліську. З призначенням Бєднажа головним представником цю посаду ліквідували.
- ³⁷ Під час здійснення акції переселення, у зв'язку з визволенням від гітлерівської окупації нових теренів, заселених українським населенням, бюро уповноважених і районних представників утворили в Горлицях, Яслі, Коросні, Сяноку й Новому Сончі.
- ³⁸ Повний текст угоди не публікувався під час акції переселення. Його не оприлюднили у "Віснику Законів РП". Публіковані оголошення містили лише виклад змісту угоди. Див. фото на с. 72

- ³⁹ “Gazeta Lubelska” в № 35 від 10. IX. 1944 р., крім повідомлення про підписання цієї угоди, вмістила виклад її змісту, в якому підкреслила, що “евакуація буде здійснюватися на засаді цілковитої вільної волі”.
- ⁴⁰ У випадку українців інформація неправдива.
- ⁴¹ У міжвоєнний період і першого року після визволення свято Війська Польського відзначали 15 серпня, в роковини “Чуда над Віслою”.
- ⁴² Станіслав Сікус, секретар Повітового Комітету ПРП в Перемишлі.
- ⁴³ Очевидно, йдеться про представника Українського Громадянського Комітету в Перемишлі. Див. док. 7.
- ⁴⁴ “Rzeczpospolita” — щоденна газета, пресовий орган ПКНВ, виходила від 23.VII.1944. до 1950 р.
- ⁴⁵ Див. док. 7.
- ⁴⁶ “Вісті” — Союз Сільської Молоді Польщі — молодіжна організація, створена 1928 р., ідейно пов’язана з Народним Союзом (“Stronnictwo Ludowe”). 1948 р. увійшла до Союзу Польської Молоді (ZMP).
- ⁴⁷ Польська Соціалістична партія, згодом об’єдналася з ПРП у ПОРП.
- ⁴⁸ З Перемишля, зокрема, вивезли устаткування електростанції, фабрики рільничих знарядь, велосипедів і возів.
- ⁴⁹ У звіті І секретаря Ряшівського Комітету ПРП Вітольда Конопки, що має заголовок “Інформація з Ряшівського (без дати, за змістом — складений не пізніше 14. IX. 1944 р.) тодішню ситуацію в Перемишлі охарактеризовано так:
Українська проблема. У Перемиському повіті й ново приєднаних районах — більшість населення українська. У Перемишлі організувався український громадянський комітет з демократичних елементів. Зміст: лояльне співжиття з полдяками, засудження шовінізму. Це обстоюють соціально-радикальні елементи. Проти них борються бандерівці. Місцеві лондонці ставляться радше негативно. Офіційної контракції Лондона немає. Є українські школи, театр, народний дім. Український єпископ після видання листівки наказав священникові виступити. Слід вирішити справу цієї праці і її форми. Див.: АНА, VI Відділ, ЦК ПРП, 295/IX—290. с. 13.
- ⁵⁰ Інструкцію опрацювала Рада Народних Комісарів УРСР безпосередньо після підписання угоди. 22. IX. 1944 р. текст інструкції російською мовою (без дати) передали представникові уряду СРСР при ПКНВ ген. М. Булгаїну. Інструкція, після перекладу на польську мову, виявилася недостатньою для потреб переселенських комісій, що діяли на території Польщі, у зв’язку з чим склали *Додаткову інструкцію для внутрішнього службового використання районних представників ПКНВ з питань евакуації*. Див. док. 20. Текст інструкції російською мовою разом із додатками зберігається в: АНА, ПКНВ, VII/15. с. 34—87.
- ⁵¹ Мова про православний собор, збудований бл. 1255 р. галицько-волинським князем і королем Русі Данилом (1202—1264). засновником Холма. 1918 р. польська влада передала собор Римокатолицькій церкві. Під час Другої світової війни святиню повернули Православній церкві. Поновне відібрання її у православних у липні 1944 р. її передача римокатоликам було одним із перших рішень ПКНВ після прибуття до Холма. У підземеллях собору знаходяться гробниці короля Данила й багатьох українських владик.
- ⁵² Мехліс Лев (1889—1953) — радянський генерал, член Військової Ради ІV Українського фронту.
- ⁵³ Йдеться про Сяноцький повіт.
- ⁵⁴ Див. док. 15.
- ⁵⁵ Обіжник надіслали старостам і головам повітових народних рад у Білгораї, Холмі, Грубешові, Ярославі, Красноставі, Ліську, Любачеві, Перемишлі, Томашеві Люблінському, Володаві й Замості.
- ⁵⁶ Обласний (Окружний) Провід ОУН, створений в останній період війни, охоплював терен тодішніх повітів: Перемиського, Ліського, Сяноцького, Ярославського й Любачівського та частини Мостиського й Добромильського. Його називали також Перемиським округом ОУН. Окружним провідником був Василь Галаса (“Орлан”), з осені 1945 р. референт пропаганди Проводу ОУН у Польщі. У зв’язку із встановленням нового східного польсько-радянського кордону відбувся процес реорганізації і усамостійнення структур українського підпілля у Польщі, який завершився у жовтні створенням трьох Округів ОУН і трьох Тактичних Відтинків УПА. Ширше про Перемиський округ ОУН пише дружина “Орлана” Марія Савчин (“Марічка”) у спогадах “Тисяча доріг (Спогади)” (Літопис УПА, т. 28. — Торонто—Львів, 1995.
- ⁵⁷ Інформація неправдива. З гітлерівських таборів, організованих на терені Холмщини й Підляшшя, утекло кільканадцять тисяч радянських полонених. Як помсту за надання притулку полоненим гітлерівці здійснили езекуції у кількох десятках сіл, заселених українським і польським населенням.

- Ширше про це див: Ignaciuk Jan. *Pomoc ludności ukraińskiej jeńcom radzieckim w Polsce 1941—1944 // Materiały z sesji: Udział Ukraińców w walce z hitlerowskim faszyzmem I ich wkład w ogólny dorobek PRL.* — Lublin, 1987. — S. 41—50; Por. Bolesław B. Borysiuk. *Lata walki.* — Warszawa, 1981. — S. 70—83.
- ⁵⁸ Українське населення було зобов'язане здавати сільськогосподарську продукцію безпосередньо радянським чи польським військовим владам. Див. док. 13, розд. III, пункт 19 і док. 20, розд. V, пункт 25.
- ⁵⁹ Невідомо, кого мав на думці підполк. Сидор.
- ⁶⁰ Сидор Казимир — на той час люблінський воєвода, під час окупації член Окружного Комітету ПРП й комендант Люблінського округу Гвардії Людової, пс. “Крук”, “Гордий”.
- ⁶¹ Див. док. 15.
- ⁶² Йдеться про розпорядження президента ПР від 27. X. 1933 р. у “Відомостях законів ПР” № 94, п. 609.
- ⁶³ Чеховський Ян (1894—1972), діяч Народного Союзу (Stronnictwo Ludowe), на той час керівник Відомства Справедливості ПКНВ.
- ⁶⁴ Див. док. 56.
- ⁶⁵ Вольський Владислав (Антоній Пивоварчик) (1901—1976) — діяч робітничого руху, публіцист. з жовтня 1944 р. директор Державного Репатріаційного Управління й одночасно (з квітня 1945 рю) віце-міністр громадської адміністрації (протягом 1949—1950 — міністр) і генеральний уповноважений уряду ПР з питань репатріації.
- ⁶⁶ Рабановський Ян (1907—1958) — інженер, член Центрального Комітету Демократичного Союзу і голова Головної Ради ДС. У 1944—1951 рр. міністр зв'язку.
- ⁶⁷ Жимовський Вінценти (1883—1950) — політик, журналіст, чільний діяч ДС, у 1945—1947 рр. міністр закордонних справ.
- ⁶⁸ Домбровський Констати (1906—1975) — економіст, державний діяч, член ЦВК й Головної Ради ПСП, у 1944—1952 рр. міністр Фінансів, у 1945 р. голова Економічного Комітету Ради Міністрів.
- ⁶⁹ Див. док. 23.
- ⁷⁰ Можливо, йдеться про скорочення назви Надрайону ОУН “Бескид”, що разом із Надрайоном “Холодний Яр” і “Верховина” входив до складу I Округи ОУН.
- ⁷¹ Прізвище й посада невідомі.
- ⁷² “Ігор” — Володимир Кіт — провідник Району V ОУН, що включав села Ліського повіту на правому березі Сяну. У вересні 1947 р. перейшов на терен УРСР. Заарештований 1950 р. у Львові, засуджений на смерть і страчений 16 липня 1951 р.
- ⁷³ 1. III. 1945 р. перемиський повітовий староста переслав копію розпорядження воєводи повітовому комендантові Громадянської Міліції, а той, своєю чергою, 6. III. 1945 р. розіслав її всім комендантам відділків ГМ разом із такою приміткою: *Копію цього розпорядження пересилаю до відомля й виконання. Водночас сповіщаю, що з українців чи русинів, які зголосилися на виїзд на схід, не слід стягати контингент, патомість контингент і інші поставки слід стягати з тих, які залишаються на тут. Теренах. Повітовий Комендант ГМ, службово відсутній, заст. (сержант Ф. Феліксак) ЦА МВС, XI/15, арк. 137.*
- ⁷⁴ 3. III. 1945 р. підрозділ АК під командуванням пор. Юзефа Бісса “Вацлава” при підтримці мешканців сіл Бартківка, Боровниця, Сільниця й Дильонгова, убив 365 мешканців Павлокоми, в т. ч. жінок, дітей і греко—католицького священника Володимира Лемця. Українців зігнали до місцевої церкви, а далі поодинокі розстрілювали. Тіла вбитих кидали в ями, викопані на цвинтарі. Після 1947 р. церкву й цвинтар знищили, а на їх місці збудували свинарник. Список прізвищ жертв див.: Мудрик Андрій. *Трагедія села Павлокома // Перемишль західний бастион України.* — Нью-Йорк—Філадельфія, 1961. — С. 211—218.
- У відповідь об'єднані загони української самооборони спалили 21. IV. 1945 р. Боровницю. 3. X. 1945 р. сотні УПА “Громенка” й “Бурлаки” знищили чотири польські села: Дильонгову, Бартківку, Лончки й Сільницю, а також Павлокому, яку після винищення АК українського населення, заселили поляками. Див. АУОД, 2721, том. VI, арк. 179, Оперативне донесення Надрайону “Холодний Яр” від 31. XII. 1945 р.
- Юзеф Бісс, нар. 1913 р. у Львові, за освітою вчитель, був командиром підрозділу АК, що діяв у районі Львова. У липні 1944 р. разом із шістьдесятьма партизанами перейшов у околиці Переворська, а потім на терен Ряшівського пов., де діяв до 29. V. 1945 р. На момент арешту він жив у с. Змислові Ланьцутського пов. 4. IX. 1945 р. Гарнізонний Військовий Суд у Ряшеві засудив пор. Ю. Бісса на 2 роки ув'язнення. Див. ЦВА, IV.110, е. 149, арк. 379—381.

- ⁷⁵ Відомості завищені. За підсумковим звітом з терену Краківського воєводства виселили до УРСР 20.410 осіб (4.574 родини). в тому числі: з повіту Новий Сонч — 17.740 осіб (3.868 родин), з повіту Новий Торг — 1.859 осіб (479 родин). з інших повітів, разом із містом Краковом — 811 осіб (227 родин).
- ⁷⁶ Краків уже в міжвоєнний період був для українців, передусім, важливим академічним і культурним осередком. Тут навчалася велика група української молоді, яку з національних причин не приймали до львівських вишів. У Ягеллонському університеті в Кракові викладали багато видатних українських учених. Кількість українців у Кракові значно зросла з моменту вибуху II Світової війни й зайняття Східної Галичини Червоною Армією. Однак більшість із них покинули Краків у червні 1941 р., після нападу на СРСР Німеччини й зайняття Львова. У Кракові протягом 1941—1944 рр. був осідок Українського Центрального Комітету, тут видавали кілька українських часописів, книги й шкільні підручники. Після визволення Кракова у січні 1945 р. відбулися масові арешти української інтелігенції. Під приводом співпраці з німцями багатьох українців умістили до концтабору в Освенцімі, організованому Міністерством Громадської Безпеки в частині гітлерівського табору Аушвіц, а інших, переважно емігрантів із Наддніпрянської України — в таборі НКВД в Тошку в Сілезії, звідки їх вивозили до таборів у СРСР, зокрема професора Гірничо—Гутничої Академії у Кракові Івана Феценка—Чопівського (див. Феценко—Чопівський І. *Хроніка мого життя*. — Житомир, 1992). Українців, які уникли арешту й виселення у 1945—1946 рр., заарештували й умістили до концтабору в Явожні (тоді Краківське в-во) у травні 1947 р. під час Акції “Вісла”.
- ⁷⁷ Головний представник уряду ПР з питань евакуації не погодився на перенесення Юзефа Беднажа до Кракова. Переселенням українців з цих теренів займався районний представник у Новому Сончі.
- ⁷⁸ Згодом цей надрайон отримав назву “Холодний Яр”.
- ⁷⁹ Йдеться про жителів сусіднього села Дилигова (Дильонгова).
- ⁸⁰ Цей список опрацювала місцева цивільна мережа району III ОУН на основі свідчень кільканадцяти жінок уцілилих зі збірної езекуції 3. III. 1945 р., зразу після того коли вони прибули до села Поруби Березівського повіту. Повний список помордованих поміщено в праці канадського історика проф. Петра Й. Потічного, *Павлокома 1441—1945. Історія села*. — Торонто—Львів, 2001. Павлокомській трагедії присвячені також дві публікації Українського архіву у Варшаві: Е. Misiło. *Fawłokoma 3 III 1945 r.* — Warszawa, 2006 (аналіз подій на основі польських документів з архівів Інституту Національної Пам’яті) та книга свідчень павлокомчан, в основному дітей, які вціліли 3. III. 1945 р.: *Даровано життя, щоб правду розказати*. За ред. Марії Паньків і Євгена Місила. — Варшава, 2006. Дня 13 травня 2006 р. відбулося урочисте посвячення хрестів на могилах 366 помордованих жителів Павлокоми, за участю президента України Віктора Ющенка і президента Польщі Леха Качинського. На жаль, на надмогильних мрамурних таблицях, встановлених за кошти України, не згадано ні словом, що жертвами цього злочину були українці.
- ⁸¹ Під датою від руки дописано: “Борис”. Його прізвища і функції в мережі ОУН встановити не вдалося.
- ⁸² 2—й Самостійний Оперативний Батальйон сформовано за наказом командувача Внутрішніх Військ № 34 від 20 березня 1945 р. на базі 4 взводу з 1 Бригади Внутрішніх Військ, яким командував підпор. Фарботко. Командувачем 2 СОБ був підполк. Станіслав Шопінський. Протягом місяця батальйон прославився кривавою пацифікацією кількох українських сіл, зокрема Люблинця Старого і Горайця, після чого 24 квітня 1945 р. здезертував. Див.: Antoni B. Szcześniak, Wiesław B. Szota. *Droga do nikąd*. — Warszawa, 1973. — S. 370.
- ⁸³ Цей документ, як і док. 36, 50, 94 і 121, публікуємо завдяки зичливості пана Анджея Творка, студента Ягеллонського університету, що готував магістерську працю на тему польсько-українських стосунків у Любачівському повіті 1944—1947 роках.
- ⁸⁴ Бульбівці — побутова, зневажлива назва підрозділів Української Повстанської Армії, уживана серед поляків. Походить від псевдоніма першого організатора УПА на Поліссі Тараса Боровця “Бульби”.
- ⁸⁵ Селянсько-Робітничий Комітет Лемківщини (СРКЛ) створено в Горлицях на переломі січня—лютого 1945 р. Комітет діяв на терені Горлицького, Яслівського й Новосанчівського повітів, спираючися на структури ПРП. У лютому 1945 р. СРКЛ отримав згоду Міністерства Освіти на організацію шкіл з українською мовою навчання на Лемківщині. До кінця квітня створили 48 таких шкіл, почалися клопотання про відновлення Учительської семінарії в Криниці. У вересні 1945 р. українське шкільництво на Лемківщині було ліквідоване. СРКЛ агітував лемків добровільно вступати до лав Червоної Армії. За неповними відомостями, з терену Лемківщини у 1944—1945 рр. мобілізовано бл. 3 тис. осіб. Принаймні ї загинули на фронті. СРКЛ припинив діяльність у червні 1945 р. Архів Комітету (списки членів, книга протоколів, документи про шкільництво, листування, печатки)

- протокольно передали дня 4. VII. 1945 р. представникові української переселенської комісії в Горлицях І. Захар'єву і вивезли до Кнєва.
- ⁸⁶ Собин Максим, інженер-лісівник, голова Робітничо-Селянського Комітету Лемківщини. Під час війни працював у Надлісництві Сілець Бєньків. пов. Камінка-Струмилова. Після ліквідації СРКЛ виїхав до Вроцлава.
- ⁸⁷ Донський Михайло, нар. 15. III. 1919 у Волі Цеклинській Яслівського пов. З 1938 р. член КПП, співорганізатор ПРП і Народної Гвардії (НГ) на Підкарпатті. Двох його братів, Тимофія і Яна, членів штабу Підкарпатського Округу НГ, 1943 р. вбило гестапо. Під час війни Михайло Донський керував у Горлицях пекарнею, у приміщеннях якої певний час переховувався Владислав Гомулка. Від лютого 1945 р. працював у Повітовому Управлінні Громадської Безпеки в Горлицях. Одночасно виконував обов'язки заступника голови Робітничо-Селянського Комітету Лемківщини. Після розпуску РСКЛ переведений на роботу в Управління Безпеки в Поляниці Здрої. У 1946 р. закінчив Центральну Офіцерську Школу Міністерства Громадської Безпеки в Лодзі (рішенням № 9 Президії КНР підвищений у званні до поручника), працював у Відділі I Департаменту III МГБ, що займався боротьбою зі збройним підпіллям. Восени 1946 р., у зв'язку з виселенням родичів, виїхав до УРСР. До Польщі повернувся 1958 р. Спочатку зв'язався з Російським Суспільно-Культурним Товариством, з 1959 р. керував Секцією з питань Лемківської Регіональної Культури при Головному Правлінні Українського Суспільно-Культурного Товариства. Після підписання петиції у справі ліквідації юридичних і економічних наслідків Акції "Вісла", скерованої 2. XI. 1968 р. до V з'їзду ПОРП, переслідувався Службою Безпеки. 1973 р. виключений з ПОРП і ГП УСКТ, а потім був змушений виїхати з країни.
- ⁸⁸ Перун Дмитро, нар. 9. XI. 1921 р. у Пентній Горлицького пов. Секретар РСКЛ і водночас II секретар Повітового Комітету ПРП у Горлицях. У червні 1945 р. Восводський Комітет ПРП у Кракові скерував його до Квідзиня у Гданському восводстві на посаду секретаря ПК ПРП. У 1950—1952 рр. був керівником Сільськогосподарського Відділу у ВК ПОРП у Гданську, 1953—1954 інструктором ЦК ПОРП, 1954—1957 директором з політичних питань Державного Машинного Центру у Варшаві. З 1957 р. до кінця 60-х років працював у Міністерстві Внутрішніх Справ на посаді старшого інспектора з українських питань, потім у Раді Економічної Взаємодопомоги у Москві.
- ⁸⁹ Див. док. 65, 71, 77.
- ⁹⁰ Інформація неправдива, вона не знаходить підтвердження в документах як УПА, так і ВП. В березні 1945 р. Перемишль знаходився на відстані понад 700 км від лінії фронту.
- ⁹¹ Див. док. 45, 47.
- ⁹² В оперативних донесеннях та в особових списках частин УПА, що діяли на цьому терені, немає жодної згадки про сутичку з Військом Польським у Горайці чи про втрати того дня в людях і зброї. Жертвою атаки 2 СОБ на село Гораєць стало українське цивільне населення й, очевидно, учасники місцевої самооборони. Однак кількість убитих українців, подана в опублікованому звіті, виглядає значно завищеною. Див. АУОД. 2721, том IV. арк. 237—241. Оперативний звіт командування 27 Тактичного Відтика "Бастіон" за період від 27. III. до 11. IV. 1945 р.
- ⁹³ "Месники" II — криптонім другої сотні УПА в курені "Залізняка", створеної 15. XI. 1944 р. Її командиром у цей час був "Біс".
- ⁹⁴ "Волош" — прізвище нестановлене — політично-виховний офіцер сотні "Месники" II.
- ⁹⁵ Сухоліс — присілок села Башня Долішня Любачівського повіту.
- ⁹⁶ Куш — основна одиниця в адміністративній структурі ОУН. Куш складався з кількох сіл, т. зв. станиць. Кожен куш мав власний Самооборонний Кушовий Відділ.
- ⁹⁷ Йдеться про села Коровиця Голодівська, Коровиця Сама й Коровиця Лісова Любачівського повіту.
- ⁹⁸ Копії листа скеровано до відома: Міністерства Охорони Здоров'я, Міністерства Праці й Громадської Опіки, Восводського Управління у Кракові, Повітового Староства й Повітової Національної Ради в Новому Санчі.
- ⁹⁹ 17. IV. 1945 р. об'єднані загони НВО "Чайки" й "Волиняка" вимордували кількасот українців, мешканців Пискоровичів і навколишніх сіл, зібраних у цій місцевості, зокрема в будинку школи, з метою переселення до УРСР. Справжня кількість жертв невідома. За українськими донесеннями з Пискоровичів загинуло 1344 особи, з них у самій школі — 358 осіб, переважно жінки й діти (за іншим повідомленням 340 осіб). На підставі зізнань свідків різанини встановлено прізвища 111 мешканців Пискоровичів, похованих у двох братських могилах на місцевому цвинтарі. Див. *Ярославщина і Засяння 1031—1947. Історично—меморіальний збірник.* — Нью-Йорк, 1986. — С. 510—511.

- ¹⁰⁰ “Холодний Яр” — Надрайон, що входив до складу I Округу ОУН. Охоплював терен Черемиського повіту, південну частину Ярославського, східну частину Березівського та північно-східну Лиського й Сяноцького. Надрайон складали чотири райони. Провідником Надрайону був Петро Кавула “Руслан”.
- ¹⁰¹ Наказу не виявлено. Див. док. 90.
- ¹⁰² Йдеться про листівку *Брати переселенці! Сини Холмщини, Грубешівщини, Засяння і Лемківщини!* Див. ЦА МВС. X/16, арк. 216—216а.
- ¹⁰³ Документа не виявлено.
- ¹⁰⁴ В-м (“Вадим”) — прізвище невстановлене — з січня 1945 до листопада 1946 р. референт проаганди в Проводі Надрайону “Холодний Яр”.
- ¹⁰⁵ Села в Любачівському повіті.
- ¹⁰⁶ “Балай” — Теодор Білас — командир сотні “Месники” II замість “Біса”. Нар. 6.III.1913 р. в Горинці Любачівського пов. Загинув 30.V.1946 р. в районі Старого Села в бою з ВП. Посмертно авансований до звання поручника УПА.
- ¹⁰⁷ Штурмовка — поточна назва частин КВБ, які слугували для боротьби з українським і польським підпіллям. Тут ідеться про 2 Самостійний Оперативний Батальйон, розквартирований у Любачеві, який спацифікував кілька українських сіл, зокрема Любленець Старий (21.III.1945) і Гораєць (5.V.1945), після чого дезертирував. Див. док. 30, 36.
- ¹⁰⁸ Мова про облави, організовані в 1944—1945 роках НКВД й Громадянською Міліцією на українців, польських громадян, які підлягали мобілізації до Червоної Армії. Див. док. 144, примітка 2.
- ¹⁰⁹ Див. док. 26.
- ¹¹⁰ Українська Народна Самооборона (УНС) була організована в Перемиському й Лиському повітах 1944 р. для оборони українського населення від нападів польського підпілля. Одним із перших командирів УНС на цьому терені був Стефан Стебельський “Хрін”. згодом командир сотні УПА.
- ¹¹¹ Це переклад з української мови. Оригіналу листа не виявлено. Автор перекладу невідомий.
- ¹¹² Див. док. 35.
- ¹¹³ З пов. Новий Тарг до УРСР переселили в період від IV.1945 р до 25.V.1946 р. 1849 осіб. В ході Акції “Вісла” виселили від 6 до 13.VII.1947 р. 821 особу. в т. ч.: 3 Явірок 118, Шляхтової — 96, Білої Води — 134, Чорної Води — 473. Решту 34 родини, що налічували 103 особи, виселили протягом 14—22.IV.1950 р. до Щецинського воєводства. Див. док. 29.
- ¹¹⁴ Дротярство — мандрівне ремесло, що полягає на обплетенні тонким дротом розбитих горщиків чи цілих, задля їх зміцнення, збереження від розбиття; а також на луженні дірявого кухонного начиння.
- ¹¹⁵ Інформація неправдива. Під час окупації лемки цих сіл надавали активну допомогу польським солдатам, що переходили кордон на Угорщину, а згодом також загонам радянських партизанів, що діяли на Підгалі.
- ¹¹⁶ Мова про дивізію СС “Галичина”.
- ¹¹⁷ Інформація неправдива.
- ¹¹⁸ Див. док. 32, 123, 144.
- ¹¹⁹ Очевидно, це ініціали вбитої родини.
- ¹²⁰ Це переклад з української мови невідомого авторства. Оригіналу листівки не виявлено. Публікується зі збереженням правопису перекладу.
- ¹²¹ Г. Мотика й Р. Внук подають, що відозву видали командири Армії Крайової з південної і Східної Люблінщини у зв’язку з перемовинами, які 2.V.1945 р. провели представники АК й ОУН—УПА в Руді Рожанецькій Любачівського повіту. Другий етап перемовин відбувся 21.V.1945 р. Про обставини створення відозви див. також: А. В. Szcześniak, W. Z. Szota. *Droga do nikąd*. — S. 328—333. Як подає “Gazeta Lubelska”, відозву видало люблінське Керівництво Підпільної Боротьби — координаційного органу польського підпілля, створеного в липні 1943 р. після порозуміння Делегатури Уряду РР на Край з Головним Командуванням Армії Крайової. 2.VI.1945 р. Воєводська Національна Рада в Любліні ухвалила заклик до “всіх людей, які говорять по—польськи” про засудження згаданої відозви і її авторів. Див.: “Gazeta Lubelska”, 1945, 3—4 червня, № 104.
- ¹²² Див. док. 35.
- ¹²³ Відомості занижені. Справжня кількість лемків, які населяли Яслівський повіт, складала в цей період 8800 осіб, із яких 7352 особи переселили до УРСР, 1465 осіб депортували в ході Акції “Вісла”, зокрема, до Гданського воєводства (199 осіб), Ольштинського (295), Познанського (336), Вроцлавського (520) і Зеленогурського (115).
- ¹²⁴ Інформація неточна. За відомостями 1936 р. віросповідна структура лемківського населення у Яслівському пов. була такою: греко-католики — 5137 осіб (64,5%), православні — 2791 (35,1%),

дослідники Святого Письма — 28 (0,4%). Найбільше лемків православного визнання було в селах: Святкова Велика — 1491 (96,1%), Дешниця — 711 (53,1%), Кремпна — 306 (27,8%), Граб — 263 (24,2%). Див.: Шематизм Греко-Католицького Духовенства Апостольської Адміністрації Лемківщини. — Львів, 1936. — С. 58—74.

¹²⁵ Гораї — присілок у Любачівському повіті.

¹²⁶ Назви сіл у Ліському повіті, у котрих Громадянська Міліція і озброєні групи поляків з навколишніх місцевостей вимордували українське цивільне населення. Зокрема,

¹²⁷ Це переклад з української мови невідомого автора. Оригіналу листівки не виявлено. Публікується зі збереженням правопису перекладу.

¹²⁸ Оригіналу листівки не виявлено. Це переклад з української мови невідомого автора. Публікується зі збереженням правопису перекладу.

¹²⁹ Замбровський Роман (1909—1977) — на той час член Політбюро ЦК ПРП.

¹³⁰ Див. док. 54.

¹³¹ Конопка Вітольд (нар. 1911) — І секретар Воєводського Комітету ПРП у Любліні, 28.VII.1945 р. за рішенням Політбюро відкликаний із займаної посади і переведений на роботу до Державного Репатріаційного Управління.

¹³² Тов. Веслав — підпільний партійний псевдонім Владислава Гомулки, тодішнього генерального секретаря ЦК ПРП.

¹³³ Верховини, село в гміні Сенниця Рожана, Красноставського повіту, Люблінського воєводства. У Верховинах, за відомостями переселенської комісії, жило 469 українців, на виїзд до УРСР записалися 269 осіб (80 родин), 18.XII.1944 р. переселено 109 осіб (35 родин). Відмовилися виїжджати українці навколишніх сіл Бжезіни, Чайки, Краснічин і Вулька Краснічинська. Див. АНА, ГПУ з Евак. у Любліні, 8, арк. 7. Мешканці Верховин, які вціліли після погрому, були виселені до УРСР у перші дні липня 1945 р. Див. АНА, ГПУ з Евак. у Любліні, 176, арк. 27—29.

¹³⁴ У фондах Центрального Фотографічного Агентства знаходиться кількадесят фотографій, виконаних під час перебування комісії у Верховинах. Частина з них була опублікована в альбомі “Польща 1944—1965”, Варшава, 1965. Серед них немає фотографій убитих мешканців села.

¹³⁵ Цих фото досі не виявлено.

¹³⁶ “Сокіл” — Станіслав Секула — командир загону НЗС. Наказ ліквідувати село Верховини видав 2.VI.1945 р. шеф Служби Спеціальної Акції (ССА) XVI Округу НЗС зигмунд Волянін “Зенон”. Атаку здійснило з’єднання НЗС, до складу якого входили загони підпор. Збігнева Гури “Яцка”, підпор. Романа Ярошинського “Романа”, серж. “Сокола” і ст. серж. Свєтенія Валецького “Помсти”, загалом бл. 300 осіб. Загальне керівництво здійснював м-р Мечислав Паздерський “Шарий”. З’єднання НЗС було розгромлене 14.VI.1945 р. в околиці сіл Гута і Войславичі Красноставського пов., внаслідок погоні, організованої полком військ НКВД і функціонерів ДУГБ з Холма й Красностава. Тоді загинули, зокрема, м-р “Шарий”, підпор. “Яцек” і серж “Сокіл” і кількадесят вояків НЗС. Заарештовано й засуджено 23 члени НЗС. У процесі т. зв. люблінського ССА, що відбувся в Окружному Військовому Суді у Варшаві, 19.III.1945 р. були засуджені на смертну кару: Роман Ярошинський “Роман” — командир загону НЗС і шеф ССА на Підляшші, Станіслав Качмарчик “Деталь”, Казимир Луцинський “Роса”, Зигмунд Рогульський “Кацпер” — комендант НЗС у Холмі. Владислав Уляновський “Варта”, Зигмунд Волянін “Зенон”, Владислав Жвірек “Високій”. 16.V.1946 р. президент Б. Берут не скористався з права на помилування. Вирок було виконано. 14 звинувачених засудили на ув’язнення терміном від 1 до 9 років. 2 особи виправдали. Із судових документів випливає, що жоден із звинувачених, крім Ярошинського, не був приступним при пацифікації Верховин. Їх звинувачували в приналежності до НЗС і участь у інших акціях. 29.XI.1992 р. в селі Войславичі Холмського в—ва відкрили пам’ятник на могилі м—ра Мечислава Паздерського “Шарого” і його вояків. Див.: Turlejska M. *Te pokolenia żałobani czarne... Skazani na śmierć i ich sędziowie 1944—1954.* — Londyn, 1989. — S. 142—143; *Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Rakietowych i Artylerii im. Generała Józefa Bema. Zarys historii 1943—1969.* — Warszawa, 1974. — S. 288—292.

¹³⁷ Кураторія Шкільного Округу в Любліні ліквідувала Початкову Школу у Верховинах з українською мовою навчання восени 1944 р. Претекстом була заява, подана 14.X.1944 року польським учителем Г. Дядьова, який звинуватив керівника школи у Верховинах Мирослава Павлика в тому, що під час війни той співав з дітьми пісню “Смерть ляхам, смерть московській комуні”. Див. АНА, ПКНВ, XIV/17, арк. 74—75.

¹³⁸ В силу угоди від 6.VII.1945 р. зміною громадянства й переселенням з СРСР до Польщі мали бути охоплені громадяни ПР, що перебувають на терені СРСР (за винятком УРСР, БРСР і Литовської РСР), переважно депортовані в глибину Росії після 17.IX.1939 р. Натомість з Польщі до СРСР

мали переселяти осіб білоруської, литовської, російської і української національностей, оселені поза гереном Краківського, Ряшівського, Люблінського й Білостоцького воєводств, які не були охоплені діяльністю переселенських комісій, створених на підставі угод, укладених 9 і 22.IX.1944 р. між ПКНВ й урядами Білоруської, Української і Литовської РСР.

- ¹³⁹ Згідно з угодою створено Радянсько—Польську Змішану Комісію з Питань Репатріації з осідком у Москві. З польського боку до складу комісії увійшли Г. Вольпе, А. Юркевич і Я. Кубинський, з радянського — А. Александров, Т. Прокоф'єв і полк. І. Антипов.
- ¹⁴⁰ 11.XI.1945 р. у Москві було підписано додатковий протокол до угоди від 6.VII.1945 р., в силу якого гермін прийняття заяв у справі зміни громадянства було продовжено до 1.1.1946 р., а термін переселення до 15.VI.1946 р. Див. *Документи і матеріали...*, т. VIII, с. 639.
- ¹⁴¹ Не публікується. Див. *Документи і матеріали...*, т. VIII, с. 502—504.
- ¹⁴² Вишинський Андрій (1883—1954) — радянський політик, правник, у 1933—1939 роках заступник прокурора, потім головний прокурор СРСР, 1940—1949 рр. заст. міністра закордонних справ СРСР.
- ¹⁴³ Модзелевський Зигмунд (1900—1954) — у 1945—1947 роках заступник державного секретаря в Міністерстві Закордонних Справ Польщі.
- ¹⁴⁴ Див. док. 60.
- ¹⁴⁵ Див. док. 60.
- ¹⁴⁶ Оригінал документа не виявлено.
- ¹⁴⁷ Константинович Ярослав — д-р мистецтв, український громадсько-політичний діяч. Був делегатом української о населення Сянцького повіту. Після закінчення акції виселення оселився у м. Желехові Варшавського воєводства (нині Сєдлєцьке) і там помер.
- ¹⁴⁸ Королько Микола (1905—1986) діяч Комуністичної Партії Західної України на терені Холмщини, згодом ПРП і ПОРП. Нар. 25.XI.1905 р. в селі Юрові повіту Томатів Любельський. Під час I Світової війни свакуйовавший разом з родиною до Саратова на Волзі. До Польщі повернувся 1922 р. Діяв на Холмщині в Українській Соціал-Демократичній Партії, з 1923 р. був членом Холмського Окружного Комітету КПЗУ. У 1926—1933 роках ув'язнювався за комуністичну діяльність. Навесні 1942 р. заарештований гестапо, перебував у концтаборах Освєцим і Маутхаузен. Після звільнення 6.V.1945 р. з табору працював у відділі пропаганди ВК ПРП у Любліні. З 1956 р. діяв в Українському Суспільно-Культурному Товаристві, був головою Головного Правління УСКТ. Помер 20.III.1986 р. у Любліні.
- ¹⁴⁹ Дудка Петро — нар. 7.III.1904 р. в с. Лосє Горлицького пов. У 1935—1943 роках війт гміни Ропа. Крім Петра Дудки до складу делегації Краківського воєводства входили Ян Андраш (нар. 30.III.1911 р.), селянин із села Лосє і Михайло Донський, колишній заступник голови Селянсько-Робітничого Комітету Лемківщини у Горлицях. Див. док. 32 і 60.
- ¹⁵⁰ Жуняк — директор Президіального Бюро Ради Міністрів Польщі.
- ¹⁵¹ Грабовський — директор Політичного департаменту Міністерства Громадської Адміністрації.
- ¹⁵² Вуйтович Василь — делегат українського населення Ярославського повіту. Інших відомостей бракує. Ймовірно, йдеться про д-ра ветеринарії Василя Войтовича з Ярослава.
- ¹⁵³ Чолий Юрій — делегат українського населення Ліського повіту. Інших відомостей бракує. За іншими документами: Юрій Чолій. Див. док. 66.
- ¹⁵⁴ Візерук Ян (1899—1979) — селянин, походив із села Жджанне біля Верховин у Красноставському повіті. Після війни працював у “Селянській Самопомочі” в Любліні. Делегат українського населення Холмщини.
- ¹⁵⁵ Див. док. 47.
- ¹⁵⁶ Членами української делегації на Варшавську конференцію були також: Андрій Назарович — репрезентував населення Любачівського повіту, і Йосип Масляк — представник українців Черемиського повіту. За спогадами Василя Бородача “*На грані двох світів*” (Брентфорд, 1970, с. 297), небавом після повернення з Варшави Андрія Назаровича заарештувало НКВД, його дуже побили й урешті змусили “добровільно” переселитися до УРСР. Його рішення мало заохотити до виїзду з Польщі українців, які залишались у Любачеві.
- ¹⁵⁷ Цей звіт був складений безпосередньо після закінчення конференції. Оригінал звіту вручили представникові Міністерства Громадської Адміністрації.
- ¹⁵⁸ Декрет Тимчасового Уряду Національної Єдності про амністію, виданий 2.VIII.1945 р., не стосувався членів ОУН і УПА. Українців виключили також і під час другої амністії, ухваленої Сеймом ПР 22.II.1947 р.
- ¹⁵⁹ Таку конференцію на терені Краківського воєводства не організували. Див. док. 65.

- ¹⁶⁰ Листа про ставлення ЦК ПРП щодо пропозиції рязівського воєводи видати листівку не виявлено. Однак відомо, що текст відозви до українського населення, виданої 27.VIII.1945 р. був інакшим від опублікованого нижче проекту. Див. док. 74.
- ¹⁶¹ Ханиж Станіслав (1911—1969) — від травня 1945 до квітня 1946 р. І секретар ВК ПРП у Рязеві, далі відкликаний у розпорядження ЦК ПРП і в січні 1947 р. скерований на роботу в МГБ у званні майора. За виданням *“Słownik biograficzny działacz polskiego ruchu robotniczego”* (Warszawa, 1987. — Т.ІІ. — S. 475—476) його прізвище має бути “Ганиж”. У документах ВК ПРП “Chanysz”, “Chanysz”.
- ¹⁶² Кукурудзяник — популярна назва легкого біплана ПО-2 радянського виробництва, який під час війни використовували для розвідувальних і зв’язковиз завдань.
- ¹⁶³ Інформація про організацію такої конференції у Перемишлі відсутня. Збереглися лише звіти про конференції у Ліську й Любачеві. Див. док. 67 і 70.
- ¹⁶⁴ П’ємонт — історичний регіон у північно-західній Італії; також розмовна назва Королівства Сардинія. П’ємонт був головним осередком, що втілював прагнення до об’єднання Італії. У 1860 р. сардинські війська здобули майже всю територію Італії, а король, Віктор-Еммануель II, у березні 1861 р. став королем об’єднаної Італії. У літературі П’ємонт символізує осередок незалежницьких прагнень якогось народу.
- ¹⁶⁵ Тут — у значенні об’єднуватися. Інформація неправдива. Українська Повстанська Армія не співпрацювала з Національними Збройними Силами. Навпаки, обидві організації запекло воювали між собою.
- ¹⁶⁶ Див. док. 60.
- ¹⁶⁷ Додаток відсутній. Тексту відозви не виявлено.
- ¹⁶⁸ Йдеться про перший етап акції переселення українців із Польщі до УРСР восени 1944 і навесні 1945 р.
- ¹⁶⁹ Див. док. 60.
- ¹⁷⁰ Див. док. 74.
- ¹⁷¹ Після повернення Юрія Чолія з Варшави заступник районного представника з питань евакуаціїв Ліську Едвард Пясецький звернувся 30.VII.1945 р. до головного представника уряду Юзефа Беднажа з таким листом:
- “Місцеве староство в першій половині ц. м. отримало телефонограму з Рязівського воєводства, яка доручала вислати одного делегата з-посеред місцевого українського населення до Рязева і згодом до Варшави. Цього делегата разом з іншими укр[аїнськими] представниками з інших повітів перевезли літаком з Рязева до Варшави, де дня 24 ц. м. відбулася конференція, на якій прибулим українцям повідомили нові умови евакуації.*
- У зв’язку з цим Ліське Староство отримало від Воєводства спеціального листа, що прибулий з Варшави учасник згаданої конференції в Міністерстві ГА український делегат має провести мітинги серед місц[евого] укр[аїнського] населення з метою поінформування його про результати конференції.*
- Тому прошу поінформувати мене, як я маю поводитися у нововиниклій ситуації, бо відповідних директив від компетентних для мене Влад бракує, і це ставить мене у складне становище як щодо місц[евої] адміністративної влади й Уповноваженого УРСР, так і щодо персоналу, певного свого найближчого майбутнього, який озирається на всі боки, шукаючи якоїсь певнишої посади, що все разом дуже стримуюче впливає на перебіг справи евакуації, особливо при можливому енергійному її перебігові”.*
- Див. АНА, ГПУ з Евак. у Любліні, 166, нenum.*
- ¹⁷² Протокол зборів не виявлено.
- ¹⁷³ Див. док. 47.
- ¹⁷⁴ Зустріч відбулася в будинку Повітової Національної Ради в Томашеві Любельському. У ній взяли участь 30 осіб, які репрезентували українське населення Томашівського повіту, та члени Президії ПНР: Трохим Пістун, Андрій Корчинський, Василь Дещинин. До складу комітету увійшли: Андрій Корчинський (гм. Угнів), Трохим Пістун (гм. Тарношин), Василь Клим (гм. Томашів), Юрко Гутш (гм. Тарнаватка), Йосиф Пахоляк (гм. Майдан Горішній), Михайло Зозуля (гм. Пасіки), Павло Юрчак (гм. Ярчів). Інформації про діяльність комітету бракує. Див. док. 141.
- ¹⁷⁵ Див. док. 60.
- ¹⁷⁶ Отець Симеон Іванусик (1886—?) — парох греко-католицької парафії Суха Воля Любачівського повіту. У вересні 1945 р. примусово виселений до УРСР.
- ¹⁷⁷ 11.IV.1945 р. було заарештовано львівського архієпископа митрополита Йосифа Сліпого, апостольського візитатора Волині владика Миколу Чарнецького, станиславівського владика Григорія Хомишина і станиславівського владика—помічника Івана Латишевського. Заарештовано й депортовано на Сибір також понад 500 греко-католицьких священників.

- ¹⁷⁵ КНР ратифікувала угоду 31.XII.1945 р., а Президія Верховної Ради СРСР 13.1.1946 р. Обмін ратифікаційними документами відбувся 4.II.1946 р. Дня 12.III.1946 р. польсько-радянська змішана комісія розпочала роботу в справі усталення демаркаційної лінії державного кордону, а завершила свою роботу 1947 р.
- ¹⁷⁶ Див. док. 60.
- ¹⁸⁰ Вірогідних документів, що підтверджували б цю інформацію, не виявлено. Очевидно, йдеться про зустріч, організовану Юрієм Чолієм, делегатом українського населення Лиського повіту, на конференцію у Міністерстві Громадської Адміністрації.
- ¹⁸¹ Див. док. 97, 113, 130.
- ¹⁸² Див. док. 8, 92 і 139.
- ¹⁸³ Див. док. 96.
- ¹⁸⁴ Не публікується. Лист містить повторення викладених закидів, на які новосанчівський староста відповів листом від 20.VIII.1945 р. Листа такого ж змісту надіслали командувачеві Військ Прикордонної Охорони Краківського Військового Округу. Див. АНА, VI Відділ, ЦК ПРП, 295/VII—111, арк. 23—23а.
- ¹⁸⁵ Відозва була видрукувана у формі афіші польською і поруч українською мовами. Її надрукували також у пресі. Див. "Gazeta Lubelska", 21.IX.1945, № 21. Відозву аналогічного змісту з тою ж датою 27.VIII.1945 р. видав ряшівський воєвода М. Мірек. Невеликі відмінності були лише в перекладі відозв на українську мову. Див. "Аннали Лемківщини. ч. 3. — Нью-Йорк, 1982. — С. 164—165.
- ¹⁸⁶ Див. док. 71.
- ¹⁸⁷ Йдеться про конференцію в Міністерстві Громадської Адміністрації 24.VII.1945 р.
- ¹⁸⁸ Це польський переклад української відозви, здійснений Міністерством Громадської Безпеки. Публікується зі збереженням стилю перекладу. Оригіналу відозви не виявлено. Копія публікованої відозви, разом із кількома іншими документами ОУН і УПА, складала додаток до "Інформації про діяльність українських банд на терені Речіпосполитої на день 20.III.1946 р.", підготованої к-ном Ланіним, заступником начальника Відділу I Департаменту III МГБ.
- ¹⁸⁹ Ця інформація не підтверджується допесеннями підрозділів ВП, що діяли на цьому терені.
- ¹⁹⁰ СКВ — Самооборонний Кущовий Відділ.
- ¹⁹¹ "Тісо" — Василь Гадай — провідник Району II, що охоплював терен громад: Рокшичі, Риботичі, Новосілки й Війткова в Перемиському пов. До складу району входили два кущі: "Острога" і "Вівчаренка".
- * Вигнання (латин.).
- ¹⁹² У липні 1941 р. гестапо заарештувало бл. 12 греко-католицьких священників, які працювали на терені Апостольської Адміністрації Лемківщини, які у міжвоєнний період відзначилися т. зв. москвофільською орієнтацією. Після короткого ув'язнення арешт замінили інтернуванням до Кельців, де священники перебували майже до кінця війни, підлягаючи юрисдикції кельцького латинського єпископа Чеслава Качмарка. Див.: Місило Є. *Греко-Католицька Церква у Польщі (1944—1947)* // Варшавські Українознавчі Записки, 1989. — Зош. 1. — С. 209.
- ¹⁹³ О. Еміліян Венгринович (1877—1961) — парох греко-католицької парафії у Мохначці Нижній і водночас мушинський декан. Примусового виселення до УРСР уник завдяки переходові у вересні 1945 р. на роботу в Тарнівській латинській дієцезії. За згодою тарнівського ординарія виконував обов'язки помічника пароха римо-католицької парафії в селі Вільчиськах Новосанчівського повіту, а з 1946 р. помічника латинського пароха в Криниці. Помер 6.IV.1961 р в Криниці.
- ¹⁹⁴ 6 Воєнний Округ Української Повстанської Армії, що позначався криптонімом "Сян", складався з трьох Тактичних Відтинків (26 ТВ "Лемко", 27 ТВ "Бастіон" і 28 ТВ "Данилів"), які охоплювали своїми діями терени, заселені українцями в межах Польщі 1944 р. Організацію Воєнного Округу "Сян" завершено восени 1945 р. Його командиром був Мирослав Онишкевич "Орест".
- ¹⁹⁵ "Лір" — псевдонім командира 6 ВО "Сян" Мирослава Онишкевича.
- ¹⁹⁶ Див. док. 76.
- ¹⁹⁷ Жодних документів, які б підтвердили інформацію про перебування такої делегації у Варшаві, досі не виявлено.
- ¹⁹⁸ Український Червоний Хрест.
- ¹⁹⁹ З аналізу підпису й змісту інструкції випливає висновок, що її видав провідник Надрайону ОУН "Холодний Яр" Петро Кавула, який використовував псевдоніми "Руслан", "Тарас", "Троян" та ін.
- ²⁰⁰ СБ — Служба Безпеки ОУН.
- ²⁰¹ Кущ — основна одиниця в структурі адміністрації ОУН. Кущ складався з кількох сіл, т. зв. станиць. Кожен кущ мав власний Самооборонний Кущовий Відділ

- ²⁰² Пова Гребля — село й залізнична станція у Любачівському повіті. Там був головний завантажувальний пункт українського населення, яке виселяли з терену Любачівського і Ярославського повітів. 15.IX.1945 р. сотні УПА, що входили до складу куреня “Залізняка” атакували залізничну станцію в Новій Греблі й Олешницях. У Новій Греблі було знищено залізничну колію і станційне устаткування, вбито 4 і поранено 15 солдатів з 8 і 9 пп. Станцію в Новій Греблі повторно атакували 7.X.1945 р.
- ²⁰³ Мало бути: Ст. — “Сталь”. Це Дмитро Дзьоба, провідник II Округу ОУН. Використовував також псевдоніми “Сурмач”, “Богун” і “Хлоп”. Нар. 1921 р. на Станиславщині. З осені 1944 р. був провідником ОУН Ярославського і Томашівського повітів. У січні 1945 р., після реорганізації структур ОУН у Польщі призначений провідником II Округу ОУН. Загинув 21.V.1946 р. у засідці, організованій ВП. Його іменем назвали одну з підпільних друкарень ОУН. Після загибелі “Сталя” обов’язки провідника II Округу ОУН виконував Микола Радейко “Крим”. Див. *Літопис УПА*, т. XVI, с. 15
- ²⁰⁴ Під час атаки на Олешці було тяжко поранено командира сотні “Тучу”, загинули 3 бійці УПА.
- ²⁰⁵ Об’єднання “Воля і Незалежність” (ВіН) створене 2.IX.1945 р. замість розпушеної Армії Крайової, а згодом Делегатури Збройних Сил на Край.
- ²⁰⁶ Ролія-Жимерський М., керівник Міністерства оборони ПР.
- ²⁰⁷ “Железняк” (правильно “Залізняка”) — Іван Шпонтар, командир
- ²⁰⁸ “Железняк” (правильно “Залізняка”) — Іван Шпонтар, командир куреня УПА, що діяв на терені Любачівського, Ярославського й Томашівського повітів.
- ²⁰⁹ На течії, у якій знаходиться публікований документ, розміщено таку примітку: *“Документи, що містять штигуєські дані з акції виселення родин українців, які перебувають у банді “УПА”. Оригінал документа знайдено під час обшуку в Білінського, члена Б. В.”*
- ²¹⁰ Див. док. 41 і 84.
- ²¹¹ Див. док. 41 і 84.
- ²¹² Документів, у яких ВП, АК, а далі ВіН виступали б проти виселення українців з Польщі до УРСР, не виявлено.
- ²¹³ Документи УПА не підтверджують цю інформацію.
- ²¹⁴ Цитата з вірша українського поета Івана Франка (1856—1916) “До великого моменту”.
- ²¹⁵ 19.IX.1944 р. пермиський повітовий староста дозволив відкриття вказаних закладів, однак його рішення зустріло спротив Кураторії Шкільного Округу в Ряшеві. 11.X.1944 р. шкільний інспектор Ян Владислав Келлер заборонив директорові Приватної Жіночої Гімназії в Перемишлі, д-рові Іванові Околотові, відкрити Приватну Доповнюючу Купецьку Гімназію й Торговельний Ліцей з українською мовою навчання, скасовуючи рішення пермиського старости як таке, що виходить поза його компетенцію. Див. АНА, ПКНВ, XIV/17, арк. 36.
- У тій самій справі голова Товариства “Український Інститут для Дівчат” у Перемишлі, д-р Іван Мандюк, звернувся 1.X.1944 р. з проханням про втручання до віце-голови ПКНВ Ванди Василевської. Можна припустити, що публікований вище документ є запізнілою реакцією влади саме на цей лист. Див. АНА, ПКНВ, XIV/17, арк. 87.
- ²¹⁶ Інформація неправдива. УПА, з огляду на безпеку цивільного населення, а також великий ризик розконспірування, не переховувала припасів зброї і амуніції на терені сільської забудови, а у відповідно законспірованих лісових складах. Описані в цьому й інших документах ВП випадки масових вибухів амуніції і гранат у палаючих будинках мали на меті виправдання брутальних дій війська щодо цивільного населення. Про сумнівність цих донесень свідчить хоча б кількість захопленої зброї (3 карабіни) і величезна кількість жертв з боку УПА (120 убитих і 93 поранених).
- ²¹⁷ З бойового донесення № 00254 штабу 3 Поморської Дивізії Піхоти з дня 21.IX.1945 р. впливає, що за день до цього на шляху Горинець—Любачів потрапив у засідку УПА військовий автомобіль з радіостанцією. Загинув радіотелеграфіст серж. Громов, а водій був легко поранений. На місце засідки вислали 3 батальйон 7 полку піхоти, підтриманий 4 самохідними гарматами СУ—76 і 2 76 мм гарматами з 5 ПЛА. *“Після кількогодешої погоні й прочісування лісу на тп. від Горинця бандитів наздогнали в районі села Брусно Старе. В цей час гармати СУ—76 і відділення ПЛА підійшли до району дії і розпочали бій. В результаті село Брусно Старе було цілком знищене чи спалене запалювальними снарядами, а частково салими бандитами, що відступали до лісу. Мешканці села з усім майном утекли до лісу (...). Через настація темряви подальшу погоно за бандами припинили. Розташоване поруч село Брусно Нове, підпалене бандитами, цілком згоріло. І тут під час пожежі лунали сильні вибухи й детонація. Усе населення села Брусно Нове покинуло село й вивезло все своє майно”, лунали сильні вибухи й детонація. Усе населення села Брусно Нове покинуло село й вивезло все своє майно”.*

²¹⁸ Див. док. 102.

²¹⁹ Основні приписи стосовно проживання на прикордонних теренах регулювало розпорядження президента ПР з дня 23.XII.1927 р. про кордони Країни (Вісн. З. П. Р.) № 117, поз. 996). В пізніший період до нього внесли низку поправок, що давали адміністративним владам право видавати заборону на проживання на терені прикордонної зони і прикордонної смуги певним групам громадян.

Отже, відповідно до ст. 6 закону від 9.VIII.1936 р. (Вісн. З. П. Р. № 55, поз. 397) у справі зміни розпорядження президента ПР з дня 23.XII.1927 р. про кордони Держави, воєвода чи уповноважена ним повітова влада загальної адміністрації мали право видавати заборону проживати й перебувати на терені прикордонної зони (простір завширшки 2 км уздовж лінії кордону) на певний час чи постійно, якщо цього вимагали міркування безпеки й охорони кордону. З прикордонної смуги, що охоплювала весь простір повітів, прилеглих до кордону держави, яка могла бути розширена, якщо цього вимагали міркування безпеки, на всі чи деякі повіти, прилеглі до прикордонних повітів, можна було усунути лише на період від 1 до 3 років осіб, покараним за правочинним вироком суду чи постановою адміністративної, митної чи скарбової влади, за антидержавну діяльність, контрабанду, а на період до 10 років — щодо осіб, покараних за злочини проти безпеки держави.

В силу § 8, пункт 1—3, абзац 1 розпорядження міністра внутрішніх справ з дня 22.I.1937 р. заборона проживання у прикордонній зоні на підставі § 7, пункт 5, абзац 2 могла бути видана виключно у випадку осіб, які перебували там тимчасово на підставі дозволу влади загальної адміністрації повітового чи воєводського рівня. Водночас він виключав можливість застосування цих приписів щодо польських громадян, які постійно проживають протягом принаймні 6 місяців від дня вступу в дію розпорядження у місцевостях, розташованих у прикордонній зоні; польських громадян, які мають у прикордонній зоні нерухоме майно, але не проживають у ньому; членів родин згаданих вище родин.

Діюче на той час законодавство про кордони Польської держави не знало терміну “прикордонна територія”. Правних підстав позбавлене було й застосування приписів розпорядження з 22.I.1937 р. щодо мешканців усього повіту, прилеглого до кордону держави. § 7, пункт 5, абзац 2 розпорядження стосувався виключно осіб, які проживають у прикордонній зоні, тобто на території, розташованій уздовж лінії кордону завширшки 2 кілометри, , яка, у виняткових випадках, наприклад з огляду на характер терену, могла бути розширена до 6 км. Поза тим, в силу § 38, пункт 2 розпорядження з 22.I.1937 р., приписи § 5—9 і видані на їх підставі розпорядження втратили силу в день 31.XII.1940 р.

²²⁰ Листівку аналогічного змісту ОУН опублікувала повторно з датою січень—лютий 1946 р. Див. ЦВА, Кабінет Міністра Національної Оборони, IV.110, т. 78, арк. 3. Пор. також: ЦА МВС, X/81 (5188), арк. 15 (копія).

²²¹ Куш № 4 “Маківка” входив до складу Району V Надрайону ОУН “Холодний Яр” і охоплював, зокрема, села: Безмігова Горішня й Долішня, Глинне, Янківці в Лиському повіті. У звіті назви сіл зашифровані і вказані як: Мокре, Бори, Романівка, Горб, Ярослав, Лопенка і Лубне. Звіти цього куша і Надрайону V збереглися як одні з нечисленних. Вони є цінним матеріалом для розуміння механізмів функціонування структур цивільної адміністрації українського підпілля у Польщі на цьому рівні.

²²² “Максим” — прізвище невідоме. В період від 9 серпня до 6 вересня 1945 р. командир куша № 4 “Маківка”.

²²³ БСБ — Боївка Служби Безпеки ОУН.

²²⁴ “Бурлака” — прізвище невідоме — з 6 вересня 1945 р. командир куша “Маківка”. Його попередником на цій посаді був “Максим”.

²²⁵ “Левада” — Надрайон ОУН, що охоплював надбужанські місцевості Володавського повіту й частину Більського. Разом із Надрайоном ОУН “Лиман” складав Округ III ОУН.

²²⁶ Калакути — зневажлива назва українців, які змінили православний обряд і перейшли на католицький.; у побуті послуговувалися мовою, що була мішаниною місцевого підляського українського діалекту й польських слів.

²²⁷ Столиця Володимир — один з найближчих співробітників Івана Пастіернака (1876—1943), видатного українського діяча на Підляшші, сенатора II ПР (вибори 1922), голови Товариства “Рідна Хата” в Холмі, замордованого 25.V.1943 р. польським підпіллям також у Полосках.

²²⁸ Ресорт — поточна назва Управління Громадської Безпеки, створеного з Ресорту Громадської Безпеки ПКНВ, який після створення Тимчасового Уряду ПР (31.XII.1944 р.) перетворили на Міністерство Громадської Безпеки.

- ²²⁹ “Хмара” — прізвище й посада невідомі.
- ²³⁰ Стахановець — учасник руху передовиків праці, започаткованого М. Стахановим.
- ²³¹ Підпис нерозшифрований
- ²³² Згаданого листа не виявлено.
- ²³³ Див. док. 135.
- ²³⁴ Правдоподібно, мова про командира сотні “Месники” І, старшого булавного “Бойка” (він користувався також псевдонімом “Умань”). 1.ІІ.1945 р. “Бойко був тяжко поранений при вибухові саморобної гранати. Після цього командування сотнею перебрав “Підкова”, а в березні 1946 р — “Калинович”.
- ²³⁵ Це переклад з українського документа, вилученого з судової справи Івана Шпонтака “Залізняка”. Див. також док. 108, 126.
- ²³⁶ Див. док. 125.
- ²³⁷ Див. док. 99.
- ²³⁸ Див. док. 22, прим. 3.
- ²³⁹ Див. док. 124 і 136.
- ²⁴⁰ “Дубенко” — Дмитро Грицаль — командир саперів сотні “Месники” ІІ. Загинув 11.ІІІ.1946 р. в селі Гаї Ярославського повіту, похований на цвинтарі в Грушовичах.
- ²⁴¹ На терені Перемиської греко—католицької Єпархії й Апостольської Адміністрації Лемківщини, виділеної зв складу Перемиської Єпархії 1934 р., після виселення українців з Польщі залишилося 479 покинутих церковних будівель. До 1956 р. знищено (розібрано, зруйновано) 144 церкви, в т. ч. 77 пам’яток — дерев’яних церков XVI—XVIII ст. Див. Архів Управління з питань Віровизнань, ІІІ—25/в. 5/57/ арк. 2—16. Протокол № 1024 засідання Консерваторської Комісії Міністерства Культури й Мистецтва від 8—10.1957 р.
- ²⁴² Див. док. 96.
- ²⁴³ Див. док. 56.
- ²⁴⁴ Див. док. 122.
- ²⁴⁵ Це переклад з української версії документа. Автор перекладу невідомий. Публікується зі збереженням правопису перекладу. Цей лист був поновно опублікований у січні й червні 1946 р. Він мав дещо змінений зміст, головню стилістику. Див. АНА, ІV Відділ. ЦК ПРП, 295/VII—191, арк. 41—48.
- ²⁴⁶ Статут Організації Об’єднаних Націй — правильна назва Хартія Об’єднаних Націй — підписали 26.VI.1945 р. на конференції у Сан-Франциско (США), закладаючи основу для створення Організації Об’єднаних Націй. Серед 51 членів-засновників ООН були й УРСР і Польща (підписала Хартію 16.X.1945 р.). Хартія ООН вступила в дію 24.X.1945 р.
- ²⁴⁷ Кримська (Ялтинська) конференція — конференція керівників урядів трьох держав—союзників у Другій Світовій війні (США, СРСР і Великобританії), організована біля Ялти в Криму 4—11.ІІ.1945 р. На ній ухвалили низку важливих рішень, що стосувалися повосного формування кордонів у Європі, між іншим визнали, що східний кордон Польщі повинен проходити уздовж т. зв. лінії Керзона. Вирішили також скликати засновницьку конференцію Організації Об’єднаних Націй у Сан—Франциско.
- ²⁴⁸ Трумен Гаррі С. (1884—1972) — президент США у 1945—1953 рр.
- ²⁴⁹ Етлі Клемент—Річард (1883—1967) — британський політик. Як віце-прем’єр брав участь у конференції у Сан—Франциско, з липня 1945 р. — прем’єр-міністр Великої Британії.
- ²⁵⁰ Коциловський Йосафат (1876—1947) — владики, ординарій Перемиської єпархії греко-католицького обряду. Заарештований 21.IX.1945 р. (за іншими джерелами — 17.IX.1945 р.), вивезений до прикордонних Мостиськ (УРСР), звідки повернувся до Перемишля 24.I.1946 р. Знову заарештований 25.VI.1946 р. і вивезений до в’язниці НКВД в Києві, де й помер 17.XI.1947 р.
- ²⁵¹ Сліпий Йосиф (1892—1984) — на той час галицький митрополит після смерті Андрея Шептицького (1.XI.1944). Заарештований НКВД 11.IV.1945 р. і ув’язнений у мордовських таборах. Внаслідок втручання Ватикану звільнений і 9.ІІ.1963 року виїхав до Риму.
- ²⁵² Рузвельт Франклін Делано (1882—1945) — президент США в 1933—1945 рр.
- ²⁵³ Стеттініус Едвард Рейлі (1900—1949) — керівник делегації США на конференції у Сан-Франциско, підписав засновницький акт ООН, згодом перший представник США в цій організації у 1945—1949 роках.
- ²⁵⁴ Коцюбинський Юрій (1897—1936) — український політик, дипломат, заст. прем’єр-міністра в уряді УРСР (1933—1935). Звинувачений у троцькізмі, розстріляний без суду 1936 р.
- ²⁵⁵ Скрипник Микола (1872—1933) — один з найвидатніших українських комуністичних діячів, у 1922—1927 міністр освіти. Здійснив самогубство на знак протесту проти русифікації України (7.VII.1933).

- ²⁵⁶ Правильно Чингіз-хан (бл. 1155—1227) — творець монгольської імперії, відомий своєю жорстокістю і безоглядністю.
- ²⁵⁷ Див. док. 123, прим. 2.
- ²⁵⁸ Див. док. 96.
- ²⁵⁹ За іншими джерелами примусове виселення українців з Люблинця Нового й Старого відбулося 5.XI.1945 р. Див.: *Тут було наше село*, цит. пр., с. 91.
- ²⁶⁰ Див. док. 144.
- ²⁶¹ Інформація неточна. Мова про лемків, яких мобілізували до Червоної Армії у 1944—1945 роках на терені Польщі або які добровільно пішли до війська. Див. док. 123, 144, прим. 2.
- ²⁶² Див. док. 110.
- ²⁶³ 29.XI.1945 р. новосанчівський староста Юзеф Лабуз переслав краківському воєводі довірчого листа такого змісту: *“В додатку подаю перелік про демобілізованих солдатів Червоної Армії, які перебувають на терені місц[евого] повіту. А щодо повернення евакуйованих до УРСР родин, то порозумівшися з уповноваженим УРСР з питань евакуації у Новому Санчі, я скерував відповідне роз'яснення Повітовому Управлінню Громадської Безпеки в Новому Санчі, що таких осіб, як громадяни СРСР, слід доставити під ескортом найближчим залізничним транспортом до найближчої прикордонної дільниці.”*
- Відповідно до переліку, доданого до згаданого листа, на терені Новосанчівського повіту перебувало загалом 179 лемків, демобілізованих після закінчення війни з Червоної Армії, які повернулися до своїх місцевостей, зокрема: Андріївка — 1, Берест — 6, Бінчарова — 13, Богуша — 4, Чирна 10, Дубне 1, Фльоринка — 6, Ястшембик — 5, Королева Руська — 4, Криниця (місто й село) — 17, Крижівка — 1, Лабова — 6, Лабовець — 2, Лосе — 21, Мацеївка — 2, Мохначка Нижня і Вижня — 7, Мушинка — 3, Нова Всь — 16, Пьорунка — 4, Поляни — 9, Поворозник — 4, Розтока Мала — 2, Тилич — 5, Угринь — 8, Вавжка — 7, Вірхомля Мала й Велика — 13, Войкова — 2. Див. ДА Краків, Восводське Управління, 1082, арк. 177—179.
- ²⁶⁴ Див. док. 107, 124.
- ²⁶⁵ Див. АУОД, 2721, том IV, арк. 18—21. Оперативний звіт командування 27 Тактичного Відтинка УПА “Бастіон” за період 15—30.XI.1945 р.
- ²⁶⁶ Листа не виявлено.
- ²⁶⁷ Плюто Станіслав — підполковник ВП, радянський офіцер, командир 34 полку піхоти, відповідальний за численні злочини проти українського цивільного населення, зокрема, винищення мешканців села Завадка Морохівська Сяпоцького повіту.
- ²⁶⁸ “Коник” — Михайло Гало — поручник УПА, посмертно авансований до звання підполковника, командир черемиського куреня УПА і заступник командира 26 Тактичного Відтинка “Лемко”. Загинув 7.I.1946 р. під час атаки на гарнізон ВП у Бірчі.
- ²⁶⁹ У—4 — криптонім сотні “Бурлаки”, що входила до складу куреня УПА “Коника”.
- ²⁷⁰ Зі збережених звітів куреня випливає, що в жовтні й листопаді 1945 р. сотні, що входили до його складу, спалили: 22. X. — частково Бірчу (місто) й Кузьмину (під час атаки на базовані там підрозділи ВП і ГМ); 23. X. — Залісе (застрелили 15 поляків); 26. X. — Бориславку, Кописно й Посаду; 27. X. — Коритники й Вапівці (застрелено 7 поляків); 28. X. — Лещавку (спалено 2/3 села, загинув командир самооборони); 29. X. — Бжежаву й Липу; 1. XI. — спалено решту села Кузьмини (населення раніше сховалося до Бірчі); 11. XI. — Бовину, Уйківці і Красичі (українське населення виселили до УРСР); 15. XI. — Пікуличі; 29. XI. — Стару Бірчу, Рудавку й Гуту Бжуську; 30. XI. — спалено Коренець і передмістя Бірчі, а центр міста обстріляно з важкого міномета (після атаки УПА польське населення втекло до Перемишля). Див. ЦА МВС, X/18, арк. 179—183.
- ²⁷¹ Інформація неправдива. Див. док. 123, 144.
- ²⁷² Див. док. 133.
- ²⁷³ Див. док. 103.
- ²⁷⁴ Див. док. 107.
- ²⁷⁵ Див. док. 124.
- ²⁷⁶ Див. док. 139, пор. док. 92.
- ²⁷⁷ Бажан Микола (1904—1983) — український поет і політичний діяч, у 1943—1947 рр. заступник голови РНК УРСР М.Хрущова.
- ²⁷⁸ “Буй—Тур” — прізвище невідоме.
- ²⁷⁹ У зв'язку з підписанням протоколу прем'єр Е. Осубка—Моравський запросив українську делегацію на сніданок, у якому взяли участь: заступник голови Ради Народних Комісарів УРСР М. Бажан, посол СРСР у Польщі В. Лебедев, уповноважений уряду УРСР з питань евакуації М. Підгорний, головний представник з питань евакуації А. Цокол, заступник шефа дипломатичного протоколу Комісаріату Закордонних Справ УРСР В. Шиганський.

З польського боку були присутні: міністр національної оборони маршал Польщі М. Жимерський, міністр закордонних справ В. Жимовський, заступник державного секретаря Я. Берман, уповноважений уряду з питань евакуації віце-міністр В. Вольський, Директор Політичного Департаменту Міністерства Закордонних Справ Я. Ольшевський, директор дипломатичного протоколу МЗС А. Губринович, директор Бюро Репатріації м МЗС Бадер, начальник Радянського Відділу Політичного Департаменту МЗС Чайка. Див.: "Gazeta Lubelska", 1945. 16.XII, N 296.

²⁹⁰ Тексту петиції не виявлено.

²⁹¹ До складу делегації входили, зокрема, директор початкової школи в Корнях Яків Магура (помер у Львові 1978 р.) та інж. Целевич. Прізвищ решти членів делегації не встановлено.

²⁹² За свідченням іншого члена делегації, прізвище якого невідоме, віце-воєвода наче сказав: *"Я знаю, що місцеве українське населення здас найкраще контингент, може найкраще в цілій Польщі, знаю, що це населення дуже працює, всі поля засіяні, знаю, що виконують розпорядження влади, і в інтересі Польщі не лежить, щоб позбутися людей праці, але держава, це так як людський організм. Наколи він є здоровий не треба лікаря-оператора. Старайтеся, папове, щоби такого лікаря не треба було і для вас. Вертайте до своїх громад і скажіть населенню, що примусового виселення нема, нема також жодних карних експедицій. Хто працює й виконує свої обов'язки, тому дотепер нічого не сталося і далі нічого не станеться"*.

Делегат п. Магура представив воєводі, що село Корні виконує свої обов'язки, а мимо всього військові частини, кількома наворотами грабували село, били людей і грозили, що в найближчому часі повикладають людей за кордон.

Воєвода сказав: *"Війна то буря. Як по бурі лишається лише купа сміття, так таке сміття залишилось і по війні й робить різні експеси на власну руку. Ніхто не давав розпорядження, щоби населення грабувати і примусово виселювати і обіцяв, що в цій справі віднесеться до командування цього відділу і до ДОК у Ряшеві. Наприкінці заявив ще раз, що примусово не буде ніхто виселений, хай населення спокійно працює, а він вірить, що відносини на цих теренах якнайкраще складуться"*. Див. ДА стол. м. Варшави. Ср. 850/47, т. II, арк. 181.

²⁹³ Публікований примірник звіту виявлено в пошті, яку переносили на Захід кур'єри ОУН Зеновія Дацько і Любомира Богачевська. 15.IX.1946 р. їх випадково заарештували солдати ВП на польсько—чехословацькому кордоні на горі Снежці.

Текст звіту супроводиться таким коментарем (ймовірно, він належить провідникові ОУН "Стягові"): *"Акцію збирання підписів і висилки делегації організували деякі типи (недобитки бувих опортуністичних груп) на власну руку, — та нічого тим не досягнули, а головний організатор цієї акції інж. Целевич опинився вкінці в тюрмі. Повищі описи поїздки цієї делегації походять з тих самих кругів і питомі різними рабськими висловами та рабським наставленням"*.

²⁹⁴ "Шамрай" — прізвище невідоме — заступник провідника Району V ОУН "Заруби" і референт пропаганди. Загинув, правдоподібно, на початку червня 1947 р. у Томашівському повіті. Район V ОУН охоплював прикордонні місцевості Любачівського й Томашівського повітів, заселені українським населенням.

²⁹⁵ Очевидно, йдеться про "Рена", командира куреня.

²⁹⁶ Очевидно, йдеться про "Левка", провідника Району III ОУН Надрайону "Бескид".

²⁹⁷ Командиром сотні У—1 на той час був "Ділик".

²⁹⁸ Командиром сотні У—5 на той час був "Хрін".

²⁹⁹ Див. док. 122.

²⁹⁰ У 1944—1945 роки лемків не мобілізували до Війська Польського, а як і інших українців — громадян ПР, до Червоної Армії. До лемків, які служили в Червоній Арміїх і після демобілізації повернулися до Польщі й не дали згоди на добровільне переселення до УРСР, було використано приписи закону від 20.I.1920 р. про громадянство ((Вісн. З. П. Р. № 7 поз. 44), в силу якого можна було позбавити польського громадянства осіб, які перебувають за кордоном і служать у чужій армії без "згоди відповідного воєводи", і приписи закону від 31.III.1938 року, який особливо жорстко виконувався у 1939 р. щодо польських громадян, які воювали в армії республіканської Іспанії, а також щодо політичних емігрантів, переважно жидів, які перебували на території Німеччини. Щодо осіб, позбавлених громадянства в силу цих двох законів застосовували згадагі розпорядження Міністерства Громадської Адміністрації від 31.XII.1945 р. про затримання і видалення з кордонів Речіпосполитої відповідно до ст. 10 розпорядження Президента ПР з дня 13.VIII.1926 р. про іноземців (Вісн. З. П. Р. № 83 поз. 65).

З М І С Т

Передмова5

Документи 1944–1945 рр.

1944 р.31

1945 р.....72

Наукове видання

РЕПАТРІАЦІЯ ЧИ ДЕПОРТАЦІЯ Переселення українців з Польщі до УРСР *Збірник документів*

За редакцією **М і с л а Євгена**
Переклад з польської **С в а р н и к а Івана**

Редактор *Дмитро Сапіга*
Художнє редагування *Алли Марковської*
Технічний редактор *Леся Пелехата*
Коректор *Оксана Лутчин*
Комп'ютерна верстка *Роксоляни Бедрій*

Здано на складання 17. 01. 2007. Підписано до друку 21. 03. 2007.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Arial.
Офсетний друк. Умов. друк. арк. 14,88. Обл.-вид. арк. 15,40. Тираж 150 прим.
Видавництво "Каменяр" 79000. Львів, МСП, Підвальна, 3
Свідоцтво Держ. реєстру: серія ДК, № 462. Ел. адреса: vud_kamenyar@mail.lviv.ua
Вебсайт: <http://www.kamenyar.com.ua>

Друк ФОП Кундельський Г.Л.
79000, Львів, Дорошенка, 14
Свідоцтво держреєстру: В02 №076643